

FLORENCE BRAUNSTEIN-SILVESTRE JEAN-FRANCOIS PEPIN
GHID

de CULTURA
GENERALĂ

Traducere: Roxana Dobrescu

EDITURA ORIZONTURI EDITURA LUCEAFĂRUL

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României BRAUNSTEIN-
SILVESTRE, FLORENCE

Ghid de cultură generală / Florence Braunstein Silvestre, Jean-
François Pepin; trad.: Roxana Dobrescu Ed. a 6-a – București:
Orizonturi, 2004

ISBN 973 – 9342 – 75 – 2

I. Pepin, Jean-François

II. Dobrescu, Roxana (trad.)!

008 (100) (091)

www.trustul-lider.ro

CUVÂNT ÎNAINTE

Aforismul atribuit lui Aristotel – „Știu doar un singur lucru, acela că nu știu nimic” ar putea constitui deviza acestui ghid de cultură generală. Lucrarea se adresează în primul rând studenților, și apoi celorlalte categorii de cititori, urmărindu-se structurarea noțiunilor, de multe ori destul de vagi, cât și a cunoștințelor acumulate de-a lungul anilor.

Prezentarea unei sinteze de istorie culturală a umanității este o încercare ambițioasă, de care suntem perfect conștienți. De aceea considerăm această lucrare o încercare modestă. Ghidul nu se dorește a fi savant, ci mai degrabă practic, prezentând în același timp informații cu caracter general și cu un conținut noțional foarte precis.

Obiect de reflecție, dar și instrument de lucru, cartea este determinată de folosirea unui demers cronologic și tematic în același timp:

cronologic, pentru a permite o orientare ușoară în timp;

tematic, pentru a oferi analize cunoștințelor care trebuie însușite.

Ghidul este însoțit de un index orientat pe trei axe, nume proprii (Atena.

Kant...), noțiuni (artă elenistică, existențialism...), opere (Republica, Iliada...), facilitând astfel accesul direct la referințele precizate.

De câte ori a fost posibil, fiecare mare diviziune istorică – antichitate, epocă medievală și modernă, perioada contemporaneității – prezintă la sfârșit un bilanț rapid asupra artei, literaturii, filosofiei, științelor etc.

Legătura esențială dintre teme ni s-a părut necesar să o facem prin evoluția ideilor.

Lucrarea se dorește așadar a fi o analiză clară și ordonată, destinată unei folosiri pertinente a noțiunilor și conceptelor, dorind totodată să incite la consultarea directă a operelor gânditorilor antici și moderni.

Cititorul își va forma o idee mai precisă asupra scopului acestui ghid parcurgând lista principalelor teme evocate în cadrul antichității clasice, fiecare temă fiind susținută de o listă de opere:

moștenirea gândirii greco-latine: de la presocratici la Platon. Reflecții asupra mitului, a evoluției acestuia spre rațiune și istorie. Noțiunea de cetățean pornind de la cetatea greacă – Sofiști și democrați – Cultură și ordin natural – Aristotel contra lui Platon?

— Politica, știința ideală a fericirii – aportul roman – Cicero – Stoicism și epicureism.

Am încercat, deci, să dăm posibilitatea cititorului să integreze cultura în reflecția personală, pentru a evita capcanele enciclopedismului, ale teoriilor gata emise, permițând stăpânirea unui aparat conceptual și a unor reguli operatorii.

Sperăm ca, după parcurgerea acestei lucrări, cititorul să găsească satisfacția stăpânirii propriei sale culturi generale.

I i ... P

*:

CAPITOLUL!

ANTICHITATEA

INTRODUCERE LA CAPITOLUL!

Pe bună dreptate, cititorul ar putea *fi* uimit de spațiul destul de restrâns pe care l-am acordat unei epoci cruciale din civilizația noastră. El nu trebuie să uite însă că scopul acestei lucrări este acela de a ne permite un rapid tur de orizont de cultură generală.

Acest prim capitol a fost conceput pentru a evita erorile grosolane în cazul unor discuții/conversații pe teme de cultură generală. Vizează, de asemenea, stăpânirea unor cunoștințe generale de ordin politic, literar, filosofic, social și artistic moștenite din antichitate, dar în niciun caz o specializare în vreunul din aceste domenii.

SECȚIUNEA A

ORIGINILE: CIVILIZAȚIILE ORIENTULUI APROPIAT ȘI ALE ORIENTULUI

I. UNITATEA ȘI DIVERSITATEA CIVILIZAȚIILOR ORIENTULUI APROPIAT

Tabletă pictografică sumeriană. Calcar. Lungime 5 cm, lățime 4, 5 cm. Începutul mileniului al III-lea. Paris, Muzeul Luvru. Se pare că este vorba de o socoteală făcută de patronul unor lucrători.

Catalog de expoziție, Muzeul Grand Palais (1982).

Numeroasele cercetări întreprinse în ultimele decenii în arheologie, filologie și istorie au contribuit în mod deosebit la înțelegerea organizării sociale, politice, cât și a sistemelor economice ale lumii antice.

Analiza structurilor socio-economice ale civilizației mesopotamiene și egiptene demonstrează că începând cu mileniul al VIII-lea exista o continuitate în ceea ce privește caracterul mixt al sistemului lor economic, care încă de la începuturi prezintă doi factori esențiali: hidro-agricultura și creșterea animalelor. Chiar dacă este vorba de menținerea sistemului de irigații al Nilului sau al Eufratului, începând cu mileniul al IV-lea sau, dimpotrivă, de a stabili un echilibru în distribuirea resurselor, începând cu mileniul al III-lea, cei doi factori amintiți mai sus vor asigura trecerea de la o societate comunitară la una stratificată. Sfârșitul acesteia este marcat de apariția fenomenului

urban.

Fără îndoială că și alți factori vor fi invocați în explicarea nașterii procesului de urbanizare. Dintre aceștia amintim în primul rând schimburile la mare distanță. Presiunea demografică va avea drept consecință dezvoltarea tehnologică și intensificarea schimburilor, ceea ce va determina o înflorire deosebită a aglomerărilor de tip urban și o transformare a organizării sociale. Inovațiile tehnologice vor ocupa un loc important în evoluția acestor fenomene diverse: plugul determină o extensiune a teritoriilor, carul permite comunicațiile, roata olarului favorizează intensificarea schimburilor ceramice, metalurgia determină realizarea unor unelte mai solide. Inventarea scrierii va fi strâns legată de dezvoltarea birocrăției și a organizării politice.

Evoluția scrierii pictografice spre cea cuneiformă.

Catalog de expoziție, Muzeul Grand Palais (1984).

Stela regelui și Aspiqa. Scriere hieroglifică de la stânga la dreapta. Regele, situat la dreapta, oferă prinoase de pâine, prăjituri, fructe și băuturi lui Osiris, așezat pe un jilț, lângă care se află zeița Isis și zeul Anubis.

1.1. Tipuri de scriere

SCRIERILE CUNEIFORME

Prin scriere cuneiformă înțelegem desemnarea aspectului exterior al acesteia, care se prezintă sub forma unei combinații de semne în formă de cuie triunghiulare, gravate pe ta-l blițe de argilă.

Acest aspect se datorează faptului că scribul folosea, ținând strâns în mână, o bucată de trestie tăiată oblic la un capăt, cu care grava tăblițele din argilă proaspătă prin lovituri scurte și rapide. Tăblițele erau puse apoi în cuptoare, căpătând astfel o tărie și o rezistență care le făceau indestructibile.

Acesta este însă numai un procedeu care a servit scrierilor diverse a căror structură internă diferă radical. Distingem astfel scrierile sumero-akkadiene și cele elamite.

Scrierea sumero-akkadiană a fost denumită astfel, pentru că ea a fost folosită mai întâi de sumerieni, iar apoi de akkadieni. Se

generalizează progresiv începând cu mileniul al III-lea. Originile acestei scrieri trebuie căutate probabil în primele pictograme, care apar pe tăblițele perioadei Warka IV, din mileniul al IV-lea. În evoluția lor spre scriere, vor avea loc două fenomene decisive:

unul va modifica grafia semnelor altul va afecta valoarea semnificației.

Principalele tipuri de scriere sumeroakkadiană vor evolua în felul următor:

1.2700 – 2500, perioadă care începe de la prințul (patesi) sumerian al orașului Lagaș.

Ur-Nanse, și se termină cu dinastia Agade.

2.2500 – 2350, adică de la Manistusci la Gudea.

3.2300 dinastia Ur.

4.2100 – 1800 dinastia Hammurabi.

1.

5.1800 – 1200 dinastia Kassită din «–, →... – «a».

? n «ți → Și j» O V «te „5

Babilon. –, i!!

6.1100 – 600 preponderența asiriană.

7.600 – 540 epoca neo-babiloniană. Titulatura lui Thot, zeu protector al scribilor, inventatorul scrierii.

În regiunea Elamului își face apariția o altă scriere, proto-elamită, cunoscută astăzi prin săpăturile arheologice de la Susa. Ea va supraviețui doar până în 2450 î.Hr., când sub efectul cuceririlor lui Naramsin, va fi înlocuită de cea sumeriană. Din aceasta din urmă va deriva scrierea elamită. Chiar și hitiții, popoare indo-europene, vor împrumuta numeroase semne din scrierea sumero-akkadiană, începând cu secolul al IV-lea î.Hr.

SCRIERILE HIEROGLIFICE

Dintre toate scrierile vechi, ancestrale, cea egipteană ne oferă cel mai limpede exemplul de scriere prin care cuvintele sunt realizate cu ajutorul unor reprezentări de obiecte. Etimologia greacă a termenului „hieroglifă” subliniază aspectul sacru al acestor caractere. Clement din Alexandria (200 d.Hr.) distinge trei tipuri de scrieri

egiptene:

hieroglică – caractere sacre hieratică – scriere folosită de preoți epistolografică – scriere pentru redactarea scrisorilor, numită astăzi demotică, și de care se servea Herodot.

Scrierea egipteană, mai exact ideogramele ce desemnau un rege sau un oraș, își face apariția în cursul mileniului al IV-lea, deci în perioadele predinastice. Scrierea egipteană pe deplin constituită nu apare înainte de mileniul al III-lea.

Tradiția atribuie inventarea scrierii lui Thot, zeu din Egiptul de Jos. Astăzi, descifrarea textelor ne permite să precizăm evoluția diferitelor tipuri de scriere. Hieratica, scriere cursivă, se manifestă odată cu prima dinastie și se prelungește până în secolul al III-lea d.Hr. Totuși, începând cu secolul al VII-lea, ea va ceda locul scrierii demotice, care va avea drept rezultat simplificarea grafiei.

1.2. Cadrul: lumea rurală și primele aglomerări urbane;

MESOPOTAMIA

Mesopotamia a oferit multiple zone geografice ce au permis folosirea resurselor naturale de către grupuri umane care au locuit în aceeași epocă, dar care s-au caracterizat prin moduri de viață diferite. Pentru anumiți teoreticieni, agricultura și-ar avea originea aici, întrucât ea s-a nași cut dintr-o necesitate; această schimbare în J modul de subzistență va determina modificări în modul de viață, în sensul transformării sălașurilor de bază în locuiri permanente.] Trecerea de la primele sate la aglomerări] urbane are loc în mileniile VIII-IV.

Harta așezărilor mesopotamiene.

În perioada mileniului al VI-lea (5500 – 1.5.000 perioada Eridu) foarte puține zone au' fost locuite. De-abia în faza următoare, comunitățile sătești acoperă Mesopotamia sudică și cea centrală, între 4500 și 3500 (epoca Ubaid), creșterea numărului de așezări în câmpia aluvială este spectaculoasă.

O schimbare notabilă intervine în cursul mileniului al III-lea: albia Eufratului se diminuează și odată cu aceasta numeroase canale dispar, ceea ce va determina ca populațiile private de sursele de apă să se concentreze în număr mare în câteva aglomerări, ce vor da naștere

orașelor. Documentele cuneiforme ne dau câteva indicații asupra peisajului: câmpurile de cereale se întind în jurul centrelor urbane și al așezărilor de mai mică importanță. Orașul este înconjurat de plantații și grădini.

Printre marile orașe reținem pe cel numit Eridu, centru cultural important în epoca Uruk (3500 – 3100), ilustrat printr-o arhitectură monumentală, în cursul mileniului al III-lea, așezarea acoperă o suprafață de 90 km, cuprinzând și orașul Ur cu o întindere de 20 de hectare.

Creșterea numărului de aglomerări urbane este considerabilă: de la 18 pentru perioada cuprinsă între 3500 și 3400, la 108 pentru cea dintre 3300 și 3100! în cursul mileniului al III-lea Uruk este o cetate ale cărei ziduri delimitează o suprafață de mai mult de 400 de hectare. Incinta sa se dezvoltă pe mai mult de 9 km. Populația a putut fi evaluată la aproximativ 40.000 – 50.000 de locuitori. Dar aceste modele de urbanizare nu vor fi atât de impresionante în Mesopotamia centrală ca în Babilonia și Akkad.

Începând cu mileniul al III-lea, asistăm în aceste centre urbane la separarea și instituționalizarea puterilor politice și a celor economico-religioase. Până atunci, guvernarea era asigurată de o ierarhie sacerdotală, care controla principalele resurse strategice. Apariția noii puteri centralizate coincide cu o activitate militară impunătoare, așa cum ne lasă să presupunem existența numeroaselor fortificații. Exemplele istorice arată că trecerea de la teocratic la statul administrativ se realizează în cadrul conflictului care opune cele două clase dominante: cea sacerdotală și cea militară.

MAREA MEDITERANĂ

EGIPTUL

Valea fertilă a Nilului, cu o lungime de 1200 km, nu prezintă de fapt decât o porțiune cultivabilă lată de unul sau doi kilometri. Pe această zonă verde se va derula aproape întreaga istorie a Egiptului. Schema trebuie însă nuanțată pentru perioada primelor sate. Pentru stabilirea locuirilor au fost alese patru tipuri de „nișe ecologice”: mlaștinile, cursurile temporare de ape, regiunile colinare din apropierea câmpiilor, oazele. Supuse în permanență schimbărilor

climatice, valea Nilului și marginile sale deșertice au oferit deseori doar posibilitatea unor habitate temporare. Frecvent este cazul primelor sate, cât și al siturilor de la Nabta Playa (mileniul VIII), Faiyum (mileniul VI), Merimde (mileniul IV).

Harta Egiptului antic.

Hierak1! olis este unul din rarele orașe ale cărui case datând din mileniul al IV-lea vor supraviețui până în epocile istorice.

În limba egipteană veche există cuvinte diferite pentru a distinge satul de oraș. În ceea ce privește construcția acestora, ea a fost realizată în ambele cazuri din cărămizi făcute din lut și uscate la soare, căci numai templele trebuiau construite din piatră, ele fiind destinate eternității.

S-a păstrat totuși orașul Kahun, descoperit la începutul secolului al XX-lea, și care purta în antichitate numele de Hetep-Senusrit (Sesostris este mulțumit). El se întindea pe o lungime de 300 până la 400 de metri și era înconjurat de un zid de incintă. Delimitat pe cartiere, avea numeroase străduțe ce înconjurau case modeste. Dar acesta este unul din rarele exemple din perioada Imperiului de Mijloc. Din orașul Tel el-Amarna, datat în perioada Imperiului Nou, s-a păstrat până astăzi doar un zid de cărămizi, cu o lungime de 2 metri. La origine, acest oraș se întindea pe o suprafață de 9 km lungime și 1 km lățime.

Distincția între cartierele bogate și cele sărace nu poate fi făcută, întrucât: casele sunt amestecate.

Arhitectura civilă egipteană este foarte puțin cunoscută; printr-o convenție religioasă, orașele au fost construite, fără excepție, pe malul de est al Nilului, în timp ce pe cel de vest, acolo unde soarele apune, au fost ridicate templele funerare.

1.3. Societatea

MESOPOTAMIANĂ

Suveranul este cel care exercită diferitele puteri. Palatul său simbolizează! centrul administrativ suprem. El deține puterea în virtutea atributelor sale perle sonale și datorită unui mandat primit de la zei. Funcția sa este aceea de a face legătura dintre divin și uman. În virtutea acestei puteri, el deține mijloacele de existență ale întregii

populații. Administrația devine instrumentul acestei puteri, El are drept de proprietate asupra tuturor bunurilor și pământurilor.

Regele mesopotamian este așadar, în același timp, șef militar și administrator. Ar fi deci ușor să găsim raporturi între regalitatea mesopotamiană și cea egipteană, deși pentru cea din urmă regii sunt ei înșiși zei. Regele mesopotamian nu este decât \ reprezentantul divinității și puterea sa se; extinde astfel asupra tuturor domeniilor! vieții colective.

Aparatul administrativ se compune din demnitari, notabili locali și dintr-un personal imens. Acesta se recrutează din ansamblul straturilor sociale ale populației. A intra într-un serviciu pentru suveran este considerat un avantaj, întrucât el procura beneficiarului venituri materiale durabile

Mileniul al II-lea. Stelă din bazalt. Muzeul Luvru.

Hammurabi reface unitatea mesopotamiană și reorganizează administrația, înaintea sa, Urnammu, fondatorul celei de a treia dinastii de la Ur, redactase o culegere de reforme juridice. Codul de legi al lui Hammurabi este mai amplu și apare scris pe stele plasate în orașe. Cea mai mare parte a textului este consacrat legilor, în partea superioară a stelei apare regele reprezentat cu fața spre zeu. Acesta din urmă este, fără îndoială, Șamaș, zeul Soare, cu atributele sale: flăcările de pe umeri, sceptrul și inelul. Șamaș era considerat patronul justiției. Picioarele sale se odihnesc pe un postament ce simbolizează muntele de unde răsare soarele.

Partea superioară a Codului lui Hammurabi. Și gratificații care-i sunt vărsate pe durata vieții. Absența mijloacelor tehnice dezvoltate constrânge administrația la folosirea unei importante forte de muncă, mai ales în lucrările de irigație sau cele agricole.

Sclavajul nu va juca un rol important în acest tip de sistem economic. Sclavii, care în general sunt prizonieri de război, nu apar decât rar pe listele personalului. Trebuie făcută distincția între aceștia și servitori, a căror viață este legată de cea a stăpânului.

Vom cunoaște mai bine societatea mesopotamiană începând cu secolul lui Hammurabi, grație codului său de legi, care permite interpretarea nenumăratelor documente emise de regele din Ur, de

principele Esnunna sau de regii mileniului al II-lea. Codul lui Hammurabi diferențiază trei tipuri de oameni:

omul liber subalternul, omul care se prosternă sclavul, proprietate a altui om, și care juridic este asimilat unui bun mobilier.

Drepturile femeii sunt protejate juridic. Ea dispune de bunurile sale, pe care le administrează în toată libertatea. Ea poate practica numeroase profesii și câteodată poate avea importante responsabilități. Căsătorită, ea se supune autorității soțului. După moartea acestuia, ea poate administra și apăra interesele moștenitorilor ei. Codul fixează nu numai detaliile succesiunii, dar și pe cele ale cazului în care femeia ar fi repudiată pe nedrept.

Capul familiei rămâne tatăl, care la moartea sa își transmite puterile, mai întâi fiilor săi, iar în cazul lipsei moștenitorilor bărbăți, fiicei sale. Căsătoria este monogamă, o singură femeie putând pretinde titlul de soție legitimă. Totuși, suveranii beneficiază de unele privilegii în acest domeniu, poligamia fiind unul dintre acestea.

EGIPTEANĂ

Ofe Cuvântul faraon apare în vocabularul egiptean spre sfârșitul primului mileniu. El semnifică Per Aha „marea casă”, nume care se va perpetua în Imperiul otoman prin „Sublima Poartă”.

1) Faraonul este un zeu printre zei, căci el se va scălda în spațiul divin.

ÎN PRIMUL RÂND PRIN NAȘTEREA SA

hierogamie sau căsătorie divină: mama faraonului primește dragostea zeului. Legitimitatea regală se transmite prin femei.

Astfel, la nașterea lui Amenophis al III-lea, reprezentată pe templul de la Luxor, Amon Ra ordonă zeilor să pregătească venirea acestuia pe lume. Zeul Khnum îl pregătește pe faraon, iar zeița-broască Heket îi dă viață.

Papirusul Westar povestește felul în care regii celei de a V-a dinastii și-au asigurat puterea: soția preotului de la Heliopolis este vizitată de zeul Ra, iar regii își iau numele de „fii ai lui Ra” în scopul de a sublinia filiația lor divină. Astfel, toți zeii se reunesc pentru a sărbători nașterea noului zeu.

PRIN MOARTEA SA

În „Povestea lui Sinuhet” ne este descrisă moartea lui Amen-em-hat I, fondatorul celei de a XX-a dinastii: „Anul 30, luna a 3-a de la inundație, ziua a 7-a... A fost ridicat spre soare, unindu-se cu acesta, corpul lui fiind absorbit de cel care l-a creat”. Faraonul decedat devine zeu, întrucât el a atins razele divine și s-a unit cu sursa care i-a dat viață.

2) Faraonul este un zeu printre oameni.

Aceasta se manifestă mai întâi prin titulatură:

1.

— Numele de Ka (venit de la Horus și de la Seth) reprezintă întruparea terestră a zeului Horus, care va deveni zeul dinastic al Egiptului și ca atare este J

Identificat cu zeul-soare Ra.

2.

— Numele de Nebty este simbolul Egiptului de Sus și al celui de Jos]

(faraonul se identifică cu nebty – „dualul feminin” – zeița vultur și zeița cobra).)

3.

— Numele lui „Horus de aur”, concept definit în timpul dinastiei a XI-a i

4.

— Prenumele faraonului.

5.

— Numele de fiu al lui Ra și prenumele său sunt înscrise într-un cartuș.

ÎN VIRTUTEA ATRIBUTELOR SALE DE REGE

Coroana Egiptului de Sus: mitra albă. Coroana Egiptului de Jos: tiara roșie. Cele două coroane unite formează una singură, numită pschent.

Pieptănătura regală:

Nemeș este o pieptănătură ce se termină printr-o coadă împletită, iar keprech este „coafura de război”.

Sărbătoare șed:

Aceasta va fi o modalitate de înnoire a puterii regelui la fiecare

30 de ani, printr-o nouă încoronare.

3) Faraonul ca om printre oameni.

Deși sunt considerați zei, faraonii sunt și oameni. Statuile ne oferă o imagine a aspectului lor fizic, iar literatura ne schițează caracterul acestora. „Povestea lui Sinuhet” relatează cum Amen-em-hat și Ramses al III-lea au fost asasinați. Aflăm totodată motivele asasinării lui Ramses al III-lea și cum moștenitorul său, Ramses al IV-lea, îi va urmări pe criminali. Scopul acestei povești este de a ne arăta că nici regalitatea nu era pe deplin *apărată de pericole*.

În *învățătura lui Merikare* sunt prezentate atât necazurile prin care trec regii primei perioade intermediare, dar și măreția puterii lor.

GRUPURILE SOCIALE

În Egiptul antic, absența studiilor asupra instituțiilor juridice determină o cunoaștere destul de aleatorie a instituțiilor sociale. Diferitele tipuri sociale le cunoaștem prin intermediul basoreliefurilor, picturii și sculpturii în ronde-bosse. Cartea *Satira meseriilor descrie* avantajele funcționarilor din Imperiul Mijlociu, dar păstrează tăcerea în ceea ce privește celelalte meserii.

MEȘTEȘUGarii

Descoperirea recentă a unui sat de meseriași la Deir-el-Medineh, datat în timpul Imperiului Nou, a permis o mai bună cunoaștere a vieții cotidiene a celor care construiau mormintele nobililor. Există câteva indicații (insuficiente însă dacă ar fi să le comparăm cu cele ale altor civilizații) privitoare la categoriile sociale: topitorii de metale, vopsitorii, măcelării...

SCLAVII

În Egiptul antic nu există niciun nume care să ne permită să presupunem că exista într-adevăr un sclavaj. Deseori, prizonierii de război erau folosiți ca mână de lucru în lucrările publice (la construirea piramidelor, la săparea canalelor...) însă nu aveau un statut inferior definit juridic.

FEMEIA

Raportată la celelalte societăți antice, situația femeii în Egiptul antic era cu totul deosebită.

Căsătoria egipteană, ca și cea mesopotamiană, era monogamă.

Excepția o constituia familia faraonului, unde numele soțiilor sale apar alături de cel al „marii soții regale”. De asemenea, în interiorul familiei regelui putea avea loc căsătoria între frați și surori. Femeile vor fi investite cu funcții sacerdotale, iar în timpul Imperiului Nou ele se vor consacra lui Amon.

Regine ca Hatchepsut sau Cleopatra demonstrează rolul primordial pe care l-au avut în societate.

1.4. Structuri politice

ADMINISTRAȚIA

Încă din Imperiul Vechi, Egiptul este împărțit în provincii. Constituirea nomelor (provincii) are loc în mileniul al III-lea, în timpul dinastiilor thinite. Fiecare nomă se deosebește de celelalte prin religie și prin zeul venerat, în aceste condiții, doar rețeaua birocratică a făcut ca Egiptul să fie un stat atât de bine organizat, începând cu domnia lui Menes, regele primei dinastii, administrația centrală își exercită autoritatea asupra administrațiilor locale.

ÎNALȚII FUNCȚIONARI

Sarcinile cele mai importante sunt încredințate „vizirului și judecătorului marii săli de la Poartă” 1. Printre înalții funcționari, amintim pe cei doi „cancelari ai zeului”, care erau intendenții generali ai armatei, asistați de numeroși subalterni.

1.5. Religia mesopotamiană

Religia a apărut pe deplin constituită la Sumer în cursul mileniului al III-lea. Este cunoscută datorită arheologiei și textelor cuneiforme. Fiecare cetate mesopotamiană

are o oarta care are deasupra șarpele *urcuș* regal este tribunalul regelui (n.tr.).

Ea. zeul apei ce izvorăște. Însoțit de simbolul său. pește. Este reprezentat împreună cu acoliții săi. eroii, înfățișați fără veșminte.

Cilindru akkadian. 2340 – 2200 î.Hr.

Muzeul din Bagdad.

Zei și zeițe din epoca akkadiană, după reprezentări ce apar în glicptică. 2340 – 2200 î.Hr.

De Sumer a Babylone, p. 27.

Reprezentări de zei aparținând primei dinastii de la Babilon.

2000 – 1595 î.Hr. *De Sumer a Babylone*, p. 30.

potamiană își are propriul zeu, fiecare oraș formând un stat în sine. Zeii principali sâr asistați de divinități secundare.

PANTEONUL

Caracteristicile sale sunt:

Politeismul. Pentru fiecare oraș există un zeu ce domnește împreună cu soția și copiii săi. Orașele Umma, Nippur numără n timpul celei de a treia dinastii de la Ur, 638

de nume diferite de divinități.

Antropomorfismul divinităților. Reprel

zentate sub formă umană, ele acționează ca atare. Totuși, ele sunt nemuritoare, iar eroul j

Ghilgamesh nu va reuși niciodată să atingă!

Imortalitatea, căci, în ciuda tuturor vicleniilor!

sale, șarpele va înghiți planta vieții veșnice]

chiar sub ochii săi.

Atribuirea unei cifre fiecărui zeu. Lui

Anu, zeul zeilor, îi este atribuită cifra 60,!

număr perfect pentru că include sistemele sexagesimal și decimal folosite în calcule de mesopotamieni.

Principalii zei sunt:

An Anu: „Anu cel suprem, zeul cerurilor, tatăl zeilor”. El locuiește în cer și ideograma sa reprezintă o stea, determinativ folosit înaintea numelui tuturor zeilor.

Enlil: zeu al vântului și al atmosferei.

Nergal: zeu al Infernului, la origine zeu solar răufăcător.

LUMEA DE DINCOLO;

Moartea nu înseamnă o nimicire totală. Spre deosebire de Egipt, defunctul nu poate deveni niciodată un zeu. El trebuie îngropat chiar dacă este în primejdie de a-și vedea sufletul rătăcind și revenind pentru a-i chinui pe cei vii. Dacă defunctul este eliberat de obligații, sufletul lui coboară spre „pământul de jos” așa cum se precizează în poemul „Coborârea lui Ishtar în Infern”.

CULTUL

w fel

Sacrificiile de animale, ofrandele de fructe, procesiunile, rugăciunile sunt diferite acțiuni efectuate în fiecare zi de un cler bine ierarhizat, veritabil intermediar între credincios și divinitate.

&

e

MAGIA

Inseparabilă de religia oficială, magia are drept scop protejarea contra demonilor răufăcători: „cei șapte”, „grupele de șapte”. Pentru realizarea acestui țel sunt recitate litanii și psalmi. Se practică și dezlegarea de farmece pe figurine care se aruncă în foc.

Religia mesopotamiană va dispărea mai rapid decât cea egipteană, stingându-se cu puțin înainte de secolul I al erei creștine.

1.6. Religia egipteană

Religia în Egiptul antic își are originea în divinitățile nomelor. După unirea celor două regate, Egiptul de Sus și Egiptul de Jos, Seth și Horus se vor impune celorlalți zei. Seth, legat de noțiunea de rău, se află într-o eternă luptă cu Horus, zeul șoim. Religia egipteană va conserva întotdeauna unul din aspectele sale primitive: zoolatria. Divinitățile Egiptului antic sunt nenumărate și formele lor infinit de variate.

ZEII

1! Cei mai importanți zei sunt:

Osiris, stăpân al regatului morților și soț al zeiței Ishtar, este adeseori reprezentat mumificat, Cu capul acoperit de o coroană ornată cu pene.

Ra, zeul-soare, zeul Universului, poartă pe capul în chip de șoim discul solar.

Maat, zeița dreptății și a adevărului, ce cântărea sufletul mortului (psihostazie), simbolizează greutatea corectă în balanță în al cărei taler opus

Hf-/>".

jfe Rșyi.

&

—f

<? N

I» V/1 ft.).

Principalele divinități egiptene.

După F. Daumas, *Civilisation de l'Eg pte piwraonique*, Arthatid, 1967.

se găsește inima defunctului. Ea este reprezentată a se zată, purtând pe cap o pană de struț.

Zeul Chnum, divinitate cu cap de berbec și cort de om, era stăpânul insulei Clephantina și paznică. Nilului.

M ha lui Mereruka. A V, 1 („știe Saqqaiah.

Dezvoltarea cultelor populare a avut loc târziu; Totuși, legenda lui Osiris a devenit celebră: omorât de fratele său, Seth, plâns și căutat de sora-soția sa, Isis, el va fi răzbunat de Horus. Această legendă ne-ai parvenit datorită propagării în afara Egiptului a cultului lui Osiris, devenit Serapis, dar mai ales a cultului lui Isis, ajuns până în Galia. Plutarh a consacrat acestei legende un opuscul, la aproximativ un secol după era creștină.

Sprijinindu-se în perioada Imperiului Nou pe zeul Amon, care semnifică „cel ascuns”, sau pe zelil Aton, de care se leagă numele lui Amenophis al IV-lea, religia traduce importanța dobândită de cler la un moment dat.

t – j

Piramidele de la Gizeh. Dinastia a IV-a *rrr-vrrr r l* HAIJILJI.

Fiecărei mari perioade din istoria Egiptului îi corespunde un important text funerar: *Textele piramidelor* pentru Imperiul Vechi;

Textele sarcofagelor, pictate pe acestea, pentru Imperiul de Mijloc;

Cartea morților (papyrusuri depuse lângă mumii) pentru Imperiul Nou și perioadele posteroare.

SISTEMELE TEOLOGICE

Templul de la Luxor. Domnia lui Amenophis al III-lea, a XVIII-a dinastie.

Acestea se formează de la începutul istoriei Egiptului.

Pentru preoții de la Heliopolis, Universul este un haos. Din acesta va ieși soarele, care va merge la Heliopolis, de unde, de pe piatra Ben-Ben, va răsări pentru prima oară. Ben-Ben va fi asimilată mai

târziu pârtii extreme a piramidelor mici. Soarele va crea un cuplu format din Su și Tefnut. Supersonifică aerul, iar

Tefnut, „ceea ce este umed”, împreună, ei vor da naștere zeului pământului.

Geb, și zeiței cerului, Nut. Geb și Nut vor forma o nouă pereche. Copiii acestora vor crea alte două cupluri, Osiris și Isis, Seth și Nephthys. Acest sistem teologic poartă numele de „eneada de la Heliopolis” (nouă zei).

Hermopolis încearcă să elaboreze la rândul său un sistem teologic pentru a elimina importanța celui de la Heliopolis. Trebuie găsit deci ceva mai vechi ca apariția soarelui, așa că a fost inventat un element plin de viață (nun), din care vor apărea patru cupluri: elementele masculine – broaștele, iar cele feminine – șerpilor. Ei personifică elementele negative: Nun Naunet – Hu Hauet – Kuk Kauket

— Amon Amaunet. Cei opt zei formând ogdoada vor crea un ou, pe Ben-Ben, care va fi soarele, creatorul și organizatorul lumii.

Memphis. Zeul creator este Ptah. El va da naștere la opt elemente (opt zei), forme secundare ieșite din el însuși, prin simpla pronunțare a numelui acestora. Fiecare dintre zei va organiza lumea¹.

CULTUL

Conservarea corpului era pentru vechii egipteni una din condițiile sine qua non pentru a-și prelungi existența dincolo de moarte. Din acest motiv, mumificarea este practică începând cu primele dinastii, și chiar poate înainte. Herodot ne lasă o descriere amănunțită a principalelor etape care trebuie urmate:

se înlătură viscerele, care se pun în așa-numitele vase canope;

În scopul mumificării, corpul este lăsat într-o baie de sare și bicarbonat de sodiu;

corpul este apoi înfășurat în bandaje de in puternic îmbibate într-o rășină, fața fiind acoperită de un strat de stuc, pe care sunt modelate trăsăturile defunctului;

corpul astfel pregătit este înfășurat într-o pânză, iar apoi depus în sarcofag;

[mortul trebuie protejat prin șapte învelișuri succesive.

NECROPOLELE

Cea mai mare necropolă este, fără îndoială, cea din Valea Regilor și a Reginelor de la Theba. Toate mormintele datează din Imperiul Nou. Nu trebuie însă ignorat complexul funerar de la Gizeh, datat în Imperiul Vechi.

1.7. Aspecte intelectuale și artistice

Principalele forme de manifestare artistică ale artei mesopotamiene sunt:

Arta hitită se va manifesta în special printr-o arhitectură monumentală:

orașul Hattusa (1500 î.Hr.)

Ptah dă viață, însuflețind „numele” lucrurilor, care apar pe măsură ce zeul le pronunță. Această operă de creație este deci un act magic, deosebit de modul în care iau naștere zeii în teologia de la Heliopolis, unde aceștia se nasc din cupluri de bărbați și femei (n.tr.).

I

Arhitectura monumentală este practică atât și de asirieni: Sargon II (721 – 70;

î.Hr.) își va construi o reședință monumentală la Dur-Sarukkin, actuala Khorsabad

Taurii înaripați cu cap de om, plasați la porțile palatului, măsurau 4,20 m în înălțime

Arta egipteană va evolua timp de trei milenii, pentru ca în perioada greacă să de cadă complet. Arta coptă va constitui pe lungirea sa în perioada creștină.

Sargon II și comandanții săi. Basorelief găsit în palatul lui Sargon II de la Khorsabad. A doua jumătate a secolului al VIII-lea.

Câteva caracteristici vor fi puse răpi în evidență, atât în arta statuară, cât și pictură:

Personajele reprezentate vor apare din ce în ce mai puțin încorsetate în veșminte, iar trăsăturile feței din ce în ce mai individualizate.

Arta Imperiului Nou va cunoaște o perioadă de manierism, toate detaliile fiind perfect subliniate.

Convențional, bărbatul și femeia vor fi reprezentați din trei părți, culoarea; fiind însă diferită: brună pentru bărbat și deschisă

pentru femeie.

Dintre principalele opere, amintim: statuia *șeicului el Beled* (Statuia primarului) și cea a *Scribului* pentru perioada Imperiului Vechi, capetele dolicocefale ale perioadei atoniene ale lui Amenophis IV și al reginei Nefertiti. Trăsăturile greoaie caracterizează Epoca dominației persane (525 – 332 î.Hr.). Operele arhitecturale vor constitui întotdeauna o sfidare adusă naturii: piramidele, templele de la Deir-el-Bahari, templul de la Karnak, cele de la Philae

(Epoca dominației persane). Mormintele vor fi decorate, începând cu Imperiul Vechi și până la sfârșitul Imperiului Nou, cu scene din viața cotidiană sau cu scene ce aveau un sens religios precis.

În arhitectură, zigguratele au fost considerate drept strămoșii piramidelor în trepte.

Templul lui Homs de la Edfu. Coloane papiriforme și campaniforme.

LITERATURA

Civilizația mesopotamiană a oferit texte foarte variate pe un număr extraordinar de mare de tăblițe sau inscripții pe pietre: documente juridice, administrative, istorice, religioase, în epoca lui Hammurabi au fost create mari poeme mitologice, care vor constitui fondul literaturii *mesopotamiene*. *Epopoea lui Ghilgamesh* povestește în mai multe episoade aventurile fondatorului cetății Uruk: povești de vânătoare, expediții contra monștrilor. O variantă a epopeii lui Ghilgamesh va fi cunoscută sub numele de „versiunea de la Ninive”. Aceasta va introduce legenda babiloniană a potopului, care va sta la originea celei din Biblie, în anumite temple s-au constituit biblioteci, în care tăblițele de argilă erau clasate în funcție de gen și operă. Un astfel de exemplu îl constituie biblioteca găsită în ruinele de la Ninive.

În timpul Imperiului de Mijloc literatura egipteană ajunge la apogeu. *Povestea lui Sinu-het* – fără îndoială cea mai veche operă din literatura romanescă egipteană – *narează*. peripețiile unui demnitar de la curtea lui Amenem-hat I. Alte texte povestesc aventurile extraordinare ale unor naufragiați pe o insulă fermecată.

Epoca amarniană ne-a transmis *Imnul lui Aton*, atribuit regelui Amenophis IV. Poveștile destinate unui public mai larg se multiplică

începând cu dinastia a XVIII-a. Un loc mai important vor ocupa și scrierile destinate magiei. Din timpul Imperiului Nou ne parvin și numeroase imnuri, dintre care cel mai celebru este *Cartea porții*, care descrie călătoria nocturnă a soarelui în lumea subterană, *învățăturile lui Amen-em-ope* predică modestia și stăpânirea de sine, iar maximele întâlnite în această scriere vor constitui una din sursele cele mai importante ale proverbelor biblice ale lui Solomon.

Prima curte a templului de la Luxor. Coloane papiriforme. Dinastia a XIX-a.

Templu construit de Kefren1. Dinastia a IV-a.

ȘTIINȚELE

În Mesopotamia, religia a permis dezvoltarea științelor. Ca și în Egipt, farmacoterapia este în esență vegetală, minerală sau animală, în schimb, în domeniul matematicii existau modele de probleme de geometrie sau aritmetică. Totul îi interesa pe mesopotamieni, în toate hărțile lumii sau în copiile de hărți veci care ni s-au transmis, Mesopotamia este plasată în centru.

În Egipt, calculul matematic ocupă în loc important în cunoștințele uni scrib. Egiptenii nu au cunoscut însă cifra zero. Geometria nu depășește niciodată teoria, iar construcțiile de mari edificii relevă mai degrabă o știință empirică.

Numeroase papirusuri *tratează* mai ales probleme de igienă medicală și mă puțin de medicină propriu-zisă.

MUZICA. j

Basoreliefurile egiptene din timpul Imperiului Nou abundă în reprezentări de instrumente muzicale: harpe, instrumente de percuție, fluiere, trompete. Gamj

Ignora probabil semitonurile, dar putem admite că existau cunoștințe privind regulile armonice.

II. LUMEA ORIENTALĂ

2.1. India

CIVILIZAȚIA

Incursul mileniului al III-lea, în India se vor dezvolta două mari cetăți:

Mohenjo Daro, la 400 km de gurile Indusului.

Harappa, pe unul din afluenții Indusului.

În cele două cetăți existau străzi principale și secundare, din care se intra în diferitele case.

Ideogramele găsite pe sigilii oferă anumite analogii cu scrierile sumeriene.

Civilizația va fi distrusă înspre 1500 î.Hr. de către indo-arieni, un popor seminomad.

LITERATURA

La puțină vreme după venirea indo-arienilor apar *Vedele* („științe”). Imnuri de tradiție orală la origine, vor fi considerate ulterior ca texte revelatorii.

Ele cuprind patru părți, care nu au fost redactate în același timp. Prima dintre ele, *Rig-veda*, este consacrată zeilor individuali și cuprinde 10 600 de strofe. Imnul 129 povestește istoria creației. Aici își au originea și temele fundamentale ale filosofiei indiene: suferința și cunoașterea de sine.

Religia indiană, vedismul, va deveni brahmanism, natura acestuia precizându-se în timpul marilor căutări religioase din secolele VI-V î.Hr. Mai recente decât *Rig-veda* și *Brahmana* sunt Upanișadele¹ a căror concepție va fi revizuită învățături secrete (n.tr.). 24

odată cu apariția lui Buddha. Scopul lor este de a calma spiritul omenesc, soluțiile fiind date sub formă de dialog.

Brahmanele apar în jur de 1200, avându-și originea *mRig-veda*. Ritualul sacrificiilor este atât de studiat în aceste scrieri, încât se consideră că ele au devenit chiar ritualul preoților.

RELIGIA

Brahmanismul s-a impus către sfârșitul secolului al VI-lea. Societatea indiană se împarte în patru caste:

În vârful societății se află preoții: *brahmanii* războinicii: *kshatriya* agricultorii și negustorii: *vaisya* servitorii \ *sudra*

Această organizare socială are la bază un întreg sistem filosofico-religios: omul trebuie să se identifice prin toate mijloacele cu Brahma. Unul dintre aceste mijloace îl constituie yoga¹.

În religia indiană predomină trei zei principali:

Brahma, reprezentat cu patru brațe și patru capete, care

simbolizează omniprezența și omnisciența sa.

Vișnu, Conservatorul.

Śiva, Distrugătorul.

Pentru prima oară apare conceptul *desamsara*: transmigrarea sufletelor. Scopul acestei religii este acela de a scăpa metempsihozei. Doi reformatori se vor opune însă acestei doctrine.

Jina „Victoriosul”, numit așa întrucât a reușit să învingă josnicia inerentă condiției umane.

Doctrina sa se transmite pe cale orală. Provenind din casta războinicilor, datorită ascetismului el va reuși să stăpânească întreaga știință. Doctrina sa ne învață să cunoaștem tot ceea ce este sensibil

Brahma.

India de sud. Secolele X-XI.

Buddha cakyamouni. Secolul al V-lea. Paris, Muzeul Guimet.

Yoga este un ansamblu de tehnici care permit practicantului să urce pe scara succesiunii principiilor. Tehnicile corporale au drept scop canalizarea corectă a energiilor (n.tr.).

Mahāvāva sau Jina. Secolul al IV-lea.

Casta brahmanilor. Semne de recunoaștere a reprezentanților acestei caste: cocul și cordonul de inițiere ce-i traversează pieptul.

Casta nobililor războinici. Roata simbolizează cuceririle. Apar totodată zeita norocului, prințul moștenitor, elefantul și calul sacri.

La dreapta, om liber cu turban pe cap. La stânga, om sfânt, cu capul descoperit. După documentație fotografică.

și tot ceea ce se compune din două substanțe: una plină de viață și alta inertă. Din reacția lor reciprocă se naște karma, de care sufletul trebuie să se elibereze pentru a pune capăt ciclului de renașteri.

Buddha. Conform legendei, creația sa este ima –, culață, căci el a pătruns la sânul mamei lui sub forma unui elefant alb. Budismul și jainismul sunt doctrine care se deosebesc profund. Pentru a elibera sufletul, budismul recurge la metafizică și la morală, în timp ce jainismul rămâne la practica simplă. Pentru Buddha, cauza suferinței este dorința, modalitatea de a o anula fiind renunțarea. Prin aceasta se asigura accesul la pacea absolută: *nirvāṇa*.

2.2. China

Spre deosebire de India, care a avut legături cu Occidentul, lumea chineză s-a închis, având doar contacte indirecte cu civilizația greacă arhaică.

Dinastia Chang, prima dinastie chineză, ne este cunoscută întrucât în timpul ei a apărut scrierea.

RELIGIA

Cele mai vechi forme ale religiei urcă spre sfîr – şirul mileniului al II-lea. Exista deja un cult monoteist: al lui Chang-Li (zeul suprem), care va intra în declin] spre începutul primului mileniu. Până la expansiunea!] buddhismului continuă cultul forțelor naturale (cer: pământ, munți).

FILOSOFIA

Forma cea mai veche a filosofiei chineze este reprezentată de *Cartea Oracolelor „I Ging”* (-1600?). Scopul acestei filosofii este de a dezvolta o viață armonioasă prin intermediul înțelepciunii.

Lao-Tzi a alcătuit o culegere de aforisme adunate în *Dao-detin* (Dao = „cale” „Cartea despre calea și viața umană”). Pentru el, omul trebuie să se identifice prin extaz cu restul Universului, pentru a atinge Dao. El își poate atinge acest țel prin practici de ordin fizic.

Daoismul (taoismul) este o morală individualistă care propovăduiește detașarea de toate lucrurile. Confucius (551 – 479 î.Hr.), ca și Socrate, îl învăța pe om să se cunoască pentru a se putea perfecționa. Confucius a trăit într-o perioadă caracterizată prin violente lupte politice între feodalii chinezi. Discipolii săi îi vor expune sistemul filosofic: omul trebuie să țină seama de condițiile sociale în care s-a născut. Doctrina sa se bazează pe îndeplinirea datoriilor, care-l vor ajuta pe om să se regăsească pe sine. Confucius a trăit într-o epocă în care tocmai apăruse scrierea. Principalele sale opere sunt *Cartea schimbărilor* și *Cugetări*.

Kuros atic în marmură.

1, 85 m înălțime. Aproximativ 600 î.Hr. New York, Metropolitan Museum.

Corpul rigid respectă legea simetriei riguroase a corpului uman. Umerii sunt lați, șoldurile strâmte. Artistul este încă dependent de natura materialului. El a început probabil prin a ciopli un bloc de

piatră și prin a desena silueta văzută din față. Anumite detalii demonstrează frica de a sparge piatra: mâinile se odihnesc pe piept, părul cade pe umeri, în loc de a reprezenta ochii în profunzime, aceștia sunt protuberanți, în scopul de a păstra forma ovoidă a capului. Surâsul, marcarea genunchilor, sternul sunt tipice perioadei arhaice.

SECȚIUNEA B

LUMEA GRECO-ORIENTALA ÎNTRE SECOLELE VI-I î. H.]

I. LUMEA GREACĂ

Descoperirea de către Evans între 1900 și 1920 l Cnossos a artei cretane a permis arheologului englez's descrie această civilizație prodigioasă și să arate că e precede și explică epoca miceniană, aceasta din urm fiind descoperită de Schliemann între 1870 și 1900. Cei două civilizații se vor dezvolta între milenii III și I Astfel, unei civilizații caracterizate prin orașe mici îi v succede una a palatelor (Cnossos, Phaestos, Mallia).

Civilizația miceniană este ilustrată de o serie de fortărețe (Micene, Tyrint).

Spre 1100 î.Hr., dorienii, noile popoare venite di nord, se instalează în Grecia, alungându-i pe ahei. Acești din urmă vor căuta să-și întemeieze noi așezări în Asia' Mică. La epoca respectivă, teritoriul Greciei centrale și era împărțit în mici principate independente, care se vor fi unifica pe rând, toată Atica alcătuind un singur stat. Indicații prețioase cu privire la data exactă a acestui eveniment ne sunt furnizate de lista învingătorilor la Jocurile Olimpice. 776 î.Hr. reprezintă primul an în care apar numele celor care au învins la aceste jocuri. Ignorăm felul în care a fost abolită regalitatea ereditară la Atena și înlocuită printr-un colegiu format din nouă membri și prezidat de un arhonte-rege. Până la mijlocul secolului al V-lea î.Hr., cei nouă arhonți au fost magistrații cei mai respectați, pentru ca apoi ei să păstreze doar funcții juridice și religioase. Unul dintre ei regla calendarul și prezida serbările dionisiace. Lista arhonților stă la baza cronologiei atice; ea începe în 683 î.Hr. cu numele unui *arhonte-basileus*, compromis între colegiu și funcția sacerdotală a regelui.

1.1. Grecia arhaică a secolelor X – VI î.Hr.

Începuturile acestei perioade (secolul X) sunt destul de puțin

deslușite. Dintre toate popoarele doriene, spartanii sunt cei mai bine cunoscuți. Ei se vor impune începând cu secolul al VIII-lea î.Hr. Acest interval de timp corespunde perioadei numite geometrice, de la frizele stilizate în manieră geometrică, situate pe partea superioară a vaselor. Arhitectura este dominată în special de sanctuare, ca de exemplu cel al zeiței Hera de la Samos, cetate colonizată din mileniul al II-lea de către ionieni. Primul templu dedicat Herei, Heraionul, va fi construit spre anul 800 î.Hr.

În această epocă, reprezentarea umană este neglijată.

Metalul este prelucrat doar la Olimpia, în restul lumii grecești folosindu-se lutul ars. Unul dintre cele mai importante evenimente al secolului al VIII-lea este pătrunderea obiectelor orientale, în timp ce Grecia exporta spre aceste zone produsele sale ceramice. Un secol mai târziu vor apărea tipurile fundamentale ale artei grecești. Toate principiile artei vor fi definite în câteva tipuri, iar omul se va situa în centru.

7.7.7. Organizarea politică

Sparta s-a dezvoltat înaintea Atenei. Originile cetăților grecești sunt încă destul de puțin cunoscute. Se

3 are că punctul de plecare a fost *genos-ul*, grup fami-Hera din Samos. 1, 92 m înălțime. Aproximativ 560 î.Hr. Muzeul Luvru.

Forma sa cilindrică ne face să presupunem că au existat statui mai vechi sculptate în lemn, probabil în trunchiuri de copac. Femeile sunt întotdeauna reprezentate îmbrăcate. Pliurile fine și paralele indică chitonul și contrastează cu pliurile în evantai ale himationului.

Ial, care s-a regrupat în triburi sau phatrii. Pe măsură ce constituie cetatea, individul se eliberează de constrângerile familiale, fondate în esență pe tradiții și legi cutu-miare (*nomos*). Cetățile erau foarte numeroase în Grecia până în secolul al V-lea. Liga de la Delos (atenienii și aliații lor) grupa aproape 400 de state, în principal cetăți. În interiorul acesteia exista o mare diversitate, ce antrena diferențe importante în statutul cetățenilor, în poziția necetățenilor, cât și în relațiile dintre multiplele categorii de locuitori.

FORMELE POLITICE

Guvernarea oligarhică (Grecia arhaică, Sparta): puterea este

exercitată de un număr redus de bărbați (la Sparta, legile lui Licurg). Dacă se disting prin bogăție, se vorbește de plutocrație și aristocrație în cazul grupurilor privilegiate prin naștere.

Tirania (Grecia arhaică): guvernarea ești dirijată de o persoană care-și impune voința fără reguli prestabilite. La Atena, în secolul al VI-lea

Peisistrate va prelua puterea, profitând de tulburările din cetate.

Vas grec reprezentând războiul *dintre zei și giganți*. Vas atic B 208. Datat în jurul anului 530 î.Hr. British Museum.

Guvernarea democratică (Grecia clasică): exclude puterea unei autorități care nu derivă de la

popor. Partizanii oligarhiei sunt mai mult sau mai puțin ostili democrației; ei se vor asocia în hetarii.

Guvernarea monarhică (Grecia elenistică): puterea este exercitată de către un șef unic, regele.

SISTEMUL POLITIC AL CETĂȚII

În jurul anului 625 î.Hr., Dracon emite primele legi, considerate destul de dure, ceea ce mai târziu va da naștere calificativului de draconic, în 594 î.Hr., Solon va iniția o serie de reforme: eliberarea micilor proprietari de pământuri de obligațiile ce apăsau pe umerii lor, împărțirea cetățenilor în patru categorii stabilite pe baza veniturilor fiecăruia. El va stabili bazele constituției ateniene. Legislația în vigoare este consemnată pe coloane triunghiulare rotative, în fața cărora toți cetățenii depuneau jurământ. În Pireu, poarta Atenei, el va înființa primul lupanar public.

Profitând de tulburările de la Atena, Peisistrate preia puterea, instaurând tirania, împreună cu cei doi fii ai săi, Hipparchos și Hippias, el reușește să diminueze puterea nobililor.

Către 507 î.Hr., Clistene va iniția reforme democratice: crearea *demelor*, reorganizarea *Boule-ului* magistrativ.

Adevăratele schimbări sociale și politice se vor produce odată cu cuceririle lui Alexandru cel Mare (336 – 323 î.Hr.). El va mări lumea elenizată, răspândind practica sclavajului și implantându-i pe greci și macedoneni în sisteme economice diferite.

CETATEA

Organizarea comunităților de locuitori a dat naștere cetății, /? o &, earamânând fidelăethnos-ului (grup etnic). Polis-ul va avea o dimensiune spațială și umană: „rPo/is-ul este acolo unde se află corpul civic”. Elementul esențial este comunitatea de cetățeni. Politeia constituie ansamblul de instituții dintr-un polis. Aristotel va fi cel care va redacta *Athenaion politeia*, constituția Atenei. Deși nu era cetățean grec, l-au interesat mecanismele instituțiilor.

Patrios politeia este constituția strămoșilor, dreptul cutumiar al primelor origini. A fi cetățean în Grecia înseamnă înainte de toate participarea *lapoliteia*, uvânt care desemnează în același timp participarea individuală la corpul civic și a structura însăși a cetății-stat. Metecii străinii de cetate) și sclavii (proprietate a mei alte persoane) sunt excluși.

Ecclesia sau Adunarea Poporului se reunește în *agora*, piața publică. *Boule* sau

onsiliul este o adunare permanentă comun exemplu de templu ionic: Erechteionul de pe Acropolea Atenei. După 420 î.Hr.

ușă din 500 de consilieri sau bouleutai; locul lor în adunare este obținut prin tragere la sorți. Ei lucrează pe grupuri de câte 50. *Heliaia* sau tribunalul poporului este compus din 6.000 de cetățeni, trași la sorți în fiecare an.

Ostracismul permite poporului ca, prin vot, să excludă pe oricine ar fi candidat la postul de tiran¹.

J.1.2. Evoluția artistică

STILURILE NOI

Ordinele doric și ionic își fac apariția în decursul secolului al VII-lea î.Hr. Cel corintian va apărea în secolul al IV-lea î.Hr. Este foarte dificil de delimitat geografic regiunile în care predomină unul sau altul dintre aceste stiluri. Totuși în insulele ionice se manifestă ordinul ionic, iar cel doric, apărut în Pelopones, nu se va limita la regiunea de origine. Coloanele templelor sunt cele care ne permit o mai bună sesizare a diferențelor dintre cele două ordine.

Coloana dorică, ale cărei origini trebuie căutate în jurul datei de 625

î.Hr., are un fus canelat, element masculin care se așază direct

pe sol și suportă un capitel foarte simplu, bombat sub o abacă dreptunghiulară. Coloana descrește pe măsură ce se înalță, întrucât greutatea ei, la care se adaugă cea a restului construcției, este suportată de baza coloanei. Ea este compusă din tamburi canelați meniți să-i pună în evidență volumul.

„... Coloana ionică este așezată pe un soclu format din două părți: stilobatul și plinta, element feminin. Capitelul se caracterizează prin două volute răsucite. Ordinul ionic nu prezintă metope sau triglife, ci numai o friză orizontală continuă al cărui unic scop este decorativ.

Fiecare om politic ce are împotriva sa cel puțin 6.000 de voturi este constrâns să plece Pentru 10 ani în exil (n.tr.).

STATUILE ȘI PLASTICA

Imagine a Acropolei.

Teatrul lui Dionysos de la Atena.

Plastica se apropie foarte mult d-i operele cicladelor sau de cele egiptene în jurul anului 650 î.Hr. apar numeroase reprezentări rigide de tineri bărbați *roi*): brațele lipite de-a lungul corpul picioarele strânse. Dar cea mai vor statuie a artei grecești este considerată; fi o reprezentare feminină, *okore*. Ea es; statuia lui Artemis de la Delos, care co form unei inscripții a fost dedicată se: 660 î.Hr. de către Nicandru din Naxo; *Doamna de la Auxerre*, numită astfel dup; orașul unde a fost descoperită, este far! îndoială opera cea mai reprezentativă artei statuare feminine pentru aceas perioadă. Corpul ei a fost tăiat cubic apoi rotunjit în mod elegant, începând e sfârșitul secolului al VI-lea î.Hr., artiștii ionieni folosesc la Delphi statuia-coloan; sau cariatida.

Triunghiul timpanal este unul din punctele unde trebuia plasată o compoziții complexă ce punea în scenă personaje a căror atitudine *variază* în funcție de înălțime. Locul central era rezervat zeilor, în această perioadă temele sânt împrumutate din Orient: friza templului lui Artemis de la Corfu (580 î.Hr.).

CERAMICA

Săpăturile arheologice întreprinse în necropola Atenei au scos la lumini vase ceramice de o diversitate extraordinară.

Pentru vasele epocii geometrice, ceramica rămâne una din

principalei producții la Rodos, dar mai ales la Corint. Pentru secolele VIII-VII, tipul cel mai frecvent este amfora pântecoasă, cu gât înalt, simplu, decorat cu linii sinuoase și cercuri.

La sfârșitul secolului al VII-lea este adoptat un nou procedeu: cel al figurilor negre detașate pe fond roșu. În secolul al VI-lea, reprezentările epice în stil figurativ capătă o importanță din ce în ce mai mare. Temele în pictura de pe vase își au originea în legendele despre Heracles, Tezeu, Perseu. Spre 530 î.Hr. În tehnică are loc o schimbare: dacă până acum motivele erau pictate cu firnis negru pe fond roșu, se va inversa procedeul, figurile fiind pictate în roșu pe fond acoperit cu firnis negru. Această nouă tehnică a fost pusă la punct în

Atica. La Atena, ea va cunoaște o dezvoltare deosebită, constituind un monopol al atelierelor.

ARHITECTURA

Începând cu secolul al VI-lea, cetățile vor executa lucrări importante: amenajarea Siracuzei, apeducte la Megara și Samos, fântâni la Atena. Din Ionia și până în Sicilia se organizează marile sanctuare, care închid în zidul lor de incintă clădiri secundare, portice, teatre, stadioane.

Pe acropola Atenei se ridică o serie de temple construite din tuf. La Delphi se construiește Tholos-ul din Marmaria.

În Magna Graecia și în Sicilia, templele au dimensiuni excepționale și un decor rafinat: Selinunte, Heracleion, Siracuză, Artemision, Paestum. Unele temple sunt construite din argilă, cu coloane de lemn, ca de exemplu templul Herei de la Olimpia (sec. al VII-lea).

1.1.3. Literatura

POEZIA EPICĂ

Se presupune că înaintea poeziei homerice a existat o poezie de curte, mai ales la Cnossos și Micene. Această ipoteză este formulată în scopul explicării existenței în *Iliada* a unei epopei prehomerice, care povestește aventurile lui Heracles. *Iliada* și *Odiseea* conțin fiecare în jur de 12.000 de versuri. Există mari lacune în ceea ce privește geneza, forma și conținutul acestora, dar mai ales semnificația lor. În secolul al XIX-lea s-a presupus că Homer, autorul lor, nu a existat, el fiind

inventat de artiști: Chenier – *Orbul*, Ingres – *Apoteoza lui Homer*. Noile cercetări de astăzi consideră că el ar fi trăit la Smirna către anul 800 î.Hr.

Până la Homer existau *aezii*, care mergeau din oraș în oraș, cântând poeme epice și acompaniindu-se la lire. Poemele homerice s-au născut între secolele IX și VII. Ele pun în scenă o întreagă lume ce aparține civilizației miceniene. Așa cum spunea Victor Hugo „în epopee, istoria este ascultată la porțile legendei”.

Tema majoră *alliadei* tratează legenda distrugerii Troici, axându-se pe consecințele tragice ale mâniei lui Ahile. În *Odissea*, care pare a fi posterioară, povestea se țese în jurul lui Ulise (în greacă – Odiseu), care după războiul de la Troia se întoarce spre patria sa, insula Itaca. Dominantă este și tema dragostei conjugale, care va triumfa în final. *Odissea* a inspirat muzicieni, pictori și scriitori:

— În muzică amintim operele *întoarcerea lui Ulise* de Claudio Monteverdi

(1641) și *Penelopa* de Gabriel Faure (1913).

— În pictură celebre sunt tablourile:

— *Ulise în insula feacilor* de Rubens.

Ulise ridiculizându-l pe Polifem de Turner.

— În literatură:

Nașterea lui Odiseu de Jean Giono.

DEFINIREA EPOPEII

Poezie orală la origine, *epos-ul* este dramatic, în scopul punctării și organizării zării povestirii în episoade, erau necesare pauzele. Epopeea se definește drept o poveste elaborată într-o manieră literară, ea conservând amintirea unui eveniment istoric ce a suferit transformări datorită legendei. Epopeea este un poem că aduce în scenă povești minunate cu eroi și zei.

POEZIA DIDACTICĂ: SECOLUL al VII-lea î.Hr.

Scopul poeziei didactice este acela de a învăța concepte filosofice, precept reguli literare într-o manieră plăcută.

Hesiod este autorul a două opere: *Teogonia* (*Nașterea zeilor*) și *Munci și zile*. În prima sa operă, el descrie evoluția lumii până la

apariția lui Zeus. În a doua, se face elogiul justiției, apărută de Zeus, al muncii și al legii impuse oamenilor de către zei. Ea conține totodată indicații privind munca pe ogoare. Hesiod își dezvoltă teoria pesimistă asupra existenței. Opiniile sale contrastează fundamental cu cele ale lui Homer. Astfel, el este convins că a fost ales de muze pentru a i se spune adevărul, în timp ce Homer a primit libertatea poeziei. Hesiod este în acest sens părintele poeziei didactice, așa cum Homer este cel al poeziei epice.

POEZIA LIRICĂ: SECOLELE VII-VI î.Hr.

La originea poeziei lirice stau poemele cântate. Muzica va deveni practic inseparabilă de poezie. Marile epopei vor fi înlocuite de cântece scurte, în locul hexametruului epic apare dimetruul elegiac, vers de patru picioare, ilustrat de Tirteu în a doua jumătate a secolului al VII-lea, apoi de Minurnos din Colofon, contemporanul său. Va fi creat apoi iambul, ritm apropiat de cel al limbii și folosit de Arhiloh, autor satiric. Sappho și Anacreon din Teos compun epigrame în care cântă dragostea și tinerețea.

NAȘTEREA TRAGEDIEI

Teatrul grec, născut din religie, își sărbătorește zeii, în special pe Dionysos. Reprezentările dramatice devin astfel un veritabil cult dedicat zeilor. Corul evoluează într-o incintă circulară, numită „orchestră” și unde se află plasat altarul zeului. Actorii evoluează în spatele altarului. Aceștia erau izolați de culise printr-un perete. *Proskenion* sau fațada scenei servește drept decor. La Atena, în teatrul lui Dionysos, publicul putea atinge cifra de 20.000 de spectatori.

Tragedia își păstrează originile sale lirice, dar corul va pierde din importanță în folosul acțiunii. *Tespis* (535 î.Hr.) ar fi creatorul elementului dramatic: dialogul. Astfel, șeful *corifeilor* (coriștilor) se detașează de cor, dând replică acestuia. Piesa debutează cu un prolog, apoi urmează *parados*-ul (corul intră cântând în orchestră). Scenele interpretate de actori se succed, fiind întrerupte de cântecul corului, care rămâne pe loc (*stasima*). Ultima scenă este reprezentată de ieșirea corului: „exod”.

1.1.4. *Filosofici și religia*”.

— I, a; t\.

ORFISMUL

Originar din Tracia, el se propagă rapid în Grecia și în coloniile sale meridionale. Misterele orfice ocupă un loc important în viața cotidiană și paralel cu religia oficială ele vor da naștere unei mișcări filosofice.

Fondată pe principiul metempsihozei, doctrina orfică se raportează la Orfeu; are ar fi trăit înainte de războiul Troiei. Datorită unor incantații purificatoare, sufletul își regăsește drumul spre origine. Această doctrină este diferită de naturalismul religiei grecești, așa cum o găsim la Homer. Pe lângă o teorie asupra originii zeilor (teogonie) și a oamenilor (cosmogonie), ea elaborează o metodă care învață cum să te eliberezi înainte de termen de ciclul de nașteri și care este modul de viață ce trebuie adoptat pentru a atinge acest scop (asceza).

FILOSOFIA PRESOCRATICĂ

Thales din Milet (640 – 562) este considerat de către Aristotel drept fondatorul filosofiei. Comerciant, el a cutreierat lumea, ajungând până în Egipt. Este autorul mai multor teoreme în geometrie. A calculat înălțimea piramidelor egiptene folosindu-se de lungimea umbrei lor. Pentru el, „apa se află la originea tuturor lucrurilor”. Antichitatea îl va considera unul dintre cei șapte înțelepți. Cei „șapte înțelepți” reprezintă un grup de autori, care în realitate nu întruneau acest număr, dar cifra avea o valoare simbolică menită să le întărească notorietatea. Operele lor nu s-au păstrat, ele fiind cunoscute doar prin maximele lui Demelecos din Phaler.

Concepției dinamice a universului i se opune concepția statică a unui univers prin intermediul cifrelor. Unul din demersuri va fi religios, iar celălalt științific.

Anaximandru din Milet (610 – 540) este considerat, ca și predecesorul său, unul din fondatorii filosofiei grecești. Opera sa *despre natură* nu s-a păstrat, dar ea trebuie să fi fost prima istorie universală. Ca și Tales, el consideră că la originea tuturor lucrurilor se află un element comun.

Anaximene (586 – 530) alege ca principiu de bază aerul generator. El îl identifică cu sufletul și respirația. Prin condensare și prin rarefiere, aerul creează toate lucrurile.

Heraclit din Ephes (cca. 540-cca 480), considerat drept creatoru științei naturii, explică în opera sa, *Universul*, felul în care s-a născut armoniei lumii: originea și substanța tuturor lucrurilor se află în conflictul dintre contra: (*Polemos – Dike*). În scrierile sale apare pentru prima oară conceptul de *loge* (rațiune).

P i t a g o r a (sec. VI î.Hr.), fondatorul aritmeticii grecești, va inventa noți nea de „armonie a sferelor” în scopul definirii *cosmos-ului*. Fiecare dintre ăst produce prin rotație un sunet; ansamblul acestor sunete creează legătura dint muzică și matematică. Originar din Samos, el va fonda la Crotona o sectă religioasă care venera apusul soarelui. Esența gândirii sale filosofice se bazează p punerea în evidență a raporturilor existente între matematică și muzică. Trasă originală a filosofiei sale constă în suveranitatea și înțelepciunea numerelor.

În 540 î.Hr., într-o colonie ioniană din Italia, Elea, va lua naștere prim școală filosofică din antichitate, în fruntea acestei școli s-a aflat Parmenide (ce 540-cca 450). Născut la Elea, el a fost fără îndoială elevul lui Anaximandru și poate al lui Xenofan. Poemul său, *Despre natură*, nu s-a păstrat în întregim* Ceea ce mai există, *Prologul*, compus din 32 de versuri, ni s-a transmis prin intermediul lui Sextus Empuicus. Continuarea de 61 de versuri, ce constitui un discurs, provine dintr-un comentariu realizat de Simplicius (sec. IV d.Hr. despre fizica lui Aristotel.

Prologul descrie o călătorie inițiați că Eroul află că există două căi: ființa, adică „ceea ce este” și există dintotdeauna, și „non-ființa”, fără cale de ieșire.

1.2. Grecia clasică a secolelor VI – V î.Hr.

1.2.1. Organizarea politică

Puterea ateniană se va întări în urma războaielor medice (492 – 479) provocate de revolta Ioniei. Victoriile de la Maraton (490) și Salamina (480) vor consolida poziția ateniană. Conflictul va fi reglat prin pacea de la Callias (449)

HEGEMONIA ATENEI (479 – 404)

Atena a grupat contra perșilor câteva orașe din Ionia și Hellespont, deci pe toți dușmanii acestora. Tratatul încheiat reprezintă

prima confederație maritimă organizată de Aristide. Secolul lui Pericle poartă numele strategului care va guverna Atena timp de 15 ani, consolidând regimul democratic, în scopul de a permite cetățenilor săraci participarea la adunările oficiale sau consilii, sunt create sub strategia *saeisphora* sau indemnizațiile.

UNIUNILE: SYMMACHAS, STRATEGIE

Cetățile grecești se coalizează periodic împotriva unui dușman comun, alegând un *strategos autokrator*. *Symmachas* sunt uniuni care au mai ales un caracter religios; ele grupează în jurul unui sanctuar mai multe cetăți sau grupări etnice. Cea mai celebră a fost uniunea de la Delphi, controlată în epoca elenistică de regii macedoneni.

GUSTUL PENTRU POLITICĂ

Gustul pentru viața politică se dezvoltă, favorizat de crearea Eispforei la Atena. Cetățenilor le place să se adune în agora pentru a discuta asupra viitorului cetății sau a confederației, ascultându-i pe oratori sau pe sofști. Nu trebuie însă uitat faptul că o mare parte a rezidenților cetății nu participă la viața civică. Cel mai flagrant caz este cel al Spartei, unde numai cetățenii de drept, *Homoioi* sau Egalii, au dreptul de a delibera în cadrul adunărilor sau al banchetelor asupra proiectelor civice.¹ În cazul banchetelor sau *sissytia* (mese comune), fiecare cetățean trebuia să-și aducă hrana; absența era pedepsită cu decăderea, Egalul devenind asemănător Hiloților, locuitori ai pământurilor controlate de Sparta, și privați de orice drept în cetate. Această regulă drastică a condus Sparta la oligantropie, adică la lipsa de bărbați-cetățeni.

1.2.2. Înflorirea gândirii: literatura

TRAGEDIA

Dezvoltarea în secolul al V-lea î.Hr. a tragediei antice este marcată de trei autori de geniu:

Eschil (525 – 456).

Spre deosebire de Tespis, Eschil reduce considerabil rolul corului, introducând cel de-al doilea actor, al treilea protagonist fiind introdus mai târziu de către Sofocle. Se va ajunge astfel la un veritabil dialog. Datorită lui Eschil, tragedia rămâne apropiată de originile sale. Acțiunea este simplă. Ideile dominante sunt fatalitatea și gelozia zeilor

încrâncenați împotriva victimelor lor. Principalele sale opere sunt:

Rugătoarele

Oreste

Perșii

Cei șapte contra Tebei

Prometeu

Egalii sunt singurii care se bucură de drepturi politice. Pentru a face parte din acest grup trebuia să fii născut din părinți cetățeni și să fi primit educația pe care o dădea statul (n.tr.).

Sofocle (495 – 405)!

Fiul unui bogat armurier atenian, membru al Maltei societăți, Sofocle v;

deține o serie de funcții importante, ca de exemplu cea de strateg alături de Pericle. El va introduce la Atena cultul lui Asclepios, zeul medic, el însuși de venind mare preot. Rolul corului, încă important, va diminua în folosul unei acțiuni mai variate. Personajele luptă împotriva fatalității, care, chiar dacă le ruinează viața, le lasă intactă conștiința. Caracterul eroilor săi se definește prin revoltă. Operele sale principale sunt: *A i ax*

Antigonet

Electra

Oedip Rege

Filoctet

Oedip la Colonos

Euripide (480 – 406).

Opera sa reprezintă o nouă concepție asupra tragediei. El se distinge de ceilalți autori prin interesul pentru formele filosofice, ca și pentru noile forme de expresie (retorica, muzica). Reduce considerabil rolul corului și modifică legendele în scopul de a le umaniza. Personajele sunt dominate de pasiune. Din cele 92 de piese s-au păstrat 19, în timp ce de la Sofocle au rămas 7 și tot atâtea de la Eschil. Dintre cele mai importante opere, amintim:

Troienele

Andromaca

Ifigenia în Au Uda

Electra

Oreste

Ifigenia în Taurida

Medeea

Piese de lui Euripide vor inspira alți autori:

Seneca: *Hercule mâniaș*

Comdtte: *Medeea* (1635)

Racine: *Ifigenia* (1674), *Fedra*

Goethe: *Ifigenia în Taurida* (1786)

Claudell: *Protei* /

Sartre: *Troienele*

Ele au inspirat muzica lui Lulli, *Alceste* (1674) și a lui Ghick (1767).

PINDAR ȘI LIRISMUL CORAL (518 – 438)

Născut într-o familie aristocratică, el a urmat studiile la Atena. Opera sa, compusă din imnuri de victorie, din cântece corale, este de inspirație religioasă, căci sărbătorirea unei victorii capătă un sens religios. El dezvoltă un adevăr Religios și moral. Odele sale, compuse sub forma triadelor, conțin o strofă, o antistrofa și o epodă. Partea centrală a fiecărui poem este constituită dintr-un iit consacrat eroului unui oraș sau creatorului unei sărbători. Stilul său va fi o Isursă de inspirație pentru literatura germană clasică a epocii lui Goethe.

COMEDIA

Aristofan (445 – 385).

S-a născut la Atena. Comediile sale vizează în principal viața politică, socială și intelectuală a timpului său. îi place să ridiculizeze democrația ateniană. Idealul sau rămâne pacea. Din cele 40 de comedii ale sale nu s-au păstrat decât 11: *Viespile*, *Păsările*, *Broaștele*.

EVOLUȚIA ISTORIEI

De la cronică: Herodot din Halicarnas (484 – 425) a călătorit mult în

Asia, în Babilon și Egipt, fugind de fapt de tirania lui Lygdamis. În anul 440

participă la ridicarea unei noi colonii pe ruinele vechiului Sybaris: Turioi (Italia meridională), inaugurată de Pericle. Herodot va

trăi aici până la sfârșitul vieții.

Redactează istoria popoarelor civilizate cu care a intrat în contact în timpul călătoriilor sale. Transmite astfel informații despre sciți, neconfirmate întotdeauna de descoperirile arheologice. Erudiții alexandrini au împărțit opera sa în 9 cărți, fiecare primind numele unei muze. Interesul său major vizează conflictul care opune Europa Asiei, cât și războaiele care decurg din acesta. Concepția sa asupra istoriei are la bază principii morale și religioase. Totuși, datorită scrierilor sale avem informații asupra manierelor și moravurilor vechilor popoare cu care a intrat în contact.

CĂUTAREA ADEVĂRULUI *

TUCIDIDE (460 – 396)

Opera sa, *Istoria războiului peloponezic*, redactată în exil, pune bazele metodei istorice europene. Confruntat cu războiul peloponezic căruia îi apreciază importanța, Tucidide îi scrie istoria, devenind astfel primul istoriograf. Documentația sa își are sursele în ambele tabere, încercând să dea dovadă de obiectivitate. Cea mai mare parte a operei sale este redactată în exilul din Tracia. Editată de Xenofon, lucrarea a fost terminată de acesta din urmă. Ca și Machia-velli mai târziu, Tucidide acceptă ideea că cel mai puternic îl domină pe cel slab.

XENOFON (430 – 355)

A fost primul biograf al antichității, înainte de a fi scriitor, a participat la campania militară condusă de Cyrus contra lui Artaxerxe, fratele acestuia. Descrierea acestui eveniment este făcută în *Anabasis*. Prieten cu Socrate, Xenofil va fi exilat în urma procesului acestuia. Aversiunea sa contra democrației convingerile sale monarhiste explică și atitudinea lui combativă contra Atene. Făcând apologia lui Socrate, el descrie atitudinea acestuia în timpul procesului o altă operă a sa, *Hellenika* (*Hellenicele*) continuă lucrarea lui Tucidide. Tot a scris *Ciropedia* (*Educația lui Cyrus*), lucrare cu caracter filosofic și moral.

1.2.3. Înflorirea gândirii: filosofia

DOCTRINELE

Cinismul.

Fondatorul acestei doctrine este Antistene (440 – 366). Doctrina număra discipoli până în epoca Sfântului Augustin. Termenul

de cinic își a originea în cuvântul grecesc „*kyon*” („câine”), el raportându-se la modul de viață extrem de frugal adoptat de această categorie de filosofi. Cel mai important reprezentant a fost Socrate, care acuză mai înainte de toate individualismul.

Temele principale ale acestei doctrine sunt:

materialistă: afirmă caracterul corporal al oricărei existențe;

chistică: neagă posibilitatea judecării;

practică: înțelepciunea trebuie să conducă la fericire;

universalistă: Diogene spunea „sunt cetățean al lumii”.

Hedonismul.

Școala hedonistă a fost creată de Arisip din Cirene (435 – 360), discipol al lui Socrate. Plecând de la teoriile lui Protagoras, eforturile umane trebuie aibă drept scop plăcerea, „*hedone*”, de unde termenul de hedonism. Epicur va relua în linii mari aceste idei.

Scepticismul.

Desemnează școala pironiană, al cărei fondator este Piron din Elis (360 – 270). Cuvântul „*skepois*” semnifică în greacă „examen”. Filosofii sceptici vor fi numiți și „zetetici” (căutători). Timon din Flius (330 – 234) este cel mai cunoscut discipol al acestei doctrine.

Pentru acești filosofi, omul este incapabil să aibă o opinie sigură asupra lumii. Ei caută echilibrul sufletului. Autorii moderni care se apropie de aceste concepții sunt Montaigne, Gassendi, Bayle.

1.3. Marile școli filosofice

1.3.1. Stoicismul

Principalul fondator al școlii stoice a fost Zenon (320 – 264) din Kition. Acesta a fost la Atena elevul lui Stilpon din Megara, al platonicienilor Xenocrate!

și Polemon, dar și al lui Crates Cinicul. Grație lui Panatios, care și-a creat propria școală de filosofie la Rodos, *Stoa* (doctrina porticului) se va romaniza, iar istoricul Polibiul în a sa *stoa mijlocie* va combina filosofia stoică greacă cuiziunea romană realistă. Succesorii greci au fost Cleante (331 – 232) și Hrisip (202 – 128). Ceea ce cunoaștem din filosofia stoică ni s-a transmis prin autorii romani: Seneca, Epictet, împăratul Marcus Aurelius. Se naște conceptul *humanitas*, ce va marca ulterior toată gândirea occidentală. Conform

stoicilor, lumea; ste guvernată de *heimarmene*, destinul.

Opunându-se doctrinei epicureice, stoicii consideră că lumea fiind guvernată de zei, tot ceea ce se întâmplă este, deci, fatal. Seneca exprima această teză în *de providentia*. Deși omul este stăpânul judecății sale, derularea evenimentelor nu depinde de el. Ansamblul moralei stoice constă în a trăi în conformitate cu natura universală, supunându-ne legii divine. „Omul este un lucru sacra pentru om”, scria Seneca, sentiment ce conduce spre cel de solidaritate umană. Microcosmosul uman reproduce structura lumii și poartă în el o parte din „*logos*”-ul rațiunea) universal. Ei disting de asemenea lucrurile bune de cele rele, iar dintre acestea, pe cele care depind de noi de cele care depind de soartă, în aceste condiții, este necesară înlăturarea pasiunilor, surse de greșeli ale judecății, prin stăpânire de sine și fermitate. Scopul destinului uman este fericirea pe care o intern atinge grație energiei și virtuții. Sufletul uman este o emanație a divinului. Stoicismul va avea repercusiuni asupra unor autori ca Montaigne, va fi criticat de Pascal și aprobat de Vigny (*Moartea lupului*).

Marcus Aurelius (120 – 180) este probabil cel mai celebra dintre stoici, în măsura în care el transformă o doctrină filosofică în modalitate de guvernare a Imperiului. Virtutea principelui trebuie să strălucească peste ansamblul administrativ, ghidat fiind de ideea Binelui pe care trebuie să-l realizeze.

1.3.2. Epicureismul

E p și cu r (341 – 270) își fondează școala la Atena în 306 î.Hr. Din opera lui s-au păstrat câteva fragmente. Doctrina sa este expusă în special de poetul latin Lucrețiu (sec. I î.Hr.) în lucrarea *De rerum natura*. Discipol al lui Democrit, Epicur adoptă o concepție mecanicistă și materialistă asupra lumii: totul se compune din atomi, inclusiv sufletul, în momentul morții se produce o disociere totală a atomilor.

Epicureismul refuză providențialismul. Fericirea constă doar în plăcere, el distingând mai multe tipuri de plăceri. „Printre dorințe sunt unele naturale și necesare, altele care sunt naturale, dar nu necesare și, în sfârșit, unele care nu sunt nici naturale, nici necesare, ele fiind produsul unei judecăți iluzorii” (Epicur, *Maxime*).

DEZVOLTAREA ȘI PERVERTIREA DOCTRINEI

Atunci când Epicur vorbește de plăcere și de împlinirea dorințelor, el se referă mai ales la cele care sunt naturale și necesare. Nu este vorba de a se lasa fără control în voia tuturor simțurilor. Epicureismul vede împlinirea omului tocmai în alegerea justă a plăcerilor. Mai târziu, doctrina va fi pervertită de că aristocrația din Imperiu, care va reține doar principiul plăcerilor. Astfel, treptat se va instaura un epicureism vulgar, fără ideal, mulțumindu-se cu satisfacere] plăcerilor, refuzând alegerea esențială. De aceea, chiar și în zilele noastre, epicureismul este adeseori confundat cu un simplu hedonism, fără a ține seama de noblețea ideilor și de exigența de viață a fondatorului său.

1.3.3. Sofismul

Școala sofistă ce apare în secolul al V-lea î. are la bază pe cei care sunt în căutarea înțelepciunii (*sophia*) și a modalității de a o atinge. Deși sofistii nu se interesează de politică, ideile lor vor avea implicații directe în acest domeniu. Principalii sofisti sunt:

Protagoras, care afirmă că „omul este măsura tuturor lucrurilor”. Prin această aserțiune, autorul neagă existența unui adevăr obiectiv și afirmă liberul arbitraj al omului în fața divinității, învățătura sa este plină de scepticism. Pentru Protagoras, fiecare cetate este liberă să-și stabilească propriul cod de valori, să hotărască ceea ce este just și injust. Morala sa este una socială, și nu individuală, întrucât omul face parte din societate.

Gorgias (480 – 370) este autorul sofist care-și caută cu multă grijă cuvintele, pentru ca demonstrația să fie convingătoare. Opera sa *despre natură și non-ființă* i-a conferit reputația de nihilist.

Calicle apare în dialogul lui Platon intitulat *Gorgias*. El susține că tot ce este urât este nedrept. Există o contradicție între legea naturală și cea a oamenilor. Legea este făcută de cei mulți în interesul celor slabi. Pentru el, adevărata morală rezidă în triumful celor mai puternici asupra celor mai slabi.

Thrasymachos în *Republica* lui Platon, el se exprimă astfel:

„Justiția nu este altceva decât interesul celui mai puternic... și guvernarea stabilește legi pentru propriul său interes”. El neagă statul,

forța fiind cea care dirijează relațiile sociale.

SOCRATE

Născut în 470, el se sinucide în 399 la Atena, în urma condamnării sale. A exercitat funcții în Boule. Fiu al sculptorului Sophroniskos și al unei moașe, el are drept maximă: „Ceea ce știu este că nu știu nimic”. Aceasta înseamnă că omul nu poate cunoaște întregul adevăr, dar că scopul acestuia este de a se apropia de adevăr. Făcând aluzie la meseria mamei sale, el își numește metoda *itrnaieutică* („moșirea” ideilor). El demonstrează interlocutorului ignoranța și îi arată în același timp că poartă în el adevăruri pe care le ignoră. „Arta mea de a moși cuprinde toate funcțiile pe care le îndeplinesc moașele... Dar principiul artei mele este acela de a fi capabil să discerni în mod sigur dacă spiritul copilului este o himeră și o falsitate, sau un fruct real și adevărat” (*Theaitetos*, 150 b-150 d). Fondată pe dialectica pusă la punct de sofști, metoda lui Socrate opune unei propoziții (teză) o propoziție contrară (anti-teză). Cele două vor forma sinteza și vor pune în valoare adevărul conținut de fiecare dintre ele. Această metodă corespunde doctrinei dublei cunoașteri:

prima: *doxa*, cea a lucrurilor aparente și superficiale;

a doua: *episteme*, cunoașterea adevărată, profundă.

În 399, acuzat de impietate de către democrații atenieni, Socrate este condamnat la moarte, considerându-se că noul spirit public este responsabil de prăbușirea puterii ateniene. Este adevărat că sofștii au atacat în special autoritatea în stat. Procesul său va fi descris de Xenofon și Platon.

PLATON (427 – 347)

Descendent după tată din Codros, rege al Atenei, și după mamă din legiuitorul Solon, Platon aparține uneia dintre cele mai importante familii aristocratice ateniene. Discipol al lui Socrate, el este fondatorul Academiei. A fost filosoful ideilor cu implicații politice. Dezamăgit de guvernarea de la Tarent și de abuzurile oligarhiei, ca și de regimurile democratice care l-au condamnat pe Socrate, Platon realizează că o acțiune politică directă este imposibilă chiar și la Atena. Schimbarea este posibilă doar prin educarea viitorilor cetățeni de elită, în acest

scop, el pune bazele Academiei, model etern de școală de filosofic.

Doctrina lui Platon formează un ansamblu complet: formarea teoriei ideilor, nemurirea sufletului în *Fedon*, originea lumii în *Timaios*, dragostea *ruban-chetul*. Toate operele sale vor fi legate de viața cetățeanului: *Politica*, *Republica*, *Legile*. Același lucru se poate spune și despre dialogurile sale: *Apologia lui Socrate*, *Protagoras*. Din opera sa se degajă mai multe idei:

Bustul lui Pericle. Secolul al V-lea. Marmură. Lucrare romană efectuată după originalul grecesc.

În *Republica* apare ideea cetății ideale. Omul nu trăiește singur, el este legat de cetate, căreia îi aparține; societatea însăși depinde de calitățile individuale ale oamenilor care o formează.

În *Legile*, analiza se poartă asupra legilor și bazelor autorității, în consecință, politica va fi și ea dependentă de aceiași oameni. Platon este considerat drept unt dintre fondatorii școlii istoriciste, căreia îi aparțin K. e și A. Comte.

Doctrina ideilor formează pivotul teoriei sale asupra cunoașterii: obiectele instabile sunt reflectarea imperfectă a arhetipurilor ideale și imuabile. El se pronunță pent adevăr și bine. Practicarea filosofiei trebuie să permi depășirea imperfecțiunilor, care împiedică cunoașteri arhetipurilor.

ARISTOTEL (384 – 322)

Copie romană a *Afroditei din Cnidos*. Praxiteles. 350 – 330. Roma, Muzeul de la Vatican.

Este fiul medicului de curte al regelui Macedoniei Faptul că Aristotel s-a născut la Stagira este importan căci el nu este cetățean al Atenei și, deci, nu poate participa la viața politică a acestei cetăți, chiar dacă el es cel care va redacta constituția orașului. Spre deosebire de Platon, el nu se interesează numai de organizarea cetății, ci de toate formele de organizare politică. În 367 el intră; în școala lui Platon, iar în 342 devine preceptorul lui Alexandru cel Mare. Aristotel este creatorul silogismului.

Își creează o școală proprie de filosofic. Elevii săi se vor numi „peripateticieni”, după obiceiul lui Aristotel de a vorbi mergând (*peripaâein* = plimbare). El va pune bazele sistemului științific modern.

Filosofia sa va fi o critică a cunoașterii. Discipolii săi vor numi *Organon* (instrument metodologic al cercetării științifice) tratatul său de logică. Această lucrare conține două „analitici” (studiu asupra silogismelor) și articole mai scurte asupra categoriilor și „hermeneuticii”. Tot atât de importante sunt și tratatele sale asupra științelor naturale. În a sa *Istorie a animalelor* pune bazele zoologiei. *Fizicii* îi adaugă în mod logic *Metafizica*, în care tratează principiile Ființei. *Etika Nikomacheia* (*Etica Nicomahică*) este consacrată moralei, care pentru prima oară este studiată ca un concept filosofic. În *Poetica* va trata problemele esteticii pentru că natura a lăsat neterminat un anumit număr de lucruri, pe care arta le va perfecționa.

1.4. Evoluția artistică

J. 4.1. În Grecia clasică, două perioade vor delimita operele și artiștii:

Primul clasicism, reprezentat de secolul lui Pericle (sec. V î.Hr.), va vedea înfrângerea Atenei în urma războiului peloponeziac.

Al doilea clasicism este reprezentat de perioada luptelor dintre Atena.

Sparta și Teba, care se termină cu supunerea Greciei de către Filip al II-lea al macedoniei, în urma luptei de la Cheronea (338).

SCULPTURA PRIMULUI CLASICISM (500 – 450 î.Hr.)

Noțiunea de atelier a secolelor anterioare își pierde semnificația, întrucât artiștii se deplasează din ce în ce mai mult.

Myron: opera sa *Discobolul* a fost copiată de numeroși artiști. Este în bronz și prezintă un tânăr atlet în plin efort, în momentul aruncării discului.

Poliotea (450 – 400): a lucrat mai ales în bronz. Figurile predominante sunt cele de zei și eroi, dar mai ales cele de atleți învingători.

Este creatorul „canonului” artei clasice, pe care

I-a expus într-un tratat cu același titlu despre proporțiile corpului omenesc. *Dorifond* concretizează această teorie. Această lucrare ce reprezintă un tânăr aruncător de lance ne este cunoscută doar prin copiile romane.

Praxiteles. *Hermes cu copilul Dionysos*. 350 – 330 î.Hr. Muzeul din Olimpia.

Alte opere: *Diadumenos*, *Amazoana rănită* (creată pentru Artemision-ul din Efes).

Fidias (490-431): născut la Atena, el va executa la Olympia marea statuie a lui Zeus.

Zeul era reprezentat șezând pe un tron decorat cu aur și fildeș. Ansamblul sculptural atinge o înălțime de 10 metri. De asemenea, el a realizat statuia Atenei Parthenos destinată a fi plasată în interiorul Parthenon-ului. Metopele care ornează Parthenon-ul ilustrează diferite teme:

Pe latura de est: lupta zeilor împotriva titanilor;

Exemplu de templu doric: Parthenon-ul de pe Acropolea Atenei. Conceput de Iktinos, în jurul anului 450 î.Hr.

Pe latura de vest: războiul atenienilor contra amazoanelor;

Pe latura de nord: distrugerea Troiei;

Pe latura de sud: lupta împotriva centaurilor.

Friza Panateneelor tratează o singură temă, aceea a mării sărbători a Aten procesiune în cursul căreia fecioarele aduceau zeiței în dar *peplos-ul*, voalj sacru țesut de ele timp de un an.

SCULPTURA CELUI DE-AL DOILEA CLASICISM (sec. IV)

Contrastând cu cel precedent, secolul al IV-lea este cel al diversității. Atacurile filosofilor au determinat deschiderea spiritelor și a concepțiilor. Suntem mai bine informați asupra sculptorilor decât asupra operelor lor.

Praxiteles a fost doar sculptor și prefera marmura; Pictorul Nicias adaugă strălucirii marmurei o ușă patină de culoarea mierii, dând astfel viață statuiilor lui Praxiteles.

Principalele opere sunt: *Afrodita de la Cnidos*, *Saturnul odihnindu-se*, *Hermes cu copilul Dionysos în brațe*.

Lisipos este maestru în turnarea bronzului și în rel prezentarea mișcării. Influențat de realism, el studiază subiectele atletice. Reluând calculele proporțiilor, stabilește un nou canon, mai suplu, în noul său canon estețic fixează raportul de 1/8 între cap și restul corpului uman. Aspectul mai auster al sculpturilor sale este dat de căutările lui asupra

mișcării, a rolului luminii, cât și a felului de ai sublinia liniile corpului.

Lisip. *Apoxiomenos*. Al treilea sfert al secolului al IV-lea. Roma, Muzeul din Vatican.

Lucrări: *Apoxiomenos* (copie romană). Motivul acestei lucrări este banal: un atlet își curăță corpul după terminarea efortului fizic, înlăturând cu strigilul praful amestecat cu uleiurile care-i impregnează epiderma. O altă lucrare este *Hermes legându-și sandaia*. Fiind artistul oficial al lui Alexandru cel Mare, îi va face acestuia o serie de portrete-busturi în bronz.

MARILE TEMPLE

Începând cu anul 450 î.Hr. sporirea resurselor publice și private în Grecia are drept consecință dezvoltarea arhitecturii civile: case particulare, clădiri în agora, teatre. Pericle proiectează reconstruirea edificiilor de pe Acropole, distruse în parte de persi. În 448, arhitectul Ictinos începe construirea Parthenon-ului. Pe platforma de vest a Acropolei se va înălța micul templu ionic al Atenei Nike, în timp ce Erechteionul este început pe platoul superior al Acropolei.

În prima jumătate a secolului al V-lea, efortul arhitecților se va concentra asupra edificiilor religioase și a perfecționării ordinului doric. Marele ansamblu arhitectural este templul lui Zeus de la Olympia, capodoperă a epocii clasice. Arhitectul acestui templu va fi Libon din Elis. Magna Graecia și Sicilia nu au suferit de pe urma invaziei persane. Aici va începe construcția a numeroase temple: la Paestum, templul Herei; la Siracusa, Athe-naion-ul; la Agrigente, Olympeion-ul. În Sicilia se va resimți mai ales influența ionică (templul din Segesta).

În timpul celei de-a doua perioade clasiciste, după înfrângerile din 404 î.Hr. (capitularea Atenei pune capăt războiului peloponeziac), Atena își termină construcțiile începute și reface alte monumente.

Lisip. *Apoxiomenos*. Noile canoane de proporții. Aproximativ 350 î.Hr. Capul reprezintă o optime din lungimea corpului.

S e o p a's, născut la Păros, a fost arhitect, sculptor și pictor. A construit două temple dorice și a creat numeroase sculpturi. El dovedește o pronunțată tendință pentru dramatic, așa cum se observă pe basoreliefurile *Mausoleului din Halicarnas*. Celelalte opere ale sale

ne sunt cunoscute doar prin intermediul copiilor romane: *Artemision-M* de la Efes, sculptura reprezentându-l pe Tezeu, portretul regelui Mausolos. Operele sale exprimă într-un fel deosebit de pregnant neliniștea, pasiunea, durerea.

1.5. Grecia elenistică

Este o perioadă care va dura două secole. Cele trei monarhii care iau naștere sunt de origine militară, în timpul acestei epoci se formează limba scrisă greacă, „*koine* „(limba „comună”), care va înlocui vechile dialecte, ajungându-se astfel la o unitate lingvistică.¹ Această limbă comună va fi folosită până în Asia, forța sa unificatoare putând fi comparată cu cea a limbii lui Luther, folosită în Germania în secolul al XVI-lea. Sub multe aspecte, civilizația alexandrină va continua până în 641 d.Hr., adică până la cucerirea arabă. Grecia elenistică a fost expresia cea mai desăvârșită a specificului grec. Eliberându-se de lanțurile sale naționale, ea a pus fundamentele culturii universale.

7.5.7. Monarhia: o nouă organizare politică

Monarhia va păstra o cultură religioasă, pentru că învingătorul este protejat de zei.

limbă comună derivă din dialectul attic clasic vorbit de oratorii, istoricii și filosofii Atenei în secolul al IV-lea î.Hr., cu câteva modificări neînsemnate (n.tr.).

J. – i

IMPERIUL LUI ALEXANDRU (356 – 323 î.Hr.) j

Alexandru dorea un imperiu universal. Acesta s-a extins asupra Asiei *Mia* și Egiptului, deși armata se va opri la malurile Indusului. Alexandru a fondat 7 de cetăți în Orient, ceea ce explică importanța elenizării. Moartea sa a împiedica *realizarea* unei perfecte fuziuni între lumea greacă și cea barbară.

DIADOHI ȘI EPIGONI¹

La moartea lui Alexandru în 323 î.Hr. la Babilon, întrucât nu a existat un moștenitor direct al acestuia, regatul său se va împărți între cei mai importanți generali. Ei vor fonda dinastii de drept divin. Principalele regate create după i moartea lui Alexandru sunt: al Antigonizilor în Macedonia, al Lagizilor în Egipt a;

al Seleucizilor în Asia. Începând cu secolul al III-lea, aceste

regate vor fi absorbite de cucerirea romană (războaiele Macedoniei, războaiele împotriva lui Mitridad și campaniile lui Pompei). Roma își va întinde mâna asupra Greciei, făcând aceasta o provincie romană.

MONARHIILE ELENISTICE

Ptolemeu I Soter (Salvatorul), prieten și gardă de corp al lui Alexandru, fonda la moartea acestuia Imperiul Ptolemeilor, ce cuprindea Egiptul, Siria, Cilicia și insula Cos. Sub dominația sa, Egiptul constituit în provincie va deveni un important centru intelectual și artistic. Fiul său va dezvolta orașul Alexandria, devenit sub primii doi Ptolemei capitala științei, filosofiei și lingvisticii.

1.5.2. Dezvoltarea intelectuală

Alexandria, cea mai mare cetate greacă din Egipt, a fost întemeiată pe locul unui sat de pescari, Racotis, așezat pe brațul vestic al Nilului. Cel care a trasat planurile cetății este arhitectul Dinocrates din Rodos, în antichitate, orașul se numea Alexandria ad Aegyptum (Alexandria din Egipt), situându-l, deci, geografic și spiritual.

În fața orașului se afla insula Faros, pe care a fost construit farul, considerat în antichitate drept una dintre cele șapte minuni ale lumii.

Alexandria, capitală intelectuală, va fi înzestrată de către Ptolemeu al II-lea Filadelful cu două biblioteci, care mai târziu vor fi cunoscute sub numele de Biblioteca din Alexandria. Cea mai importantă dintre acestea este legată de Muzeu, ea conținând aproape 700.000 de papirusuri, în timpul revoltelor din Alexandria (47 î.Hr.) cea mai mare dintre biblioteci dispare, iar în 391, a doua.

Amândoi termenii se traduc în limba greacă prin „succesori”. Primii sunt urmașii imediați ai lui Alexandru cel Mare, iar cei din urmă ai diadohilor (n. tr.).

Deși importanța științifică a Atenei este în declin, ea rămâne unul dintre ele mai importante centre ale filosofiei antice. Totuși, erudiți ca Arhimede, Euclid, Calimah, Teocrit trăiesc la Alexandria.

POEZIA ERUDITĂ ȘI PREȚIOASĂ

Calimah (310 – 235 î.Hr.) provine dintr-o familie aristocratică. Trăiește la Alexandria. El a redactat catalogul bibliotecii, a scris numeroase piese lirice, țoerii iambice, mici epopei. *Alti* (Cauzele), opera sa de bază, este o culegere de povestiri mitologice, în care

dovedește o extremă erudiție.

Teocrit (315 – 250), originar din Siracuza, a desfășurat o importantă activitate literară între 257 și 260, el fiind creatorul poeziei bucolice. Partizan al perelor scurte, el critică excesele erudiției.

Opere mai importante: *Idile*, *Siracusanele*, *Thalysia* (închinată Demetrei).

ISTORIA

Poliu (200 – 125) va asigura în secolul al III-lea tranziția spre epoca omană. Descrie cuceririle romane și războaiele punice. Este fondatorul unei storii a faptelor, pe care le examinează cu multă grijă, respingându-le pe cele care se par îndoielnice. Prizonier la Roma, prieten al Scipionilor, el este martorul privilegiat și istoricul sfârșitului Greciei elenistice în fața apogeului Romei.

1.5.3. Artele

Capitalele artistice se multiplică: Rodos, Atena, Alexandria, Pergam. Arhitectura este legată de construirea unor edificii grandioase și foarte decorate (altarul lui Zeus din Pergam în 180 î.Hr., marele templu al lui Zeus Olimpanul de la Atena). Sculptorii îndrăgesc tot mai mult maniera realistă și reprezintă în lucrările lor noi divinități.

ARHITECTURA GRANDIOASĂ

Palmira. Vedere interioară a templului lui Bel. Prima jumătate a secolului I d.Hr.

Numeroase temple sunt construite sau refăcute. Ordinul doric va fi practic abandonat. Este păstrat doar în reconstrucții, ca de exemplu al treilea templu al lui Apolo de la Delos. Ordinul ionic va suferi și el modificări. Cât despre ordinul corintic, acesta este bine reprezentat de templul lui Zeus Olimpanul de la Atena, început în 164 î.Hr. de către arhitectul lui Antioh al IV-lea.

nu-o trăsătură remarcabilă a acestei arhitecturi este dată de dezvoltarea urb; nismului în cetățile vechi, reconstruite, sau în cele noi. Străzile care se întreta] în unghi drept vor fi tot mai mult limitate de coloane. Porticele se multiplică (Delos: Porticul Antigonei). Planul agorei devine regulat, cu monumente coisruite special pentru reuniunile adunărilor populare sau ale corporațiilor.

Teatrele se vor modifica datorită dispariției corului și creșterii

important dialogurilor (Teatrul din Delos). În ceea ce privește locuința elenistică, dimensiunile acesteia se micșorează, iar decorația devine mai luxoasă: în centru se află megaron-ul, care dă înspre o curte, completată de piese secundare, în secolul al II-lea, la Delos, Rodos, încăperile vor fi dispuse în jurul unei curți cu peristi doric, cu un bazin central. Curtea era decorată cu stucaturi și mozaicuri. SCULPTURA

În secolul al III-lea, este supusă influențelor Orientului. La Atena, măștri tradiției clasice sunt fiii lui Praxiteles: Timarhos și Cefisodot, autori ai unui portn al Menadelor. Eroșii adolescenți și satirii sunt mărturia persistenței modei li

Praxiteles. Influența lui Scopas se resimte în portretele oamenilor de stat, al filosofilor, ca și în patetismul capetelor. Statuile atleților se inspiră mai ales de la

tradiția lui Lisip. f

Tradiția clasică a secolului al III-lea se manifestă și în școlile din Asia, prin copii ale artiștilor. La Pergam, prima manifestare a acestei școli este ex-voto-ul

lui Atalos I, ridicat în memoria victoriei sale asupra galaților. A doua este marel

altar al lui Zeus din Pergamon, a cărui friză reprezenta pe 120 m lungime Gi!

gantomahia (lupta dintre zei și giganți).!

Și în alte cetăți ioniene există ateliere prospere: Miron este șef de școală în Smirna. Cea mai importantă statuie a sa reprezintă o bătrână beată. Artistul *Gladiatorului Borghese* este un efesian. Tot artiștii din Efes sunt și autorii *Galilor din agora*, a *Italicilor de la Delos*.

În secolul al II-lea î.Hr., Delosul primește toate influențele. Se execută numeroase copii. În Pelopones, Damofon din Mesena execută o *Afrodita* sau *Venus din Milo*. În secolul I î.Hr., Atena va fi centrul renașterii neo-atice:

Apolonios: *Torsul de la Belvedere*;

Clycon: Heracles Farnese; vas decorativ: *Crater Borghese*.

Ca și Delosul, Rodosul este supus numeroaselor influențe, în secolul al II-lea î.Hr., un artist rodian a creat pentru sanctuarul Caribilor de la Samotrace, vestitul monument al *Victoriei* pe prora unui

vas. *Grupul lui Laocoon* este realizat în aceeași tradiție pergamiană.

SINCRETISMUL: EXEMPLUL EGIPTULUI

Școala din Alexandria se află în mare parte la originea reprezentării zeilor teni în manieră greacă. Astfel, Osiris se transformă într-o divinitate cu barbă, purtând numele de Serapis. Cultul lui Isis, răspândit pe întregul litoral al Mării Mediterane, o reprezintă pe zeiță cu trăsăturile Demetrei și Cibelei, purtând tipul lor de veșmânt lung, în falduri, și coafată *cupolos*.

II. LUMEA ORIENTALĂ

2.1. India

LITERATURA

Tradiția plasează originea Mahabharatei în secolul al V-lea î.Hr. Versiunea pe care o cunoaștem astăzi ar fi mult mai recentă, datând din jurul anului 400. Poemul, ce cuprinde 100.000 de versuri, descrie rivalitatea și războiul dintre două ramuri ale familiei regale Bharata, în timpul perioadei protoistorice. În interiorul acestei epopei există o serie de mituri narative și didactice, legende care conțin învățături în materie de religie, morală etc. Epopeea este o culegere a tuturor credințelor Indiei acelei epoci. *Bhagavad Gita* (*Cântareapreafericitului*) face parte *drumahabharata*, alcătuind o epopee aproape autonomă, ce conține diverse tipuri de informații religioase, filosofice și etice. *Rāmāyana* povestește felul în care eroul divin, Rama, și-a recucerit soția, pe Sita. Opera cuprinde 24.000 de versuri și ar fi posterioară M7/za & /zarafe/. Spre începutul erei creștine apar și alte poeme epice și texte: *Pur unele, Tanstrele*.

2.2. Arta

Tradiția budistă ne vorbește de A9 oka „piosul”, căci în 262 î.Hr. el a trăit într-o mănăstire, convertindu-se la budism. Este considerat cel mai mare suveran al Indiei.

În secolul I î.Hr. *stupele* de la Sanci reprezintă esența artei dinastiei Câtavahana. Cele patru porți care au fost adăugate în această epocă se numără printre capodoperele artei hinduse. Sculptura prezintă între secolele III-I î.Hr. influențe din Iranul elenizat. Basorelieful, greoi până în prima jumătate a secolului al II-lea î.Hr., se perfecționează după această dată (*Sanci*).

În secolele I-III, școlile sunt de influență greco-budistă; în secolele IV-V, formele se purifică și se echilibrează. Temele brahmanice ocupă un loc tot mai important.

SECȚIUNEA C

ROMA, RUPTURĂ ȘI CONTINUITATĂ

I. ÎNTEMEIEREA ROMEI ȘI REGALITATEA

1.1. Etruscii

Istoria Romei se împarte în două perioade, ce durează fiecare cam 50 de ani:

epoca republicană: 500 î.Hr. – 27 î.Hr.

epoca imperială: 27 î.Hr. – 480 d.Hr.

După spusele lui Herodot, etruscii, populații de origine asiatică, ar fi părăsit Lydia din cauza foamei, instalându-se în cursul secolului al VIII-lea î.Hr. Italia centrală, într-un teritoriu ocupat de purtătorii culturii villanoviene. Apar tenența lor etnică este încă nesigură. Ei înșiși își spuneau „Rasenna”. Vocabularul și structura lingvistică nu sunt indo-europene. Principalele orașe întemeiate de etrusci au fost: Arretium (Arrezo), Veii (Isola Farnese), Tarquinii (Tarquinia-i Corneto), Florentia (Florența). Arhitectura se manifestă în esență prin cea de: tip funerar: tumuli și orașe-necropole (Cerveteri). Sunt supuși de romani în \ cursul secolului al IV-lea.

Romanii vor păstra numeroase caracteristici ale civilizației etrusce, în special în religie și în magie, unde practica divinatorie ocupă un loc important. Tinia, divinitatea principală, era asimilată cu Jupiter, Uni cu Iunona, Menrva cu Minerva, Velchan cu Vulcanus.

Sub influența elenistică, civilizația etruscă își va pierde originalitatea; sarcofagele prefigurează sarcofagul roman, iar arta statuară anunță bustul roman.

1.2. Perioada regilor: legendă și realitate

Este dificilă despărțirea realității de legendă. Tradiția romană care s-a fixat progresiv până la Vergiliu și Titus Livius (secolul I î.Hr.) ne vorbește de originile Romei. Aeneas (Enea), unul dintre fiii zeiței Venus, fuge din Troia cuprinsă de flăcări și debarcă în Italia. El se căsătorește cu Lavinia, fiica regelui Latinus, fondează Lavinium și își numește poporul cu numele de „latini”. Fiul său, Iulus, rondează

cetatea Alba Longa, unde se succed doisprezece regi. Urmaşa ultimului lege este Rhea Silvia, care împreună cu zeul Marş are doi fii: gemenii Remus şi Romulus. Un uzurpator a pus stăpânire pe tronul cetăţii Alba Longa, abandonându-i pe Romulus şi Remus. Aceştia din urmă vor fi crescuţi de o lupoaică, între 753 – 509 la tronul Romei se vor succeda şapte regi. Această serie este, în parte, legendă, dar şi realitate, întrucât ea corespunde numeroaselor descoperiri arheologice.

ÎNTEMEIEREA ROMEI

Deveniţi adulţi, gemenii îl masacrează pe uzurpator şi în anul 753 î.Hr., urmaşi de numeroşi albanii şi latini, întemeiază o nouă cetate. Locul ales a fost acela în care gemenii au fost alăptaţi de lupoaică: colina Palatinului, care domină Tibrul. Soarta îl desemnează pe Romulus drept fondator. El trasează o brazdă ce va marca viitoarea incintă a cetăţii. Batjocoritor, Remus sare peste brazda trasată de fratele său. În aceste condiţii, Romulus, iritat, îl ucide şi rămâne singurul stăpân al oraşului, căruia îi va da numele său, Roma.

Pentru a le dăruii însoţitorilor săi neveste, Romulus le răpeşte pe Sabine, tinere ce aparţineau populaţiilor care locuiau la nord de Tibrul.

753 î.Hr. este data arbitrară a fondării Romei. Numele întemeietorului, ca şi al fratelui său, derivă din numele etrusc patronimic „Ruma”. Lui Romulus îi succede Numa Pompilius, rege paşnic şi pios, considerat de legendă organizatorul religiei. Sub domnia lui Tullus Hostilius (Războinicul) are loc războiul împotriva cetăţii Alba Longa, terminat cu lupta dintre Horiaţi şi Curiati. În cele din urmă, cetatea Alba Longa va fi distrusă până la temelii. Ancus Martius construieşte Ostia şi portul Romei. Tarquinius Priscus introduce civilizaţia etruscă. Servius Tullius ridică zidul de incintă ce înconjoară cele şapte coline, organizează şi administrează Roma, organizează armata. Tarquinius Superbus continuă marile lucrări la Roma, dar conduce ca un tiran. Construieşte marele templu al lui Jupiter de pe Capitoliu, templele Iunonei şi Minervei; realizează marele canal de scurgere, „Cloaca Maxima”. Iulius Brutus îl alungă în 509 î.Hr., sfârşitul regalităţii la Roma situându-se în jurul anului 508 î.Hr., după cum ne relatează istoricul grec Polibiul din Megalopolis (200 – 120 î.Hr.).

RELIGIA

Vechea triadă capitolină – Jupiter, Marș, Quirinius – este înlocuită de una nouă: Jupiter, Iunona, Minerva. Spre anul 500 î.Hr., pe măsură ce se formează cetățile, se ridică primele temple: templul lui Jupiter de pe Capitoliu (497), Amplul lui Saturn (482), Templum Castorum din Forum.

II. REPUBLICA (509 – 27 î.Hr.) 2.1. Noile instituții să-r-SER™.

SSS—”.

Z.1. i-ionc iiiainwi” ruiicția

Treptat, noul regim se definește și își află echilibrul în cele trei tipuri e țin loc de curte e ap.

Instituții. 2.2. Categoriile sociale: de la plebe la

2.1.1. Magistraturile – VMref? ri-Srăingurul său ideal este

Magistrații dețin puterea executivă și sunt aleși pentru un an. Pentru a foarte puțin, sau deloc comerați și autoritatea morală și să-și exercite magistrat, trebuia să fi ocupat mai înainte în ierarhie un tip de magistrata, războiul căci numai așa poate inferioara.

C.doicenzoruleșilafiecare Sanușiexercitaupropriuzismagistra doar 18 luni. Ei întocmeau listele senatorilor. Tot în competența lor intra l de sclavi.

dământul cetățenilor și al averii acestora. L

Cei doi consuli sunt magistrații supremi ai Republici, Rolul lor este de cemvocașiprezida Senatul, dar și adunările populare: adun *curtata*) și adunarea centuriată (*comitia centuriata*). Ei joacă și un rol religiei cetățenilor se va situa în jurul cifrei de.

După tradiție.

„— tStaaarssesss:

cees la responsabilitățile politice; Rnima rămâne o „cetate-stat”.

I

ci r\ r9 «Pie CTCCSil, KOIU a lamina vi, 1

— Divizarea și repartizarea: „Ierarhia este următoarea:

din patricieni (care. nji – fieri (puteau să cum din urmă participă cel mai direct

T” V „— * + n V\ ti;

Pretorii: sub Sylla (secolul I î.Hr.), ei sunt în număr de opt.

Principalii

Pretorii: sub Sylla zise comi 11. ru. i, ei» mi în uuu – ...

V „11 J – Uyt» H” vr, atribuție o constituie administrarea jurisdicției civile. Pretorul urban se ocupa cetățenilor în clase de litigiile dintre cetățenii romani. Rolul său poate fi și militar, el purtând titlul. Aristocrația se situează în frunte.

de *Imperator* al unei armate (general). H, * e A m—nrn

H v &; Jocupau locuri în Senat), mari pro

Edilii supravegheau organizarea și funcționarea piețelor, se ocupau „l-* ...”

aprovizionarea Romei și cu organizarea spectacolelor publice.

Cvestorii, contabili ai tezaurului public, erau în număr de 40. Teza este păstrat la Roma în templul lui Saturn. Tot ei sunt cei care se ocupau strângerea impozitelor.

°C

și să j*** și

1°

economiei rpura peuuu nun**».

toga brodată cu purpură și emblema ivorie.

— Plebea se împarte la rândul ei în două clase:

— Clasa ai cărei membri formau infanteria grea;

2.1.2. *Senatul*

Puterea acestuia este considerabilă, îi revenea un rol important în administrarea finanțelor, fapt care-i asigura supremația asupra tuturor magistraturile!

statului roman. Dă ordine consulilor, dirijează diplomația. Este o adunar permanentă, aleasă dintre foștii magistrați. Numărul membrilor este în creștere!

continuă: 300 la început, 1.000 sub Sylla, în secolul I î.Hr.!

2.7.3. *Adunările populare*

Există trei tipuri de adunări populare:

Adunarea curtată (*comitia curtata*) îi confirmă pe preoți în funcții.

— *Infra classem*, clase inferioare care serveau în infanteria ușoară. Sunt cei

compuneau majoritatea legiunilor și a populației. Această clasă socială va cel mai puternic marcată de războaie.

2.3. Evoluția politică spre Principat

În secolul al IV-lea î.Hr. Roma se apără cu greu de Latium. Înainte de mijlocul secolului al III-lea î.Hr., mi devastată de gali; spre

Ti" K „Bumemalele evenimente sunt în 390 î.Hr., Roma este 272 î.Hr., Tarenrum este supus și Roma domină întreaga Peninsula Italică de sud de Arno.

Puterea sa se va afirma în Mediterana în 264 î.Hr. Primul război puni împotriva cartaginezilor). Două secole mai târziu, Roma domină malurile Mediteranei, pe care o poate numi de acum „*mare nostrum*”.

REPUBLICA ÎN CRIZĂ

Profund transformată de cuceririle sale, Roma nu reușește să se organizeze într-un stat ale cărui dimensiuni să cuprindă și Mediterana. Regimul republican; de altă dată nu mai funcționează: ambițioșii își dispută puterea și cumpără voturile Inegalitatea socială se adâncește, antrenând o perioadă de criză.

SFÂRȘITUL REPUBLICII

La mijlocul secolului I î.Hr. Republica este în plină agonie. Incapacități de a construi o republică la dimensiunile cuceririlor determină nobilimea senatuală să accepte monarhia drept soluție, după exemplul regatelor elenistice. Inșibilitatea politică duce la izbucnirea războaielor civile. După Sylla, Caesar în ce să impună soluția monarhică. El eșuează în tentativa sa, dar calea este pregătită pentru Octavianus. Acesta organizează un guvern monarhic și asigură pacea în provincii. Pentru a nu-și face un dușman din oligarhia senatorială, el păstrează aparențele republicane, introducând Principatul. Octavius adoptă titulatura „*princeps senatus*”, primul dintre senatori. Noul regim, deși păstrează câte aparențe republicane, este un veritabil regim imperial.

RELIGIA ROMANĂ

Religia romană s-a format pornind de la numeroasele culte existente, el suferind influențe extrem de diverse, înainte de instalarea Republicii, exista1 credințe vechi în puteri superioare, *numen*. Aceasta

reprezenta o personificare a forțelor supranaturale care apăreau sub forma unor divinități masculine sau feminine. Ele nu constituiau obiectul vreunui cult. Doar ritualurile magice aveau o anumită importanță, întrucât romanii credeau că prin intermediul acestora pot modifica desfășurarea lucrurilor, începând cu epoca republicană și mai ales sub Augustus, guvernul roman va folosi religia în scopul servirii statului.

Distingem două categorii de zei:

Zei populari, în număr de aproape 30.000 la Roma. Romanii considerau că în spatele fiecărui lucru se află un zeu, ceea ce și explică numărul lor atât de important. Această multiplicare a divinităților este în special creația lumii rurale. Printre zeii cei mai populari îi amintim pe „*lari*”, iar dintre aceștia, pe *Lares compitales*, ce protejau cartierele și răspântiile. În cinstea lor, în luna ianuarie era celebrată sărbătoarea numită *Compitalia*.

Principalii zei sunt: Jupiter, zeul cerului; Marș, zeul războiului; Vulcanus, zeul focului; Neptun, zeul cerului; Saturn, zeul semănăturilor.

Principalele zeițe sunt: Iunona, soția lui Jupiter, zeița fecundității; Minerva, înțelepciunii; Vesta, zeița căminului domestic; Flora, zeița grădinilor.

Împărații vor fi zeificați în timpul epocii imperiale (Caesar, Augustus).

ZEII CASNICI

Deosebiți pentru fiecare familie, cultul lor este celebrat de *pater familias*. Zeii *Lari* sunt protectorii casei. Dintre aceștia, *Lares Penates* veghează asupra proviziilor și aprovizionării cu hrană. Acestora li se oferă sacrificii modeste pe altarul casei. Cât despre zeii *Mani* (*DU Manes*), ei sunt divinități răufăcătoare, asociate cu sufletele morților. Pentru a se proteja de zeii *Mani*, ei erau onorați la fiecare comemorare a defunctului. Romanii se preocupă prea puțin de problema supraviețuirii după moarte. Ei nu cred în recompensa sau pedeapsa pe care o vor primi după moarte, în funcție de acțiunile lor bune sau rele. Morții vegetează într-o lume inferioară și pentru ca ei să nu revină, li se aduc ofrande. De-abia sub influența filosofiei grecești apare

concepția lumii de dincolo în rândurile societății aristocratice.

INTEGRAREA JURIDICĂ A RELIGIEI

Relațiile dintre zei și oameni iau caracterul unui contract, întrucât romanii așteaptă de la zeii lor favoruri imediate: recolte bune sau victorii. Extrem de superstițioși, romanii sunt foarte atenți la toate semnele, pe care ei le interpretează drept favoare sau mânie a zeilor. Această atitudine întărește formalismul unei religii, în care teama ocupă un loc important. Mai riuit decât la alte popoare, religia la romani aparține cetății, întrucât toată viața politică este legată de rituri, culte, iar magistrații sunt și preoți. Astfel, Caesar a *fost pontifex maximus* (*Mare pontif*), iar Cicero *augur*.

CULTE ȘI RITURI

În viața privată, tatăl este preotul cultului de familie: el întreține focul în vatra de pe altarul din atrium și îi onorează pe zeii Lari și Mani.

Nîmes. Sfârșitul secolului I î.Hr.

Cultul public nu poate fi despărțit de viața cetății. Preoții se grupează în „colegii”. Cele mai importante sunt:

Pontifices sau preoții de prim rang. În număr de 15, ei sunt însărcinați cu păstrarea religiei oficiale, în fruntea lor se află marele *pontif*, *Pontifex maximus*, numit pe viață. El redactează analele, cronic; evenimentelor cetății, fiecare an deosebindu-se după numele consulilor.

Flamines, tot în număr de 15, sunt preoții în serviciul unei divinități. Primii în ierarhie era *Flamen Dialis*, preotul zeului Jupiter.

Vestalele sunt tinere patriciene ce o slujesc pe zeița Vesta. Ele au o dub obligație: de a întreține focul sacru în vatra cetății și de a rămâne fecioare.

Salienii, în număr de 12, se numesc astfel de la „*sallio*” (dansez), fiecare an, în luna consacrată zeului Marș, aveau loc ceremonii în care preoții executau un dans ritual.

Preoții experți în divinație erau grupați în două colegii:

colegiul celor 15 *auguri*; unele din prezicerile acestora erau furnizate de zborul și strigătul păsărilor;

haruspices – preoții care prevedeau viitorul prin cercetarea măruntaiei animalelor sacrificate.

RITURI ȘI SUPERSTIȚII

Orice consul înainte de a întreprinde o acțiune îi consultă pe auguri și haruspices. În felul acesta, toată viața cetății este supusă voinței zeilor.

CORESPONDENȚE ÎNTRE ZEII GRECI ȘI CEI LATINI

Apolo Apolo Fiul lui Zeus și al Herei, zeu al luminii, frate geamăn al lui Artemis. Avea sanctuarul la Delphi.

Îi dă Casandrei darul de a prezice, cu condiția ca aceasta să i se ofere; refuzat, îi ridică această putere. Regelui Midas îi cresc urechi de măgar pentru că a preferat naiul lui Pan lirei lui Apolo.

Simboluri: arcul, lira, soarele.

Demeter Ceres Zeiță a agriculturii, fertilității, fecundității. Mamă a Persephonei.

Simboluri: spicul de grâu, secera.

Atena Minerva Zeiță a științelor și artelor. Templul său, Parthenon-ul, a fost construit de Fidias pe Acropolea Atenei. Este reprezentată cu cască și platoșă. *Simboluri:* bufnița, ramura de măslin.

Ares Marș Fiul lui Jupiter și al Iunonei, zeu al războiului.

Romanii îl considerau drept tatăl lui Romulus. Este reprezentat înarmat.

Artemis Diana Zeiță a vânătorii și lunii, soră geamănă cu Apolo.

Vânează cu arcul și este însoțită de o căprioară. Reprezentările ca zeiță lunară sunt rare.

Afrodita Bacchus

Venus Dionysos

Hera Hestia Iunona

Vesta

mes	Her	M
	ercur	
aistos	Heph	Vu
	lcan	
don	Posei	Ne
	ptun	

n	Pluto	Ha
	des	
	Zeus	Ju
	piter	

Zeiță a dragostei și frumuseții. *Simbol*: porumbelul.

Zeu al beției și sărbătorilor. Reprezentat fie ca adolescent, fie cabătrân. Menadele sunt însoțitoarele sale obișnuite.

Atribute: ciorchinele de strugure, frunza de viță de vie, tirsă.

Soția lui Jupiter, zeiță a căsătoriei, însoțită de un păun.

Zeiță a vetrei. Simbolizată de flacăra, însoțită de un măgar.

Zeu al comerțului și al hoților. Reprezentat cu aripi la călcâie.

Are un caduceu.

Zeu al focului și al meșteșugarilor. *Unelte*: ciocanul și nicovala.

Zeu al mării.

Atribut: tridentul.

Zeu al infernului.

Reprezentări: sceptru, cerberul la picioare.

Zeu al zeilor, atotputernic.

Atribute: vultur, fulger, sceptru.

2.4. Artele și literatura

2.4.1. Pătrunderea elenismului

Elenismul, provenit de la numele generic – Elada – al Greciei antice, a fost introdus prin intermediul etruscilor. Cucerirea Italiei între secolele IV-III a permis contactul orașelor din sud cu civilizația greacă. Cucerirea cetăților Neapolis și Tarentum, vechi colonii grecești, a reprezentat o etapă deosebită. Livius Andronicus, originar din Tarentum, autor al primei tragedii scrisă în limba latină, traducător al *Odiseei*, pune la Roma bazele unei școli în care va preda limba greacă. Pentru a face față noii civilizații, societatea romană va trebui să se adapteze. Apare moda învățătorilor greci. Pedagogul (cuvânt grec, la origine sclav instruit) este un fel de meditant, însărcinat să-l conducă pe tânărul patrician la școală. Limba greacă se impune în toată lumea mediteraneană, însuși Cato cel Bătrân este nevoit ca la bătrânețe să învețe greaca. Plebea este mai deschisă în fața noii civilizații, fiind

sedusă de legendele și speculațiile mistice ale grecilor. Elenizarea se va face cunoscută cel mai ușor în producția literară.

În secolul al III-lea, literatura greacă este dominată de rafinamentul și prețiozitatea de la curtea Ptolemeilor. Trebuie așteptată însă epoca imperială, care autorii romani îi au ca model pe contemporanii lor greci. Mai înainte ei raportau îndeosebi la Homer și la scriitorii secolelor V-IV î.Hr. La mijloc secolului al III-lea, mai precis între 254 și 235 î.Hr., la Roma se impun 3 scriitori: Livius Andronicus și Naevius. Influențat de cei doi, Plautus va face teatrul comic.

2.4.2. *Importanța urbanismului: instituția jocurilor populare (ludibele)*

Roma devine orașul prin excelență: *Urbs*. Capitală a unui vast imperiu, își reflectă splendoarea în construcții, ca de exemplu Forumul lui Traian, termele lui Caracalla. Prin intermediul tribunilor plebei, poporul roman este invitat cu regularitate să primească „*panem et circenses*” („pâine și circ”).

Jocurile, oferite din ce în ce mai des de către împărat, au loc în Circul Mare, *Circus Maximus*, cu o capacitate de câteva mii de locuri. Spectatorii asistă pe parcursul a câtorva ore la întreceri sportive, lupte, întrerupte de seu piese, în general comice, sau de reprezentări teatrale care aduc în scenă grandiozitatea imperială. Jocurile sunt un veritabil mod de a guverna, permițând împăraților să canalizeze nemulțumirile populației.

2.4.3. *Principalele perioade ale producției literare*

Deși înființată, Grecia își cucerește învingătorul, în ciuda legilor contra luxului și (impozit pe lux introdus de Cato), înalta societate trăiește într-un fast necunoscut primilor romani. Influența greacă nu încetează să crească. Totuși, își face apariția și o literatură latină, reprezentată de farsele lui Plautus și comediile lui Terențiu. Elocvența este ilustrată de Gracchi, iar mai târziu, în secolul I, de Cicero, aceeași epocă se naște poezia lirică a lui Catullus și poezia filosofică a lui Lucrețiu. Sub influența filosofilor greci se răspândesc noi idei: epicureismul, scepticismul, care vor clătina religia tradițională, pătrunsă din ce în ce mai mult de influența orientală.

AUTORII

Titus Maccius Plautus, născut în 254 î.Hr. la Sarsina, în Umbria, moare în 184 î.Hr. Deci, latina nu va fi limba sa maternă. S-au păstrat 21 de comedii scrise de Plautus, dintre care mai importante *sântămphytyo, Bacchides*

(*Cele două curtezane Bacchis*), *Aulularia (Ulcica)*. Se servește de subiecte grecești pe care le adaptează limbii latine. Toate comediiile sale de dragoste sunt Construite pe intrigi, situații confuze și recunoașteri finale. El nu a suferit influența Atenianului Aristofan, clasicul comediei grecești, ci mai degrabă a comediei grecești a secolului al IV-lea. Ca și Molière, el acordă o mai mare importanță sketch"-ului, decât compoziției în ansamblu. Trăsătura dominantă a teatrului său este dramatismul. Din nefericire, în ciuda suportului acordat de Scipioni, protectorii săi aristocrați, teatrul său va merge din eșec în eșec.

Cato cel Bătrân, numit și „Cenzorul” datorită funcției îndeplinite în 184 î.Hr., va scrie într-o perioadă în care Roma exercită o influență preponderentă asupra Occidentului. Este cunoscut și prin ura pe care a avut-o față de „filo-elenul” Scipio Africanul 1. Este primul istoric decis să scrie în limba latină, în afara discursurilor politice, opera sa cea mai importantă este *Consilia adMar-cnm filium (Sfaturi către fiul său Marcus)*. În *Origines (Originile)* este cuprinsă istoria romană de la venirea lui Aeneas în Italia și până în anul 149 î.Hr.

Te r e n ț i u, născut în 199 î.Hr., a frecventat *stoa* mijlocie. Conceptul de *Jnimanitas* „care se conturează în această epocă va caracteriza toate dramele sale. S-au păstrat șase din aceste opere, dintre care: *Andria (Fata din Andros)*, *Adelphae (Frații)*, în dramaturgia sa, Lessing evocă toate caracteristicile dramelor lui Terențiu. A murit în 159 î.Hr., marea majoritate a operelor sale fiind compuse între 166 și 160 î.Hr. Opera sa este strâns legată de modelele atice. Ea nu a cunoscut poate întotdeauna succesul pe care l-ar fi meritat. Romanii le-au apreciat doar atunci când comediiile sale tratau marile subiecte morale, care îi preocupau pe contemporanii lui. A dispărut în cursul unei călătorii pe care a întreprins-o la Atena.

Titus Livius (59 î. Hr-l 7 d.Hr.), născut la Patavium (Padova), devine istoricul oficial al epocii sale. El redactează o istorie a Romei

„4Z> *Urbe Condita* (De la fundarea Romei), pe care nu reușește însă să o termine. Din cele 142 de cărți care compuneau această istorie, s-au păstrat 85. Opera sa materializează concepția istorică a epocii.

Quintus Horatius Flaccus (56 – 8 î.Hr.) s-a născut în Apulia, aproape de Venusia. Și-a petrecut copilăria la Roma, iar studiile le-a făcut la Atena. Este creatorul satirei clasice. Operele sale mai importante sunt: *Satire* și *Epistole*.

Publius Ovidius Naso (43 î. Hr-l 7 d.Hr.) intră în ultima generație de mari scriitori ai Republicii, luându-și modelele din afara clasicismului grec.

Ca apărător al vechilor obiceiuri romane, a luat poziție împotriva influenței culturii grecești (n.tr.).

sjascut la Sulmo, într-o familie de cavaleri înstăriți, Ovidiu studiază retorica, ar este atras mai ales de cercurile literare. Este într-un fel opusul clasicilor offlani (Vergiliu, Horațiu, Tirus Livius). Principalele sale opere sunt: *Metamor-<hoseon libri* (*Metamorfoze*), legende despre diferitele transformări din Univers, începând cu geneza, și *Tristia* (*Tristețe*).

Publius Cornelius Tacitus (55 – 120) primește o educație de orator „Ste prieten cu Pliniu, iar în 97 este consul în timpul lui Traian. *Iniistoriile* sale, xpune în 14 cărți evenimentele istorice de la Nero (68) și până la Domițian (96). Dintre celelalte opere ale sale amintim: *Dialogus de oratoribm* (*Dialogul Despre oratori*), *De vitae et moribm hili Agricola* (*Despre viața și moravurile lui Iulius Agricola*), *Germania* (studiu asupra obiceiurilor și moravurilor diferitelor triburi germanice). Cele mai mature opere rămân însă *Historiae* (*Istории*) și *Annales* (*Anale*).

CICERO, ELOCVENȚA POLITICĂ

Născut în 106 î.Hr. Într-un mic oraș din sudul Latium-ului, Cicero părăsește TOPrietatea strămoșilor săi pentru o carieră politică la Roma. Se face cunoscut nea de la publicarea capodoperei sale *de Oratore* (*Despre orator*), în care își xpune concepția despre oratorul ideal. El va deveni creatorul conceptului deratorie. Formația sa de drept civil, noțiunile de filosofie și retorică dobândite în ursul unei călătorii în Grecia, dorința de a aplica cunoștințele dobândite la iată

activă au făcut din Cicero cel mai mare orator al Romei. Una din tehnicile ele mai apreciate este repetiția la intervale regulate a motivului și temei dis-ursului său. Operele sale se pot împărți în trei grupe:

scrieri filosofice: *De officiis* (Despre îndatoriri), *De finibus bonorum et malorum* (Despre hotarele binelui și răului), *De amicitia* (Despre prietenie).

De senectute (Despre bătrânețe). Etica lui Kant va suferi influența/ «/aton>z7 or scrieri politice: *De republica* (Despre stat), *De legibus* (Despre legi)

tratează statul ideal și analizează constituțiile Romei.

scrieri retorice: *De Oratore*, *Orator* (Oratorul), *Brutus*.

O mare parte a operei lui Cicero este compusă din corespondența sa. Din nefericire, aceasta nu s-a păstrat în întregime. Există doar patru mari culegeri de corespondență, care au o valoare documentară deosebită, întrucât ne prezintă toate frământările epocii.

POETII: LUCRETIU ȘI VERGILIU

L u e r e t i u (98 – 55 î.Hr.) a compus *De rerum natura* (Despre natura venirilor), poem didactic și filosofic, inspirat din filosofia lui Epicur. Scris în din stânga: *Portret de femeie* (Sappho). Frescă. Muzeul din Neapole.

ultimii ani ai Republicii, poemul are în atenție viața umană supusă legii mecanice; viața nu continuă după moarte, doar atomii sunt eterni. Teama de este, deci, absurdă. Lucrețiu se ridică împotriva religiei, fiind maestrul lui Vergil Goethe aprecia la poetul latin „forța imaginației sale”.

Publius Vergilius Maro (70 – 19 î.Hr.) este creatorul poeziei] torale alegorice. La moartea lui Caesar, la Roma domnește o viață literară intens; Vergiliu va fi unul dintre cei mai importanți poeți ai secolului lui August-Născut la Mantua (Mantova) într-o familie care trăia de pe urma roadelor pământului, el va scrie o serie de poeme pastorale: *Bucolica* (Bucolicele), (Georgicele). Teocrit a fost cel care l-a inspirat. *Acneis* (Eneida) este un] care povestește despre originea poporului roman.

Vergiliu, Horațiu și Titus Livius sunt maestrul noii generații

literare, cât îmbrățișează ideile și pretențiile împăratului Augustus: restaurarea obiceiuri [și tradițiilor morale ale vechii Rome, întărirea puterii sale și asimilarea îi cucerite prin adoptarea de către aceasta a literaturii și artei romane.

2.4.4. Arta

După războaiele de apărare pe care este nevoită să le poarte contra gal: (390 î.Hr.), samniților, tarentinilor, Roma devine stăpâna Italiei. Va mai întâmp rezistența Cartaginei, pe care o domină în urma celor două războaie punice.! secolul al II-lea, ea deplasează centrul lumii artistice din Atica la Roma. Arta's ia locul celei grecești și se răspândește într-o lume mai unită. Arta romană est o creație originală sau este un academism derivat din cea a Greciei? Părerii sunt împărțite. Poate că trebuie să vedem o influență greacă și originalitate propriilor sale tendințe.

ARHITECTURA

Arhitectura răspunde mai bine decât sculptura sau pictura caracterului re mân, întrucât ea se naște din necesitățile cetății. Două principii disting diversei sisteme de arhitectură:

construirea de suporturi verticale: ziduri, stâlpi;

metoda folosită pentru acoperirea edificiului.

Aceeași metodă de acoperire a edificiilor este folosită de majoritatea arhi tecților antici: pe puncte de sprijin verticale sunt puse marile piese orizontale Materialele de construcție variază: granitul în Egipt, marmura în Grecia, lemn în Etruria. De aici apar inegalitățile în materie de rezistență. Proporțiile variaie și ele. În Egipt sunt arbitrare, iar în Grecia sunt reglementate de ordinele care i fac să fie constante.

Romanii acordă bolții un loc special în construcție. Folosirea acestora af drept consecință necesară transformarea și întărirea suporturilor verticale. Astfel stâlpii Pantheon-ului de la Roma vor avea o grosime de 5 metri. Un astfel de și]

de arhitectură determină o largă libertate de concepție. Dacă templul grec este rectangular, iar cel egiptean dintr-o serie de dreptunghiuri sau pătrate, templul roman dispune nu numai de resursele precedente, dar și de posibilitățile oferite de linia dreaptă.

TEMPLELE

Cele mai vechi temple la Roma erau construite după modelul planului etrusc, care se compunea dintr-o serie de *cellae* alăturate ce se deschid spre un portic. Ele se situează pe axa forumului.

TEATRELE

Arta dramatică devine la Roma o distracție națională. Nemaivând nicio încărcătură religioasă, planul teatrelor se modifică. Altarul, dedicat la origine lui Bacchus, dispare. Același lucru se întâmplă și cu spațiul amenajat special pentru executarea imnului. Locul numit orchestră devine o incintă rezervată, unde se instalau scaune pentru senatori și se lăsa un spațiu gol necesar păstrării unei anumite distanțe până la scenă. Pe de altă parte, arhitecții romani nu își mai plasează gradenurile pe flancurile colinelor, ci pe construcții boltite, ce ofereau o multitudine de ieșiri spre exterior. Multă vreme romanii și-au construit teatrele din lemn. Primul este cel construit de Pompeius pe Câmpul lui Marte (55 î.Hr.).

FORUL (FORUM)

Viața publică se concentrează într-o piață de întindere considerabilă, situată între Palatin și Capitoliu, și care se numește Forum. Aici se ridica Palatul Senatului (*Curia Senatus*). Tot aici se înălțau clădirea administrației justiției și basilica. De altfel, una din caracteristicile urbanismului roman este de a concentra în același loc toate elementele necesare vieții publice, religioase și politice. Deși forul se apropie de agora Greciei, el îndeplinește funcții infinit mai variate.

SCULPTURA

Înainte de epoca republicană, sculpturile sunt destul de rare. Se disting două tipuri:

O sculptură care este efectiv o copie a artei grecești: sute de ateliere realizează Atene după Fidias și Afrodite după Praxiteles;

pastișe ce imită stilul arhaic grec (*Minerva arhaizantă de la Poitiers*). Se combină de asemenea, un cap și un corp ce aparțin unor epoci diferite: *Venus din Esquilin*.

Romanii, ca și etruscii, preiau portretul, abandonat de greci. Realismul do-niină. Totuși, artiștii reprezintă individul sub aspectul unui zeu sau al unui erou: bust idealizat al lui Antinous, favoritul lui

Hadrian. Caracteristica perioadei lui Augustus va fi abandonarea realismului în favoarea reprezentării demnității vârstei. Portretele de femei pot fi datate mai ușor datorită pieptănăturii: meșa sub formă de rulou de pe frunte dispare în perioadă imperială, în locul ei apare cărarea pe mijloc, de unde pornesc două șuvițe ce se termină sub forma unui coq. Reliefurile demonstrează și ele adaptarea formelor și tehnicilor elenistice la subiectele romane: în reliefarile funerare, romanii sunt reprezentați în picioare, tradiție proprie grecilor. Reliefurile care decorează: monumentele prezintă scene de luptă: contra dacii pe Columna lui Traian.

DECORAȚIA INTERIOARĂ: FRESCA

Măsurile privind executarea unei statui.

Majoritatea lucrărilor descoperite prezintă un caracter religios.

După *l'an et l'homme*, de Gangoly, t. I, fig. 185, p. 66.

Sarcofag în argilă. Cerveteri. secolului al VI-lea. Înălțime: 1 lungime: 2 m. Muzeul Luvru.

Mijlocul, 40 m.

Cea mai veche arhitectură privată se manifestă mai întâi în Campania, Italia de sud. La începutul secolului I î.Hr., în arhitectura privată se manifesta inspirația elenistică pentru decorarea interioară și mai ales gustul pentru mozaicuri. Planul unei construcții particulare este cel primitiv, al *atriumului*, în jurul căruia se grupează celelalte încăperi, în fața intrării) în ax longitudinal, se află piesa principală. Vil Misterelor (de lângă Pompei) pare a fi ridicată după ultimul război punic, într-un moment de securitate ce permitea construirea unei case la porțile orașului. Mărită și transformată picturile murale datează din primul secol! Frizele din sala cea mare, pictate într-un roșu strălucitor, prezintă scene evocatoare a misterelor dionisiace. Fiecare scenă se raportează la cea de pe peretele opus. Această perioadă, în care picturile în tehnica „trompe l'oeil” ocupă un loc important, este numită „al doilea stil”. Ea se deosebește de „al treilea stil”, în care pictura acoperă în întregime pereții, transformându-se într-o mare compoziție.

III. TEME DE REFLECȚIE

3.1. Roma, moștenitoare a civilizației grecești

I

În domeniul literaturii, majoritatea invențiilor sunt grecești: poezia lirică, elegiacă, dramatică. Teatrul în forma sa arhitecturală, dar și literară, s-a născut în Grecia.

a

Mitologia greacă va avea repercusiuni importante asupra lumii religioase, ornane. Legende ce decurg din aceasta vor inspira autorii contemporani, ca și lumea psihanalizei (complexul Oedip).

3.2. Originalitatea romană

Mai mult decât grecii, romanii dau dovada unei organizări politice (*Res publica*) care impune devotamentul tuturor, pentru că statul este cel care le apără drepturile. Această concepție va servi la unificarea popoarelor supuse (galii, de exemplu) și în asigurarea unei păci relative.

Dreptul roman (privat și public) își elaborează „codurile de legi”, care vor servi drept model în redactarea legilor fondate și pe aportul roman, și pe tradițiile barbare (*Lex burgondorum* de Gondebaud, secolul al VI-lea).

3.3. Roma între păgânism și creștinism Împăratul Augustus luptă împotriva ușurinței cu care romanii acceptă religiile străine, dar nu poate împiedica implantarea și dezvoltarea acestora. Creștinismul se va lavi de la început de cultul oficial al teologiei imperiale, împăratul este divinizat din timpul vieții, iar Nero se prezintă ca un nou Apolo sau Hercule. Începând cu secolul al III-lea, sub domnia lui Aurelian, soarele ocupă un loc tot mai important în cultul imperial. Aurelian este asimilat soarelui, iar mai târziu, Constantin, la începutul domniei sale, este prezentat ca o întrupare a acestuia. După convertirea sa la creștinism, la începutul secolului al IV-lea, păgânismul și noua religie a împăratului Constantin coexistă¹. Prin edictul din 392, Theodosius I a suprimat oficial toate cultele păgâne în favoarea creștinismului, în ciuda interdicției imperiale, păgânismul va supraviețui multă vreme.

IV. ORIGINEA ȘI PROPAGAREA CREȘTINISMULUI

4.1. Originile

EPOCA PATRIARHILOR

În timp ce toate religiile acestei epoci (1500 – 1350 î.Hr.) sunt

politeiste, afirmarea unei credințe într-un singur zeu a creat o ruptură în domeniul tradițiilor religioase. Abraham îi conduce pe evreii din Caucaz spre Palestina. Conform Vechiului Testament, Yehovah (Yahweh) a încheiat un acord cu Abraham, prin care cere să fie recunoscut ca divinitate unică, în schimb, Abraham și descendenții

Edictul de la Mediolanum din 313 acordă deplină libertate de cult creștinismului (n.tr.).

săi vor primi: „țara Cheniților, a Cheniziților, a Cadmoniților, a Hitiților, Fereziților, a Refaimiților, a Amoriților, a Cananiților, a Ghirgasiților și a Ieb\ siților” (Geneza 15: 18 – 21).

Dacă niciun document nu ne permite să distingem cronologic perioada \\ Abraham, în schimb, perioada Regilor din Biblie poate fi situată în jurul anului 1.000 î.Hr.

Episodul în care Moise părăsește împreună cu „fiii lui Israel” Egiptul, îndrjându-se spre Palestina, considerată drept loc de origine, se situează pe la L'i.Hr. Prima mărturie istorică a numelui de Israel apare pe o stelă a faraonilor Merenptah. Ea este datată în jur de 1325 î.Hr. Înaintea perioadei Regilor! află cea a Judecătorilor (șefi religioși aleși pentru a combate popoarele vecine).

Pentru aceste triburi nomade, „chivotul legământului” (sau „Arca Alianței”), în care erau păstrate tablele de legi și cele zece porunci (Decalog) constituie casa Domnului, în timpul luptelor, chivotul este plasat într-un cort, numit Ta bernacol. La moartea lui Saul, David este ales rege. El fixează capitala la Hebron și, alungându-i pe iebusiți din Ierusalim (1.000 î.Hr.) aduce aici chivotul. Solome fiul lui David, îi succede acestuia, domnind 40 de ani. În timpul lui, Israel cunoaște o perioadă de mare prosperitate. Solomon construiește templul David după modelul templului păgân al lui Hazor. La moartea acestui mă rege, Israelul cunoaște o importantă perioadă de criză, ce va sfârși prin divizi2 sa geografică în două părți:

În sud, Regatul Iudeii, cu capitala la Ierusalim;

În nord, Regatul Israel, cu capitala la Sihem, apoi Târza și Samaria.

EPOCA PROFETILOR

Conform cărții lui Isaia, cei mai importanți profeți sunt Ieremia

și Iezechiel, urmați de 12 profeți minori: Osea, Ioil, Amos, Obadia, Iona, Mikhea, Nauni, Habbakuk, Sofonia, Aggea, Zaharia, Malakia. Ei sunt trimișii lui Dumnezeu, Vor lupta pentru menținerea monoteismului și a alianței făcute cu Abraham. Ei prezic sfârșitul lumii și venirea lui Mesia, trimisul lui Dumnezeu. Poporul a refuzat să onoreze contractul de alianță, drept pentru care Yehovah l-a pedepsi fără milă. Astfel, refuzând să-l asculte pe Ieremia, Sedechia a fost înfrânt în 587 î.Hr. de regele Asiriei, Nabucodonosor al II-lea. La începutul secolului XX, în insula Clephantina a fost găsit un papirus scris în aramaică. El menționează! „acest loc o colonie militară de evrei, care a ridicat în 490 un templu dedicat lui Yehovah și soției sale Anat. Această mărturie demonstrează că monoteismul nu era practicat peste tot.

În jurul anului 300 î.Hr., Vechiul Testament este tradus pentru prima oară din ebraică în greacă, întrucât numărul prozelitilor (membri ai comunității cultului din Ierusalim) din Alexandria creștea. Aceștia nu vorbeau și nu scriau în ebraică. Traducerea Vechiului Testament fiind făcută de o comisie de 72 de membri, s-a numit „Septuaginta”. Un secol și jumătate mai târziu, asideii (în ebraică *hasidim* cucernicii”, din grecescul *asidaioi*) opun o rezistență pasivă împotriva evreilor prieteni cu grecii. Câțiva ani mai târziu, crearea unui stat evreiesc național va pune capăt acestor lupte.

Manuscrisele de la Marea Moartă, descoperite în 1947 și în care sunt incluse și fragmente din Vechiul Testament, au fost realizate în jurul datei de 130 î.Hr. Ele erau ascunse în ulcioare de lut. Aproape cam în aceeași epocă asistăm la o elenizare importantă a Iudeii, atestată de textele grecești și monedele evreiești.

La mijlocul secolului I î.Hr., Irod, guvernatorul Iudeii (devenită provincie romană), primește din partea Senatului roman titlul de „rege al evreilor”.

4.2. Hristos Iisus din Nazaret, născut la Bethleem sub domnia lui Augustus (4 sau 6 î.Hr.) este fondatorul creștinismului. Moare răstignit pe cruce (30 d.Hr.) din ordinul lui Pontius Pilatus, procurator al Iudeii, sub domnia împăratului Tiberius.

Până la mijlocul secolului I d.Hr., adepții noii religii nu sunt încă suficient de numeroși pentru a atrage atenția autorităților. De-abia în

jurul anului 60 d.Hr. creștinismul începe să se răspândească de-a lungul Mediteranei. Primele ordonanțe emise contra creștinilor datează din epoca lui Traian (98 – 117).

Creștinismul se va implanta încet, pentru că, spre deosebire de alte culte, nu a fost impus cu brutalitate de un cuceritor sau o dinastie domnitoare. Se răspândește mai întâi în rândul claselor populare ale societății. Pe de altă parte, religiile orientale sunt încă numeroase în imperiu. Această doctrină ce se adresează întregii piramide sociale, fără diferențe de clasă, va lovi puternic interesele aristocraților și ale conducătorilor, mai ales prin refuzul de a recunoaște împăratului calitatea sa de *divus*, „divinul”.

4.3. Predica de pe Munte

Rezumată în Evangheliile prin „Predica de pe Munte”, doctrina formulată de Iisus în Galileea este noua versiune a Legii. Drumul indicat de Iisus oamenilor spre regatul cerurilor se *bazează* pe dragoste, bunătate și austeritate. Doctrina sa se rezumă prin două puncte precise: filiația sa divină și misiunea mesianică. Diferitele miracole pe care le înfăptuiește vor determina creșterea numărului de adepți, dar și a numărului celor care se simt amenințați (doctori ai legii, pontifi). Condamnat la moarte, el nu va putea fi salvat de către Pontius Pilatus, întrucât Poporul a preferat să-i fie acordat dreptul de grațiere tâlharului Barabas.

MOARTEA LUI IISUS ȘI ÎNCEPUTURILE CREȘTINISMULUI

Moartea lui Iisus

Consiliul preoților îl arestează la Ierusalim pe Iisus, și îl condamnă la moarte Pentru îndrăzneala de a se fi proclamat „fiu al lui Dumnezeu”. Guvernatorul roman al Iudeii, Pontius Pilatus, confirmă sentința: Iisus este condamnat moarte prin crucificare, împreună cu doi răufăcători. Evangheliștii *relatează* că Iisus a înviat și a apărut de mai multe ori în fața discipolilor săi, cerându-le să răspândească vestea cea bună: venirea sa pentru a îndeplini profeția conform căreia el este Mesia, fiul lui Dumnezeu, mort pentru răscumpărarea păcatelor omenești. Astfel va continua alianța dintre Yehovah și poporul ales.

Comunitatea care, timp de 50 de zile, a venit să aducă un omagiu lui Hristos răstignit era compusă exclusiv din evrei, în a 50-a zi de

după înviere, se sărbătorește pogorârea Duhului Sfânt asupra apostolilor. La această sărbătoare, apos. toiu Petru a convertit un mare număr de evrei și greci, producându-se o separare tot mai netă între noua religie și iudaism.

Învățătura lui Iisus va fi în curând răspândită printre greci de către Saul, erudit fariseu, născut la Tarsos, în Cilicia. Originar dintr-o familie de evrei, el este cetățean roman. Este autorul primelor persecuții contra creștinilor din Siria Călătorind însă spre Damasc, are o viziune care îl determină să i se alăture **h** Petru la Ierusalim. Convertindu-se la noua religie, ia numele de Paul (**P**avel Este cel care va pune bazele întregii doctrine creștine, în 64 **d**.Hr. vine **I** Roma, unde exista deja o comunitate creștină.

Începuturile creștinismului

La sfârșitul primului secol după Hristos, Tacitus remarcă prezența în diferite orașe a adepților zeului Christus. În perioada aceea creștinii erau fără îndoială puțin numeroși. Noua religie nu ezită să se numească universală. Se întemeiază colonii în Etiopia, Egipt, centrul Mesopotamiei, Persia, creștinismul difuzându-se până în India, fără a pătrunde totuși în regiunea Gangelui, unde în momentul acela dominau partizanii budismului, ai „Marelui Vehicul” (*mahayana*). Creștinismul se va răspândi și în orașele de la Mediterana occidentală, apoi va atinge Occidentul și Africa de Nord.

BISERICA PRIMITIVĂ

Odată cu difuzarea noii religii, în imperiu are loc și organizarea biserici acesteia. Numele pe care îl poartă noua biserică este de origine greacă, *ecclesia*.

El este preferat termenului de sinagogă, ce desemnează templul evreiesc. La

origine, biserica primitivă nu cuprinde speculațiile metafizice ce vor crea mai târziu disensiuni și lupte interne în rândul credincioșilor. Ea se va grăbi în jurul celor doisprezece apostoli aleși de Hristos. Cuvântul apostol semnifică „trimisul”.

Mai târziu, stimulată de luptele contra ereziilor, de formarea clerului, apare biserica catolică, ce va consolida și unifica formulele doctrinei sale.:

MESAJUL SĂU!

Pe măsură ce creștinismul se propagă, se formează noi comunități. Fiecare! dintre acestea este condusă de un episcop, asistat de „prezbiteroi”, preoții de n-ai târziu. Pentru a se integra în aceste comunități, fiecare fidel trebuie botezat. În esență, cultul consta în citirea Evangheliei și într-o masă comună, „cina”. Care este mesajul transmis de aceste comunități? Prin intermediul Sfântului Paul se face legătura cu profetismul evreiesc: Iisus este Mesia, fiul lui Dumnezeu, el însuși divinitate, fapt atestat de miracolele sale și de înviere. El a venit pentru a răscumpăra păcatele omenirii, care de la Adam încoace păcătuiește încontinuu. pe aceste baze se va clădi sistemul teologic critic destinat a rezolva problema dublei naturi: Iisus este în același timp om și Dumnezeu. Acest efort, fondat pe explicarea evangheliilor și a scrisorilor lui Paul, antrenează riscul ereziilor (erorilor), risc cu atât mai mare cu cât influențele altor filosofii și religii în imperiu sunt încă importante.

TEXTELE CREȘTINE

Din secolul al II-lea apare literatura apologetică (apologie: pledoarie) a creștinismului. Septimius Florens Tertullianus, născut în 160 d.Hr., este unul dintre cei mai vechi apărători literari ai creștinismului, în lucrarea *sa Apologeticus* (Apologie) face procesul păgânismului, demonstrând răul produs de acesta.

BIBLIA

Numele de Biblie apare în perioada elenistică sub forma vocabulei „*Ta Biblia* „(„Cărți”). Apoi este transcris în latină prin *Biblia*. Ea este divizată și studiată în funcție de diversele ei părți: Pentateuch, Legile, Profeții și Scrierile sau Vechiul și Noul Testament. Biblia este o Carte vie prin excelență, întrucât îl leagă pe cititor sau pe auditor de cuvântul divin, de origine transcendentă, în secolul al III-lea, comunitatea evreiască din Alexandria traduce Biblia din ebraică în limba greacă.

SEPTIIAGINTA

Această traducere poartă numele de Septiiaginta, potrivit unei legende acreditate de scrisoarea lui Aristeus, conform căreia 72 de traducători au transcris în limba greacă primele cinci cărți ale Legii,

Pentateuchul, Profețiile și Scrierile. În afara unei traduceri corecte și simple, Septuaginta adaugă „înțelepciunea” la cărțile canonice (Daniel, Proverbe) și modifică sensul anumitor termeni, ca de exemplu, cel referitor la Maria: „tânăra femeie” devine „Fecioara” (Isaia, VII, 14).

VULGATA

În secolul al XIII-lea apare o nouă versiune a Bibliei, „*Vulgata*”, traducerea în limba latină a Bibliei lui Hieronymus (331 – 420). Ea va fi declarată de către Conciliul de la Trent singura versiune autentică a Bibliei și va rămâne astfel, până la noile dispoziții date de papa Pius al XII-lea, în 1943. Hieronymus a lucrat pe

—! C!

textul original în ebraică sau aramaică în jurul anului 391. Începând al VIII-lea, versiunea sa se impune peste tot. Conciliul de la Trent o – i * – i-nn sunt: monarhianismul, gnosticismul (reprezentat de Marcion) și cu secniș

Ianiheismul. Aceasta din urmă, numită și religia lui Manes, este predicată în

— «A Viit. A W> «- * ±. IWtiOIO

l aprilie 1546 autenticitatea sa (înțeleasă numai în sens juridic). *Vulgata* a fi tipărită pentru prima dată de Gutenberg în 1456.

V. COMENTATORII

Eusebiu din Caesareea, născut în 260, realizează în *Cronica* sa primaiste universală în viziunea unui creștin. Cartea cuprinde două părți istorice:

Istoria lumii de la Abraham până în 325;

cronologia comparată a istoriei iudeo-creștine și a antichității.

În *Istoria ecclesiastică* se prezintă pentru prima oară o istorie a creștiimului.

Sfântul Augustin, născut în 354 la Thagaste, în Africa de Nord, își sfârș zilele în 430 la Hippona, în timp ce cetatea era asediată de vandali. Bazele luiTM romane vor fi minate din interior de mistică orientală, dar mai ales de creștinismul Studiile întreprinse de Augustinus îl vor familiariza pe acesta cu marii aute latini: Cicero, Vergilius, Quintilian. Studiază gramatica, retorica, filosofia. Fur în căutarea adevărului, lectura dialogului lui Cicero, *Hortensius* (azi pierdut)

deschide drumul spre meditație și filosofic. Devine astfel mai întâi unul dinți adepții maniheismului, apoi al școlii neo-platoniene fondate în forma sa tardivă, neo-platonismul va deveni teologia filo-u. FUI în declin. Sfântul Augustin îl va descoperi pe Platou la Milan, unde o r-rint”. y-i – ran la și Zarathustra, Buddha și Iisus, Manes se consideră trimisul lui) urmezeu. De altfel, ideile sale sunt influențate de zoroastrism, budism și [creștinism. Respingând iudaismul din Vechiul Testament, maniheismul își mprumută imnurile din tradițiile babiloniene, ideile de la Zarathustra, trinitatea e la creștinism și metempsihoză de la budism. Dedublând toate elementele, anes găsește în fiecare două naturi, una bună și una rea.

În Imperiul bizantin al secolului al V-lea, în timpul domniei lui Theodosius al II-lea, apar două mari erezii: nestorianismul și monofizismul. Nestorianismul sau doctrina lui Nestor declară că Iisus este doar un om, în care vorba lui Dumnezeu s-a aflat ca într-un templu. Fecioara Maria este doar mama umanității și nu a divinității. De aceea, ea trebuie numită mamă a lui Hristos, și nu mamă a lui Dumnezeu, în persoana lui Iisus există două naturi distincte, și persoana umană este cea care a fost crucificată. Nestorianismul va fi condamnat la al treilea conciliu ecumenic de la Efes.

vreamea

Dacă nestorianismul, numit și difizism, îl separă pe Hristos în două persoane, monofizismul este o doctrină opusă. Monofiziții văd în Hristos doar o singură persoană, în care elementul divin îl absoarbe pe cel uman. Papa Leon I obține de la Conciliul ecumenic din Calcedonia (461) condamnarea patriarhului de Constantinopol și a doctrinei sale. Aceasta va determina adâncirea tensiunii dintre Bisericile Orientului și Occidentului.

P – i f → -ii în 4. Yiii «îi unul u V

VII. EXPRESIA ARTISTICĂ

Arta creștină se dezvoltă până în epoca lui Constantin (305 – 337), în principost profesor. Greutatea considerabilă exercitată de filosofia lui Platon asum, gândirii sale se remarcă în *Cartea a VII-a a Confesiunilor*. Sub influența Sfânruța

Ambrosius (339 – 398), care de altfel îl va și boteza în 387,

Augustinus abando... - f. - ... - ...

nează filosofia păgână. Devenit episcop, el va reclama independenta bisericii le P în *romanus* în decursul a cinci secole, creștinismul va cuceri popoare raport cu statul. Principalele sale opere sântdiverse din cuprinsul Imperiului roman: celții din Scoția și Irlanda, populațiile germanice, perșii...

7.1. Arta paleocreștină

Co «/e «Wm7 e, încaredescriedrumulpecarel-aParcursdela Păcatlaleitare o autocritică a oPerelor teologice și filosofice Pe care le-a scris n cursul persecuțiilor, creștinii se reunesc destul de rar în cimitire și catacombe, preferând casele particulare și bisericile. San Martino în Munți de la Poalele Esquilinului este una dintre cele mai vechi. Pentru această epocă nu se poate vorbi de o veritabilă artă creștină, iar simbolurile serveau creștinilor drept semne de recunoaștere: porumbeii, peștii, crucea... Cuvântul *grecichtys* (pește) servește drept anagramă pentru „Iisus Hristos, Fiul lui Dumnezeu și Salvatorul”. Catacombele secolului al III-lea, păgâne, creștine sau evreiești, vor da naștere unei arte picturale și sculpturale. Motivele își au originea în transpunerea imaginilor păgâne ce provin de la Roma, din arta Orientului sau din cetățile parțial

Cetatea lui Dumnezeu, în care enunță noțiunile de providență, liber arbitru eternitate, voință divină. El propune două cetăți, una a lui Dumnezeu și alta Ș Demonului, amândouă fiind amestecate până în ziua Judecării de Apoi.

VI. EREZIILE

I între secolele II și III, Biserica enunță adevărurile în care creștinii trebui? să creadă și le declară eretice pe toate celelalte. Principalele erezii din acest elenistice, parțial orientale. Temele pot să nu aibă o semnificație religioasă, q] fiind constituite din motive ornamentale sau vechi subiecte mitologice, ca ei exemplu amorașii din arta de la Pompei. Există însă teme care pot avea o seif]nificație mistică, așa cum este motivul lui Amor-Psyche (cimitirul Domitille de la începutul secolului al III-lea).

Adevăratele teme creștine apar începând cu mijlocul secolului al II-lea.

În urma Conciliului de la Niceea din 325, creștinismul devine religie (je stat. Una din principalele consecințe ale acestei decizii va fi construirea a numeroase basilici la Roma (San Giovanni în Lateran, San Pietro), în Orient (Sfânta Sofia), la Ierusalim (Sfântul Mormânt). Mozaicul devine unul din elementele primordiale în decorație, folosindu-se aurul, argintul și sideful.

7.2. Arta coptă

Arta coptă este arta creștinilor din Egipt. Ea durează de la Edictul de Milan (313), când este recunoscută existența comunității creștine, și până în 640, moment în care arabii cuceresc țara. Originile sale trebuie căutate în arta romană care, după cea elenistică, s-a dezvoltat în întreg imperiul. Coptii sunt creștini monofiziți. Limba lor liturgică rămâne copta, ultima formă a limbajului faraonic, care va dispărea din vorbirea curentă în cursul secolului al XVII-lea. Cuvântul „copt” derivă din arabul *qubt*, ce reprezintă o alterare a cuvântului grec *aiguptos*, care înseamnă „egipteanul”.

Monumentele tipice ale arhitecturii copte sunt în esență mănăstirile și bisericile, constructorii acestora fiind episcopii. Printre cele mai celebre creații de acest gen se numără Mănăstirea Albă și Mănăstirea Roșie, ridicate la Sohagân 430, și care în momentul respectiv numărau cel puțin 2 200 de călugări și 1 800 de călugărițe. Capelele mănăstirii Baouit (secolul al VI-lea) sunt construite după planul bazilical al bisericilor constantiniene, cu domul în formă de absidă treflată și acoperișul naosului din grinzi. Acest tip de plan va influența arhitectura mei-dievală.

Definirea originilor sculpturii nu este ușoară. Unii autori văd în sculptura coptă o prelungire directă a artei elenistice alexandrine. Alții consideră că Roma și apoi Constantinopolis, fondat în 330, stau la originea noii forțe stilistice ce se manifestă în sculptura acestei perioade. Epoca sa de maturitate este secolul al V-lea. Temele sunt mitologice: nașterea lui Venus, răpirea Europei. Fildeșul și lemnul vor fi adesea folosite drept suporturi.

În ornarea capitелurilor apar tendințe decorative noi: capitелuri sub forma de coșuri, sculptate ca o veritabilă dantelă; câteodată, deasupra lor apar protonanimaliere.

Arta coptă este cunoscută mai ales prin țeșăturile care s-au păstrat intacte datorită climei uscate, în evoluția lor au putut fi determinate trei perioade:

perioada post-elenistică (secolele IV-V), în care domină motivele greco-romane;

perioada creștină (secolele V-VI), în care apar ca motive crucea și scenele biblice;

perioada coptă (secolele VI-VII), ce folosește masiv motivele bizantine și sasanide.

VIII. ORGANIZAREA

8.1. Biserica primitivă

Biserica primitivă este înainte de toate *Ecdesia*, adică adunarea fidelilor. Ea este condusă de un grup de *preoți*, *prezbiteroi*, care cu timpul se grupează în scopul organizării fidelilor. Pentru a-i ajuta pe preoți în îndeplinirea sarcinilor, un anumit număr de laici iau parte la viața comună a grupului religios. Tânăra biserică se organizează rapid la Roma în jurul lui Petru, până la moartea sa în anul 64, apoi ea va migra în Orient, iar mai târziu va reveni în Occident.

8.2. Monahismul

Călugărul, în sensul etimologic al termenului, este cel ce trăiește singur. Treptat, monahismul va căpăta un sens mai larg, el desemnându-i pe oamenii devotați lui Dumnezeu în rugăciune, fie că sunt izolați, ca ermiții și anachoreții, fie că trăiesc grupați, ca cenobiții. Biserica catolică conferă numele de călugăr celor care trăiesc după anumite reguli impuse de către ordinul din care fac parte, creându-se astfel clerul permanent. Monahismul occidental cuprinde o serie de mari figuri: Jean Cassien (mort în 435), în urma unei călătorii în Palestina și Egipt, devine conducătorul abației Saint-Victor din Marsilia; Sfântul Augustin (mort în 431) devine episcop de Hippona. Totuși, primele reguli monastice provin din Orient: regulile Sfântului Vasile și ale Sfântului Pahomie.

S

8.3. Episcopul de Roma

Datorită prezenței apostolului Petru la Roma și datorită morții sale în acest loc, orașul capătă o importanță deosebită încă de pe

vremea bisericii primitive. În timpul organizării comunităților sub autoritatea spirituală a episcopilor, cel de la Roma se consideră succesor al Sfântului Petru și pretinde întâietatea scaunului său episcopal. Această pretenție se realizează în urma deciziei de a-și acorda un titlu suplimentar, cel de papă (*papa*). Acesta devine un veritabil părinte

„Al ansamblului de credincioși, ca și abatele (*abbas*, „tată” în limba greacă), ce va fi purtat de șefii comunităților religioase permanente.

IX. TEME DE REFLECȚIE

9.1. Creștinismul, sfârșitul culturii antice?

Creștinismul a fost deseori acuzat ca fiind una din cauzele prăbușirii imperiului roman în fața năvălirilor barbare, datorită exclusivismului său religios și refuzului său de a se integra în imperiu prin acceptarea cultului imperial. Această acuzație trebuie respinsă, pentru că putem constata că între secolele I și V, creștinismul și cultura antică au coexistat, iar preoții Bisericii creștine sunt modelați de cultura greco-latină. De-abia mai târziu, în timpul creării regatelor barbare, religia creștină se va curăța de toate elementele culturale ale antichității, stabilindu-și doctrina.

9.2. Monoteismul creștin, ultimul stadiu al filosofiei grecești?

Deja *mDialoguri*, zeii lui Platon sunt înlocuiți de lumea ideilor, iar filosofia greacă a perioadei elenistice tinde spre sincretism cu religiile orientale, ceea ce va constitui o etapă preliminară a monoteismului. *Cosmos-ul*, condus de o voință universală, este privit ca un tot din care atomii nu pot fi separați. Toate acestea pot explica rapiditatea difuziunii creștinismului în Orientul puternic elenizat, în timp ce în Occidentul păgân întâmpină o rezistență deosebită.

9.3. Creștinismul, religie contra stat?

Refuzând să acorde împăratului cultul de „*divus*” („divinul”), creștinismul apare la început în opoziție cu însăși structura statului roman. După edictul lui Theodosius începe reconcilierea între religie și stat. Apar însă foarte repede problemele privind atribuirea puterii, opunând deținătorii supremației spirituale celor ai supremației temporale. Are împăratul autoritate asupra Bisericii, sau Biserica

reprezentată de papă deține puterea asupra întregului aparat de stat? Această întrebare, născută la sfârșitul antichității, devine una din problemele esențiale ale epocii medievale.

I – CAPITOLUL 2

”).”, u”.

EPOCA MEDIEVALĂ

W:

VX.

INTRODUCERE LA CAPITOLUL 2

Acest capitol este probabil partea cea mai puțin cunoscută, dar și cea tehnică pentru elevi și studenți. De aceea am insistat asupra evoluțiilor în funzime, pentru ca cititorul să sesizeze bogăția și diversitatea epocii medievale

Am încercat să precizăm mișcările de idei, luând exemple precise și re velatoare ale unei rupturi sau continuități. Extraordinara complexitate a perioade nu s-a rezumat la mari unități simplificatoare, motiv pentru care am preferat și se urmărească o triplă axă de reflecție:

evoluția după locuri și epoci, trăsăturile comune care autorizează realizarea de legături, apariția unei noi forme de civilizație.

SECȚIUNEA A

EVUL MEDIU TIMPURIU

I. POPOARELE GERMANICE ȘI CULTURA LOR ÎN JURUL ANULUI 450

1.1. Arhitectura

La această epocă, singurul exemplu de arhitectură nordică este hala Loista, construită în lemn în 450, în insula Gotland din Suedia. Locuința tradițională este reprezentată de case mari din lemn, așa cum sunt fermele fortificate (Wall-burg).

1.2. Literatura între anii 450 și 600 se dezvoltă clasicismul literar, reprezentat mai ales de un anumit gen, epopeea, transmisă de cântăreții ambulănți. Faptele de arme ale regilor constituie principala sursă de inspirație pentru aceste epopei. Treptat, ele se vor transforma în cântece cu o temă tristă, ca de exemplu cântecele funerare pentru

Attila și Theoderic. Tot acum, ia naștere poezia epică: *Burgunderuntergang* (*Cântecul decăderii burgunzilor*), care relatează legenda tânărului Siegfried.

II. EPOCA MEROVINGIENILOR

2.1. Artă: miniaturile

În timpul Merovingienilor, succesorii lui Clovis, apare arta miniaturilor, care va caracteriza popoarele de origine germanică. La început a existat dorința de a împodobi copiile textelor sacre prin desene și viniete, iar apoi, sub influența Orientului, miniatura devine o artă independentă. Miniatura merovingiană folosește modificarea inițialelor, acestea luând forma unui pește sau a oricărui alt animal. Ea își va pierde importanța la începutul secolului al IX-lea, locul miniaturii carolingiene.

2.2. Arhitectura

O adevărată înflorire a artei arhitecturale se remarcă mai ales la Ravenna ridicată la rangul de capitală regală de Theoderic. Capela Sant' Andrea, apar. Ținând palatului arhiepiscopal, construită la începutul secolului al VI-lea este decorată cu mozaic, la fel ca și bazilica Sant' Apollinare Nuovo. Aceasta din urmă este un edificiu conceput ca o bazilică cu trei nave, fără transept. Pereții navei principale sunt decorați în trei registre suprapuse de mozaicuri: procesiunea martirilor în partea inferioară, cei treizeci și doi de profeți în partea mediană și succesiunea de scene evocatoare a miracolelor și patimilor lui Hristos în registrul superior.

Între alte edificii remarcabile se înscrie și Baptisteriul Arienilor, ridicat între 493 și 526, unde s-a construit și mormântul lui Theoderic în 520, cu puțin timp înaintea morții sale. Bazilica San Vitale din Ravenna este începută la moartea lui Theoderic și terminată de Justinian.

2.3. Literatura

Cel mai important reprezentant al literaturii acestei epoci este secretarul regal Flavius Magus Aurelius Cassiodorus (480 – 573). Spre sfârșitul existenței sale, se retrage la mănăstirea Vivaricum, unde reușește să transforme starea de inactivitate a călugărilor într-o pasiune pentru copierea manuscriselor. Cassiodorus redactează o

Istorie a goșilor și o Istorie a Bisericii.

<”.

III. AMERICA: CIVILIZAȚIA MAYA

3.1. Calendarul și influența sa filosofică

Apogeul civilizației maya se situează între secolele VI și IX. În totalitate, viața mayașilor este ritmată de un calendar extrem de precis, datorită cunoașterii cifrei zero, ca și cunoștințelor lor astronomice.

Fiecare planetă cunoscută este benefică sau malefică, ele determinând viața mayașilor.

3.2. Religia

Este dominată de o castă a preoților, îmbrăcați în costume luxoase din pene multicolore. Acești preoți-regi trăiesc singuri în „orașe-temple”, fiind hrăniți de țăranii tributari. La fel ca și religia aztecă de mai târziu, cea mayașă consideră că aflai sângerile poate asigura zeilor forța de a rezista haosului care amenință fără încetare lumea.

3.3. Organizarea politică

Este puțin cunoscută. Ne permitem însă să presupunem că ea are la bază cetățile-state independente. Orașele-temple locuite de preoți erau probabil ierarhizate în jurul marilor sanctuare.

În cursul secolului al IX-lea, civilizația maya intră în declin, în momentul în care, probabil sub presiunea altor popoare, migrează spre nord.

3.4. Arhitectura

Ruinele rămase până astăzi nu constituie adevărate orașe, ci mai degrabă ansambluri de temple și piramide. Cele mai vaste temple sunt: Copan în Honduras, Coba în Yucatán, Palenque, Uxmal, Labna, Quirigua, Motul de Altamira. Pentru a avea o idee cât mai exactă asupra gigantismului anumitor construcții mayașe, vom lua ca exemplu templul de la Copan: incinta din jurul piramidei măsoară 237 m/168 m, cu o înălțime de 2, 70 m, scara de acces are 24 m lățime, iar piramida atinge 45 m în înălțime.

Edificiile mayașe sunt construite în argilă și calcar, placate cu un înveliș de pietre sculptate în basorelief, și fixate pe perete printr-un

sistem de cepuri.

Teritoriul mayaș putea fi străbătut cu rapiditate, datorită existenței unei rețele de drumuri, construite din pietre legate prin mortar.

IV. IMPERIUL BIZANTIN

4.1. Rolul legislației

Legislația capătă o importanță deosebită în timpul domniei lui Justinian, devenit împărat roman al Orientului în 527. În scopul întăririi unității imperiului, compus din diferite populații, Justinian cere cunoscătorilor legii să unifice codurile existente, în care să integreze legile cutumiare. Sub îndrumarea lui Trebonian, conducătorul școlii siriene de la Berytus (Beirut), textele dinainte de 117 sunt rezumate și modificate, constituindu-se în *Codul lui Justinian*, promulgat în 529. În scopul de a dezvolta studiile de drept și de a facilita accesul studenților la textele aride, Justinian cere *publicarea instituțiilor* (*Institutiones*) extrase din Codul său de legi.

pp-w

4.2. „Verzii” și „Albaștrii”: strămoșii partidelor politice

Venetoi (Albaștrii) și *Prasinoi* (Verzii) erau la început lucrători la circ, sarcina lor intrând pregătirea pistei pentru concursuri și jocuri. Treptat, influența lor crește, ei devenind reprezentanți oficiali ai demelor, adică ai cartierelor capitalei imperiale, Constantinopol. Împăratul le atribuie uneori sarcini privind păstrarea ordinii sau, în caz de asediu, sarcini militare.

Sub domnia lui Justinian, ei instigă masele răzvrătite (răscoala Nika) asediază palatul imperial. Deși inițial încercase să fugă, Justinian, sfătuit de soția sa Teodora, îi înfruntă, înecând rebeliunea în sânge. El pune astfel capăt influenței „Verzilor” și „Albaștrilor”.

4.3. Arhitectura

Este ilustrată într-o manieră frapantă de marele zid de incintă al Constantinopolei, apărat de două sute de turnuri, în plan civil, arhitectura bizantină se situează la răspântia dintre lumea romană și cea orientală. Influența romană este reprezentată de terme

Agthamar (Armenia) ...

Biserica Sfintei Cruci. Cupolă și forumuri, iar cea orientală este

perceptibilă în adopconică. terea bisericii cu cupole, așa cum este bazilica Sfânta

Sofia, construită între 532 și 537. Epoca de aur a arhitecturii bizantine este reprezentată și de bazilicile Sfinții Apostoli și Sfinții Sergius și Bacchus din Constantinopol.

Materialele folosite în decorație sunt cărămida și mozaicurile. Mozaicul este un asamblaj de pietricele colorate sau pictate, legate prin ciment.

4.4. Scriitorii-istorici

Cel mai mare istoric al epocii lui Justinian a fost Procopiu din Caesareea (? – cca. 562), consilier al generalului Beli-sarie. Îi sunt atribuite următoarele opere:

Miracolul multiplicării plinilor și pești/oi Bazilica șanț'apoi alinare Nuovo. Ravenna. Cea 520.

Historikon, în care relatează războaiele lui Justinian contra perșilor, ostrogoților și vandalilor;

Periktismaton, tradus în latină prin *De aedificiis*, în care aduce un omagiu activității constructoare a lui Justinian;

Anekdotia, tradusă în latină prin *Arcana Historia*, în care povestește istoria secretă a domniei lui Justinian. Datorită acestor scrieri, Justinian va rămâne pentru posteritate un instrument docil al soției sale, Theodora.

Ca și grecul Polibiu, Procopiu își propune să scrie doar adevărul și să prezinte mecanismele istoriei în forma lor reală. Nu va reuși să-și atingă scopurile propuse. Opera sa va fi continuată până în 558 de juristul Agathias.

Ocupând un post important în diplomația imperială, Petru din Salonic, jurist de profesie, este un literat de mare finețe. De mai multe ori ambasador, reprezentant imperial în 552 la curtea papei Vigilius, își notează impresiile care, din păcate, nu s-au păstrat în întregime. A redactat și o lucrare despre organizarea statului, care s-a păstrat în *Tratatul despre ceremonii* al împăratului Constantin VII Porphyrogenetul, în secolul al X-lea.

Profesor spre sfârșitul vieții la Universitatea din Constantinopol și gramatician de formație, Ioan Lydos este foarte interesat de

civilizația epocii sale. Din nefericire, scrierile sale s-au pierdut.

Diaconul Georgios Pisides, în funcție la Sfânta Sofia, a trăit în prima jumătate a secolului al VII-lea. Este autorul poemelor *Heracliada* (viața împăratului Herakleios) și *Înfrângerea avarilor* (atacul avarilor asupra Constantinopolului). Tot el este autorul unui imn închinat învierii lui Hristos și a unei opere versificate asupra originii lumii.

4.5. La marginea imperiului: regatul longobard

Nordul Italiei, dominat de longobarzi, se organizează într-un regat. Datorită generozității regale vor fi ridicate numeroase mănăstiri și biserici la Mediolanum (Milan), Ticinium (Pavia). Influențați la început de arta bizantină, longobarzii evoluează spre o artă proprie, marcată prin absența imaginilor figurative în decorație. Motivele sunt abstracte, bazate pe jocul liniilor curbe.

V. CHINA DINASTIEI TANG

Epoca neolitică spre 6.000 – 2000 î.Hr.

cultura Yangshao cultura Longshan

Dinastia Xia sec. XXI-XVI î.Hr.

perioada Erlitou

Bunii/pastor. Galla Placida. Secolul al V-lea. Ravenna.

Dinastia Qing

Dinastia Tang, fondată în 618 d.Hr. este reprezentată de domnia strălucită a împăratului Tai-Tsung.:

5.1. Arhitectura

Sanctuarele evoluează, iar pagoda devine loc privilegiat de cult. Construite din cărămizi și pietre tăiate, câteodată amestecând cele două elemente și adăugând un înveliș exterior din lemn, pagodele prezintă deseori un plan poligonal, cu

Dinastia Shang perioada Zhengzhou perioada Anyang;

Dinastia Zhou occidentală, (

Dinastia Zhou orientală perioada Primăverilor și Toamnelor
perioada Regatelor luptătoare

Dinastia Qin

Dinastia Han occidentală

Interregn: Wang Mang

Dinastia Han orientală

Perioada celor Trei Regate și Șase Dinastii

Dinastia Sui

Dinastia Tang

Perioada celor Cinci Dinastii

Dinastia Liao (China de Nord)

Dinastia Song

Song de Nord

Song de Sud

Dinastia Jin (China de Nord)

Dinastia Yuan

Dinastia Ming sec. XVI-XI î.Hr.

sec. XVI-XIV î.Hr.

sec. XIII-XII î.Hr.

sec. XI-771 î.Hr.

770 – 256 î.Hr.

770 – 481 î.Hr.

481 – 222 î.Hr.

221 – 206 î.Hr.

206 î.Hr. – 9 d.Hr.

9 – 24

25 – 220

220 – 589

581 – 618

618 – 907

907 – 960

907 – 1125

960 – 1279

960 – 1126

1127 – 1279

1115 – 1234

1279 – 1368

1368 – 1644

1644 – 1912

acoperișuri arcuite. Decorația, bogată și variată, se *bazează* pe picturi în culori vii în vârful pagodei se pune o săgeată, făcută din inele

de piatră și metal. Cei mai importanți pictori ai epocii Tang sunt Wang Wei (699 – 759) și Wou-Tao-Tseu (700 – 760).

5.2. Sculptura

Epoca Tang este considerată pe bună dreptate perioada clasică a artei chineze. Evoluția sculpturii este perceptibilă în reprezentările lui Buddha: dacă până atunci corpul este destul de hieratic și subțire, el se rotunjește, fiind acoperit cu veșminte suple ce dau volum corpului. De acum înainte, artiștii pun accentul pe umanitatea personajului.

Epoca Tang ne este cunoscută mai ales prin arta animalieră. Numeroasele statui de cai prezintă acest animal într-o infinitate de atitudini, demonstrând grija permanentă a artistului de a rămâne fidel naturii. Statuile sunt acoperite de un strat subțire de pictură, predominând culorile verde, albastru sau galben deschis.

Creatori și artiști în același timp, artizanii perioadei Tang inventează porțelanul, care se răspândește treptat în Extremul Orient, în Europa, el nu va cunoaște o difuziune importantă înainte de secolul al XVII-lea.

VI. ISLAMUL

6.1. Mahomed

Se naște în jurul anului 570 în clanul Qurayșitilor, în împrejurimile orașului Meca. Rămas orfan la o vârstă fragedă, Mahomed este crescut de unchiul său Abu Talib. Devenit însoțitor de caravane, se căsătorește cu Khadija, o văduvă bogată pentru care lucra. Obişnuit să se retragă în deșert pentru a medita, în 610 el a avut prima viziune: arhanghelul Gabriel îi relevă existența unui zeu unic, Allah. Din acest moment, Mahomed începe să propovăduiască arabilor Islamul 1. Este alungat de la Meca de către negustorii bogați, cărora le ceruse abandonarea bunurilor. La 2 iulie 622, pleacă la Yathrib, oraș care va lua numele de Medina, adică „Orașul Profetului”.

15 iulie 622 este considerată de musulmani data de început a erei lor, hegira sau migrația (de la cuvântul arab *hijira*). În 624, Mahomed însoțit de fideli săi. Se luptă cu locuitorii orașului Meca, pe care îi învinge. Războiul durează până în 630, când Meca este cucerită. Mahomed distruge idolii din marele templu

Islam înseamnă renunțarea totală la sine și supunerea față de

Dumnezeu (n.tr.).

Kaaba, proclamă cultul lui Allah și transformă acest oraș în centrul Islamului Moare la Medina la 8 iunie 632, succesorul său fiind Abu Bakr, socrul care-și ia titlul de calif, adică „reprezentantul” lui Allah.

6.2. Coranul în cursul secolului al VII-lea, Coranul ia forma sa actuală. Coranul (fi, arabă *al Qur an*, lectura) se împarte în 114 capitole numite *Surate* (*Surah*) ordonate în funcție de lungimea lor. Astfel, primul, Fatiha, este cel mai scurt Coranul nu se prezintă ca o veritabilă istorie, ci mai degrabă ca o culegere de sentințe, de povestiri privind judecata finală, de viziuni ale paradisului's infernului. Plecând de la maximele coranice este elaborată-Sharia, legea islamică.

6.3. Cultul islamic

Pagină din Coran în scriere magrebină. Secolele XIII-XV. London British Library.

Musulmanul (*mustim* = cel care a primit Islamul) practicant trebuie să-și stabilească regulile vieții cotidiene pornind de *Hadit*, adică de la cuvintele și actele lui Mahomed, reunite în culegeri de texte. El are de îndeplinit cinci îndatoriri: profesiunea de credință într-un zeu unic, Allah; danii către săraci; respectarea postului din luna Ramadan, în amintirea perioadei de revelație a lui Mahomed; pelerinajul la Meca o dată în viață, dacă mijloacele materiale îi permit; rugăciunea de cinci ori pe zi.

Rugăciunea se poate efectua oriunde, respectând direcția Meccăi și după spălarea rituală. Vinerea, zi nelucrătoare, reunește credincioșii la moschee.

Spre deosebire de creștinism sau de religia iudaică, serviciul religios nu este asigurat de un preot aparținând unui corp sacerdotal organizat și ierarhizat. Slujba de vineri este încredințată unui f-j74 %tifyj-l 1 FHSW *imam* plătit sau unuiulama, expert în

*bstpMWI & fi*M *%ÎN r*

Coran.

6.4. Djihad și cuceririle

Pagină din Coran în scriere kufică. Secolul X. Paris, Muzeul Luvru.

Răspândirea Islamului prin convertirea necredincioșilor constituie o sarcină sfântă, care la nevoie poate fi realizată prin războiul sfânt, *Djihad*. În timp ce musulmanii

În numele războiului (635 – 651) și construiesc „Cupola Ierusalimul devine al doilea oraș sfânt.

VII. IRLANDA

felul

«rata, iei și o bună e™

„— el a „latine. Este locul în care s-a păstra, Moș reuil a lui Platon și a succesorilor! – aceștia

7.1. Creștinarea irii monahi-l™ i 615)”.
Colomban eelMSN în fondatorul abațffl” r la unei reguli foarte.

p n

Catolicismul leagă din nou Irlanda de continent, în cursul sinodului de lg

Whitby, din 664, biserica irlandeză recunoaște tutela Romei, plasându «se sub autoritatea papei, succesorul Simțului Petru. *; t, ț t

7.2. Vârsta de aur în artă

Creștinismul determină apariția unei arte religioase extrem de dezvoltate; Motivul ornamental cel mai frecvent folosit este crucea înaltă, ornată cu basoreliefuri ce ilustrează episoade biblice. Scopul era familiarizarea neștiutorilor de carte cu Biblia. Aceste cruci puteau atinge o înălțime de câțiva metri, ele caracterizându-se prin inelul ornamental plasat la intersecția celor două brațe, în timp ce primele cruci înalte ale secolului al VIII-lea sunt împodobite cu motive geometrice și zoomorfe, împletite în entrelacs, cele din secolele IX-X sunt figurative, descriind episoade din Vechiul și Noul Testament. Reprezentările umane foarte stilizate și stângace din perioada geometrică evoluează spre o siluetă mai puțin disproporționată.

SECȚIUNEA B

ÎNCEPUTURILE EVULUI MEDIU DEZVOLTAT

I. IMPERIUL BIZANTIN

1.1. Organizarea politică în 717, Leon Isaurianul devine împărat, punând bazele dinastiei isauriene pentru o perioadă de 85 de ani. După ce îi respinge pe arabi, reorganizează imperiul, împărțindu-l în

circumscripții sau theme. Legislator, el publică *Egloga* („alegerea” în limba greacă), culegere de legi mai simplă decât *Codul lui Justinian*. Importanțele inovații din *Egloga* sunt: sporirea drepturilor femeilor și copiilor, abolirea diferențelor de clasă în materie penală. Totuși, sub influența Orientului, dreptul penal păstrează pedepsele corporale, ca de exemplu, ablațiunea mâinilor.

1.2. Iconoclasmul

Eikon, în limba greacă, înseamnă „imagine”, „chip”, în anul 730 izbucnește cearta *iconoclaștilor*, adică a distrugătorilor de imagini. Astfel, în urma unei reuniuni a marilor demnitari religioși la Constantinopol, în frunte cu patriarhul orașului, împăratul interzice orice reprezentare umană a lui Dumnezeu, considerată drept o înjosire adusă transcendenței *divine*. *Iconodulii*, favorabili imaginilor, sunt recrutați mai ales din rândurile călugărilor care trăiesc în mănăstiri, unde numărul acestor tipuri de reprezentări se înmulțește. Poporul folosește câteodată forța pentru a se opune înlăturării statuilor lui Hristos, fapt pentru care, în 787, al doilea conciliu de la Niceea îi condamnă cu fermitate pe iconoclaști. Totuși, cearta va mai dura încă un secol.²

1.3. Arta

Datorită iconoclasmului, arta bizantină va suferi pierderi numeroase în domeniul religios. Arta profană se manifestă mai ales în domeniul țesăturilor, decorate cu scene de vânătoare evocatoare ale basoreliefurilor din palatele sassanide de la Susa.

De origine siriană, el aduce pe tron o dinastie asiatică (n.tr.).

Perioada iconoclastă va lua sfârșit în 843, când cultul icoanelor va fi restabilit, iar iconoclaștii declarați eretici (n.tr.).

II. JAPONIA

2.1. Epoca Nara în anul 707, cu ocazia venirii la putere, împărăteasa Gemmei decide să-și stabilească rezidența permanentă la Nara, refuzând, așa cum stabilea tradiția, să se mute dintr-o reședință în alta. Numită oficial capitală în 710, Nara devine locul în care va lua naștere o civilizație strălucită, în această perioadă, între 710 – 718 este promulgat un ansamblu de legi numit *Yororit-Siiryō*. Adeptă a budismului, familia imperială favorizează difuzarea acestuia,

considerându-l religie de stat a Japoniei. Buddha Amida, „mântuitorul”, este cel care promite *sukhavati*, „țara pură a vestului”, în care se va împlini reîncarnarea, în totală opoziție cu budismul Amida, fondat pe încrederea totală și *așteptareasukhavati*, se dezvoltă budismul zen, care propovăduiește efortul pentru atingerea căii de iluminare. Acesta din urmă va sfârși prin a deveni religia majoritară în Japonia.

2.2. Artă

Dezvoltarea artistică a epocii Nara se manifestă prin construcțiile din apropierea capitalei, ca de *exemplu Kondo* sau „sala aurită de la Horyuji”, decorată după arhetipurile stilului chinez Tang. Templele sunt împodobite cu statui ale lui Buddha, cea mai celebră fiind aceea din Todaiji, cel mai mare templu din Nara, o colosală operă în bronz de 18 metri înălțime, realizată în jur de 750.

2.3. Istoria

Istoria japoneză de la începutul secolului al VIII-lea se referă mai ales la perioada mitică a regalității, sub forma povestirilor orale, publicate pentru prima oară în anul 712, în *Kojiki* (*Cartea faptelor vechi*), de către O. No Yasumaro. Mai târziu, influența analiticii chineze se manifestă prin redactarea *Cronicii Japoniei, Nihongi* (720), în limba chineză.

III. ISLAMUL

3.1. Omeyyazii și arta palățială

Dinastia califilor omeyyazi ocupă tronul între 661 și 750, după care sânti înlăturați de Abbasizi, care mută capitala de la Damasc la Bagdad. Refugiați în sudul Spaniei, Omeyyazii creează Califatul de la Córdoba (756 – 1031).

Elefantul și iepurele. Fabule indiene de Bidpai.

Egipt sau Siria. Secolul al XV-lea. Paris, Bibliothèque nationale.

În afara palatelor de la Damasc, suveranii omey-yazi construiesc numeroase castele de vânătoare, ca – *te* exemplu: Kousayr Amra în Iordania; Rousafa în Siria, cu un interior decorat cu stucaturi, picturi și mozaicuri; Kousayr, construit între 711 și 715 în gresie roșie, este decorat cu fresce viu colorate. Cel care reda cel mai bine somptuozitatea arhitecturii omey-yade este palatul palestinian Khirbat-Al-Maldjir. Rezidența este înconjurată de o curte cu arcade,

conținând totodată o moschee și un *hammam*. Interiorul este decorat printr-o alternanță de statui în piatră și mozaicuri.

3.2. Abbasizii

Descendenții lui Abbas, unchiul evlavios al lui Mahomed, făceau de multă vreme opoziție Omeyyazilor, acuzându-i de impietate pentru că nu aparțineau sectei ha-șemite. Revolta contra Omeyyazilor începe în 747. Ei sunt înfrânți definitiv în 750. Începând din 754, califul Al-Mansur organizează noul stat și înăbușă orice tentativă de rebeliune contra autorității sale.

Córdoba. Marea Moschee. Secolul al X-lea.

Sub Abbasizi, artele cunosc o renaștere importantă datorată deplasării centrului călifarului din Siria în Iraq. Orientalizarea este perceptibilă prin gustul pronunțat pen-mi stilizarea personajelor și prin palatele cu multiple arcade, ornate cu nișe.

Pătrunderea artei Tang înseamnă pentru ceramica abbasidă o nouă epocă, cea a ceramicii lustruite. Această varietate particulară de ceramică se bazează pe o tehnică dezvoltată la Bagdad și Samara: lutul ars este acoperit cu un strat metalizat, aplicându-i-se un nou tratament termic. Obiectul final prezintă în acest fel reflexe irizate, culorile mergând de la auriu la purpuriu.

Între 750 și 800, stilul decorativ deviază spre inscripțiile lucrate sub formă de benzi, ele anunțând viitoarele „arabescuri”. Textele sunt mai ales *surate* coranice.

Perioada clasică a literaturii abbaside este cea a secolelor VIII-XI. Viața religioasă, gândurile lui Mahomed sunt reflectate de scrierile în arabă literară

(diferită de limba vorbită) și de poezia de dragoste. Acum ia naștere ce alternează povestiri și versuri, anecdote spirituale. Poveștile și legendele și numeroase și foarte apreciate de public: *Alflaila na laila* (*O mie și una de nopți*) cunoaște un succes imens și multiplele ei variante se vor îmbogăți între secolele X și XX.

3.3. Córdoba, centrul Spaniei musulmane între 755 și 759, omeyyadul Abd ar-Rahman creează în sudul Spaniei, prrij, cucerire, un nou stat cu capitala la Córdoba. Adoptă titlul de emir. Devenită rapid un mare centru intelectual, cetatea atrage gânditori, poeți și artiști. Ea

le oferă cea mai mare bibliotecă a epocii, cu un număr de aproximativ 40.000 de volume, adevărată punte între culturile Orientului și Occidentului.

Córdoba. Marea Moschee. Secolul al X-lea. Cupolă situată deasupra mihrab-ului

Marea moschee începută în 786 va fi terminată abia în secolul al X-lea, suferind modificări succesive. Este în întregime realizată din cărămizi roșii și calcar alb. Vizitatorul pare pierdut în mijlocul multitudinii de coloane supraînălțate printr-un dublu etaj de arce și semicercuri, Impresia de grandoare a locului este mărită de contrastul dintre marmura bleu a bazelor coloanelor și roșul arcelor.

Spre mijlocul secolului al X-lea, în apropierea Cordobei, se construiește palatul Medinat al-Zahra, ce cuprindea o moschee, grădini, vii și clădiri destinate haremului.

IV. IMPERIUL CAROLINGIAN

4.1. Moștenirea romană

La 25 decembrie 800, regele francilor, Charlemagne (Carolus Magnus sau Carol cel Mare) devine împărat. Este încoronat la Roma de către papa Leon al III-lea, care primește din partea lui Carol „*adorția*”, omagiul adus în genunchi După ritul romano-bizantin, noul suveran este legitimat de romani prin „*acela-matio*”, recunoscându-i-se titlurile de Augustus și împărat, întreaga ceremonie este descrisă de Eginhard în lucrarea *Vita Caroli* (*Viața lui Carol cel Mare*)

Încă din 774, Carol cel Mare purta coroana de fier a regilor longobarzi, în nlia victoriei asupra socrului său, regele Desideriu.

Carol întreprinde o vastă operă de unificare a imperiului prin fixarea unor nonopoluri comerciale și prin unificarea sistemului de greutate și măsuri. Dorind a formeze cadre apte de a-l seconda, Carol cel Mare creează o școală destinată fiilor de nobili trimiși la curtea sa. Ei vor purta numele de *academici*, aducând Astfel un omagiu antichității clasice. Pentru suveran, cea mai importantă problemă (je ordin cultural este de a crea o legătură între cultura antichității târzii, moștenite de Roma, și diferitele forme de cultură germanice.

Scrierea merovingiană este simplificată prin adoptarea „minusculei care-lingiene” și a latinei clasice, repusă în valoare mai

ales prin copierea vechilor manuscrise. Tradițiile orale germanice sunt fixate și ele prin scriere. Totul este codificat, inclusiv artele, ca de exemplul, *Z>n Carolâni* sau „*Cărțile lui Carol*”.

4.2. Arhitectura

Arta carolingiană se inspiră din arhitectura Romei, revenind la bazilică și la tipul de edificii cu o clădire centrală. În acest sens amintim capela palatului din Aix. Aceasta este o transpunere a bisericii San Vitale din Ravenna. Construcția, începută de Odón din Metz, durează din 796 până în 805. Clădirea centrală, de formă hexagonală, este înconjurată de un deambulatoriu hexadecagonal cu galerii. Ele poartă arcade etajate care preiau greutatea cupolelor, amintind de cele romane.

O altă mare bazilică carolingiană este cea de la Fulda, care aduce o inovație importantă pentru viitorul construcțiilor religioase: corul dublu, care grupează în jurul aceleiași axe capetele dedicate diferiților sfinți. Corul dublu prezintă un alt avantaj practic: partea de est este consacrată cultului, iar cea de vest împăratului, între 813 și 1531, împărații vor fi încoronați la Aix-La-Chapelle. Pentru a rezolva problema clerului și a asistenței din ce în ce mai numeroase, arhitecții carolingieni măresc bazilicile prin trei abside situate pe partea de est, opuse portalului.

Loc sacru prin excelență, unde se vor depune între secolele VII și VIII relicve pe altarul principal, corul se separă de restul clădirii printr-o galerie, în același timp, își fac apariția criptele.

Accesul în biserică sau bibliotecă se modifică, luând forma unei porți de Oraș, flancată de câte un tuni.

fi

Înflorirea arhitecturii religioase se datorează și construcției mănăstirilor. Planul acestora derivă din cel trasat în 820 de un călugăr din mănăstirea Saint-Gall; reunirea tuturor clădirilor mănăstirești în interiorul unui zid de incintă, dependențele economice și administrative rămânând în exterior.

Arhitectura civilă este reprezentată mai ales de castelele fortificate, al căror plan derivă din *castntm-ul* roman: Ingelheim, Nimegue; Attigny.

4.3. Sculptura: tabletele de fildeș

Numeroase tablete din fildeș sculptat sunt folosite pentru a îmbrăca manuscrisele princiare, după o tehnică romană.

4.4. Pictura

Frescele carolingiene ne sunt cunoscute prin cele care s-au păstrat în biserici; Munster, Saint-Benoît de Mals, în Elveția, Saint-Maximin de Trèves și cripta Saint-Germain d'Auxerre, în Franța. Principalele teme reprezentate sunt scenele din viața lui Hristos și ale apostolilor.

Decorația cu mozaicuri ne este cunoscută doar prin tradiția literară: cupola capelei din Aix îi reprezenta pe cei 24 de bătrâni ai Apocalipsului în fața tronului lui Dumnezeu.

Arta ornamentală a cărților carolingiene s-a dezvoltat grație școlilor palatine și mănăstirilor. Prelungind tradiția merovingiană, artiștii prezintă evenimente care se succed în timp. Cărțile religioase, mai ales Evangheliile, contribuie la dezvoltarea acestei arte. Fiecare evanghelist este reprezentat la începutul operei sale, îmbrăcat fiind într-o togă romano-bizantină și însoțit de un animal simbolic. Se constituie și se structurează liturgia: în afara evangheliarelor, apar lecționarele ce conțin pasaje biblice citite în timpul slujbei, sacramentariile pentru rugăciunile spuse în timpul administrării sacramentelor, antifonariile pentru cântecele liturgice. La recomandarea lui Carol cel Mare, copiiștii aveau datoria să unifice aceste scrieri folosind minuscula carolingiană, care limitează pauzele dintre cuvinte, dispunând liniile după un spațiu regulat.

4.5. Literatura și filosofia

Carol cel Mare, care știa foarte puțin să scrie sau să citească, învață esențialul de la Alcuin în (735 – 804), pe care îl aduce în 781 din Italia, la curtea sa de la Aix-La-Chapelle. El fondează Academia, grup de literați ce se reuniau pentru a discuta textele greco-latine sau Vechiul Testament. Ei avizau traduceri de texte creștine în limbile germanice. Executarea acestor traduceri fusese ordonată în 789 de către Carol cel Mare. Alcuin, directorul unei școli monastice din Tours, fondează în acest oraș un centru cultural vestit în tot imperiul. Raaban Maur (776 – 856), abate de Fulda, se va forma în acest centru cultural, mai târziu

creându-și propria școală.

Sub influența acestor școli monastice are loc o divizare a literaturii carolingiene: cântecele păgâne și poezia creștină.

94 TM

În secolul al VIII-lea este redactată *Epopeea lui beowulf*, prototip al regelui anglo-saxon, care-l înfrânge pe monstrul marin Grendel și apoi moare în loviturilor primite în lupta victorioasă contra dragonului. *Cântecul lui tfildebrand*, inserat mai târziu în Legenda lui Dietrich de Berne, relatează lupta care-l opune pe un tată fiului său. Fondul păgân este prezent în *Incantațiile de ia Merselbourg*, culegere de formule magice cu scop profilactic. Literatura creștină de la începutul secolului al IX-lea se conturează sub forma *Rugăciunii lui Wessobrunn*, care relatează creația divină și se termină printr-o *supplicare* «rin care se cere darul Iertării. Angoasa escatologică este exprimată în aceeași epocă prin *Muspilli* sau „*Incendierea lumii*”, ce evocă sfârșitul lumii. Viața lui Hristos înconjurat de apostoli constituie tema poemului *Heliand*, compus la cererea împăratului Ludovic cel Pios și reluat în 870 de Otfrid de Wissembourg în *Liber evangeliorum*.

Apare și obișnuința de a reuni jurămintele, și Raban Maur redactează între 830 și 840 *De laudibus sancta crucis*.

Viitoarele mistere ale epocii medievale se nasc prin *Jocuri ale Vinerei Sfinte* și *Jocuri de Paște*, atribuite unui călugăr de la abația Saint-Gall.

Controversa teologică înfloarește prin intermediul nobilului Gottschalk. De copil, acesta este destinat vocației monastice, fiind plasat în acest scop în mănăstirea Fulda. Devenit adult, refuză să-și accepte soarta impusă, cerându-i lui Raban Maur autorizația de a reveni la viața profană. Cererea îi este refuzată. Luându-și ca model propria viață, el vorbește de absența libertății omului confruntat cu omnisciența divină care determină destinul omului. Condamnat de sinodul de la Quierzy în 849, își sfârșește zilele în mănăstirea Hautvillers de lângă Reims, fără a-și abjura însă doctrina, care prefigurează calvinismul.

Istoria cunoaște o dezvoltare remarcabilă în perioada carolingiană. Ea se naște sub forma cronicilor privind viața monastică

și urbană. Ele apar în Italia secolului IX, în momentul în care cultura antică se stinge treptat, condamnată drept profană. Cel mai mare istoric este Eginhard (cca. 770 – 840). Inspirându-se din *Viața celor Doisprezece Caesar*i a lui Suetoniu, relatează viața lui Carol cel Mare în *Vita Caroli*.

4.6. Muzica

Renașterea muzicală în perioada carolingiană se datorează unificării liturghiilor după modelul roman. Primele capele înzestrate cu școli de muzică sunt cele de la Aix și Tours. Chrodegang creează la Metz un învățământ direct derivat din *Schola* latină. Ruban Maur scrie *De musica et portibus ejus*. La sfârșitul secolului al IX-lea, în abația normandă Jumieges se dezvoltă corala, sub forma alternării unor coruri bărbătești și de copii. Exigențele cântecelor liturgice dau laștere unei notații numită ecfemetică (sau chironomie), în care notele sunt indicate prin accente. Defectul principal al acestui sistem constă în lipsa înălțimi precise a tonului.

V. VIKINGII

Numele de viking vine de la radicalul *vik*, care semnifică golf, loc care constituia un eventual refugiu. Vikingii vin din Suedia, Norvegia și Danemarca. Ei se deplasează cu ajutorul unor corăbii lungi, cu rame și pânze, care poartă numele de *drakkar*, datorită dragonilor sculptați de pe proră. Rolul acestora era de a îndepărta soarta nefavorabilă din calea corăbiilor, în momentul în care ajungeau la țărm, aceste figuri profilactice erau înlăturate. Apărând la sfârșitul secolului VII pe țărmurile Irlandei, ei ajung pe continent urmând cursul % viilor. Urcând pe Sena, incendiază orașul Rouen în 841. La începutul secolului al X-lea, în schimbul încetării jafurilor, ei primesc un mic teritoriu situat în nordul Franței, care se va numi Normandia, de la numele lor generic, întrucât normanzii grupează toate populațiile așezate pe coasta occidentală a Norvegiei și Suediei meridionale.

5.1. Arta

Popor de navigatori, arhitectura lor derivă din cea a corăbiilor, așa că este biserica norvegiană de la Borgund, construită în întregime în jurul unui catarg. Arta funerară este extrem de dezvoltată, defuncții de rang înalt fiind înhumați în corăbii-morminte, acoperite de

tumuli. Amintim în acest sens pe cel de la Oseberg, aparținând unei prințese norvegiene, situat pe malul de vest al fiordului Oslo. Datat în jur de 850, el conține o corabie de circa 20 de metri lungime, amenajată ca sală funerară, în care s-au găsit resturile unui covor, mobilier, un car și numeroase sânni.

Artele plastice se caracterizează prin evoluția unei decorații abstracte se «o artă figurativă zoomorfă. După perioada non-figurativă a secolelor VI-VID se dezvoltă patru epoci stilistice:

Oseberg timpuriu (800 – 850), marcat încă de abstract;

Oseberg recent sau „stilul grifonului” (850 – 900), epoca reprezentării de animale cu coada lungă;

stilul Jellinge (900 – 980), marcat prin întoarcerea la abstract;

stilul Jellinge recent (980 – 1100), care privilegiază reprezentarea păsărilor de pradă, motive reluate pe emblemele imperiale ale Rusiei, Austriei și Germaniei

După 1100, arta vikingilor suferă o puternică influență creștină, fiind abandonate treptat sursele tradiționale de inspirație animalieră.

5.2. Cucerirea Angliei

La mijlocul secolului al V-lea, triburile germanice din Jutland, juții, se instalează în Kent și insula Wight, urmați de Anglii și saxonii veniți de la gurile Elbei. În g50, Londra este jefuită de vikingii care se instalează în bazinul Tamisei. De aici vor lansa numeroase atacuri, dar vor sfârși prin a se amesteca în cele din urmă cu populația autohtonă, formând așa-numita civilizație anglo-saxonă.

SECȚIUNEA C

EPOCA MARILOR TRANSFORMĂRI

I. FRANȚA

1.1. Arhitectura

Perturbarea pe plan arhitectural care va determina Occidentul să construiască masiv biserici pornește de la abația Cluny, fondată în 910 în Burgundia de ducele

Guillaume de Aquitània, în onoarea Sfinților Apostoli Petra și Pavel. Fapt fără precedent, abația este plasată sub autoritatea directă a papei. Bernon, primul abate, este cel care stabilește preceptele Sfântului Benoît, în care rugăciunea devine esențială în viața unui

călugăr benedictin. Aflată sub tutelă papală, abația de la Cluny iese de sub autoritatea temporală a regelui, cât și de sub autoritatea jurisdicției episcopale, în felul acesta, comunitatea monastică este total independentă.

REGULA BENEDICTINĂ:

Redactată în secolul al VI-lea de Sfântul Benoît, ea se impune după secolul al IX-lea tuturor călugărilor din Occident.

Vechea abație de la Cluny (Cluny III): plan cu dublu transept.

„Începându-l octombrie și până la începutul P ostului, frații se vor dedica lecturii, de dimineață și până la sfârșitul celei de a doua ore; apoi se va spune Liturgia. În sfârșit, ei vor lucra până la ord 9, dedicându-se lucrului care le-a fost încredințat. La prima anunțare a Nonei, ei părăsesc lucrul pentru a fi gata pentru cea de-a doua vestire Q Nonei. După masă, ei se vor dedica lecturii sau studiului psalmilor. „Regula Sfântului Benoît, citată din Mollat Van-Santbergen.

Vechea abație de la Cluny (Cluny III): elevație.

Luând drept model Cluny, apar numeroase alte comunități. Ele adoptă aceleași reguli și se plasează sub autoritatea abației din Cluny, aceasta devenind un fel de abație-mamă: Verdun, Brogne (lângă Lille), Saint Romuald (Italia). Totuși, munca cerută de Sfântul Benoît va fi neglijată în favoarea unei ocupații unice, rugăciunea, spusă în comun, într-o slujbă corală. Această nouă necesitate determină o schimbare arhitecturală și crearea „corului benedictin”: un cor cu trei nave și un cor principal cu o absidă înconjurată de capele și flancat de două coruri anexe.

II. GERMANIA OTTONIANĂ

2.1. Arhitectura: moștenirea carolingiană

Dinastia ottoniană începe cu domnia lui Heinrich I duce de Saxonia, ales împărat în 919. Moare în 936, la tron urmând fiul său Otto cel Mare (936 – 973).

Pagină aparținând Evangheliei de la Lindisfarne. Datată spre sfârșitul secolului al VII-lea. Londra. British Museum.

În această perioadă, arhitectura evoluează de la stilul carolingian la o formă originală. Moștenirea carolingiană se manifestă în păstrarea corului dublu și în decorația pictată a pereților. O primă

modificare apare în structura navei: din două coloane, una devine suport pentru arcadă, iar a doua rămâne coloană propriu-zisă. Acest principiu al alternanței se dezvoltă după modelul „saxon”, în care două coloane din trei joacă rolul de coloană propriu-zisă.

Dezvoltarea arhitecturii ottoniene nu privește Franța sau Italia, unde ia naștere primul stil romanic, înlocuit spre mijlocul secolului al XI-lea de un stil romanic primitiv. Contrar construcțiilor germanice, edificiile romanice folosesc bolta semicilindrică sau în leagăn.

2.2. Sculptura în același timp evoluează și sculptura, care se detașează de formele carolingiene, constituindu-se într-o plastică liberă, lăsată la alegerea artistului. Edificiile religioase mai vaste oferă creatorilor posibilitatea de a-și exercita arta prin realizarea unor portaluri monumentale în bronz, ca cele ale catedralei Mayence.

2.3. Pictura

Pictura ottoniană va cunoaște apogeul în arta decorării cărților. Reluând miniatura carolingiană, artistul ottonian îi adaugă elemente împrumutate din arta bizantină, dezvoltând un stil destul de abstract.

Fondul, acoperit cel mai adesea cu pictură aurie, are rolul de a da personajelor și animalelor reprezentate o anumită profunzime, care, datorită absenței perspectivei, nu putea fi atinsă. Iau naștere în această perioadă mai multe școli: Reichenau, Trèves, Echternach, Colonia, Ratisbonne, Hildesheim.

2.4. Literatura

Spre deosebire de prinții carolingieni, suveranii ottonieni se interesează mai puțin de literatură. Interesul lor va crește după 950, când la curtea imperială apare o producție literară exprimată doar în limba latină.

Cunoaștem această epocă prin intermediul scrierilor lui Notker, supranumit *Labeo* („marea buză”), călugăr de la abația Saint-Gall. Notker traduce în limba germană *bucolicile* lui Vergilius, *Organon-ul* lui Aristotel, *Consolarea filosofică* a lui Boethius.

Cele mai multe opere ale epocii sunt redactate însă în limba latină, ca de exemplu *Waltharius* a călugărului de la Saint-Gall, Ekkehard (d. 973), în care se relatează fuga acestui prinț ținut captiv împreună cu logodnica sa la curtea regelui hunilor, Attila.

Femeile nu sunt absente din mișcarea literară. Astfel, călugărița Rosvithe de la mănăstirea Gandersheim, din Harz, scrie șase istorii apologetice destinate formării tinerelor fete, învățându-le castitatea, modestia, statornicia.

Istoria este ilustrată prin *Res Gestare Saxoniae* a călugărului Vidukind de la mănăstirea Corvey, care relatează domniile primilor doi suverani ottonieni, Heifl rich I și fiul său Otto I.

Boltă în forma unei jumătăți de cilindru, sprijinită de ambele laturi pe zidărie conținut (n.tr.).

2.5. Muzica între 900 și 1300 se plasează vârsta de aur a cântecului coral, care va ceda noi locul contrapunctului instrumental. Cântecul pe două voci importat din pizant este introdus în același timp cu notația hagiopolitică sau pe intervale.

a cest efort de codificare continuă cu notația pe patru linii de culori diferite și folosirea cheilor.

Teoreticienii muzicii devin tot mai numeroși, scrierile lor fiind consacrate muzicii polifonice și rolului precis al instrumentelor: harpa, fluierul, lăuta arabă cu patru corzi. Cele mai importante texte consacrate muzicii, *De Harmonica institutione* și *Musica enchiridias*, îi aparțin lui Hucbald de Saint-Amand și sunt scrise la începutul secolului al X-lea.

III. CHINA DINASTIEI SONG

În 960, împăratul Teha Kuang-Yin își fixează capitala la Kai-Feng și fondează dinastia Song de Nord, care durează până în 1187. Primul suveran din noua linie își schimbă numele în Tai-Tsu.

3.1. Pictura

Pictura peisagistică este cea care domină arta dinastiei Song. Împărății încurajează crearea de școli și academii, decernează premii și se dedică ei înșiși picturii. Cei mai celebri artiști ai epocii „jocurilor cu cerneală” și ai peisajelor sunt Kuo Și (1020 – 1090) și Li Lung – M i e n (m. 1106). Primul este specialist în redarea de peisaje vaste, în care exaltează sentimentul foiței naturii, iar al doilea se interesează de reprezentarea picturală a ființelor umane și animale.

China dinastiei Song de Sud dezvoltă o pictură originală sub influența budismului: peisajul este prezent printr-un anumit număr de

elemente, flori, cursuri de apă, arbori etc., privitorul fiind cel care completează opera prin meditație profundă.

Vas de formă kinută. Epoca Song din Sud.

Washington, Freer Gallery of Art.

3.2. Filosofia

Cultura epocii Song are la bază dualismul filosofic a doua școli – cea a lui Confucius și cea a lui Buddha – unite în această perioadă printr-un sincretism remarcat în operele

Huizong. *Papagalul în cinci culori*. Mătase. Epoca Song din Nord. Boston, Museum of Fine Arts.

Suport pentru pernă. Gresie de Cizhou. Epoca Song. Paris, Muzeul Guimet.

anumitor gânditori, ca de exemplu Te h u. și (1130 – 1200), a cărui operă scolastică este imensă, împreună cu alți gânditori, el pune bazele neo-confucianismului, marcat printr-o dimensiune metafizică împrumutată de la budism. Un alt creator al neo-confucianismului este Te heu Tuen-Yj (1017 – 1073), autor al *Tabelului de principii originale*, care prezintă lumea după concepția chineză. El oferă un nou simbol budismului, valorizând floarea de lotus. Budismul zen este reprezentat de Yuan-Wu (1063 – 1135) și de glosa *sa*, PiYen-Lu, culegere de probleme care să-i permită profanului să-și găsească drumul spre Nirvâna. Neo-confucianismul se opune altor două școli, una bazată pe intuiție, iar cea de-a doua pe aspectul folositor al gândirii. Prima școală este cea a lui La Chiu-Yuan (1139 – 1193), având la bază un antropocentrism care transformă spiritul omului în univers, și invers. A doua școală, dominată de Ye-Che (1150 – 1223), analizează toată etica în raport cu nevoile sale concrete.

3.3. Literatura

Curtea Song favorizează toate formele de expresie artistică. Literatura cunoaște o înflorire excepțională. Limba populară și viața cotidiană se manifestă puternic în grupul Chu, în timp ce un alt grup, Lo-Yang, disprețuiește cotidianul în favoarea elevației spirituale.

În această perioadă se *aezvoltăpin-tehe*, „desenul cu pensula”, pe care noi îl considerăm eseu, și care atacă toate domeniile destinate a servi drept suport conversațiilor savante.

IV. ISLAMUL FATIMIZILOR

Începe de la sfârșitul secolului al X-lea, data cuceririi Egiptului. Cairo devine noua capitală intelectuală a Islamului, marcată printr-o întoarcere la acceptarea destul de strictă a religiei.

4.1. Arta

Cairo. Moscheea Ibn Tulun. 879.

Bagdadul este tot mai mult delăsat de suveranii fatimizi în folosul orașului Cairo. Suveranii par să reia tradițiile antichității egiptene, pe care le prelungesc prin instalarea necropolei regale în sudul țării, la Assuan. Totuși mult decât în arhitectură, arta fatimidă aduce o înnoire în domeniul artelor figurative. Artele obiectelor se dezvoltă cu predilecție în domeniul prelucrării cristalului. Artele textile cunosc o înflorire deosebită sub influența diferitelor școli, cea mai celebră fiind la Tiraz, în Iran, atelier de țesături prețioase folosite la curtea califilor. Scrierea cufică devine motivul principal de ornamentație.

V. ARTA ROMANICĂ

5.1. Un concept al secolului al XIX-lea

Biserica Saint Nectaire.

Termenul de artă romanică a fost creat în secolul al XIX-lea de către istoricul de artă de Gerville, mai precis în 1820, el fiind în căutarea unui calificativ capabil să desemneze ansamblul evoluției artistice care a precedat perioada gotică. Numele „romanic” apare datorită preferinței arhitecturii pentru arcul derivat din perioada romană. Această accepție a termenului provine și dintr-o alterare a limbii latine, ce suferă influențe germanice diverse. Prin tradiție, începuturile artei romanice se situează în secolul al XI-lea, moment al stabilizării bisericii și al monarhiilor europene. Arta romanică poate astfel să se dezvolte în diferite școli, în funcție de zonele geografice în care acestea se situează. Astfel, evoluția are loc din Germania în direcția Italiei și Franței, apoi a Spaniei septentrionale, înainte ca goticul să fie anunțat, la sfârșitul secolului al XI-lea prin noi modele arhitectonice care se dezvoltă în Anglia și Normandia.

Arhitectura romanică se caracterizează prin complexitate. Spațiul sacru din biserică sau catedrală se împarte după funcțiile

destinate fiecărei săli. Din ce în ce mai mult, arhitecții favorizează planul bisericii-hală cu navă unică. Acest sistem determină apariția unor soluții noi în tratarea arcadei, cel mai frecvent folosită fiind arcada în cruce, rezultată din intersecția perpendiculară a doi semicilindri. Greutatea ei se descarcă de-a lungul muchiilor de intersecție. Presiunea laterală, exercitându-se mai puternic, determină crearea unor noi structuri pentru contraforturi. Peretele exterior astfel îngroșat este tratat aparte, prin apariția ferestrelor.

Arta romanică, subdivizată în funcție de ariile geografice, poartă denumiri diverse: prima artă romanică în Franța corespunde unui ottonian târziu sau stilului numit „anglo-saxon”; a doua artă romanică corespunde unui salien târziu sau artei normande.

Putem plasa apogeul romanicului spre sfârșitul secolului al XI-lea, în jur de 1080, când este rezolvată problema arcadei în edificiul de tip monumental (cazul abației Cluny). Problema sfârșitului său este mai delicată. Fără îndoială, premisele goticului sunt evidente în Franța încă din 1140 (construirea bazilicii regale de la Saint-Denis), dar influența romanică se prelungește până în ultimul sfert al secolului al XII-lea.

Arta romanică se manifestă și în domeniul arhitecturii civile, mai ales în Normandia. Este epoca ridicării unui ansamblu de fortificații dominate de un turn, care evoluează spre tipul de turn pătrat, donjonul, ca cel de la Beaugency-sur-Loire, datat în secolul al XI-lea.

—!

5.2. Sculptura și pictura în ceea ce privește aceste două domenii ale artei, este încă și mai dificil de a departaja influențele anterioare și posterioare. Totuși, putem distinge arta romanică propriu-zisă recurgând la simbolistică. Contrar epocilor precedente, personajul nu mai constituie obligatoriu centrul temei, el evoluând spre o reprezentare formală. Artistul este direct influențat de sensul spiritual al personajelor reprezentate: perspectiva este abandonată în folosul unei reprezentări în suprafață.

Destinată unui public analfabet, care nu are acces la scrierile sfinte, sculptura ornamentală se dezvoltă pe capiteluri, în

deambulatorii și cripte. Astfel, omul simplu din popor memorează esențialul istoriei sfinte, în scopul îndeplinirii *îndatoririlor* sale de creștin.

Portalul de vest își schimbă treptat temele decorative. Reprezentările demoniace, destinate a fi surghiunite în afara perimetrului sacru al bisericii, cedează locul surselor de inspirație mai variate, care se referă la întreaga istorie sfântă. Formele evoluează spre o schematizare: artistul nu dorește să reproducă trăsăturile exacte ale lui Hristos și ale Fecioarei după un model, ci *crează* în iajtra înseși figurile-simbol ale credinței. Această tendință conferă reprezentărilor uinane un anumit aspect repetitiv și anonim.

5.3. Evoluția sentimentului religios în cursul secolului al XII-lea se multiplică ordinele – atât cele religioase, cât și cele laice. Canonicii se grupează și decid adoptarea unei reguli după Sfântul Augustin. Ei formează treptat un grup laic ce se dedică serviciului religios din catedrale, în 1120, Norbert de Xante creează ordinul premontrezilor, la Premontre, pe Oise, fixând o regulă de viață eremitică.

5.4. Literatura între secolele XI și XIII se constituie un nou gen, cântecele de gesta (chan-sons de geste), compuse în versuri decasilabice grupate în strofe asonanțate. Temele esențiale amintesc epopeea cu personaje centrale fondatoare de monarhii. *Chanson de Roland* (Cântecul lui Roland) a fost compus la sfârșitul secolului al XI-lea, el făcând parte, ca și *Pèlerinagede Charlemagne* (Pelerinajul lui Carol cel Mare), din gesta împăratului. Termenul de „gesta” trebuie înțeles ca un ansamblu de fapte mărețe. *Cântecul lui Roland* a dat naștere altor opere, cu aceeași temă de inspirație: *Chant de Guillaume* (Cântecul lui Guillaume) și *Isembart et Gormont* (Isembart și Gormont).

VI. CEARTA INVESTITURILOR: PUTEREA TEMPORALĂ ÎMPOTRIVA PUTERII SPIRITUALE

A

În 1058, papa Nicolae II se decide să restaureze prestigiul papalității. Sub pontificatul său, cardinalilor li se confirmă privilegiul de a-l alege pe urmașul Sfântului Petru, în 1061, la moartea lui Nicolae II, izbucnește criza: nobilimea romană, nemulțumită de faptul că nu mai poate influența alegerea pontificală, se aliază cu împăratul

Germaniei, Heinrich IV. În acest timp este ales un nou PaPă, Alexandru II (1061 – 1073): se deschide astfel calea spre schismă concretizată prin alegerea unui al doilea papă, Honorius II, de către prelații reuniți la Basel. Honorius începe pregătirile pentru alcătuirea unei armate cu care să lupte împotriva rivalului său și pentru a pune stăpânire pe tronul roman.

Totuși, din 1064, prinții germani îl recunosc pe Alexandru II, în timp ce antipapa Honorius este nevoit să-și sfârșească zilele în exil. În 1073, Alexandru II moare, iar scaunul pontifical este ocupat de călugărul clunisian Hildebrand ce-și ia numele canonic de Grigore VII. Noul papă este influențat de ideile expuse de Sfântul Augustin în *Civitas Dei*, *Cetatea lui Dumnezeu*: papa, suveran suprem și a cărui putere derivă din principiul divin, trebuie să-și exercite autoritatea asupra prinților temporali. Programul lui Grigore VII este cuprins în *Decretum Gratiani*. Noul papă și împăratul se vor ciocni pe problema investiturii episcopilor și abazilor, revendicată de ambele părți, în 1076, în cursul sinodului de la Worms, o parte a episcopilor germani, reuniți de împăratul Heinrich IV, proclamă decăderea lui Grigore VII. Replica pontificală este imediată și extrem de gravă: Heinrich IV este excomunicat, adică alungat din sânul bisericii catolice, și condamnat la damnare eternă, în plus, această pedeapsă îi dezleagă automat pe subiecți de orice îndatorire de obediență, în cursul întrevederii de la Canossa (26 – 28 ianuarie 1077), împăratul obține iertarea papei. Disputa este reluată în timpul lui Urban II, succesorul lui Grigore VII. Acesta beneficiază de înfrângerea armatelor imperiale la Canossa în 1092 și, predicând prima cruciadă, obține un ascendent definitiv asupra creștinătății.

Dincolo de înfruntarea dintre personalitățile lui Grigore VII și Heinrich IV, disputa investiturilor este o turnantă în istoria medievală. Biserica catolică, devenită o putere în sânul regatelor, unită sub conducerea papală, vrea nu numai să intervină în afacerile temporale, ci să afirme principiul superiorității sale asupra prinților, lovind astfel direct puterea tinerelor monarhii naționale. Concordatul de la Worms (1122) rezolvă o parte a acestei probleme asumându-și investitura laicilor.

VII. CRUCIADELE

Din secolul al VIII-lea, după expansiunea Islamului, locurile sfinte din Palestina se află în mâinile cuceritorilor. Aceștia dovedesc toleranță, oferind acces liber pelerinilor creștini. O asemenea politică de deschidere continuă până sub Fatimizi, care iau măsuri tot mai restrictive, trezind astfel un val de nemulțumire în Occident. Pe de altă parte, împăratul roman al Orientului face față tot mai greu raidurilor jefuitoare ale turcilor seldjucizi. În acest context, Alexios Comnenul cere în 1089 ajutorul papei Urban II. Acesta lansează la 24 noiembrie 1095, de la Clermont, un apel la cruciadă pentru recucerirea pământurilor sfinte profanate prin ocupația necredincioșilor, în caz de deces în timpul expediției, papa promite o indulgență plenară, adică iertarea tuturor păcatelor comise:

dacă cei care pleacă acolo își vor pierde viața în timpul călătoriei pe pământ sau uscat, ori într-o bătălie contra paginilor, păcatele lor vor fi iertate de către mine, investit cu putere de către Dumnezeu” (Foucher de Chartres, *Istoria Ierusalimului*).

Prima cruciadă durează din 1097 (asediul de la Niceea) până în 1099, când este cucerit Ierusalimul. Ea este condusă de Godefroi de Bouillon, care devine protectorul Sfântului Mormânt și primul suveran al regatului creștin de la Ierusalim.

Pământul Sfânt o dată cucerit, el trebuie administrat, aceasta fiind epoca în care se nasc principalele ordine de călugări-cavaleri.

Ordinul Templierilor se constituie în 1119 și adoptă regula Sfântului Bernard din Clairvaux, care devine protectorul lor. Legămintele lor sunt sărăcia, castitatea și obediența, iar scopul – protejarea pelerinilor. Numele de templier provine de la primul sediu comunitar al ordinului de la Ierusalim, situat în apropierea vechiului templu al lui Solomon.

În 1137, Ospitalierii din ordinul Sfântului Ion își iau numele după spitalul din Ierusalim, unde se consacră îngrijirilor și asistenței pelerinilor aflați pe patul de moarte. Din 1291, Ospitalierii se instalează la Rodos, iar mai târziu la Malta, de unde numele lor actual – Ordinul de Malta.

Colonia germană originară din Lübeck și Bremen înființează în

1190, la Sfântul Ion de Acera, Ordinul Cavalerilor Teutoni, organizat în manieră militară începând din 1198. Principalul lor teren de acțiune misionară nu este Palestina, ci fronturile păgâne ale Europei Orientale. După ce cuceresc Prusia, Cavalerii Teutoni își creează în prima parte a secolului al XIII-lea un veritabil stat.

VIII. VIAȚA INTELECTUALĂ ȘI RELIGIOASĂ

8.1. Universitățile

Până în secolul al XIII-lea locurile de învățatură sunt școlile episcopale. Irriitând corporațiile medievale, universitatea se organizează sub tutela unui episC°P, apoi sub cea a papei. La origine este vorba de o asociație între profesori și elevi, cei din urmă plătindu-i pe primii în scopul de a învăța tot ce este posibil, *universitas*, de unde și numele de universitate. Foarte populari printre personajele de la curte, universitarii nu beneficiază de edificii particulare; profesorul mehiriază pe banii săi o sală, iar elevii se instalează mai adesea pe paie decât în bănci. Mecenatul laic se manifestă prin crearea de colegii destinate studenților

10 – 7

săraci din provincie. Amintim în acest sens pe cel fondat la Paris de către consilierul lui Ludovic cel Sfânt, Robert de Sorbon, devenit mai târziu Sorbonna, Școlaritatea presupune studiul celor șapte arte liberale, grupate în două cicluri, *învium* și *qiiadrivium*. *Quadrivium* este rezervat studiului aritmeticii muzicii, geometriei și astronomiei. Ansamblul de studii universitare se bazează pe o cunoaștere aprofundată a gramaticii. Marile universități de la Paris, Bologna, Oxford *eliberează licența ubique docendi*, adică o licență ce dădea dreptul absolventului de a preda oriunde. Universitatea este împărțită în patru facultăți; Artele, Decretul sau Dreptul Canonic, Medicina, Teologia. Fiecare facultate este dirijată de regenți sau profesori titulari, sub autoritatea unui decan. Facultatea de Arte se împarte în patru națiuni, în funcție de zonele geografice de recrutare a studenților (franceză, picardă, normandă, engleză). Fiecare este condusă de un procuror. Directorul Facultății de Arte nu poartă titlul de decan, ci cel de rector, și devine la sfârșitul secolului al XIII-lea șeful universității. Studiul universitar este lung și complet: șase ani la Facultatea de Arte.

La capătul primilor doi ani se obține bacalaureatul, iar la sfârșitul următorilor patru ani, doctoratul. Studentul ajuns la vârsta de 20 de ani se poate înscrie la Drept sau Medicină, pentru încă cinci ani de studii. Teologia este cel mai înalt grad al studiilor universitare și este abordată între 25 și 30 de ani. Pentru a-și obține doctoratul în teologie, studentul trebuie, deci, să urmeze studiile între 14 și 35 de ani.

8.2. Scolastica

Scolul scolasticii este același ca cel al școlilor monastice, anume de a-l descoperi pe Dumnezeu prin știință. Metoda de învățământ diferă însă profund (*schola*, în latină, înseamnă școală). Născută în orașele secolului al XI-lea și dezvoltată în cursul secolului următor, scolastica reia programele *trivium-ului* și *quadrivium-ului*, punându-se însă accentul pe știința raționamentului, dialectica. Se păstrează lectura tradițională a textelor (sau *lectio*) mai ales a *paginii sacre* din Biblie, dar ea este urmată de o *questio*, interogație rațională, apoi de *disputatio*, o discuție. La sfârșit urmează *conclusio*, concluzia personală a profesorului.

A b el ar d (1079 – 1142), unul dintre marii maestri ai scolasticii, predă la Paris pe muntele Sainte-Genevieve. Seducând-o pe tânăra Heloi se este mutilat de către prietenii unchiului tinerei fete, episod pe care-l va descrie mai târziu în *Historia calamitătii mearum* (*Istoria nenorocirilor mele*), înainte de a-și relua activitatea de învățământ la Paris, se retrage la abația Saint-Denis, apoi într-o mănăstire din Bretania. Presupus autor al lui *Sic et non* (*Da și nu*), considerat drept *Discurs asupra metodei medievale*, el scrie un tratat de teologie, *Introductio ad Theologia* m. Mai târziu, pentru luările sale de poziție este condamnat de către conciliile de la Soissons (1121) și Sens (1140). El aplică în mod sistematic dialectica la studiul teologiei.

Petru's Lombardus (cca. 1100 – 1160), născut în Italia, vine la Paris, pentru a preda teologia. Devine episcop al acestui oraș în 1159. Principala sa neră este *Sentințele* sau *Cele patru cărți de sentințe*, în care clasează scrierile părinților Bisericii, contribuind astfel la o mai largă difuzare a acestora. Devenită foarte repede clasică, *Sentințele* intră în programul studiilor de teologie, la același nivel cu scrierile patristice pe care le prezintă. Acest efort de prezentare rațională face

din *Sentințe* o operă fundamentală a scolasticii medievale.

Treptat, scolastica va deveni un sistem complet, din ce în ce mai rigid, care, în loc să favorizeze gândirea, o va steriliza, ceea ce explică conotația peiorativă a termenului în zilele noastre.

8.3. Reforma cisterciană

B e r n a r d (1091 – 1153), primul abate de Clairvaux, joacă un rol esențial în refacerea Ordinului cistercian. Personaj deosebit de pios, autor al unor lucrări teologice, este renumit mai ales pentru talentele sale de orator, el fiind numit *doctor mellifluens*, „maestru cu vocea de miere”. Predică pietatea marială¹, conferind astfel cultului Fecioarei o înflorire definitivă. Se opune scolasticii prin refuzul său de a aplica știința în teologie, preferând experiența mistică. Relansează Ordinul cistercian, el însuși punând bazele a peste șaiszeci de mănăstiri. La sfârșitul secolului al XII-lea, ordinul va număra peste cinci sute de mănăstiri. Monahismul de la Clairvaux se opune celui de la Cluny. Astfel, călugărul trebuie să-și împartă în mod egal existența între munca manuală, distribuită fiecăruia după aptitudini, și rugăciune.

Bernard este canonizat în 1174. Deși este un ardent apărător al Sfântului Scaun, el se opune pretențiilor pontificale de a avea supremația asupra temporalului. El pune la punct cu multă grijă toate detaliile vieții cotidiene din abații și se interesează în mod deosebit de arhitectură. Dedicată lui Dumnezeu și rugăciunii, abația cisterciană elimină decorul supraîncărcat, clădirea distingându-se prin simplitate, prin absența turnurilor, prin gustul pentru formele geometrice nete. Vitraliile sunt înlocuite prin simple ferestre din sticlă albă sau cenușie. Scopul urmărit este simplitatea și economia în decorație.

8.4. Catedralele

Mic vocabular arhitectural:

ABSIDĂ

Extremitate semicirculară a unei biserici, situată în prelungirea corului și în general în partea de est.

Cultul marial este o parte a teologiei catolice privitoare la Fecioara Maria (**n. tr**). i!

ARCADA

Construcție de formă arcuită, făcută din pietre ce se sprijină una

pe cealaltă Arcada caracteristică epocii ogivale este formată prin încrucișarea de ogive.

ARCATURĂ

Suită de mici arcade.

ARC-BUTANT

Arc de piatră de sprijin, care deplasează presiunea exercitată de arcadă spre contrafort.

ARHITRAVĂ

Partea inferioară a antablamentului, care se sprijină pe capitellurile coloanelor sau pe zid.

BOLȚAR

Fiecare dintre pietrele al căror ansamblu constituie nervurile unei bolți.

CATEDRALĂ

Biserică în care se află sediul episcopului unei diocese.

CAPITEL

Piatră sculptată, efectuând tranziția între partea superioară a unui pilastru și arhitravă.

CINTRU

Eșafodaj din lemn construit în scopul de a susține pietrele unei nervuri până la uscarea completă a mortarului.

CHEIE DE BOLTĂ

Piatră așezată în final în punctul cel mai înalt al unei bolți, asigurând blocarea elementelor constitutive ale arcadei.

CONTRAFORT

Stâlp gros de piatră menit să mărească rezistența zidurilor navelor laterale, în locuri precise, acolo unde greutatea acoperișului clădirii apasă mai mult. Greutatea bolții centrale poate fi mai ușor susținută prin arcurile butante, care-i transmit presiunea contraforților.

COR

Parte a catedralei în care se află altarul. Se situează la est de transept și câteodată este supraînălțat față de navă. Numele provine de la corurile care se reuniau pentru a intona Liturgia.

CRIPTA

Sală subterană care servea drept capelă funerară.

GOTIC (ARHITECTURA OGIVALĂ)

Nume dat de pictorul italian Vasari stilului de arhitectură care s-a dezvoltat în nordul Franței, iar apoi în toată Europa până în secolul al XVI-lea, pornind de la încrucișarea de ogive din catedrala de la Durham (1095). În afara încrucișării de ogive (două arcuri frânte), această arhitectură se caracterizează prin: eliminarea presiunii arcadelor prin arcurile-butante; verticalitate, opunându-se astfel romanului; caracterul naturalist al decorației.

NAVĂ

Parte centrală a unei biserici, situată între cor și intrarea principală, și în care se adună credincioșii.

NAVĂ LATERALĂ

Cale laterală situată paralel cu părțile principale ale unei catedrale (navă, cor, transept) și separată de acestea printr-o arcadă.

NERVURĂ

Fiecare din arcurile de piatră care sunt închise în punctul lor cel mai înalt printr-o cheie-de-boltă, și care constituie armătura arcadelor.

NUT ȘI CEP

Practicat într-o piesă de lemn, nutul este destinat asamblării cu o altă piesă de lemn – cep.

PILASTRU

Fiecare dintre coloanele care poartă arcade.

ROMANIC (ARHITECTURĂ)

Stil care se dezvoltă de la sfârșitul imperiului roman până în secolul al XII-lea. În ceea ce privește edificiile religioase, arta romanică se caracterizează în principal prin bolta în leagăn și cea în cruce, anunțând încrucișarea ogivelor la arcadele gotice.

SUITĂ DE FERESTRE

Ferestre înalte situate deasupra arcadei, asigurând iluminarea navei și a corului.

TIMPAN

Nume dat suprafeței de pe portal pe care este reprezentat Hristos în plină glorie, înconjurat de cei patru evangheliști în epoca romanică, și scene din viața lui Hristos în epoca ogivală.

TRANSEPT

Parte transversală ce separă corul de navă, figurând brațele unei craci latine.

TRTFURIUM

Galerie de mici arcaturi situată între arcadele navei și suita de ferestre.

Catedrala este un monument complet de istorie religioasă, în domeniul mistic, ea *favorizează* contactul direct dintre om și Dumnezeu. Îl incită la înălțare spirituală, neavând nevoie de intermediul scrierii, inaccesibilă majorității, în felul acesta se alătură programului scolasticii, întrucât scenele ornamentale pot fi comparate cu capitolele din *Sentințe*. Numele edificiului vine de la latinul *cathedra*, amvon, care este o reprezentare a cerului, iar înălțarea sa materializată prin săgeți din ce în ce mai înalte simbolizează înălțarea sufletului către Dumnezeu.

Reims. Vitralii gotice.

Deseori consacrată Fecioarei, ca No-tredame din Paris, este legată de dezvoltarea cultului marial, iar ornamentația sa reprezentată de vitralii și rozete se alătură misticii luminii a abatelui Hughes de la Saint-Victor.

Notredame din Paris. Vedere aeriană.

Goticul este introdus în Franța prin catedrala de la Saint-Denis, datorită lui Suger, abate de Saint-Denis în 1122 și consilier al regelui Ludovic VI. Construirea acestei biserici, care trebuia să servească și drept bazilică funerară a regilor Franței, se întinde pe întreaga jumătate a secolului al XII-lea. Abația Saint-Denis folosește arcada cu nervuri, proprie arhitecturii normande, evoluând spre arcada cu ogive încrucișate, și permite repartizarea greutateii arcadei pe cele patru puncte pe care se sprijină. Veritabilă operă de propagandă națională în profitul dinastiei capetienilor, abația de la Saint-Denis plasează în galeria sa de regi, ralel, predecesorii lui Hristos și strămoșii, egilor Franței.

8.5. Literatura

Arles. Portalul bisericii Saint Trophime. Detaliu.

În jurul anului 1150 începe perioada de maturitate, apoi de

succes rapid al unui nou gen literar, romanul, epopee în versuri citită și nu cântată sau declamată ca mai înainte. Se răspândește la curtea Franței după căsătoria lui Ludovic VII cu Alienor, ducesă de Aquitania. Aceasta din urmă aduce cu suita sa poezia de dragoste a imbadurilor provenșali. Dragostea, sub forma sa de curtoazie, adică platică, devine tema esențială. Cavalerul câștigă dragostea femeii iubite prin cultura și virtuțile sale, ca și prin curajul său, arhetipul fiind contele Thibaud IV de Cham-pagne, în epoca regenței mamei lui Ludovic cel Sfânt, Blanche de Castille. Inspirația antică este prezentă în *Romanul lui Alexandru*, compus spre 1100 de Alberic de Briancon și modificat de Lambert le Fost, cincizeci de ani mai târziu.

1

Arles. Portalul bisericii Saint Trophime. 1180.

Legende celtice constituie o altă sursă de inspirație, exploatată de Chrétien de Troyes în ciclul său de romane arthuriane. Poet la curtea contesei Marie de Cham-pagne, Chrétien de Troyes este *autorul poveștii rii Graa/-ului (ciclul Graal)*, cupă fabuloasă în care Iosif din Arimathea ar fi adunat sângele scurs din șoldul lui Hristos, străpuns de lancea unui soldat roman. Doar un cavaler neprihănit poate pleca în căutarea sa. Acesta nu va fi Lancelot, ci fiul său Perceval, a cărui istorie va fi reluată de Wolfram Von Eschenbach în al său *Parsifal*, iar mai târziu de Wagner.

Ciclul arthurian descrie aventurile vitejilor cavaleri reuniți la curtea de la Camelot de către regele Arthur. Sunt ilustrate faptele lor de arme, dar și aventurile amoroase, în cadrul faimoasei Mese Rotunde.

Literatura de dragoste, în principal pentru un cavaler rănit, este ilustrată de *Lais-uri*, sau scurte povestiri în versuri, compuse de Marie de France între 1160 și 1170. Durerea provocată de separarea de persoana iubită este evocată de romanul extrem de popular, *Floire și Blancheflor*, scris de un autor anonim.

Legenda lui Tristan este exemplul tipic al romanului de dragoste. El relatează dragostea nefericită a nepotului regelui Marc de Cornouailles pentru blonda Iseut. Din această poveste cunoaștem doar fragmente, ca cele lăsate de poetul breton Beroul sau versiunea

engleză a lui Thomas, datând din secolul al XII-lea. La începutul secolului al XIII-lea, Gottfried von Strasbourg este cel care redactează romanul în limba germană, dându-i forma definitivă.

MOARTEA BLONDEI ISEUT

„Pe mare vântul se stârnise și bătea pânza în plin că împinse corabiapână la țărm. Iseut-Cea-Bălaie coborî. Auzi tânguiri mari pe ulițe și clopotele bătând în dungă la mănăstiri și la biserici, întrebă pe cei din partea locului de ce atâtea clopote și atâtajale. Un moșneag îi zise:

— Stăpână, avem o mare durere. Tristan cel cinstit, cel viteaz a murit. Era milostiv cu cei lipsiți și ajutora pe cei pătimiși. Aceasta este cea mai mare nenorocire ce s-a abătut vreodată peste țara noastră.

Iseut îl aude, nu poate rosti niciun cuvânt. Urcă la castel, merge pe uliță, cu vâlul răvășit. Bretonii se minunau privind-o; niciodată nu văzuseră ei o femeie atât de frumoasă. Cine să fie? De unde să vie?

Lângă Tristan, Iseut-Cea-Cu-Mâinile-Albe, înnebunită de răul ce îl pricinuisă, țipa întruna peste leșul lui Tristan. Cealaltă Iseut intră și îi zise:

— Mărită Doamnă, ridică-te și lasă-mă să mă apropiu. Am mai mult drept ca să-l plâng decât Domnia Ta, crede-mă.

*Ea se întoarce cu fața la Răsărit și se rugă lui Dumnezeu. Apoi **I** descoperi puțin trupul, se întinse de-a lungul iubitului ei, îi sărută gura și fața și îl îmbrățișa strâns; trup peste trup, gură peste gură, astfel își dete duhul, muri lângă el, de durere pentru el”.*

Romanul lui Tristan și Iseut. Joseph Bedier, 1934. Traducere Alexandru Rally. Editura Eminescu, 1970.

Germania cunoaște și ea o înflorire a literaturii. Cultul dragostei platonice pentru doamna sa este cultivat de poezia *Minnesang*, sub forma *lied*-ului cu strofe regulate.

Literatura religioasă este reprezentată spre 1150 de opera lui Henri din Melk, autor al *Amintirii despre moarte*, în care sunt stigmatizate toate formele de păcat, și autor al *Vieții preotului*, care denunță galanteria clericilor și traficul cu lucruri sfinte practicat de aceștia.

Literatura profană se dezvoltă cu genul bibliografic, reprezentat de *Cronica imperială de labamberg* (1139 – 1147). În același timp sunt

copiate *Cântecul lui Alexandru* (spre 1150) și *Cântecul lui Roland* (1170).

SECȚIUNEA D

SFÂRȘITUL EVULUI MEDIU

I. SOCIETATEA MEDIEVALĂ

Societatea medievală se organizează în trei ordine (latinul *ordo*): clerul, nobilimea și Starea a Treia. Fiecare ordin îndeplinește o funcție bine precizată: *oratores* se roagă, *bellatores* se luptă, iar *laboratores* muncesc pământul.

De la începutul secolului al IX-lea, nobilimea este marcată prin constituirea feudalității, în schimbul acordării protecției sale, suzeranul încredințează vasalului un fief, primind în schimb sfat și asistență. Fief-ul, la origine un bun personal, tinde să devină ereditar, posesiunea sa fiind confirmată prin omagiul vasalic.

„Familia seniorului, care pare una, este de fapt divizată în trei clase. Unii se roagă (oratores), alții se luptă (bellatores), iar ultimii lucrează (laboratores).

Cele trei clase formează un tot din care ele nu se pot separa; ceea ce constituie forța lor, este că dacă una dintre ele muncește pentru celelalte două, acestea din urmă procedează la fel pentru ea; astfel toate trei se ajută una pe alta”.

r (Adalberon, Arhiepiscop de Reims.

[; *Dialog cu regele Robert.*)

Înflorirea economică va da naștere unei noi categorii sociale, burghezia, reprezentată de comercianți instalați în interiorul orașelor. Membri ai Stării a Treia, ei reprezintă o veritabilă putere prin legăturile economice pe care le dezvoltă în Europa în cadrul târgurilor, ca cele din Champagne, ca și prin obținerea extrem de rapidă a monopolului asupra banilor.

Seniorii își obțin veniturile din exploatarea pământului, divizat în două părți: rezerva seniorială lucrată de țăranii prin sistemul corvezilor, și loturile de pământ concesionate țăranilor în schimbul redevențelor.

Statutul țăranului este variat: în timp ce „vilanii” sunt liberi, serbii aparțin seniorului. Dependența este marcată prin impuneri

speciale, ca de exemplu capitația (impozitul pe cap de contribuabil), și două interdicții importante: cea numită „mână moartă”, prin care copiii nu puteau moșteni bunurile părinților, și cea numită „formăriage”, conform căreia era interzisă căsătoria în afara senioriei. Bine reprezentat la nord de Loara, servajul devine un fenomen social tot mai puțin prezent înspre sud.

II. EVOLUȚIA CULTURALĂ ȘI ARTISTICĂ

2.1. Paris, centru al culturii europene

La Paris, la începutul secolului al XIII-lea apare prima universitate. Grupând profesori și studenți, ea este recunoscută de regele Phillipe-Auguste și este plasată sub protecția legatului papal, Robert de Courfon, fiind evitată o prea apăsătoare tutelă episcopală. Ea devine un focar intelectual atât de renumit încât, în 1292, papa Nicolae IV conferă profesorilor de la Paris un privilegiu considerabil, acela de a practica învățământul unde doresc și de a renunța la unele examene locale tradiționale. Această măsură conferă universității sensul său veritabil, răspândirea universală a științei, ceea ce va determina o creștere a prestigiului grupului parizian în întreaga Europă. Instalați pe muntele Sainte-Genevieve, profesorii practică un învățământ variat, care îmbină tradiția antichității greco-latine cu cunoștințe venite din lumea arabă, mai ales în astronomie și medicină.

Cunoașterea științifică este reunită în secolul al XIII-lea sub formă de *Sommes* (*Sume*), sinteze enciclopedice, unificate din punct de vedere teologic. Profesori celebri vin la Paris pentru a-și împărtăși cunoștințele, în filosofie și teologie se disting Albert cel Mare și Sfântul Thomas din Aquino.

Albert cel Mare (1193 – 1280) aparține ordinului dominican. El predă la Universitatea din Paris între 1245 și 1248. De origine germanică, se întoarce la Colonia, unde își sfârșește zilele. Este cunoscut în special ca un comentator al operei lui Aristotel. Făcând parte din același Ordin dominican, Thomas din Aquino (1225 – 1274), originar din Italia, predă la Paris între anii 1252 – 1259 și 1269 – 1272. Comentator al operei lui Aristotel și exeget al scrierilor Sfântului Augustin, el stabilește distincția dintre filosofie și teologie. Filosofia pregătește studiul teologiei, dar aceasta din urmă îi este superioară

prin misterul credinței.

General al Ordinului franciscan în 1257, Sfântul Bonaventura (1221 – 1274) este maestru în teologie la Paris. Persuasiunea de origine divină care emană din arta sa oratorică îi conferă numele de „*doctor seraphicus*”.

În Anglia, Roger Bacon (1219 – 1294) își consacră activitatea științelor naturii și lingvisticii. Principalele sale opere sunt *Compendium studiophilosophiae* și *Compendium studii theologiae*, ultimul fiind neterminat.

Jean Duns Scot (1266 – 1308) i se opune lui Thomas din Aquino, refuzând superioritatea atribuită raționamentului, preferând să-l substituie prin liberul arbitru. Autorul unei *Opera omnia*, finețea și profunzimea sintezelor sale îi aduc renumele de „*doctor subtilis*”.

Cel mai novator dintre marii gânditori ai timpului este William Occam (1285 – 1394), profesor la Oxford, unde predă o nouă doctrină, nominalismul.

Conform acesteia, iertarea lui Dumnezeu nu depinde de meritele omului, ceea ce îl va atrage mânia Bisericii. Pentru a evita un proces, el se refugiază la curtea împăratului Germaniei, Ludwig IV, și se arată a fi un partizan declarat al separării puterilor temporală și spirituală.

2.2. Arhitectura – Catedrala gotică

Realizarea unei catedrale gotice este încredințată unui maestru de lucrări care are o pregătire îndelungată și care este însărcinat cu pregătirea planurilor edificiului. Este ajutat de un contra maestru, care îi dirijează pe lucrători și ucenici. Noua artă a catedralei gotice rezultă mai ales din locul tot mai important acordat luminii, concomitent cu dezvoltarea în secolul al XIII-lea a artei vitraliilor: bucăți de sticle multicolore sunt asamblate cu ajutorul plumbului, formând astfel tablouri din istoria sfântă.

Adoptarea arcadei cu ogive încrucișate permite lărgirea navei și ridicarea bolții, care atinge la Beauvais 48 de metri înălțime. Contraforții de la baza edificiului sunt legați de partea superioară a edificiului prin arcuri-butante, între care sunt instalate sticlăriile și eventualele rozete, ca în cazul catedralei de la Bourges.

Prima fază a artei gotice în Franța, deci cea de dinaintea de secolul al XIII-lea, este o artă a nordului, ea concentrându-se în jurul Parisului: Paris (1163), Senlis (1153), Soissons (1177), Beauvais (1227). În cursul secolului al XIII-lea, arta gotică se răspândește în întreaga Europă: Londra, Oxford, Burgos, Florența, Siena, Ulm, Ratisbonne, Viena, Praga.

În Germania de nord și de est se dezvoltă așa-numitul „gotic al cărămizii”, legat de materialul de construcție folosit.

Sensibilă la influențele franceze, An?! i-a cunoaște patru perioade gotice:

O catedrală gotică: Reims (sec. al XIII-lea).

goticul „primar”, după 1150, inspirat de arta romanică normandă, catedrala

Canterbury fiind exemplul tipic;

goticul „ornat” se dezvoltă între 1200 și 1250, caracterizându-se printr-o ornamentație bine reliefată, căutându-se obținerea unghiurilor foarte ascuțite;

goticul „liniilor curbe”. Dezvoltat între 1300 și 1350, el se apropie de stilul flamboiant francez;

goticul „perpendicular” ce revine la inspirația goticului primitiv.

În Franța, goticul evoluează între secolele XIV și XV spre un stil „flamboiant”. Numele provine de la dantelăria în piatră care ornează fațadele, dând senzația unor flăcări, ca în cazul catedralei din Abbeville.

2.3. Sculptura

Sculptura care reprezintă personaje umane se eliberează treptat de spațiile atribuite prin tradiție – pilaștri, coloane, capiteluri. Statuile sunt plasate pe portal, sub forma galeriei regilor din Vechiul Testament. Figura îngerului care surâde devine, ca la Reims, una din temele dominante, ca de altfel și Judecata de Apoi, dominată de un Hrist maiestuos, ca la Bourges.

În Germania, în secolul al XIII-lea, maestrul din Naumburg aduce o inovație, plasând în corul de vest două serii *de* statui așezate față în față, grupuri pe care le regăsim și în catedrala de la Freiburg.

Tendința sculptorilor din secolul al XIII-lea de a conferi

personajelor trăsături impersonale trezește în secolul următor o reacție puternică, pornită din Colonia. Interesul pentru umanizarea lui Hristos, pentru legăturile acestuia cu Sfântul Ion, jf provoacă o nouă viziune, mai intimă și familiară, mai puțin inaccesibilă pentru majoritatea poporului.

2.4. Pictura

Pictura de șevalet cunoaște o înflorire spectaculoasă în secolele XIII-XIV, prin realizarea de diptice sau triptice. Subiec Jean și Paul de Limbourg. *Orele foarte...*

bogate ale ducelui de Berry. Filă de tele fav Orite alg P" Orilor sunt copierea calendar: luna aprilie. Secolul al XV-lea. *Hodighitriei* bizantine (Fecioara cu prunchantilly, Muzeul Condé. cui), scene din viața Sfântului Francisc din

Assisi (în special jurământul cu păsări). Această evoluție a artei este mai perceptibilă în Italia, prin operele lui Cimabue la Roma și Giotto la Padova.

Pictura franceză atinge apogeul în timpul domniei lui Ludovic cel Sfânt, țflort în 1270. Arta ornamentării cărților se îmbogățește în secolul al XIV-lea cu cărțile orelor, lucrări personalizate care ritmează anul prin principalele sale sărbători religioase și rugăciuni. Această artă este reprezentată de maestrul Jean pucelle, autor al *Petites heures de Notredame*. Această tradiție continuă și se amplifică cu capodopera *Tres riches heures du duc de Berry* (*Orele foarte bogate ale ducelui de Berry*) – ilustrată de Jean și Paul de Limbourg, pentru unul din frații regelui Carol.

2.5. Literatura

2.5.7. Germania

Perioada clasică mijlocie germană se întinde între 1175 și 1360. Sunt reprezentate toate genurile literare, istoria fiind reprezentată mai ales de cronici, ca, de exemplu, *Cronica mondială saxonă*, scrisă de Eike din Repgow. Fiecare teritoriu își vede înflorind propria istorie și genul de „oglinzi” se multiplică: *Sachsenspiegel* sau *Oglinda saxonilor*, de Eike din Repgow, *Schwabenspiegel*, sau *Oglinda suabilor*, de un autor anonim.

Puternic influențat de opera lui Chrétien de Troyes, Hartmann

von Aue (cca. 1165-cca 1210) traduceerec și *Yvain*, înainte de a compune *Cartea mică*, discuție între inimă și corp asupra veritabilei naturi a dragostei, iar mai târziu *Săracul Henri*, povestirea eroică a unui cavaler vindecat de lepră datorită purității și fidelității unei tinere care îl iubește.

Opera care prezintă cel mai bine peripețiile din epopeea de curte se datorează lui Wolfram von Eschenbach (cca. 1170-cca 1220), care compune *Parsifal*. Tema centrală este căutarea Graal-ului și transformarea profundă suferită de erou de-a lungul căutărilor sale.

La începutul secolului al XIII-lea, Gottfried von Strasbourg adaugă accente de noblețe romanului de curte prin versiunea sa completă a poveștii lui *Tristan*

*T **

Și *Iseut*. În povestea deja cunoscută, el conferă dragostei o nouă dimensiune, mult mai profundă. Oswald von Wolkenstein reia forma și stilul lui Gottfried din Strasbourg în ale sale *Plângeri din dragoste*.

Cea mai importantă epopee eroică a epocii este *Cântecul Nibelungilor*, compusă de un autor anonim la începutul secolului al XIII-lea. Lucrarea comportă mai multe cicluri, legate între ele prin exaltarea virtuților proprii cavalerilor: *Legenda M Sigfried*, *Cântecul lui Sigurd*, *Declinul Burgunzilor* și înfrângerea acestora de către Atila la începutul secolului al VI-lea. Genul eroic este reprezentat și de *Cântecul lui Giidnm*, compus în jurul anului 1240, probabil în Bavaria, consacrat episoadelor căutării unei tinere fete.

Poezia lirică este ilustrată de *Minnesang*, gen care folosește *lied-ul*, suită de strofe regulate, sau *lai-ul*, compus din versuri neregulate. *Minnesang* este un cântec veritabil, conceput pentru a fi acompaniat la alăută, ale cărui teme de inspirație sunt codificate. El aduce în scenă un personaj de condiție modestă, un șerb cel mai adesea, îndrăgostit de o doamnă care-i este inaccesibilă.

PRINCIPALII MINNESANGERI

Cei mai faimoși artiști ai *Minnesang*-ului sunt:

Dietmar von Aist, spre mijlocul secolului al XII-lea, introduce sentimentul naturii;

Hartman von Aue (cca. 1165-cca 1210) compune cântul

cruciadelor și introduce în scrierile sale o dragoste non-platonică;

Wo Ifram von Eschenbach (cca. 1170-cca 1120), impregnat de viziunea creștină a cuplului, blamează excesele amorului curtean și aprobă căsătoria dorită de Dumnezeu;

Walter von Vogelweide (? – cca. 1228). Servitor la curtea mai multor prinți, călător neobosit, el introduce în *Minnesang*, în aceeași epocă cu Wolfram von Eschenbach, „dragostea de joasă condiție”, refuzând idealismul irealist. Înspre sfârșitul vieții, opera sa se îndreaptă spre genul gnostic;

Neidhard von Reuenthal (cca. 1180-cca 1250), foarte apropiat de natură, se inspiră din ciclul anotimpurilor și calendarul muncilor agricole;

Tannhaiiser, care a trăit în prima jumătate a secolului al XIII-lea, este autorul *Legendei lui Tannhaiiser*, care i-a adus și numele.

Poezia profană de curte nu este singura formă de exprimare, în secolul al XIV-lea se dezvoltă o literatură mistică, bazată pe contactul direct cu Dumnezeu, prin intermediul experiențelor personale.

Dominicanul Eckhart (1260 – 1327) reprezintă la Paris această manieră de a simți divinul. Acuzat de erezie, el a trecut de mai multe ori prin fața tribunalelor ecleziastice, o parte din doctrina sa fiind condamnată. El poate fi considerat drept părinte al *devotio moderna*. Mistica personală este reluată și apărută de H. Suso (1295 – 1366), autor al *Cărții mici a înțelepciunii eterne*, în care, pentru a fi mai convingător, el împrumută figurile de stil din *Minnesang*. Se alătură astfel curentului gnostic al acestui gen, adică momentului în care inspirația devine mai didactică și mai satirică.

Marea figură mistică a secolului al XIV-lea este Brigitte de Suedia (1303 – 1373), care se află la originea ordinului Sfântului Salvator sau Brigittinelor.

gfâșiata de durere din cauza certurilor violente de la curtea din Avignon, ea moare cu cinci ani înainte de a izbucni marea schismă a Occidentului, care va rți creștinătatea în două.

2.5.2. *Franta* în timp ce în Germania triumfa poezia de curte, sub forma *Minnesang*, literatura franceză descoperă un nou *gou, fabliau* (fabula), bazată pe realism și comic. Această povestire profană apare în

momentul în care misterele sacre evoluează spre veritabile piese de teatru, ca de exemplu foarte popularele jocuri: *Jei d'Adam* (*Jocul lui Adam*) și *leu de Saint-Nicolas* (*Jocul Sfântului Nicolae*). Romanul atinge o anumită maturitate cu *Roman de la Rose* (*Romanul Trandafirului*), compus de Guillaume de Lorris între 1225 și 1230. El este reluat și amplificat de Jean de Meung la sfârșitul aceluiași secol. Eroul, aflat într-o grădină minunată, încearcă să pună stăpânire pe un trandafir înconjurat de figuri alegorice: „pericolul”, „bârfa”, „rușinea”, „gelozia”.

În secolul al XIV-lea, Guillaume de Machaut aduce accente de noblețe baladelor sale. Cunoaște un succes deosebit *culivre des Cent ballades* (*Cartea celor o sută de balade*), apărută la sfârșitul secolului. Tema este cea a patru seniori aflați în captivitate în cursul celei de-a doua cruciade. Discutând pe tema credinței și a loialității în dragoste, ei încearcă să-și îndulcească detenția.

Tema cruciatului îl inspiră și pe Geoffroy de Villehardouin, unul dintre primii care au redactat sub forma unei cronici, *Histoire de la conquête de Constantinople* (*Istorie a cuceririi Constantinopolului*), bazată pe experiența personală, dobândită în timpul celei de-a patra cruciade. Senesalul Jean de Joinville, companion apropiat al regelui Ludovic IX, scrie *Histoire de Saint-Louis* (*Istoria lui Ludovic cel Sfânt*), amestecând momente din viața suveranului cu momente din propria autobiografie.

2.5.3. Italia

Italia urmează școala franceză în ceea ce privește baladele și rondelurile, dar la curtea siciliană de la Palermo a împăratului Frederic II apare un nou gen poetic, sonetul, ce va cunoaște o ascensiune fulgerătoare în literatură, în momentul în care curtea va părăsi Sicilia, mișcarea literară se deplasează spre Italia septentrională, Bologna devenind centrul „dulcelui stil nou” (*dolce stil nuovo*), ilustrat de Guittone din Arezzo, Guido din Pistoia, Guido Cavalcanti. Acest stil dezvoltă o poezie de dragoste savantă, puternic impregnată de filosofie. Înflorirea intelectuală care se dezvoltă în întreaga Toscană se însuflețește printr-o culegere anonimă de traduceri latine sau franceze, sub titlul de *Novellino* sau *Cento novelle*.

Un loc special îl ocupă Dante Alighieri (cca. 1265 – 1321), cel

mai mare poet florentin al epocii, a cărui sursă de inspirație principală este dragostea pierdută pentru Beatrice, moartă în 1290, la 24 de ani. Cetățean activ, Dante se situează pe o poziție fermă împotriva papei Bonifaciu VIII. În cele din urmă papa îl exilează, apoi îl condamnă la moarte în contumacie. Exilat la Verona apoi la Ravenna, Dante își sfârșește zilele în 1321. Poetul își împarte opera între latină și italiană, limbi care i se par cele mai potrivite pentru arta sa. În latină redactează mai multe opere, ca: *De vulgari eloquentia*, consacrată limbajului, *De monarchia*, dedicată dominației universale, *Epistulae (Scrisori) și eclogae (Egloge)*, *Quaestio de aqua et terra*, eseu asupra valorii simbolice a pământului și apei.

Opera sa în italiană este dedicată dragostei și filosofiei. *Za vita nuova* exprimă dragostea sa de tinerețe, dându-i noua forță a nemuririi. Puternic influențat de platonism, compune // *canzoniere*, ansamblu de poeme închinat frumosului în toate formele sale. Cea mai celebră operă rămâne însă *Divina Commedia*, care-i ocupă întreaga viață. Este o călătorie în trei părți, *Inferno (Infernul)*, *Purgatorio (Purgatoriul)* și *Paradiso (Paradisul)*, destinată a-i asigura poetului salvarea. Dante este ghidat de poetul Vergilius, dar și de Beatrice, simbol al grației divine. Ultima etapă este traversarea „celor nouă ceruri” și contemplarea lui Dumnezeu.

La o jumătate de secol după moartea sa, în 1373, Florența, recunoscând geniul fiului său, creează prima catedră pentru explicarea operelor lui Dante, catedră încredințată lui Boccaccio.

Francesco Petrarca (1304 – 1374), membru al bisericii, își petrece o parte a existenței în serviciul prelaților, în special al cardinalului de Colonna, care-l duce la curtea pontificală de la Avignon, unde își întâlnește muza, pe Laura. Reia și amplifică forma sonetului, dar se consacră și epopeii, dialogului și tratatului de istorie. Grație acestor genuri multiple, el readuce la loc de onoare operele lui Cicero și ale Sfântului Augustin. Principalele opere ale lui Petrarca pot fi clasate în funcție de limba folosită, latina sau italiana, ca și de genul literar dezvoltat.

Scrierile filosofice sunt *de contemplu mundi (1342 – 1343)*, *De vita solitaria (1346 – 1354)* și *De remediis utriusque fortunae (1360 –*

1366).

Operele poetice scrise în latină sunt: *Eglogae*, *Epistulae metricae*, *Africa*, în onoarea lui Scipio Africanul.

Poezia scrisă în italiană cuprinde numeroase culegeri \ *Intromfi* cântă gloria, dragostea, moartea, eternitatea, *Rerum vulgarium fragmenta*, care conține mai mult de 300 de sonete, 29 *canzoni*, balade și madrigaluri.

Prieten al lui Petrarca, Giovanni Boccaccio (1313 – 1375), puternic influențat de cultura antică, se consacră studiului operelor lui Dante și al autorilor greci ai antichității. Traduce pe Homer în latină și redactează *Vita di Danii* (*Viața lui Dante*). În poemul său *Fiammetta* cântă dragostea, inspirându-se în ceea ce privește forma de la Petrarca. Gloria lui Boccaccio se datorează publicării *Decamerului*, culegere de o sută de nuvele povestite de un grup de doamne și seniori. Pregătind umanismul prin interesul său pentru antichitate, Boccaccio scrie *casibus virorum illustrium și de claris mulieribus*, consacrate bărbaților și femeilor celebre, ca și o genealogie a zeilor în *De genealogiis deorum gentilium*. Literatura mistică italiană are la bază viziunile personale relatate de Catherina din Siena (1347 – 1380), membră a ordinului feminin dominican, prestigiul său este atât de mare, încât ea joacă un rol important în revenirea papei de la Avignon la Roma. Este canonizată în 1461. Se situează pe linia unei mistici noi, bazată pe raporturile directe ale credinciosului cu Dumnezeu, trecând, la nevoie, peste ierarhia bisericească. Prin viziunile sale mistice și rolul său personal, ea deschide calea spre *devotio moderna*.

2.6. Muzica

Nașterea universității de la Paris, apoi a colegiului creat de Sorbon antrenează dezvoltarea muzicii, predată în același ciclu ca și matematicile. Școala de muzică de la catedrala Notre-dame din Paris aduce inovații importante, ca introducerea în liturghie de ritmuri și instrumente noi, de percuție, ca tobele și tamburinele. Cântecele ocupă un loc tot mai important în slujbe, iar Leonius, primul director al școlii, compune *un Magni liber organi*, consacrat cântecului liturgic pe două voci. Apare un cântec nou, sub forma motetului, în care fiecare voce urmează un text și un ritm care-i sunt proprii.

Odată cu rondelurile lui Adam din Halle, la sfârșitul secolului al XIII-lea francez se situează începuturile compunerii de cântece profane, care se răspândesc după 1320 prin mișcarea *Ars nova*, reprezentată și în Italia. *Ars nova* se bazează pe un ansamblu de dansuri foarte ritmate, acompaniate de cântece pe o singură voce. Gustul publicului pentru rs «o w este atât de mare, încât biserica intervine, interzicând folosirea în ceremoniile liturgice.

Principalul promotor al *Ars novei* este Guillaume de Machaut (1300-cca 1377), poet, muzician și canonic de Reims. Aflat multă vreme în serviciul regelui Boemiei, Ioan de Luxemburg, redactează în această perioadă numeroase opere: *Lejugement du roi de Behaigne* (cca. 1346), *La Fonteinne amoureuse* (1360 – 1362) și *prise d’Alexandrie* (1370 – 1371).

Opera sa, cunoscută prin intermediul unor manuscrise din secolele XIV-XV, dovedește o influență extrem de puternică exercitată asupra autorului de către *Roman de la Rose*. Creațiile sale muzicale cuprind rondouri, motete și o liturghie Polifonică. El este legătura vie între trubaduri și *Ars nova*. Mișa pe patru voci este prima mișă polifonică concepută ca un întreg, marcată de grija pentru ordine și simetrie.

2.7. Biserica în timpul pontificatului lui Inocențiu III (1198 – 1216), influența biserici; asupra prinților temporali atinge apogeul. Dorind să reformeze biserica, papa reunește în 1215 la Laterano un al patrulea conciliu. Din multele decizii luate aici, unele au o semnificație universală:

este stabilită dogma transsubstanționii, adică, în timpul celebrării liturghiei pâinea și vinul devin carnea și sângele lui Hristos;
confesiunea auriculară este obligatorie cel puțin o dată pe an, la Paște;

„Orice credincios, femeie sau bărbat, trebuie să-și mărturisească păcatele preotului o dată pe an. Pe măsura mijloacelor sale, trebuie să-și îndeplinească cu grijă penitența care îi este impusă; el trebuie să primească, cel puțin la Paște, Eucharistia. Dacă nu, îi este interzis să intre în biserică și este privat de dreptul de înmormântare creștinească după moartea sa. Acest decret va fi publicat în toate bisericile, pentru a

fi cunoscut de toată lumea”.

Al patrulea conciliu de la Laterano: 1215, citat de Chelim.

Histoire religieuse de l'Occident medieval, A. Collin.

nimeni nu are dreptul să impună bunurile bisericii fără acordul pontifical;

O supraveghere mai strictă a ortodoxiei în ceea ce privește moravurile clericilor și în scopul prevenirii ereziilor;

organizarea de noi ordine se face în funcție de regulile aprobate de papă.

Acest ultim punct vizează în special cele două mari ordine care au apărut la sfârșitul secolului al XII-lea, dominican și franciscan.

Domingo de G u z în a n sau Sfântul Dominic (cca. 1170 – 1221), originar din Castilia, este confruntat cu problema ereziei în sud-vestul Franței. Partizan al măsurilor blânde, Dominic combate ereticii prin predică, în urma călătoriei episcopului său în Franța în 1203, el este în măsură să considere importanța mișcării catarice, și fondează la Prouille un centru misionar, care va constitui originea ordinului dominican al cărui sfânt patron este. Dominicanii trebuie să ducă o viață ascetică, să trăiască din cerșetorie și să se deplaseze din mănăstire în mănăstire pentru a predica. Structurile fixe ale ordinului sunt adoptate în 1216, cu aprobarea noului papă Honorius III, regula urmărită fiind cea a Sfântului Augustin. Plasați sub tutelă episcopală, predicatorii insistă asupra necesității întoarcerii la sărăcia lui Hristos în scopul apropierii de popor și a unei evanghelizări în profunzime. Primele două reuniuni generale ale Fraților Predicatori sau Dominicani au avut loc la Bologna, în 1220 și 1221, prezidate de Sfântul Dominic.

Sfântul Francisc din A s și (1182 – 1226) este fiul unui negustor bogat, Pietro di Bernardone. După o tinerețe strălucită, în urma unei viziuni, se dedică solitudinii și rugăciunii. După un pelerinaj la Roma ca cerșetor, își părăsește toate bunurile și începe reconstruirea cu propriile sale mâini a bisericii Saintdamien. predicator laic, este înconjurat de câțiva discipoli, cărora în 1209 le dă o primă regulă, aprobată de Innocențiu [II], dar care nu s-a păstrat. O nobilă doamnă din Assisi, Sfânta Clara, prietenă din tinerețe a lui Francisc, fondează

un ordin feminin, inspirat din aceleași principii. Un al treilea ordin se creează pentru cei care nu vor să-și abandoneze casele sau familiile, în 1223, Honorius III, de frica devierilor heterodoxe, impune Sfântului Francisc redactarea unei noi reguli. Mai târziu, Sfântul Francisc se retrage la Arezzo, unde primește la 14 septembrie 1224 stigmatel, adică apariția plăgilor lui

„1, 10 Giotto (cca. 1267 – 1337).

Hristos pe propriul sau corp. *Sfântul Fra-ois d, Assise*

Moare la Porționcule, în Assisi, unde se instalează *primind stigmatel*. prima comunitate a Fraților Minori sau Franciscani, la 3 octombrie 1226. Cardinalul Hugolin, care a favorizat ordinul, devine papa Grigore IX, prima sa măsură fiind de a-l canoniza pe Francisc la 16 iulie 1228. La moartea sa, Francisc lasă pentru frații săi un *Cantique des creatures* și un *Testament*, în care le reamintește că datoria lor esențială este de a păstori în sărăcie.

Cele două reguli fundamentale ale fraților franciscani sunt refuzul absolut de către individ sau comunitate a oricărei forme de proprietate și obediență absolută. Franciscanul trebuie să trăiască din munca mâinilor sale, să se deplaseze pentru a-l preamări pe Dumnezeu și să nu recurgă la a cerși decât în caz de forță majoră. Sfântul Francisc propovăduiește elanul de sinceritate către Dumnezeu, accesibil sufletelor simple, lipsite de o formație teologică.

La începutul secolului al XIV-lea, situația papalității era destul de fragilă. Dorința insuflată de papa Innocențiu III de a conferi Bisericii un loc în temporalul Prinților va determina conflicte cu aceștia din urmă. Cearta cea mai violentă îl °pune pe regele Franței, Philippe IV cel Frumos (1285 – 1314), papei Bonifa-ciu VIII (1294 – 1303) și culminează cu atentatul de la Anagni, unde trimisul regelui, Philippe de Nogaret, încearcă în zadar să obțină abdicarea pontifului. Clement V (1305 – 1314), fost arhiepiscop de Bordeaux, datorită insecurității romane, mută scaunul pontifical la Avignon. Pentru el era vorba de o reședință de moment, care va dura însă aproape 70 de ani. Papa Grigore XI este cel care readuce papalitatea la Roma, la 17 ianuarie 1377. În anul 1378 sunt aleși la intervale scurte doi papi, Urban VI, susținut de italieni, și Clement VII, de cardinalii francezi. Primul își are

scaunul la Roma, iar al doilea se întoarce la Avignon. Este marea schismă a Occidentului, care divizează Europa între cele două autorități papale. Fiecare papă își excomunică concurentul și îl acuză de erezie. Drama se prelungește până în 1389, când moartea lui Urban VI lasă să se întrevadă o posibilă soluție, devenită rapid caducă prin alegerea succesorului acestuia, Bonifaciu IX. La Avignon, lui Clement VII îi succede, în 1394, Benedict XIII.

Papa roman este susținut de Italia de Nord, de majoritatea Imperiului german și de Anglia. Pontiful de la Avignon beneficiază de sprijinul Franței, Scoției, regatului Neapolelui, Castiliei, Danemarcei, Norvegiei.

Pentru reglarea conflictului și reunificarea creștinătății, condusă între 1409 și 1415 simultan de trei papi, Ioan XXIII, Grigore XII, Benedict XIII, destituiți și apoi înlocuiți de cardinalul Odón Colonna, sub numele de Martin V, a fost necesară reuniunea a doua concilii: unul la Konstanz (1414 – 1417), și celălalt la Basel (1431 – 1449). Conciliul de la Basel este marcat din nou de destituirea lui Eugeniu IV, succesorul lui Martin V și de scurta carieră a ducelui de Savoia, devenit anti-papa Felix V. Autoritatea pontificală este restabilită începând cu 1449.

Crizele interne ale ierarhiei ecleziastice sunt dublate de izbucnirea uni mișcări eretice, în secolul al XI-lea, „patarinii” din Milano se revoltă împotriv clerului episcopal nobiliar, îl acuză de simonie¹ și doresc revenirea la modest Bisericii primitive, în secolul al XII-lea, catarii („purii”) se răspândesc în Ital septentrională, în Provence și Languedoc. Reluând temele maniheismului! văd opunându-se în Univers Binele și Răul, două principii egale și esenția aflate în luptă constantă. Biserica, trăind în corupție și bogăție, este o încarna a Răului care trebuie înlăturat. Catarii se organizează în comunități, ei refuzi sacramentele Bisericii. Botezul este înlocuit de simpla punere a mâinilor preotul pe credincios în timpul *consolamentum-ului*.

Pierre Valdés, care dă numele unei noi erezii, creează la Lyon în 1170 asociație numită „Săracii din Lyon”, care renunță la bunurile avute în posesiei exaltă idealul sărăciei și cerșetoriei. Se răspândește în

Dauphine, Provence, Pi mont și Lombardia.

Lupta întreprinsă de Biserică împotriva ereziilor se concretizează prin crur ciacra contra albigenzilor, catarilor, beneficiind de sprijinul nobilimii din nordul Franței, în frunte cu însuși regele, Ludovic VIII. Biserica folosește activ și Inchiziția, servită de ordinul dominican, care renunță la convingerea prin predică.

Marea ciumă din Occident, care devastează Europa între 1348 și 1350, reducând populația cam cu un sfert, provoacă apariția mișcărilor milenariste, care anunță sfârșitul lumii și prezintă calamitatea ca o pedeapsă divină pentru

„Simonia este traficul cu lucruri considerate de biserică a fi sfinte și se pedepsește prin excomunicare (n.tr.).

creștini și Biserica lor pervertită. Sunt reluate criticile lui Joachim de Flore (cea ț 130 – 1202) contra Bisericii.

În secolul al XIV-lea, ereziile iau o tentă mai națională, în care punerea în cauză a ierarhiei ecleziastice este însoțită de contestații privind autoritatea imperială, așa cum s-a întâmplat în Boemia. Principala formă este husismul, doctrină a lui Jan Hus (1369 – 1415), condamnat și ars pe rug de către conciliul de la constanz din 1415, datorită aderării sale la tezele lui Wycliff, în special la cea a condamnării indulgențelor.

John Wycliff (cca. 1320 – 1384), doctor în teologie, profesor la Oxford, este adeptul întoarcerii \a. sacra pagina. Viața credinciosului trebuie să se bazeze pe Biblie și nu pe ce stabilește Biserica, în timpul marii schisme, el a crezut chiar că Biserica se poate dispensa de papalitate. Doctrina sa a fost condamnată la Konstanz.

III. AMERICA PRECOLUMBIANA

3.1. Imperiul aztec

Spre mijlocul secolului al XIII-lea, tribul aztec Nahua renunță la viața nomadă, și se instalează pe malurile lacului Texcoco. Își creează rapid un stat militar bine organizat, care se impune triburilor vecine, în 1324 se pun bazele capitalei aztece, Tenochtitlán, orașul-insulă, legat de malurile lacului prin diguri amovibile. Guvernarea este încredințată unui împărat ales din familia imperială, cu aprobarea clerului superior și a marilor demnitari de la curte.

Aztecii folosesc drept scriere pictogramele, a căror valoare este modificată câteodată fonetic. Calculul este cunoscut, dar mai puțin elaborat ca cel folosit de mayași.

Religia aztecă se caracterizează prin cultele dedicate numeroșilor zei sau zeițe, ca Huitzilopotchli, zeu al războiului, Quetzalcoatl, zeu pacificator și civilizator, Tlazolteotl, mamă a zeului porumbului și Xochiquetzal, zeiță a fecundității.

Convinși că soarele nu poate trăi fără sacrificii umane, aztecii impuneau vasa –ilor, pe lângă plata tributului, și livrarea de victime pentru sacrificii, în cazul în care victimele lipsesc, ei recurg la Xoxiyaoyotl, „războiul înflorit”, al cărui scop era de a prinde adversarul viu, pentru a-l aduce drept jertfă pe altarul zeilor.

Arta aztecă se manifestă în special prin piramidele-temple ridicate la Tenoch-utlan și prin importanța acordată în decorație reprezentărilor funerare, crani, hbie, atribuite lui Coatlicue, zeița morții, și care traduc perpetua angoasă escatologică a aztecilor.

SECȚIUNEA E SPRE UMANISM

I. EVOLUȚIA ARTELOR

1.1. „Post-goticul”.

Van Eyck (7 – 1441). *Fecioara cancelarului Rolin*. Lucrare pe lemn.

După 1350 se dezvoltă o nouă formă de artă, tradițional numită „post-gotic”. Acest stil nou va supraviețui în Anglia până în secolul XX, dar se va transforma în Italia sub influența începuturilor Renașterii. În Germania, constructorii de catedrale se detașează de influența franceză, pentru a reveni la biserica-hală, la care doar pereții exteriori sunt prevăzuți cu ferestre. Privirea este atrasă de bolta în formă de stea care decorează plafonul. Transeptul dispare și navele au un acoperiș în formă de cort. Importanța acordată ferestrelor și luminii în goticul tradițional îi determină pe arhitecții englezi să acorde o atenție particulară cercevelor, concepute ca spații decorative independente. Se dezvoltă un stil arcuit, ale cărui motive favorite sunt bulbi și cercurile.

Secolul al XV-lea este marcat în Anglia prin dezvoltarea unui stil rectiliniu, numit câteodată perpendicular. Liniile orizontale și verticale

ale edificiului sunt puse în relief atât la exterior, cât și la interior, iar aspectul general al ansamblului evocă pe acela a unui „grill”. Abordarea severă este compensată de o ornamentație bogată a arcelor și a stâlpilor de susținere.

1.2. Sculptura

Locul tot mai important ocupat de burghezie în economie și în viața politica în secolul al XV-lea antrenează o modificare în alegerea modelelor artistice. Moda este cea realistă, cu scene intime din viața lui Hristos și a Fecioarei-Printr-o muncă deosebit de minuțioasă artistul redă pliurile veșmintelor și miștofelor. Coborând în cascadă, veșmintele rotunjesc siluetele, dându-le mai multă gingășie, în acest sens, amintim arhetipul în lut și lemn al „frumoaselor madone”, fecioare-copii, delicate, cu Hristos în brațe și îmbrăcate în veșminte drapate într-o manieră asimetrică. Tot în această *epocă*, *pietă* devine tema favorită a artiștilor.

Această viziune angelică de la începuturile secolului al XV-lea se transformă radical după 1430, odată cu apariția stilului colțuros: pliurile suple se frâng, se sparg, însăși expresia personajului se schimbă, ea devenind mai îndepărtată și câteodată mai dură, datorită siluetei care este tot mai ascetică, între 1460 și 1480, acest stil sculptural va ceda locul unui nou stil – al „liniei lungi”. Ansamblul plisat al veșmântului rămâne frânt, dar își fac apariția pliurile verticale și contururile laterale.

1.3. Pictura

Evoluția acesteia urmărește cele trei faze succesive ale sculpturii. Suporturile cele mai curențe sunt panourile din spatele altarului. Miniatura cunoaște încă un succes deosebit. După o primă perioadă dedicată intimului, delicateței, arta picturală își regăsește sensul în observarea exactă a detaliului savant studiat și recopiat. După 1450, pictura capătă o anumită tensiune, culorile sumbre devenind violent contrastante.

Bosch. *Înfernul*. Aproximativ 1510. Madrid, Muzeul Prado.

Devansându-și epoca prin arta unui portret veritabil, prin știința compoziției și prin inovațiile tehnice (folosirea uleiului ca liant), frații Van Eyck domină arta primei jumătăți a secolului al XV-lea. Opera

lor esențială rămâne panoul catedralei din Gând, pictat între 1426 și 1432: peisajul numai constituie un simplu accesoriu de decor, trăsăturile individualizate ale modelelor animă personajele figurate. La sfârșitul secolului al XV-lea, Hieronymus Bosch (cca. 1450 – 1516) determină evoluția picturii spre o lume a imaginarului, dincolo de sensibilitate și rațiune. El creează un univers fantasmagoric, populat cu creaturi aflate la intersecția umanului cu vegetalul. Principalele sale opere, *Corabia nebunilor*, *Vindecarea nebuniei*, *Grădina delidilor*, vor constitui surse directe de inspirație pentru

„— ... f, tartiștii secolului XX.

1.4. Artele grafice

Gravura pe lemn se dezvoltă la sfârșitul secolului al XV-lea în Anglia, în scopul de a permite celor mai modești accesul la portretele Fecioarei și al lui Hristos. Prin gravură se reproduce un desen pe hârtie de pe o placă de lemn pe care s-a gravat mai întâi negativul acestui desen. După ce gravura pe lemn a fost terminată, se acoperă suprafața plăcii cu cerneală neagră, peste care se aplică o hârtie umedă. Se obține astfel imaginea.

Cel mai prodigios desenator și gravor al epocii a fost Albrecht Dure r (1471 – 1528), care, după o ucenicie făcută la Michael Wolgemut și frații Schongauer, la Colmar, călătorește în Italia. Combinând inspirația gotică a Germaniei cu arta Renașterii italiene, el se consacră gravurii pe lemn: cele 15 planșe ale *Apocalipsului*; pe aramă: *Sfântul Hieronymus*, *Cavalerul și moartea*. Dintre picturile sale mai importante *amintim Adam și Eva* (1508), *Cei patru apostoli* (1526).

II. CADRUL POLITIC (CHINA)

Împăratul Yong-Lo, care a dobândit tronul în 1403, înlăturându-l pe nepotul său, este considerat al doilea fondator al imperiului Ming, ale cărui baze s-au pus în 1368. Instalându-și capitala la Pekin (*Beijing*) în 1409, el respinge atacurile nomazilor veniți din Mongolia și cucerește pentru un timp Annamul 1. Atașat vechii sale capitale, Nanking, Yong-Lo își construiește aici un al doilea mormânt. După moartea sa, împărații Ming se confruntă tot mai mult cu atacurile triburilor mongole, iar epoca Ming se stinge în 1644, în fața puterii crescânde a manciurienilor.

Epoca Ming (1368 – 1644) corespunde trezirii sentimentului național chinez, iar ascensiunea burgheziei are un rol civilizator esențial, în materie de religie, împărații fideli taoismului, îl favorizează, dar sunt și toleranți, lăsând să pătrundă islamismul și creștinismul. Atitudinea față de străini se schimbă odată cu întoarcerea la un puternic naționalism chinez, care se opune mongolilor dinastiei Yuan care i-au precedat, dinastia Ming urmărind asimilarea lor cât mai rapidă.

Bosch. *Infernul*. Detaliu.

„Vietnamul (n.tr.).

2.1. Artele și științele

Tai Jin. *Pescari pe rin*. Epoca Ming. Washington, Freer gallery of Art.

În nordul țării, curtea impune un stil arhitectural bazat pe genul de hală, cu fațadă laterală. Arhitrava este suportată de coloane de lemn bogat sculptate și pictate. Lemnul devine un material tot mai des folosit. Acoperișul este făcut din țigle lăcuite și pictate în culori vii: verde, albastru, galben. Arhitectura monumentală este reprezentată de Marele zid, de incinta orașului Pekin, de Templul Cerului din același oraș.

Doritori să favorizeze renașterea artelor, suveranii Ming înființează la curtea lor academii. Artiștii sunt repartizați în unități militare, supuși unei discipline stricte, ei riscându-și viața în cazul în care operele lor nu erau apreciate.

Wen Zheng-min. Peisaj datat în anul 1552. Epoca Ming. Paris, Muzeul Guimet.

Academismul este caracteristica acestei prime perioade, în provincia Tehe-Ki-ang, Tai Wen-Tehin (1388 – 1462) fondează școala Tehe. Pictura Tehe reia tradiția peisajelor, dezvoltate de dinastia Song din Sud. Inovația constă în tehnica laviului cu cerneală.

Originalitatea picturală provine de la școala Wu, fondată la Suâcheu. Ea reia elementele esențiale din caligrafia Yuan, subliniind componentele grafice în reprezentarea naturii. Marii pictori Ming ai școlii Wu sunt: Chen Teheu (1427 – 1509), Tang Yin (1470 – 1524), Wen Teheng-Ming (1470 – 1559) și Tehu-Ying (cca. 1500 – 1550).

Artele minore ale perioadei Ming sunt celebre prin dezvoltarea producției de porțelan de foarte bună calitate. La Tching-te-Tehen, împăratul instalează o manufactură și supraveghează personal calitatea pieselor. Fondul decorului poate fi albastru de cobalt sau alb, pus în evidență prin folosirea aurului, în afara fondului monocrom, se dezvoltă și porțelanul cu email de trei până la cinci culori. Obiectele prețioase de la curtea imperială sunt lăcuite cu roșu, auriu, și acoperite cu încrustații de sidex sau email, atunci când este vorba de obiecte în metal.

Protectori activi ai artelor, împărații Ming se consacră în mod egal dezvoltării Sfintelor. Toate cunoștințele de până atunci au fost reunite într-o enormă enciclopedie, *Yong-La-Ta-Tien*, terminată în 1408, și care cuprindea nu mai puțin de

11 095 de volume, dintre care numai un sfert s-a păstrat. Ea este: urmata în 1609 de o altă enciclopedie, *San-Tsai-Tu-Huoei*, mai puțin voluminoasă decât precedenta, dar care beneficiază de ilustrație.

2.2. Filosofia și literatura

Wang Yang-Ming (1472 – 1529) este cel mai mare filosof al epocii imperiale Ming. Consideră intuiția ca principiu universal al naturii. Cunoaștere & Și acțiunea trebuie să concorde în cadrul unei armonii ideale, în funcție de primatul intuiției, Teoria sa se opune confucianismului și budismului. Discipolul său, Wang Ken (1483 – 1541), apără o filosofie practică, bazată pe principiul luptei, necesara parvenirii la o societate fără bogați și săraci. De asemenea, se ridică împotriva corupției, aflată în plină dezvoltare la curtea imperială începând cu mijlocul secolului al XV-lea, sub influența unor grupuri de eunuci care instituie o administrație ce le este devotată și exercită un control asupra guvernării și veniturilor statului.

Literatura Ming este marcată de un fenomen dublu: continuarea tradiției poetice și dezvoltarea romanului popular. Romanul relatează scurte istorii fondate pe amestecul scenelor realiste cu cele de aventuri. Cele mai celebre sunt *San-Kuo-Tehe Yen-Yi saulstoria celor trei regate* de Lo Kouan-Tehoung, spre 1400, și *și-Yeou Tehi* sau *Călătorie spre vest* de Wou Teheng-Ngen, de la sfârșitul secolului al XVI-lea.

Poezia reluată de școlile Song este mai puțin originală. Pictorul Tang Yin caligrafiază pe tăblițe poeme emoționante.

2.3. Muzica

Yuanii creaseră o dramă cântată, opera, care se dezvoltă în continuare în epoca Ming. Literatura chineză oferă istorii sentimentale, drame umane romantice, preluate de Tang Sien-Tsu (1556 – 1617); lucrările sale devin clasice pentru opera chineză: *Pavilionul bujorilor*, *Cele patru vise*.

III. EVOLUȚIA GÂNDIRII

3.1. Literatura

3.1.1. *Germania* în secolul al XV-lea se dezvoltă în întreaga Europă umanismul, bazat pe studiul scrierilor antichității și al redescoperirii personalității umane, în Germania, *Minnesang*-ul epocii curtenitoare cedează locul unui gen mai burghez și popular *Meistergesang* sau „cântecul meșter”. Interpretat cu acompaniam muzical este definit prin reguli foarte precise: tema, alegorică sau istorică, treb – fie edificatoare, strofele fiind tranșate în grupuri de trei. Muzica aco-m-a Datoare are și ea anumite norme, iind învățată în școli specializate în formavea l *Meistersänger* sau „meșteri-cintâți”. Aceste școli funcționau în Bava-Austria, Saxonia, Alsacia. Pemn a otține titlul de *Meistersänger*, candidtul trebuia să compună textul și muzica m, ei piese originale.

H a n's Sachs (1494 – 1575), altor a peste o sută de piese de teatrus genspiră din antichitate, dar și din contemporaneitate, după principiul *Fastnat-Jel* sau *Jocul din Marțea Grasă*. Pta intermediul unor scene scurte, satira aduce personaje din toate categoriile sociale: burghezi, țărani, preoți etc.

Opera în proză, care reunește în>dul cel mai armonios tradiția mediev ăla aerma nă și umanismul care tocmai st năștea, estețar anul din *Boemia* a, lui f Saaz (cca. 1350 – 1415). În această vestire filosofică, concepută sub fobma unui dialog între un țăran văduv și figura alegorică a Morții care i-a luat se-Saaz opune două concepții asupra existenței: cea a libertății și dreptului la fier\care pentru om, și cea a disprețului lumii liță de Moarte.

3.1.2. Franța

Dezvoltarea cultului marial în Ființa este însoțită de multiplicarea mir-CQlelor și misterelor în care Fecioara intervine pentru a salva sufletele aflate în primejdie. După 1350 sunt compuse; ele *Patruzeci de miracole de la Dame*. Literatura religioasă este maiată de redactarea așa-numitelor *Jei la Passion* (*Jocurilor Patimii*), priflipală fiind *La Passion d'Arras* (*Pe-imdin Arras*) operă a lui Eustache Mrcade care cuprinde 25.000 de versuri iv. descriind evenimente de la crearea linii până la sacrificiul lui Hristos.

Teatrul profan este reprezentat de șotii, piese în care personajul este bufonul, de moralități sau piese morale și de farse, cea mai celebră *Maître Pathelin* (*Jupmul Pathelin*), (impusă spre 1465. Literatura reprez. de fabule se răspândește în burgundi, *cnlouvencel* de Jean de Bueil.

Poezia este reprezentată de euhache Deschamps (cca. 1340 – 1407) și Christine de Pisan (1364-1400). Ultima a scris *Le Livre de la Paix* (*C* Păcii*) în care face o vibrantă pledoie pentru terminarea Războiului de 100 de ani. Luptele acestui război conține tema centrală și în opera lui Alain Chartier (1385 – 1433), reprezenta de *Livres des Quatre Dmes celor patru doamne* și *Quadrilogul invectiv* (*Cvadrilogul invectiv*). este cântată de doi prinți, Renard Anjou (1409 – 1480) și Charles d'Orléans (1391 – 1465). Primul a scris *Livre du coeur d'amour*. (*Cartea inimii cuprinse de dragon*), ilustrată de pictorul Fouquet, în manieră cavalească vinuțioasă. Al doilea, în *Le Livre de la*

(*Cartea închisorii*) relatează captivitatea lui în Anglia și disperarea provocată de pierderea prematură a soției, totul fiind accentuat de spectacolul patriei sfâșiate de luptele dintre armagnaci și burgunzi.

Un loc deosebit în universul poetic îl ocupă François Villon (1431 – 1463?), bachelier, apoi absolvent al Sorbonnei.

Presupus autor al unei crime, Villon este nevoit să părăsească Parisul în 1445, intrând, se pare, într-o vestită bandă de criminali. Condamnat din nou la moarte în 1461, epocă în care compune *Ballade des pendus* (*Balada spânzuraților*), beneficiază de o amnistiere din partea lui Ludovic XI. Dispare definitiv din documentele vremii în 1463. Poezia sa se bazează pe realismul descriptiv, angoasa provocată

de moarte, efemeritatea dragostei și a plăcerilor vieții.

În Anglia, secolul al XV-lea marchează sfârșitul perioadei mijlocii a literaturii, a cărei origine coboară până la cucerirea normandă din secolul al XI-lea. Scriitorii imită maniera lui Chaucer, adaptând în proză epopei mai vechi sau balade foarte populare, ca *The chevy chase* sau *The nutbrown maid*. Principalii poeți sunt Lydgate (cca. 1370 – 1450), Thomas Hoccleve (cca. 1368-cca 1450) și Henry Sogan (cca. 1361 – 1407).

Noutatea vine fără îndoială din Scoția, unde istoria națională și lupta contra Angliei constituie temele cele mai exploatate. Gaving Douglas îi traduce pe Esop și Vergilius. William Dunbar (cca. 1460 – 1520) își exercită verva satirică în poemele sale alegorice: *Elogiu femeilor*, *Dansul celor șapte păcate mortale*, *Amor terestru și amor celest*.

Cel mai influențat de apariția umanismului este David Lindsay (1490 – 1558), care învinuiește curtea regală în *Plângere adusă regelui* (1529) sau clerul: *Trista istorie a onorabilului David, odinioară arhiepiscop de Saint-Andrew* (1546).

3.2. Începuturile umanismului

3.2.1. Caractere generale

În sensul restrâns al termenului, umanismul este o filosofie care se consacră studiului, păstrării și transmiterii savante a „umanităților” clasice, adică a operelor scriitorilor antichității greco-latine. Umanismul astfel înțeles există din perioada medievală, dar cunoaște o perioadă de recul odată cu stabilirea unei scolastici prea legată de formă.

În secolele XV-XVI, umanismul pornește din biblioteci, mai ales din cea a Vaticanului, fondată în 1480, și care devine unul din focarele de exegeză și explicare a textelor. Anticii devin autori de referință – Cicero pentru suplețea limbajului și eleganța stilului, Platon pentru lumea ideilor. Căutarea unei personalități armonioase, cu o cultură solidă este tema dominantă a spiritului umanist.

pornit de la Roma, Florența, Ferrara, Mantova sau Neapole, umanismul se răspândește în Europa prin intermediul universităților. Se modifică considerabil felul de a percepe lumea și, în sânul acesteia,

omul. În fața constituirii regatelor organizate și a Bisericii ierarhizate, umaniștii reabilitează gândirea omului, exprimată prin facultatea de a raționa, prin voința și prin istoria sa. Critica ideilor moștenite prin tradiție, principiul însuși al *Sentințelor*, sunt repuse în cauză în beneficiul libertății de cercetare, ai dreptului la critică și al creării unor noi sisteme de gândire.

3.2.2. *Literatura umanistă italiană*

Academiile inspirate de modelul platonician devin, după 1450, focare intelectuale active la Florența și apoi la Neapole. Sub conducerea familiei Medici, se dezvoltă la Florența un centru dedicat picturii, poeziei, studiilor neo-platoniciene. La Neapole, academia este condusă de latinistul Giovanni Pontano. Primii umaniști italieni se recrutează mai ales din rândul literaților din serviciul prinților.

Orfeu al lui Angelo Poliziano este prima dramă profană compusă, *IarAr-cadia* de Jacoppo Sannazzaro – primul roman pastoral. Proza secolului al XV-lea este dominată de figura lui Leon Battista Alberti, cu *Trattato del governo de la famiglia* (*Tratatul despre conducerea familiei*). După *quattrocento* (secolul XV), umanismul italian din *cinquecento* (secolul XVI) este reprezentat de Bembo, un imitator al lui Petrarca. Redactează primul eseu de gramatică a limbii italiene, *Proza limbii vulgare*.

3.2.3. *Revoluția lui Copernic*

Naturalist și teolog, Nicolas Copernic (1473 – 1543) s-a instalat din 1491 la Cracovia, unde urmează cursuri de astronomie și matematică. Din 1496 călătorește în diverse orașe italiene – Bologna, Roma, Padova, Ferrara. Devenit în 1503 doctor în drept canonic, își expune sistemul asupra universului în *Șase cărți asupra mișcării corpurilor cerești* (1543), lucrare dedicată papei Paul III. După Copernic, soarele este centrul sistemului de planete care se învârtesc în jurul lui, pe orbite circulare (și nu eliptice, așa cum va demonstra mai târziu Kepler). Pământul face parte dintre aceste planete, el având o rotație în plus în jurul axei sale.

3.2.4. *Umanismul politic: Machiavelli*

Florentin aflat în serviciul lui Cesare Borgia, Niccolò Machiavelli (1469 – 1527) Uustrează *cnPrincipele* (1513) o nouă concepție asupra

Dreptului, fondată pe finalitate, indiferent de natura mijloacelor folosite. Cu toate acestea, operele și Personalitatea lui Machiavelli sunt mult mai diverse, iar respingerea de către protestanți *Principelui*, considerată o operă cinică, este compensată de analiza revoluționară, care transformă lucrarea într-un manual politic, necesar popoarelor și nu tiranilor. Sfârșitul secolului al XVIII-lea va repune în drepturi lucrarea *Discursuri asupra primei decade a lui Titus-Livius* (1513 – 1520), operă ce dezvoltă o utopie republicană, pornind de la studiul unor grupări politice ale antichității romane. După autor, libertatea depinde esențial de natura poporului; ea este precară, chiar imposibilă dacă acesta este corupt.

Machiavelli este și autorul unor comedii, *cala Mandragola* (*Mătrăguna*), ce pune în scenă virtutea față în față cu ipocrizia și cu prostia, *DeU Asino d'oro* (*Despre măgarul de aur*), *Capitali* (*Capitole*). Machiavelli se definește cel mai bine în scrisoarea din 9 aprilie 1513, trimisă lui Francesco Vettori: „Neștiind să raționez asupra artei mătășii sau lânii, și nici asupra profiturilor sau pierderilor, soarta a dorit să înțeleg că nu puteam să raționez decât asupra Statului”.

3.3. Proto-Renașterea

Termenul de Renaștere este folosit de Vasari (1452 – 1550), care evocă o „*rinascita*” artistică, în opoziție cu „*maniera gotica*”, precedentă, deci cu ansamblul epocii medievale. Delimitarea precisă a Renașterii din punct de vedere cronologic îi aparține lui Jacob Burckhardt, către 1860.

3.3.1. O nouă manieră de a concepe lumea

Proto-Renașterea italiană începe spre 1420, moment în care restul Europei este în faza post-goticului. Apogeul Renașterii se situează la cumpăna dintre secolele XV-XVI, cedând apoi locul manierismului. Noul accent acordat acum personalității, voinței și capacității personale de a alege incită artiștii Renașterii, dornici să se elibereze de canoanele medievale. Legea perspectivei plasează fiecare obiect și fiecare personaj așa cum este perceput de pictor. Este o nouă manieră de a concepe universul, totul fiind raportat la spectator. Proporția joacă și ea un rol esențial, derivând din numărul de aur al antichității. Frumusețea constă înainte de toate în adaptarea măsurilor

modelului la cele ale proporției ideale. În Italia, începând cu secolul al XIII-lea, artiștii se individualizează, părăsind anonimatul corporațiilor de meserii.

3.3.2. *Arhitectura*

Formele geometrice sunt reconsiderate de arhitecții Renașterii, pătratul și J cercul pentru plan, cubul și cilindrul pentru edificiu. Este căutată simplitatea! Filippo Brunelleschi (1377 – 1446) folosește numărul de aur în construcția capelei Pazzi, de la Florența. Leonardo Battista Alberti (1404 – 1472) dirijează*! construcția bisericii franciscane de la Rimini, după ce înainte petrecuse ani întregi studiind măsurile exacte ale monumentelor antice de la Roma.

Bazilica San Pietro din Roma ilustrează cel mai bine cantitatea enormă de lucrări întreprinse, ca și bogăția inventivității arhitecților care s-au succedat:

Donato Bramante (1506 – 1514): propune papei Iuliu II planul unui edificiu cu o clădire centrală în formă de cruce greacă înscrisă în pătrat, prevăzută cu o cupolă centrală, la care se adaugă cupole ascuțite;

Giuliano da Sangallo (până în 1514): colaborator al lui Bramante, îl convinge să adopte un plan cu navă centrală;

Raffaello Sanzio (1514 – 1520): propune două planuri, unul cunavă, altul cu fațadă;

Antonio da Sangallo (1520 – 1546): revine la planul în formă de cruce greacă, cu un corp de fațadă. Prezintă un nou proiect de cupolă, cel al lui

Bramante fiind păstrat pentru tambur;

Michelangelo Buonarroti (1547 – 1564): fațada pătrată este înlocuită printr-una dreptunghiulară. El prezintă un nou proiect de cupolă, după modelul catedralei din Florența;

Giacomo Della Porta (1573 – 1604): cupola este ridicată cu încă patru metri. Ornamentația interioară este terminată. Spre est este prevăzută o fațadă, destinată unirii bisericii cu palatul Vaticanului;

Carlo Maderno (1556 – 1629): fațada este transformată, lărgită, fiind împodobită cu turnuri frontale plasate spre exterior. Acest nou proiect va fi terminat în 1619;

Giovanni Lorenzo Bernini (1646 – 1667): seconsacră mai ales extinderii edificiului la sol. Compune ansamblul din Piața San Pietro pentru ca fațada bazilicii să pară mai zveltă.

3.3.3. *Sculptura*

Sculptura italiană a Renașterii reia tradițiile antice, manifestându-se mai ales prin gustul său pentru ronde-bosse, care poate fi văzut din toate părțile, spre deosebire de sculptura în relief. Idealul de frumusețe este reprezentat de nud și ilustrează voința divină exprimată în armonia proporțiilor. Artistul trebuie să-și cunoască foarte bine modelul pentru a-i putea reda detaliile, ceea ce determină rapid studii anatomice și disecția cadavrelor, făcută în secret, întrucât era interzisă de biserică.

«.

În afara Italiei, sculptura proto-Renașterii este încă impregnată de influențele Post-gotice. Spre deosebire de artiștii italieni, ce caută frumusețea și sensul estetic, cei francezi și germani sunt interesați de căutarea realității. Sculpturile, mai ales cele care ornează mormintele, degajă spiritualitate.

3.3.4. *Pictura*

Giovanni Cimabue (cca. 1240 – 1302), maestru al lui Giotto, se inspire din sursele bizantine. Creator al mozaicului din catedrala de la Pisa. Pictează *Marele Crucifix de la Santa Croce*. Frescele sale împodobesc bazilica din Assisi.

Marile noutăți sunt introduse de Giotto Di Bondone (1266 – 1337) mai ales isocefalia, care urmărește o înălțime comună pentru capetele personajelor figurate. Pictorul ajunge la o sinteză cu tradiția goticului. Elev al lui Cimabue, el știe să redea în frescele sale emoția dramatică: *Viața Sfântului Francisc* la Assisi, *Scene din viața lui Hristos*, în Capella dell'Arena, Padova.

Scurta existență a lui Tommaso Di Ser Giovanni, numit Masaccio (1401 – 1429) marchează totuși trecerea de la gotic la proto-Renaștere printr-o nouă folosire a spațiului. Frescele sale se află în biserica Santa Maria del Carmine: *Adam și Eva alungați din Paradis*.

Piero Dei Franceschi sau Della Francesca (1410 – 1492), născut în Toscana, trăiește la Siena și apoi la Urbino, unde îi apar primele

opere: *Fecioara Iertării, Botezul lui Hristos, Flagelarea lui Hristos*. Din 1452, el se consacră operei sale majore, decorarea bisericii Sfântului Francisc din Arezzo. Operele de la sfârșitul vieții se situează între 1470 și 1480: *Nașterea, Fecioara și Sfinții*. Ultimii ani ai vieții pictorului sunt marcați de pierderea totală a vederii.

Correggio (cca. 1489 – 1534) realizează fresca de pe cupola catedralei din Parma.

5.5.5. *Literatura*

Literatura de la sfârșitul secolului al XV-lea și începutul secolului al XVI-lea este dominată de figura lui E r a s în u's din Rotterdam (cca. 1469 – 1536).

Umanist, erudit, predă la universitățile din Freiburg și Basel. Doctor în litere al universității din Bologna (1506), publică în 1508 *Adagiile*, culegere de maxime aparținând autorilor antici, în 1511 apare *Elogiul nebuniei*, critică aspră a societății și clerului, în lucrarea *Despre liberul arbitru* (1524), definește un umanism profund creștin.

În Germania, principalii autori ai perioadei sunt Philipp Schwarzerd, zis Melancthon (1497 – 1560) și Hans Sachs (1494 – 1576).

Hans Holbein cel Tânăr. *Portretul lui Erasmus* (1523).

Profesor la Wittenberg, prieten cu Luther, Melancthon scrie *Confesiunea de la Augsburg*, o sinteza a Reformei și umanismului, lucrare ce va fi citită în fața dietei acestui oraș în 1530. Foarte bun cunoscător al literaturii antice publică gramatici grecești și latine, și îl editează pe Terențiu.

Hans Sachs este autorul a peste patru sute de Meistergesänge, dar și de comedii, tragedii, jocuri de carnaval, istorii. *Privighetoarea din Wittenberg* este un imn dedicat lui Luther.¹ Persoana sa va deveni centrul operei wagneriene, *Maestrii cântăreți din Nürnberg*.

Literatura italiană a primei jumătăți a secolului al XVI-lea este dominată de trei mari autori: Ludovico Ariosto (1474 – 1533), Torquato Tasso (1544 – 1595) și P i etro Aretino (1492 – 1556).

Ariosto, autor umanist la curtea familiei Este, la Ferrara, continuă ciclul romanului arthurian și legendele carolingiene cu poemul epic *Orlando furioso* (*Orlando furios*).

Trăind tot la curtea de la Ferrara, Tasso este autorul a numeroase opere, dintre care amintim: *Aminta*, dramă pastorală, *La Gerusalemme liberata* (*Ierusalimul eliberat*), epopee creștină ce are drept cadru prima cruciadă, *Le sette giornate del mundo* (*Cele șapte zile de la facerea lumii*), poem despre geneză.

Pietro Aretino este remarcabil prin libertatea ce-i caracterizează scrierile, în stilul propriu Renașterii, el urmează tradiția antică, compunând o serie de comedii, scrisori, poeme. Principalele sale poeme sunt *Curtezana*, *Filosoful*, în *Pasquinate*, poeme satirice și sonete libertine, îl imită pe Plautus.

Este o poezie alegorică în care pasărea cântăreață, Luther, călăuzește turma oilor rătăcite, comunitatea creștină, amenințată de animale sălbatice, și mai cu seamă de leu, adică de papa Leon X (n.tr.).

CAPITOLUL 3 TIMPURILE MODERNE

INTRODUCERE LA CAPITOLUL 3

Epoca modernă a creat întotdeauna impresia unei bune cunoașteri a istoriei Confrunțați cu cunoștințe ce sunt mai apropiate în timp, elevii sau studenții se limitează în general la un studiu superficial, fiind convinși că eventualele facilități de elocvență vor acoperi lacunele despre evoluția politică a Europei în timpul Reformei și Contrareformei, despre rolul jucat de aristocrație în Secolul Luminilor.

Pentru evitarea greșelilor, am preferat calea reluării a ceea ce ni se pare că sunt evidențe, pentru a ajunge la schițarea unei reflecții personale.

SECȚIUNEA A

BILANȚUL DE LA SFÂRȘITUL SECOLULUI XV

I. SITUAȚIA POLITICĂ, ECONOMICĂ ȘI SOCIALĂ ÎN EUROPA LA SFÂRȘITUL SECOLULUI AL XV-LEA

În: →”;

r, r 1.1. Situația politică

La sfârșitul secolului al XV-lea, Europa este un spațiu în plină mutație politică, economică și socială. Situația poate fi analizată în funcție de trei zone geografice: Europa Occidentală, adică Franța, Anglia și Spania, Europa Centrală și Italia, adică Imperiul romano-

german și peninsula, și Europa Orientală, adică Polonia și amenințarea otomană. Rusia a fost lăsată la o parte datorită dezvoltării sale târzii în comparație cu restul Europei.

1.1.1. Europa Occidentală

După dezastrul provocat de Războiul de o sută de ani, Franța își regăsește stabilitatea sub domnia lui Ludovic XI (1461 – 1483) și regența fiicei sale, Arme de Beaujeu (1483 – 1492). Casa de Burgundia este distrusă, Carol Temerarul pierzându-și viața la Nancy în ianuarie 1577. Singurele familii importante rămân cele de Bourbon și d'Albret. Regatul, cu o populație în jur de 15.000.000 de locuitori, este statul european cel mai populat.

În Anglia, autoritatea regală este restabilită de Henric VII Tudor după Războiul celor două roze, care a avut drept rezultat o slăbire considerabilă a familiilor Lancaster și York. Noua casă regală beneficiază de sprijinul burgheziei și de discreția unui Parlament puțin consultat și docil. Principala slăbiciune a Angliei constă în numărul redus al populației, care nu depășește 3.000.000 de locuitori.

Spania trăiește *Reconquista*, luptă ce cunoaște apogeul cu cucerirea Granadei în 1492, moment care semnifică sfârșitul dominației musulmane în partea Meridională a peninsulei iberice, în timp ce Portugalia rămâne un regat independent, restul peninsulei iberice este unificat prin căsătoria Isabellei de Castillia cu Ferdinand de Aragón. În toată țara se organizează o puternică administrație regală, care începe să limiteze *așa-numitele* *fieiros*, drepturile și privilegiile locale. Populația Spaniei număra la această epocă în jur de 6.000.000 de locuitori.

7.7.2. Europa Centrală și Italia

Imperiul romano-german se compune din aproximativ 300 de principate, conduse de o putere temporală, dar și spirituală, în cazul celor ce au în frunte principi-episcopi, și orașe libere, împăratul este ales, puterea sa reală asupra imperiului depinzând de prestigiul personal. Pentru a guverna, el se sprijină pe pământurile sale patrimoniale, care sunt reprezentate de Austria, întrucât din 1437 împăratul este și șeful acestei case domnitoare. Mai precis, teritoriile sale sunt: Austria, Carintia, Stiria, Tirol, Suabia și Alsacia.

Cantoanele helvetice, aflate inițial sub administrație imperială, formează din 1291 o comunitate tot mai independentă.

Deși partea nordică a Italiei este disputată de suveranii Franței și Spaniei, transformându-se de multe ori în câmp de luptă, ea exercită un indiscutabil primat artistic și intelectual. Nordul se împarte în Comitatul de Savoia, Ducatul de Milan, Republicile Genovei și Veneției. Florența este condusă de familia Medici. Italia centrală este ocupată de Statele pontificale, iar în sudul peninsulei se află regatul Neapolelui. Sicilia și Sardinia sunt dependente de Spania din 1282, iar Corsica se află sub autoritatea Genovei.

7.7.3. *Europa Orientală*

Polonia, stat catolic, devine puternică sub dinastia Jagellonilor. Ea controlează Marele Ducat al Lituaniei și Prusia Orientală, aceasta din urmă după înfrângerea suferită de Cavalerii Teutoni. Slăbiciunea sistemului polonez constă în alegerea suveranului de către o Dietă compusă numai din elemente aristocratice. Fiecare schimbare de domnie înseamnă tulburări, deci instabilitate.

De la începutul secolului al XV-lea, sultanii otomani domină Balcanii, instalându-și capitala din 1453 la Constantinopol, devenit Istanbul. Amenințarea otomană este permanentă pentru zonele de frontieră ale Austriei și Ungariei.

1.2. Situația economică și socială

Comerțul ce se desfășoară între Marea Baltică și Marea Mediterană constituie unul din factorii dezvoltării urbane. Flotele celor două mari republici maritime, Veneția și Genova, transportă de la un capăt la altul al Mediteranei lemnul venit din nord, mătasea și mirodeniile Orientului, aflate în tranzit prin Arabia. Două mari axe comerciale străbat Europa, una legând Rinul de provincia Champagne, iar cealaltă Rinul de Alpi, spre litoralul venețian. Dezvoltarea comerțului este susținută de apariția marilor bănci și a caselor de comerț. Marii bancheri ai epocii sunt familiile Fugger la Augsburg și Medici la Florența.

BHpWW

[Burj

Burghesia profită de acest elan economic, dar interesele sale vor

fi lovite de revoltele urbane, ca cele ale așa-numiților *popolo mimito* în nordul Italiei sau ale lucrătorilor din manufacturile de lână din Flandra. Prăbușirea Imperiului bizantin încetinește dinamismul economic din această zonă a Europei.

II. SITUAȚIA RELIGIOASĂ ȘI INTELECTUALĂ A EUROPEI LA SFÂRȘITUL SECOLULUI AL XV-LEA

2.1. Biserica

După Marea Schismă a Occidentului din 1378, prestigiul papalității a scăzut considerabil. Puterea teritorială a suveranului pontif în Italia centrală și gustul anumitor papi pentru viața de curte i-au discreditat pe succesorii Sfântului Petru, care se comportau ca adevărați principi temporali. După teribilele încercări la care a fost supusă societatea în urma Ciumei Negre din 1348, spiritele sunt încă marcate de gustul pentru escatologic și de o anumită revigorare a credinței.

2.2. Evoluția culturală

Franța, mai ales Burgundia, este încă fidelă tradiției gotice, chiar dacă apare o anumită înnoire în pictură. Renașterea este înainte de toate *quattrocento-n* italian, adică secolul al XV-lea. În orașele comerciale bogate se naște mecenatul prinților și al marilor bancheri. Astfel, grandiosul Palat Pitti din Florența a fost realizat de arhitectul Brunelleschi. Din Toscana vor pleca cele mai importante inovații, care vor zdruncina din temelii arta europeană, ca de exemplu, în pictură, nudul lui Masaccio și folosirea de către acesta a perspectivei. Paralel, umanismul este în plină forță. Idealul înțelepciunii antice trebuie atins prin întoarcerea la sursele antichității și prin studiul textelor.

HI. MARILE INVENȚII

3.1. Maritime

Proprietatea acului magnetic de a arăta nordul era cunoscută de chinezi încă de la începutul erei noastre. Busola conținea la început un ac magnetic plasat pe o bucată de plută ce se menținea deasupra apei. În secolul al XIV-lea, acul este plasat pe un pivot de aramă și fixat într-o cutie.¹

Astrolabul este folosit pentru a afla latitudinea, dar și timpul.² Este vorba de un disc de lemn sau de metal, cu marginile gradate,

suspendat în poziție verticală de un inel. Navigatorul vizează centrul printr-un reglaj mobil. Se măsoară unghiul format de direcția stelei polare cu orizontul, obținându-se astfel latitudinea. Dar această tehnică devine imposibilă în momentul în care navigatorii ating ecuatorul întrucât steaua polară nu mai este vizibilă, în acest caz, marinarii măsoară înălțimea unghiulară a soarelui deasupra ecuatorului ceresc la miezul zilei. Au fost alcătuite tabele de declinare.³

Începând cu secolul al XV-lea, navigația devine mai sigură și datorită inventării de către portughezi a *caravelei*, navă dotată cu un bordaj mai înalt decât galera.⁴

3.2. Militare

Praful de pușca, originar tot din China, este introdus în Europa în secolul al XIII-lea, sub forma unui amestec de sulf, carbon și salpetru. Primele tunuri capabile să lanseze ghiulele de piatră au fost folosite de către armata engleză în timpul bătăliei de la Crécy, în 1346.⁵

Armele de foc portative își fac apariția în decursul secolului al XV-lea, sub forma culevrinelor de bronz. Pentru a le manevra, erau necesari doi oameni: unul viza, iar al doilea aprindea fitilul.

3.3. Tiparul

Hârtia rezultată din transformarea cârpelor și a fibrelor unor plante, ca inul, este cunoscută în Europa din secolul al XIV-lea, dar mulajul manual al fiecărei litere dura timp îndelungat și era costisitor pentru reproducerea manuscriselor.

În secolul al XV-lea este folosit un nou procedeu, xilografia. Pe o planșă de lemn se gravează o pagină scrisă; este acoperită apoi cu cerneală și se aplică

1 Marinarii chinezi care navigau în Oceanul Indian au transmis invenția arabilor, care au comunicat-o italienilor în timpul cruciadelor (n.tr.).

Tot arabilor li se datorează perfecționarea și răspândirea astrolabului inventat de grecii antici (n.tr.).

3 Ele s-au numit „Efemeride” și indicau pentru fiecare latitudine înălțimea unghiulară a soarelui pentru fiecare zi a anului (n.tr.).

4 Puntea era la 2 – 3 metri deasupra apei; avea încăperi închise, uscate și încălzite, oferind astfel echipajului adăpost împotriva intemperiilor. Cu un sistem dublu de vele, ea se putea deplasa în direcția propusă, indiferent de direcția vântului (n.tr.).

5 Prima mențiune a prafului de pușcă se află într-o lucrare chineză din 1044. Prin intermediul arabilor din Spania, invenția a fost transmisă în secolul al XIII-lea și Occidentului. Din a doua jumătate a secolului al XIII-lea datează prima rețetă a prafului de pușcă, datorată lui Roger Bacon (n.tr.).

O foaie de hârtie. Etapa următoare consta în a folosi literele mobile, de lemn sau nietal, dar care, de cele mai multe ori, se sfărâmau sub acțiunea presei.

Gutenberg (1399 – 1468), născut la Mainz, va inventa un aliaj din plumb și antimoniu pentru litere, și un mulaj special în care să le toarne, în jur de 1450 sunt imprimate primele lucrări realizate prin acest procedeu, al caracterelor mobile. Invenția lui Gutenberg permite un schimb rapid de cunoștințe între umaniști, pregătind dezvoltarea intelectuală europeană. Prima lucrare imprimată în între-a fost Biblia în latină, cu text pe două coloane, ea fiind terminată în 1455.

IV. DESCOPERIRILE MARITIME DUPĂ 1492

4.1. Lumea cunoscută și comerțul în secolul al XV-lea în secolul al XV-lea, popoarele Europei Occidentale cunoșteau doar Africa de Nord și o parte a Asiei.

Necesitățile economice sunt cele care determină descoperirea de noi teritorii. Folosirea mirodeniilor, a lemnului prețios, a bumbacului, a diamantelor a determinat dezvoltarea comerțului în teritorii necunoscute. Pentru a se aproviziona cu aceste mărfuri rare, corăbiile arabe ajungeau până în India. Mărfurile se aduceau în Egipt, de unde erau preluate și transportate în Europa de venețieni și genovezi. Treptat, statele occidentale s-au hotărât să renunțe la acest comerț desfășurat prin intermediul arabilor, căutând mărfurile în țările de origine. Speranța de a găsi aur și argint a motivat primele mari expediții spaniole și portugheze.

4.2. Cristofor Columb (1451 – 1506)

Fiu al unui țesător genovez, Cristofor Columb pleacă în

Portugalia în intenția de a studia astronomia, geometria și geografia. Povestirile navigatorilor portughezi, care pretindeau a fi văzut la vest de Azore, plutind pe ocean, sculpturi de lemn, confirmau existența unor pământuri necunoscute și locuite în această direcție. Columb se decide să călătorească spre Indii, folosind drumul ce mergea spre vest. Pe de altă parte, Columb a cunoscut harta și scrisoarea astronomului florentin Toscanelli, care afirma, în aceeași perioadă, că Pământul este rotund. Proiectul său a fost înaintat regelui Spaniei, care l-a respins însă. În final, el va fi susținut de Isabella, regina Spaniei. Ea îi promite drept recompensă titlul de vice-rege pentru toate teritoriile descoperite și o zecime din produsul comerțului cu aceste țări. Pentru realizarea proiectului i-au fost încredințate trei caravele.

În august 1492, părăsind portul Paloș, el trece de insulele Canare și ajunge pe una din insulele arhipelagului Bahamas, convins că se află în Cipangu (Japonia). Ajunge în Cuba, Haiti și revine în Spania după o călătorie de șapte luni.

În 1493 pleacă din nou, de data aceasta cu o flotă de 17 corăbii pe care se găseau numeroși artizani și agricultori. Descoperă insule din grupul Antilelor Mici, Guadelupa și Dominica, iar în drum spre Cuba descoperă Jamaica. De-abia în a treia expediție, în 1498, după ce a explorat litoralul Venezuelei și al Columbiei, ajunge la gura Orinocului. Deposedat de bunurile sale, întemnițat, dar în final iertat de regină, întreprinde o ultimă călătorie pe mare, atingând Hondurasul. Moare în 1506, sărac și aproape uitat, fără să știe că a dat Castiliei o Lume Nouă, convins fiind că a descoperit insulele Japoniei și deci o cale maritimă mai favorabilă spre Indii.

4.3. Amerigo Vespucci

Florentinul Amerigo Vespucci atinge, în 1499, coastele Americii Centrale, până la nord de Brazilia. El este convins că pământurile explorate de Columb și de el reprezintă un al patrulea continent. La întoarcere, anunță la Limoges descoperirea făcută, pe care el o va numi Lumea Nouă. Umanistul german Waltzemuller în lucrarea sa, *Cosmographiae introducto* (1507), a propus, și posteritatea a aprobat, ca Lumea Nouă descrisă de Vespucci să fie numită America¹. Trebuie așteptat însă anul 1560 pentru ca limitele Americii să fie cunoscute,

chiar înspre regiunile arctice și de nord-vest. Astfel, căutând în nord-vestul Americii o cale de acces spre Indii, navigatorii occidentali au descoperit noi pământuri. În 1497, englezii ating Labradorul, în 1500 un portughez descoperă Terra Nova, iar în 1535 o expediție franceză, mergând pe fluviul Saint-Laurent, se instalează într-un teritoriu ce va fi numit mai târziu Canada.

4.4. Vasco da Gama

În timpul domniei lui Henric IV de Castillia începe expansiunea spaniola peste ocean. Spania obține de la papă dreptul exclusiv asupra comerțului cu țările din vest. În aceste condiții, portughezii caută o nouă cale spre Indii, de data aceasta pornind spre est.

Plecând de la Lisabona, Vasco da Gama întreprinde o călătorie de unsprezece luni, ajungând prin Capul Bunei Speranțe (1497) la Calicut, unul din centrele comerțului oriental. De aici, revine în Portugalia prin Goa (1499).

După descoperirea noului continent, o nouă problemă care apare este aceea de a găsi, peste bariera americană, o trecere spre țara mirodeniilor. Regele

Numele acesta s-a generalizat la mijlocul secolului al XVI-lea (n.tr.).

al Spaniei îl însărcinează pe Magellan cu rezolvarea acestei probleme, Fernando de Magellan, de origine portugheză, negăsind înțelegere și sprijin în Portugalia, și-a oferit serviciile Spaniei, în 1519, părăsește portul Sanlúcar și alunge până la Rio de Janeiro, navigând de-a lungul litoralului, în 1520 expediția intră în strâmtoarea ce astăzi poartă numele lui Magellan. După cinci săptămâni de furtuni, corăbiile ajung într-o mare atât de liniștită, pe care el a numit-o, *El y [ar Pacífica]*, Oceanul Pacific. Navigând spre nord-vest, el atinge arhipelagul Filipinelor (aici Magellan este ucis de indigeni), iar de aici, în drum spre Spania, corăbiile se întorc pe la Capul Bunei Speranțe.

<OT

SECȚIUNEA B RENAȘTEREA

Renașterea trebuie văzută ca o perioadă de ruptură în evoluția ideilor și doctrinelor care au dominat Evul Mediu. Unitatea creștină este zdruncinată. Descoperirile științifice, geografice, inovațiile

tehnologice vor determina o dezvoltare economică și demografică deosebită. Mentalitățile vor fi atinse de aceste schimbări: elita se va angaja în această puternică mișcare, plecată din Italia și care va cuprinde întreaga Europă.

I. CARACTERISTICI GENERALE ALE

RENAȘTERII ȘI UMANISMULUI EUROPEAN

În lucrarea sa *Viețile arhitecților, pictorilor și sculptorilor*, Giorgio Vasari (1511 – 1574) menționează deja o „renaștere a artelor” (*rinascita*) pe care el o opune *manierei gotice*, barbariei artistice din epoca post-antică. Pentru prima oară în 1860 Jacob Burckhardt insistă asupra „Renașterii” pe care o vede epocă a istoriei civilizațiilor și artei. Cuvântul francez pe care îl folosește va fi tradus în italiană, sub formă *Rinascimento*.

Așa cum scrie Michelet în *istoria Franței*, factorul fundamental al Renașterii va fi „descoperirea lumii și a omului”. Din secolul al XIV-lea, în special în Italia, are loc o veritabilă întoarcere la sursele antice. Operele grecești servesc drept model și, așa cum spunea Leon Battista Alberti, teoretician al secolului al XV-lea, „Una este produsă de spirit; cealaltă este împrumutată de la natură”. Din punct de vedere economic și cultural, Italia acestei epoci este mult înaintea restului Europei, în orașele bogate se naște mecenatul, care îi va proteja pe scriitori, poeți, arhitecți, pictori. Cei mai celebri protectori ai artelor au fost membrii familiei Medici din Florența. Erudiții italieni regroupează manuscrisele scriitorilor latini în bibliotecile mănăstirilor din Italia, Elveția, Germania. Anul 1453 reprezintă căderea Constantinoplei, dar și data venirii în Europa Occidentală a numeroșilor savanți greci, care vor întări rândurile erudiților.

1.1. Umaniștii

Paralel cu scolasticii care urmează învățământul universitar, umaniștii studiază direct manuscrisele grecești, latine și arabe. Tipografi ca Froben la Basel și istienne la Paris favorizează această mișcare.

Cel mai cunoscut dintre umaniști a fost Erasmus din Rotterdam (1466 – 1536). Cosmopolit, el trăiește în patru țări și predă la universitățile din preiburg și Basel. Opera sa, considerabilă, este

compusă dintr-o imensă corespondență cu alți umaniști și din lucrări ca *Elogiul nebuniei* (1511) și *De institutione principis christiani* (*Despre educarea principelui creștin*), scrisă în 1516 pentru educația lui Carlos al Spaniei. Filosof creștin, el dorește înainte de toate răspândirea Evangheliei. Gândirea sa va face din el unul din principalii precursori ai Iluminismului.

În Italia, umaniștii vor fi cel mai adesea secretarii sau ambasadorii principilor, în sarcinile lor intra organizarea petrecerilor, redactarea scrisorilor și cronicilor, și chiar compunerea poemelor.

1.2. Spiritul umaniștilor

Umanismul are drept scop conservarea și studierea operelor antice. Dacă anumiți umaniști sunt mai apropiați de păgânism, exaltând gloria, frumusețea, viața agreabilă, alții, în schimb, rămân fideli moralei creștine, întorcându-se la sursele doctrinare ale originilor, Biblia în principal. Aceasta se întâmplă mai ales în țările din nord, unde scolastica reprimă interesul pentru autorii antici.

În sens larg, umanismul se va detașa de scolastica medievală și, împreună cu Reforma, va critica dogmele religioase. Se caută din ce în ce mai mult adevărul în afara revelației creștine. Liberul arbitru este cel care caracterizează cel mai bine spiritul umaniștilor în ansamblul lor. Centrele umaniste se află la curtea pontificală, la curțile principilor de la Florența, Mantova, Neapole, iar în afara Italiei, în orașele universitare.

II. UMANISMUL ITALIAN

2.1. Umanismul și literatura de la sfârșitul secolului al XV-lea

Începând cu mijlocul secolului al XV-lea, Florența devine capitala intelectuală a umanismului. Aici, sub protecția familiei Medici, exista un centru de poeți și artiști și o academie care făcea studii și cercetări asupra neo-platonismului.

Din această perioadă reținem numele a patru autori:

Niccolò Machiavelli, născut la Florența, va efectua mai multe misiuni diplomatice în străinătate, fiind secretar și ambasador al Republicii florentine. Mai târziu va lucra pentru familia Medici ca istoriograf. Publică numeroase opere: piese de teatru, ca *La Mandragola* (*Mătrăguna*), o lucrare de reflecție istorică, *Discurs asupra*

primei decade a lui Titus Livius, dar mai ales II Principe

(*Principele*). Această din urmă lucrare, dedicată lui Lorenzo de Medici și scrisă în 1513, descrie realitatea puterii, fără referiri la religie sau la morală. Personajul său, inspirat de Cesare Borgia, este energic, fără scrupule; el nu poate salva Italia din situația catastrofală în care se afla decât unificând-o. Machiavelli va fi primul autor care folosește noțiunea de stat în sens modern.

În *Istoria Italiei*, Francesco Guicciardini descrie dezastrul statelor italiene între 1492 și 1534. În *Amintirile* arată cum istoria este dependentă de pasiunile și ambițiile umane.

Ludovico Ariosto (1474 – 1533), umanist la curtea de la Ferrara, scrie *Orlando furioso* (*Or-lan de furios*), demonstrând tot atâta viață și imaginație ca poezii de curte din Evul Mediu.

Torquato Tasso (1544 – 1595), umanist din Ferrara, scrie drama pastorală *Aminta* și o epopee despre prima *cruciadă* – *Ierusalimul eliberat*, în care amestecă romanescul cu supranaturalul creștin. Un an înainte de moartea sa, scrupule religioase îl vor determina să modifice această lucrare.

Palatul Rucellai din Florența. Conceput de: Alberti în jurul anului 1460.

2.2. Artele

Publicul artistic al Renașterii este constituit în esență din burghezia citadină și societatea de la curtea principilor. Personalitatea artistului iese din anonimat. Colecțiile de opere de artă devin tot mai importante, ornând palatele. Paralel cu instaurarea sistemului bancar european, începe să se manifeste pentru întâia oară liberă concurență între artiști. Dar este de remarcat că spre mijlocul secolului al XV-lea, marile familii, ca Strozzi, Quaratesi, sunt preocupate mai mult de decorarea palatelor decât de cea a capelelor.

Principalii protectori ai artelor sunt: papii Iuliu II și Leon X la Roma; Medici și Cosimo I, mare duce de Toscana, la Florența; familia Este la Ferrara; familia Farnese la Parma.

Michelangelo. *Pietà*. Comandă a unui cardinal francez, ea a fost terminată în 1500. Trebuia să împodobească bazilica San Pietro din Roma.

ARHITECTURA ȘI SCULPTURA

Cei mai mari arhitecți au fost Donato Bramante (1444 – 1515) și Michelangelo Buonarroti (1475 – 1514), care au construit bazilica San Pietro din Roma. Spre deosebire de perioada gotică, Renașterea îndrăgește formele simple, geometrice și stereometrice: pătratul și cercul în plan. Paralel cu construirea bisericilor apar palatele patricienilor și vilele de la țară ale burgheziei. Văzute din exterior, palatele dau impresia unor fortărețe de formă cubică. Centrul clădirii este delimitat de o curte continuată cu o loggie «revăzută cu coloane. Camerele de locuit sunt situate de jur-împrejur.

Alte mari nume asociate arhitecturii sunt cele ale lui Perruzzi, cărui îi aparține construirea palatului Farnese, și Palladio, autorul a numeroase vile.

Sculptura este domeniul care se va lega cel mai mult de antichitate. Reprezentarea nudului în proporții dorite a fi perfecte și într-o libertate deplină de mișcare necesită studii profunde de anatomie. Corpul uman este reprezentat așa cum este, și nu cum ar trebui să fie. Leonardo da Vinci, pictor, sculptor, arhitect, tehnician reprezintă cel mai bine spiritul noii culturi. Sculptor, el realizează aproape în întregime *Statuia ecvestră a ducelui Francesco Sforza* și în același timp scrie un manual de pictură și un tratat de anatomie. Francisc I, regele Franței îl invită să locuiască la castelul Cloux (astăzi Clos-Luce), aproape de Amboise, unde va deceda la 2 mai 1519.

Nu putem disocia numele său de cel al lui Michelangelo, care va realiza fie statui izolate, *ca Pietă, Moise, Sclav înlănțuit*, fie grupuri statuare, ca cele făcute pentru mormintele lui Giuliano și Lorenzo Medici, din capela Medici.

Giovanni Bologna (1529 – 1608) se instalează la mijlocul secolului la Florența. Creează grupuri statuare care se ridică în spirală, oferind din toate unghiurile o bună perspectivă: *Fântâna lui Neptun* la Bologna, *Răpirea Sabinelor* la Florența.

PICTURA, ORFEVRĂRIA, MUZICA

Spre deosebire de sculptură, pictura este dificil de legat de modelele antichității. Principalele centre se află la Veneția, Roma și Florența, în acest din urmă oraș, Sandro Botticelli va reprezenta

trecerea de la *quattrocento* la *cinquecento*. Opera sa degajă o sensibilitate deosebită: *Primăvara, Nașterea lui Venus.1*

Alături de școala din Perugia, reprezentată de Pietro Vanuci, zis Perugino, ale cărui tablouri se caracterizează prin exprimarea valorilor spațiale, demnitatea atitudinilor, suavitatea madonelor, și alături de școala din Parma, reprezentată de Antonio Allegri, zis Cor-reggio, se remarcă școala venețiană. Dintre cei mai

Botticelli a fost și un portretist de seamă. Remarcabilă este lucrarea în care o redă pe tânăra *Simonetta Vespucci*, al cărei degajă frăgezime, calm și poezie (n.tr.).

Extras din *Caietul de anatomie* al lui Leonardo da Vinci. Scheme necesare studierii corpului uman: larinx și picior (1510). Biblioteca regală a castelului Windsor.

Școala italiană. Secolul al XV-lea. *Cina cea de taină*. Milano importanți pictori ai acestei școli amintim pe Veronese, Carpaccio, Giorgione și Tin-toretto. În operele sale, Carpaccio se va inspira din fastuoasele sărbători ale Veneției: *Recepția ambasadurilor la Veneția*. Giorgione se remarcă prin bogăția culorilor sale: *Furtuna*. Maestrul manierismului italian este, fără îndoială, Jacopo Robusti, zis Tintoretto (1518 – 1594): el unește sensul culorii venețiene cu plasticitatea formală a lui Michelangelo. Începând cu mijlocul secolului, figura izolată va fi tot mai mult înlocuită de grandoarea tridimensională a spațiului. Pentru această perioadă trebuie reținute numele a patru mari pictori:

Leonardoda Vinci (1452 – 1519) desenează perfect și își aureolează personajele prin clarobscur. Din perioada petrecută la Milano datează două din capodoperele sale cele mai cunoscute: *Fecioara între stânci* și *Cina cea de taină*. Spre 1500 se întoarce la Florența, unde pictează *Leda*, tablou dispărut, și *Gioconda*. Ultimii ani petrecuți în Franța vor fi consacrați desenului.

Michelangelo (1457 – 1564), deși este protejatul familiei Medici și al papei, rămâne totuși independent. A fost pictor, sculptor, poet, convins că toate artele „se reduc la o formă ideală”. Pentru arta figurativă, forma ideală rămâne desenul. El afirmă totodată că pictura este mai bună dacă se apropie de sculptură. Această plasticitate se

regăsește în *Judecata de Apoi* sau în *Geneza*, fresce pictate pe bolta Capelei Sixtine.

Raffaello Sanzio (1483 – 1520) pictează la Florența, apoi la Roma. Armonia și echilibrul se regăsesc în opere ca *Fresca Gala teii*, *Școala din Atena*, *Portretul lui Miu II*.

Tiziano Vecellio (1477 – 1576) a fost doar pictor. Opera sa respira când ardoare (*Fecioara în templu*), când

Veronese. *Nunta din Cana* (1563). Paris, Senzualitate (*Venus, Amorul sacru* și

Muzeul Luvru. *amorul profan*). Știe să folosească culori somptuoase (*Doamnă făcându-și toaleta*) și realizează portrete remarcabile: *Carol Quintul la Muhlberg*, *Filip H*.

Benvenuto Cellini (1500 – 1571) este recunoscut pentru cizelarea bijuteriilor și pieselor de orfevrărie. A gravat și un număr mare de medalii, dar multe dintre operele sale s-au pierdut. A sculptat: *Perseu tăind capul Meduzei*.

III. RENĂȘTEREA ÎN AFARA ITALIEI 3.1. Franța

RENĂȘTEREA LITERARĂ

Trei perioade sintetizează evoluția Renașterii literare în Franța:

Veronese. Detaliu din partea centrală a *Nunții din Cana* (1563).

1515 – 1534. Îndemnat de Guillaume de Bude, Francisc I creează „colegiul cititorilor regali”, actualul Collège de France

(Colegiul Franței). Aici vor fi predate greaca, latina, ebraica, ceea ce constituia o victorie pentru umanism și reformă. Plătiți direct de Casa regală, savanții acestui colegiu scapă de tutela Sorbonnei.

1534 – 1559. Perioada este marcată de

„Afacerea pancartelor”. Pamfletele violente împotriva liturghiei și curții romane, afișate până și la Amboise, pe ușa apartamentului regal, au determinat reacția violentă a regelui, mergând până la schimbarea atitudinii acestuia față de reformatori.1 în fața acestui val de violențe, Marot este nevoit să fugă.

Rabelais se ascunde, iar Calvin pleacă la Geneva. Din acest moment, Reforma și Renașterea încetează să mai evolueze în același sens. Majoritatea scriitorilor nu mai încearcă să concilieze religia cu dragostea pentru Păgânismul antic.

1559 – 1610. Războiul religiilor aprinde polemicele.

Agrippa d'Aubigné, Blaise de Montluc sunt scriitorii angajați în războaiele religioase. Montaigne rămâne complet în afara acestui fanatism.

Clement Marot (1496 – 1544) a fost ultimul mare orator. Opera sa reprezintă tranziția de la Evul Giovanni Battista Rosso

— (1494 – 1540). Galeria

Urmează represalii împotriva luteranilor suspecti, dintre care Francisc I. Decor de fresce și douăzeci au fost arși. Regele a suspendat chiar dreptul de tipărire lambriuri pe lemn. Castelul

(n.tr.). Fontainebleau.

Mediu la Renaștere. A fost poet de curte (elegii, epistole balade, rondeluri), dar și poet religios. Introduce sonetul în Franța după modelul poeziei italiene. Principala sa operă este reprezentată de *Cei cincizeci de psalmi* traducere în limba franceză a psalmilor lui David. Facilitatea cu care pot fi transpuși pe muzică l-a determinat pe Calvin să-i transforme în cântece bisericești. De-abia în secolul al XVII-lea, lui Marot i se va acorda un loc de onoare în rândul poezilor francezi.

François Rabelais (1494 – 1553), călugăr franciscan.

Jean ciouet (1480 – 1541). părăsește viața monahală pentru a deveni medic la spitalul

Frânase i. Paris, Muzeul l'Hotel-Dieu din Lyon. Este cel mai important umanist

Luvru. francez al acestei perioade. Moștenitoare a Evului Mediu, opera sa este o „gesta” de giganți, o epopee burlesc! Tonul glumeț, câteodată obscen, se încadrează perfect în tradiția fabulelor, în schimb, ideile sale despre educație sunt conforme cu programul umaniștilor Renașterii. *Gargantua și Pantagruel* sunt satire violente la adresa papei, regelui, ordinelor monahale, autorității Sorbonnei. De altfel, aceasta din urmă va interzice publicarea operelor sale.

PLEIADA

În 1547, un grup de tineri, între care Ronsard, Du Bellay, Baif, urmează cursurile marelui elenist Dorat de la Colegiul Coqueret din Paris. Manifestul noii școli *Deferise et illustration de la langue française* (Apărarea și ilustrarea limbii franceze) apare în 1549. Scris de Du

Bellay, poate fi rezumat în trei puncte:

Apărarea limbii franceze împotriva celor care încearcă s-o „latinizeze”, în așa fel încât în franceză să se poată scrie opere tot atât de importante ca cele grecești și latine.

Crearea unei poezii veritabile prin înlăturarea formelor medievale și introducerea noilor forme inspirate de antichitate și poezii italieni.

Identitatea poetului se stabilește doar în funcție de opera și sursa sa de inspirație.

Francesco Primaticcio (1504 – 1570). *Camera ducesei d'Etampes*. Castelul Fontainebleau.

Du Bellay (1522 – 1560) a urmat la începutul vieții o carieră diplomatică. Este un maestru al sonetului, în 1549 compune *Olive*, culegere de sonete, inspirate după modelul lui Petrarca, iar în 1558 apar *Les Antiquités de Rome* (Antichitățile Romei) și *Les Regrets* (Regretele).

R o n s-a r d (1524 – 1585) a fost șeful Pleiadei, îndrăgostit de antichitate, rămâne însă profund atașat regiunii natale, Vendomois. Opera sa poate fi împărțită în trei perioade:

1550 – 1559: Antichitatea și Italia ocupă un loc important în opera sa.

publică patru cărți de ode, imitându-i pe Pindar și Horațiu.

1560 – 1574: Este în același timp poet de curte și poet național. Redactează

Discours sur les misères de ce temps (Discurs despre mizeriile timpului acesta), *glegies*, *Mascarades et Bergeries* (Elegii, Mascarade și Pastorale).

1574 – 1585: Se retrage în schiturile de la Saint Cosme și Croixval, unde compune *Sonnets pour Hélène* (Sonete pentru Elena).

SCRIITORII COMBATANȚI

Blaise de Montluc (1502 – 1577). Soldat în timpul războaielor din Italia, guvernator al provinciei Guyenne în timpul domniei lui Carol IX, s-a remarcat prin măsurile aspre luate împotriva hughenotilor. Spre sfârșitul vieții, după modelul lui Caesar, își scrie *Comentariile*, frescă deosebit de vie a mediului militar în care a trăit.

Agrippa d'Aubigné (1552 – 1630). Combatant în războaiele religioase în tabăra protestantă, publică între 1613 și 1620 *Les Tragiques (Tragicele)*, poem în șapte cânturi care este în același timp satiric, liric și epic.

Michel Eyquem de Montaigne (1533 – 1592). Gentilom din Perigord, celebru pentru prietenia sa cu Étienne de la Boetie, și-a petrecut cea mai plăcută parte a vieții în castelul său din Perigord, și la Bordeaux, unde a fost consilier în Parlament până în 1571, iar apoi din 1581 și până în 1585, primar al orașului. Inaugurează tradiția moralistilor în Franța. Eseul, genul său literar, are drept scop studierea și analizarea comportamentului uman. În 1580 și 1588 apar două volume de *Eseuri*. Distingem trei perioade:

— De stoicism (1572 – 1573)

de reacție sceptică (1576)

de epicureism.

Pedagogia ocupă un loc important în opera sa. Sprijinindu-se pe tradiția antică, își pune o serie de probleme filosofice, dar fără vreo intenție didactică. O mare parte din aceste observații se bazează pe examinarea eului. În acest sens, *Eseurile* sunt prima mărturie autobiografică.

J o de 11 e (1532 – 1573) imită teatrul antic, folosind corul și monologurile, adoptând, înaintea lui Corneille, regula celor trei unități.

Elegii, Mascarade și Pastorale este o culegere de poezii, dedicate reginei Elizabeta a Angliei (n.tr.).

RENAȘTEREA ARTISTICĂ

ARHITECTURA

Influențele italiene pătrund în Franța, fără a abolii însă cu totul arta gotică, așa cum demonstrează bisericele Saint Merry, Saint Eustache și hotelul Cluny (1490). Hotelul Jacques Coeur construit la Bourges este cea mai fastuoasă reședință a secolului al XV-lea. În castelele înălțate spre 1495 pe valea Loarei se combină creneluri, turnulețe, ferestre cu arc în plin cintru, fațade cu colonade și frontoane triumphiulare, în timpul domniei lui Carol al VIII-lea se construiește castelul d'Amboise, iar sub Francisc I cele de la Blois și Fontainebleau. Începând cu 1550, compoziția arhitecturală exterioară și interioară se

supune unor reguli geometrice și aritmetice. Această perioadă este dominată de numele a trei arhitecți, Pierre Les cote (1515 – 1578), Philibert Delorme (1510 – 1570) și Bullant (1525 – 1578). Primul a lucrat la Luvru din 1546, proiectând „la cour carree” (curtea pătrată), și care va fi realizată sub domniile lui Ludovic XIII și Ludovic XIV. Delorme proiectează și execută planurile castelului d’Anet și începe în 1564 palatul Tuileries. Bullant a fost arhitectul castelelor Chantilly și d’Ecouen.

SCULPTURA

Datorită declinului centrelor pariziene, ea se va dezvolta în provincie, caracterizându-se prin sculptura funerară (*Mormântul lui Ioan Neînfricatul*), dar și prin executarea unor statui ce reprezintă personaje culcate sau în rugăciune. Maeștrii școlii de pe Loara, ca Michel Colombe (1430 – 1515) care a realizat mormântul lui Francisc II, adoptă motivele italiene în ornamentație, începând cu 1527, sosirea artiștilor florentini la curtea lui Francisc I va impune caracteristicile artei italiene. Primatice și Rosso vor adăuga la decorarea castelului de la Fontainebleau pictura și sculptura și vor deveni șefii noii școli, care va readuce Parisul la rangul de capitală a Renașterii.

Simboluri păgâne și statuete antice îi inspiră pe sculptorii Jean Goujon (1510 – 1566) în reprezentarea nimfelor de la *Fântâna sfinților inocenți* și pe Germain Pilon, sculptor favorit al Caterinei de Medicis, în realizarea *Celor trei gratii*.

Arta picturală devine mai importantă după 1450, când centrele de artă se deplasează în provinciile de nord, în urma instalării ducelui de Burgundia pe teritoriile sale. Trebuie așteptată însă crearea școlii de la Fontainebleau, sub direcția lui Primatice și Rosso, pentru a putea vorbi de un manierism internațional. A doua școală de la Fontainebleau, constituită sub domniile lui Henric III și Henric IV, este formată dintr-o nouă generație de pictori-decoratori. Cel mai important pictor francez al epocii este Jean Coustou (1485 – 1541), care pictează tablouri cu subiecte mitologice, dar mai ales portrete: *Carol IX, Henric II*.

3.2. În afara Franței

ARHITECTURA

În Flandra, stilul italian își face apariția în special în decorație. La Anvers, primăria este o sinteză interesantă a acestor elemente italiene, pe care le recunoaștem prin prezența loggiilor de tip florentin, combinate cu elemente flamande, ca acoperișurile înalte cu lucarne.

Școala flamandă. Secolul al XVI-lea. Pleter Bruegel. *Parabola orbilor*. Muzeul din Neapole.

În Olanda, Renașterea va fi mai târzie, iar clădirea primăriei orașului Leyda este apropiată prin concepție de cea din Anvers. În Germania asistăm la același amestec de influențe italiene și gotice. Astfel, reședința electorului palatin Otton-Heinrich de la Heidelberg este rezultatul acestui compromis. Influența italiană se face resimțită până în Europa Orientală, dar aici Renașterea nu va fi decât un curent la modă. Sculptori italieni decorează castelul Wavel de la Cracovia și palatul Belvedere dela Praga (1536).

PICTURA

Anvers este centrul cel mai important al școlii flamande. Treptat, el va fi influențat de „italienism”.

A. Dürer. *Adam și Eva*. Gravură (1504).

Pieter Bruegel cel Bătrân (1530 – 1569) domină pictura flamandă a secolului al XVI-lea. Multă vreme considerat drept pictor al moravurilor țărănești, a știut totuși să înnoiască pictura religioasă, plasând-o în peisajele rurale ale Flandrei: *Recensămân-tul de la Bethleem*. A lărgit considerabil arta peisajului: *Anotimpurile*. O parte din opera sa se situează pe linia fantastică a lui Bosch: *Triumful morții*, *Căderea îngerilor rebeli*. A avut doi fii care i-au urmat în pictură:

Pieter Bruegel cel Tânăr, numit și Bruegel al Infernului, și Jan, numit și Bruegel de Catifea.

Albrecht Dürer (1471 – 1528) a fost pictor și gravor. Călătoria întreprinsă în Italia de nord și la Veneția a fost decisivă pentru arta sa. Fascinat de Mantegna, este primul artist german care a studiat serios arta italiană. Dürer este mai mult desenator decât pictor. Alături într-o manieră realistă simbolismul

Evului Mediu (*Melancolia*) cu dorința ca reprezenta adevărul, proprie Renașteri Principalele sale opere sunt *Cei patru apos toți*, *Autoportret*. Dar adevărata dimensiun a geniului său se remarcă în

artele grafice Amintim în acest sens gravurile: *Apoca lipsul, Cavalerul, moartea și diavolul*.

El Greco. *Apocalipsa*. Cea 1610. Colecția Zuloaga.

Lucas Cranach (1497 – 1543 devine pictor la curtea principelui elector de Saxa și unul dintre cei mai fervenți miratori ai luteranismului, căruia îi va crea iconografia. Acordă nudului un loc important și se pare că a dorit să creeze un canon de frumusețe, diferit de cel al esteticii italiene. Renumele său se datorează mai ales portretelor.

Hans Holbein cel Tână

(1497 – 1559) este pictor și desenator german. A călătorit mult: stabilit mai întâi la Basel, pleacă în Franța, apoi în Italia și devine pictorul de curte al lui Henric VIII. Este considerat unul dintre maeștrii portretului: *Henric VIII, Erasmus, Thomas Morus*¹. Opera religioasă a ultimului reprezentant al școlii germane este puțin cunoscută.

Domenikos Theotokopulos, zis El Greco (1541 – 1614), s-a născut în Creta. Studiind în Italia, l-a descoperit la Veneția pe Tintoretto, careva influența puternic. Se stabilește pentru tot restul vieții la Toledo. Deseori pictează într-o manieră sumbră și ardentă atunci când tratează subiecte religioase: *Înmormântarea contelui d'Orgaz*.

3.3. Progresul științei în ciuda lipsei de metodă și de instrumente de observație, s-au fac descoperiri notabile grație unor nume de prestigiu.

Polonezul Copernic (1473 – 1543), teolog și naturalist în același timp a făcut studii umaniste, de matematică și astronomie la Cracovia. El demonstrează Pământul se rotește în jurul Soarelui. Lucrarea în care expune sistemul său de gândire asupra lumii, *Despre mișcările de revoluție ale corpurilor cerești* va fi publicată la un an după moartea sa. Dedicată papei Paul III, lucrarea nu va

¹ în fi interzisă de curtea pontificală.

Ca gravor, Holbein a ilustrat cartea lui Erasmus, *Elogiul nebuniei* (n.tr.).

Leonardo da Vinci anticipează legile mecanicii și are contribuții portante în geologie și botanică. Observând și analizând zborul

păsărilor, realidzează mașini zburătoare. El va supune pasiunilor sale toate forțele naturii.

Italianul C ar d a n o face progrese în domeniul algebrei. Ambroise Pare preconizează pansarea plăgilor.¹ Flamandul Andreas Vesal și francezul Michel Servet au făcut progrese importante în medicină, în jurul lui Paracelsus, medic elvețian, s-a țesut o adevărată legendă. Respins de savanții epocii, importanța lucrărilor sale de medicină nu va fi recunoscută decât în a doua jumătate a secolului al XVI-lea. Ca filosof, el vede în om o ființă tripartită: o parte divină și eternă, o parte spirituală și permanentă, o parte umană și tranzitorie. Datoria omului este de a-și păstra locul pe care Dumnezeu i l-a acordat. Filosofia sa îi va influența pe Jakob Boehme și Angelius Silesius. Goethe îi va găsi un loc în *Faust*, sub forma unui naturalist filosofând asupra existenței. Cercetările sale în domeniul medicinei vor contribui la progresul studiului asupra constituției corpului și a fost primul care s-a aplecat asupra bolilor țesuturilor.

3.4. Concluzii

Ceea ce caracterizează cel mai mult oamenii acestei epoci este curiozitatea fără limite, necunoscută în Evul Mediu, deoarece controlul Bisericii asupra vieții intelectuale era aproape total. Independența intelectuală este confundată adeseori cu erezia. Schimbarea se poate datora descoperirii unor lumi noi.

În Franța, curiozitatea se trezește odată cu descoperirea anticilor. Traducerea operelor latine și grecești va permite oamenilor Renașterii să exalte liberul arbitru, iar autorilor cultivați să studieze lucrările științifice. Totuși, locul lăsat științelor este încă redus în comparație cu scolastica sau cu raționamentul.

Oricât de paradoxal ar părea, progresele științifice se datorează mai puțin umaniștilor și mai mult celor care nu cunoșteau greaca sau latina. Respectul scrupulos al umaniștilor față de antici a contribuit la „rătăcirea” intelectuală a acestora. Teritoriul libertății cucerit de liberal arbitra îi va încuraja pe unii să riște să se expună fulgerelor Bisericii, în astronomie, revoluția epocii a fost descoperirea lui Copernic, care a reușit să demonstreze că Pământul nu este centrul universului, așa cum se credea de la Ptolemeu, ci că, dimpotrivă, el se

rotește în jurul axei sale și înjurai Soarelui. Astrologia, la mare cinste, îl are ca maestru pe Nostradamus. Dar lumea observației se îmbogățește cu studiile lui Bernard Palissy, care s-a îndârjit atât de tare să descopere ceea ce se cunoștea cu mult înaintea lui în Italia.

Fără a lega în mod obligatoriu originea libertății gândirii moderne de umanism, putem sublinia extraordinara eliberare care se va produce față de creștinism

Tot el introduce tehnici noi operatorii: legarea arterelor (n.tr.).

și Biserica. Totuși, umaniștii vor repune puține probleme în discuție; ei reiau chiar majoritatea ideilor moștenite, și platonismul este un exemplu.

REFORMAREA PEDAGOGIEI

Afirmarea individualismului se va completa prin dorința de descoperire a copilului, acordându-se astfel un loc aparte problemei școlii. Pentru prima oară, Jan Van Scorel reprezintă în pictură, în 1531, un școlar ce poartă pe cap o beretă roșie și care ține într-o mână o foaie de hârtie, iar în cealaltă o pană. Scopul educației în Renaștere este de a forma oameni care să fie în același timp și buni creștini, înainte de 1400 sunt create la Paris treizeci de colegii, între care cel de la Sorbonna era destinat teologiei. La începutul secolului al XV-lea, Louvain devine un centru important al Renașterii în Europa. Mai târziu, universitățile engleze se deschid umanismului și Erasmus va preda la Cambridge. Totuși, în timpul Renașterii, colegiile vor înlocui treptat facultățile de artă și vom asista la un declin progresiv al universităților, private de elementele lor cele mai dinamice, în timp ce învățământul se modifică, viața și psihologia elevului vor urma aceeași evoluție. Erasmus, care consacră mai multe lucrări problemei educației, vorbește despre necesitatea de a se recurge la un preceptor. Iezuiții au fost marii agenți de difuzare a învățământului umanist. Ordinul creat între 1574 și 1640 numără 125 de colegii, cu cel puțin 150.000 de elevi.

În centrul preocupărilor educației, umanismul va situa morala și va face din virtuțile acesteia un mijloc de acces la înțelepciune și cunoaștere. Celebra frază cu care se termină scrisoarea lui Gargantua către Pantagruel, *science sans con-science n'est que ruine de l'âme*

(știința fără conștiință nu este decât pieirea sufletului) ilustrează perfect această nouă concepție, în celebrul său tratat *De l'institution des enfants* (*Despre creșterea copiilor*), Montaigne se situează pe aceeași linie a pedagogiei umaniste atunci când scrie că „un copil trebuie să aibă mai degrabă capul bine făcut decât plin”, scopul fiind acela de a forma un om capabil să se conducă în viață. Pentru Montaigne, modelarea fizică este necesară, întrucât corpul este cel care susține sufletul. Și Gargantua, sub direcția lui Pono-crates, primește o educație de gentilom, în care exercițiile fizice și folosirea armelor ocupă un loc important. Descrierea abației Theleme, în care Rabelais a așezat societatea sa princiară, are un singur principiu: „Fais ce que tu voudras!” („Fă ce îți dorește inima!”). El se adresează însă persoanelor de rang, ca de altfel întreg sistemul educativ al Renașterii.

SECȚIUNEA C REFORMA

I. CARACTERE GENERALE

Vânzarea indulgențelor. Gravură satirică germană.

Ideea de Reformă este în realitate rezultatul obținut prin schismă a unei serii de tentative de reformare a ansamblului Bisericii catolice: Cluny, Citeaux, ordinele de cerșetori, conciliile de la Konstanz și Basel. Scopul era de a promova o reformă internă a corpului ecleziastic, pentru a elimina abuzul și cumulul de beneficii care permiteau unei singure persoane să-și atribuie mai multe abații și episcopii, ca și lipsa de educație a clerului și moravurile sale criticabile.

În categoria abuzurilor, la originea directă a Reformei va sta vânzarea de indulgențe de către dominicanul Ioan Tetzel (1465 – 1519). Cumpărarea unei indulgențe, prezentată sub forma unei scrisori, nu are drept scop iertarea păcatelor, ci răscumpărarea acestora. Este o garanție de a interveni în lumea de dincolo pentru păcate comise pe pământ. Mijloc de a răscumpăra păcatele, indulgența introduce venalitatea în Biserică și stabilește o distincție clară între bogați și săraci, contrară spiritului lui Hristos.

Reforma, pe care o putem situa între 1517 și 1555, se compune din mai multe curenți de gândire ce propagă o nouă credință și dintr-o reacție catolică ce promovează o schimbare internă profundă.

Mișcarea Reformei cuprinde patru perioade: din 1517 apare și

se răspândește în Germania doctrina lui Luther; ea este urmată în 1522 de cea a lui Zwingli în Elveția germană; din 1541, Calvin își întemeiază propria biserică la Geneva; în Anglia, Actul de Supremație din 1534 marchează crearea Bisericii anglicane.

Tetzel fusese însărcinat de papa Leon X să vândă în Germania indulgențe, pentru ca din venitul lor să poată termina biserica San Pietro, iar noul episcop de Mainz să poată plăti Papei taxa de confirmare (n.tr.).

Contrareforma catolică este anunțată în 1540 prin constituirea Companiei lui Hristos și definirea riguroasă a doctrinei catolice la Conciliul de la Trento (1545 – 1563).

II. REFORMELE

2.1. Martin Luther

Luther (1483 – 1546). Gravură de L. Cranach. Florența.

Personalitatea lui Martin Luther (1483 – 1546), atât de plină de contraste și extreme, de la umorul trivial până la cea mai înaltă elevație spirituală, nu poate fi separată de gândirea sa. Nu schisma este scopul lui, pentru că el dorește înainte, de toate reabilitarea Bibliei ca sursă esențială a revelației. De aceea, reproșează Bisericii preferința acesteia pentru scrierile patristice.

Luther, călugăr și apoi preot, îl privește pe omul aflat în fața lui Dumnezeu nu prin atitudinea sa morală, ci prin acceptarea de către acesta a judecății divine, în luteranism nu este loc pentru îndoială, iar iertarea divină este o certitudine. Ea este marcată prin două sacramente biblice, botezul și participarea la Cina cea de taină, în momentul celebrării euharistiei, Luther nu crede că există transsubstanțiere, deși apără prezența reală a lui Hristos. Credinciosul, sigur de iertarea divină, trebuie să se abandoneze în mâinile lui Dumnezeu, care îi va indica voința sa prin practicarea altruismului și revelării vocației.

Luther își difuzează ideile prin afișarea pe poarta bisericii castelului de la Wittenberg, la 4 septembrie 1517, a celor 95 de teze. Ruptura cu Roma are loc în 1518, când Luther refuză să-și retracteze tezele în fața Dietei de la Augsburg. În 1520, își publică programul sub forma a trei scrieri fundamentale \ *Apel către*

Gravură de Dürer. B.N. Estampes.

nobilimea creștină de națiune germană, Captivitatea babilonică a bisericii, și Libertatea creștină, în același an, la Wittenberg, arde în fața studenților și a mulțimii bula papală prin care era amenințat cu excomunicarea, proclamată însă în 1521. Este salvat de ducele de Saxa, Frederic cel înțelept, la curtea căruia se refugiază și traduce între 1521 și 1522 Noul Testament în limba germană, în 1530, Dieta de la Augsburg ia act de diviziunea produsă între principii catolici și cei protestanți. *Melekehthon* (1497 – 1560). Melancthon prezintă *Confessio Augustana*, în care expune bazele luteranismului și la care răspunde doctorul în teologie, Jan Eck, prin a sa *Confutați-o Augustana*.

În 1555, o nouă Dietă la Augsburg, cea mai celebră, aduce pacea religioasă; n Germania, recunoscându-i pe luterani egali cu catolicii, în fiecare stat, credința religioasă depinde de alegerea pe care o face prințul pentru supușii săi.

2.2. Zwingli

Admirator al lui Erasmus, Ulrich Zwingli (1484 – 1531) este câștigat de ideile luteranismului, de care se va separa însă pentru a crea la Zürich o comunitate religioasă strictă, împingând luteranismul la extrem, Zwingli reclamă abolirea în Biserică a tot ceea ce nu este fondat pe Biblie: picturi religioase, procesiuni, orgă, cântece religioase, în 1529, la Marienburg, se încearcă o conciliere cu Luther, care nu a reușit însă, deoarece Zwingli refuză să vadă în Cina cea de taină altceva decât simbolul lui Hristos.

Zwingli (1484 – 1531). Gravură. B.N. Estampes.

2.3. Jean Calvin și predestinarea

Jean Calvin (1509 – 1564), născut la Noyon, primește mai întâi o formație juridică, apoi se convertește la luteranism, consacându-se studiului teologiei. Alungat din Regatul Franței în 1534, el se refugiază la Basel, unde publică în 1536 *Christianae religionis institutio* (*Instituția religiei creștine*), în esență, mesajul calvinist are la bază doctrina predestinării: în eternitatea sa, Dumnezeu i-a destinat omului fie mântuirea, fie damnația eternă. Singura scăpare a omului este adaptarea vieții sale la exigențele divine, toată activitatea sa trebuind să fie pusă în slujba lui Dumnezeu.

Calvin (1509 – 1564). Rotterdam, Muzeul Boijmans.

Instalat definitiv la Geneva în 1541, Calvin își organizează Biserica. Ea este dirijată după norme foarte severe de prezbiteri, care pot fi pastori sau laici aleși. La Geneva, în 1559, este fondată o academie calvinistă, care avea drept scop formarea de predicatori. Aria de extindere a calvinismului pornește din Elveția și ajunge în Germania occidentală, Franța (hughenoții), Scoția și nordul Țărilor de Jos.

2.4. Anglicanismul în 1526, regele Henric VIII (1491 – 1547) al Angliei decide să-și repudieze a doua soție, pe Catherine de Aragón, prima oară căsătorită cu fratele mai vârstnic al acestuia, Arthur. Papa refuză anularea căsătoriei, însă Henric VIII o obține în 1532 de la Thomas Cranmer, noul arhiepiscop de Canterbury. Ruptura oficială cu Roma survine la 30 aprilie 1534, când Parlamentul a promulgat Actul de Supremație prin care regele devine șeful Bisericii engleze. Ecclesiasticiii regatului sunt obligați să presteze jurământ de credință regelui în calitate de șef al Bisericii anglicane. Cei care refuză sunt aspru pedepsiți, ca Fischer, episcop de Rochester și cancelarul Thomas More (Morus), care sunt executați. Henric VIII se folosește de noua sa autoritate religioasă pentru a desființa comunitățile, bunurile acestora revenind Coroanei. Schisma anglicană este o manifestare profund națională. Astfel, în acțiunea de a se recăsători cu favorita sa, Anne Boleyn, regele este susținut de Parlament, rezistența episcopală fiind zdrobită prin forță. Doar Irlanda refuză lupta cu Roma, ea rămânând în continuare în sfera de obediență a catolicismului roman.

III. CONTRAREFORMA

— „I” <”.; -4”.

3.1. Inițiativele papalității

Conciliul de la Trento este convocat de papa Paul III în 1542. Oficial, 1 lucrările se deschid în 1545 și durează până în 1563. Scopul acestui conciliu este definirea riguroasă a doctrinei catolice. În prima sesiune se formulează doctrina contrareformei și sunt promulgate decrete de autoreformare. Tot în această sesiune se decide confruntarea tradiției Bisericii cu Sfintele Scripturi. A doua sesiune durează între 1551 și 1552 și ea va fi dominată, ca de altfel și a; treia,

de Iezuiți, care vor accelera reforma internă. Iertarea este definită ca un dar al lui Dumnezeu, dar omul își păstrează libertatea de a o refuza. Cele șapte sacramente sunt păstrate, slujba se oficiază tot în limba latină și nu în diversele limbi naționale, iar textul de referință pentru Biblie rămâne Vulgata. Se reafirmă autoritatea pontificală și obligația de celibat pentru preoți.

Se deschid școli de teologie și seminarii pentru formarea viitorilor preoți, înființate în fiecare dioceză, școlile sunt plasate sub autoritatea episcopală.

Paralel cu această acțiune reformatoare, papalitatea continuă lupta împotriva ereziilor, restaurând Inchiziția, care trece sub controlul său. Pontificatele lui Paul IV (1555 – 1559) și Pius V (1566 – 1572) sunt marcate de o întoarcere la austeritate a curții romane. Pius V formează o comisie de cardinali, Congregația Index-ului, pe care o însărcinează cu alcătuirea unei liste de opere considerate periculoase pentru credință, a căror lectură este interzisă fidelilor. Deciziile comisiei antrenează interzicerea vânzării și difuzării acestor lucrări în statele catolice.

3.2. Acțiunea Ordinelor înnoirea Bisericii se face și prin înființarea de noi ordine, ca cel al Theatinilor, fondat de episcopul de Chieti, Gian Pietro Caraffa (Chieti, în latină: Theatinus), viitorul papă Paul IV. Ordinul este dublat de unul feminin. Theatinii au drept scop practicarea cotidiană a carității, propagarea și susținerea credinței, ca și asistența acordată bolnavilor.

— 1<M / dit ISÂ2 „ari.

Ignatio de Loyola (1491 – 1556).

De origine bască, spaniolul Ignatio de Loyola de Recalde a fost întemeietorul Companiei lui Iisus.

Nobilul Ignatiu de Loyola (1491 – 1556) creează în 1535 Compania lui Iisus. La origine, Iezuiții sunt șase prieteni care și-au făcut studiile de teologie împreună. Grupul lor se lărgeste după instalarea la Roma în 1539. Papa Paul III aprobă în 1540 statutul Companiei. Iezuiții depun jurământ de obediență, sărăcie și celibat. Autoritatea supremă este cuvenită papei, care o deleagă unui general, ales pe viață de principalii membri ai ordinului. Ignatiu de Loyola este

primul general al Companiei, în renovarea catolicismului militant, rolul Iezuiților este predominant; educatori, ei practică un excelent învățământ secundar și vor determina retragerea protestantismului din Țările de Jos, statele renane, Bavaria și Austria.

Organizați într-o veritabilă armată, așa cum subliniază și titlul de „general”, Iezuiții își încep acțiunea misionară în Brazilia, Perú, China și Japonia.

Legământul lor special de obediență, care îi plasează sub directă autoritate pontificală, face din ei campionii Romei. Ideile lor ultramontaniste¹ vor determina în Franța o ostilitate deschisă a Parlamentului și Universității, apărători ai galicanismului, adică ai supremației regelui asupra Bisericii în Franța.

Sfântul Filippo Neri (1515 – 1595) fondează un nou ordin, Congregația Oratoriului, opus Iezuiților, întrucât se baza pe principiul autonomiei absolute, pe absența jurământului și libertatea interioară. Dragostea fraternă, și non-obediența comună, permite răspândirea rapidă a congregației în Europa, America de Sud și Extremul Orient.

3.3. Bilanțul Contrareformei

Contrareforma înseamnă și apariția a numeroase ordine și congregații: Oblații Simțului Charles Borromee (1578), Părinții Morții Bune ai Simțului Camille i (1584), Trapiștii (1664). Înnoirea sentimentului religios a permis consi-Ultramontanismul susținea pretențiile papalității la împărăția pământească și la amestecul treburile interne ale statelor (n.tr.).

derarea acestei perioade, care se întinde între 1560 și 1660, un veritabil „secol al sfinților”. Epoca barocă este marcată de două mari figuri mistice, Sfântul François de Sales (1567 – 1622) și Sfântul Vincent de Paul (1576 – 1660). Primul fondează în 1618 Ordinul Vizitandinelor, ai cărui membri trebuie să practice caritatea și rugăciunea interioară. Aprobarea papală nu a fost obținută decât atunci când François de Sales a acceptat modificarea proiectului, transformând ordinul într-unul contemplativ.

Sfântul Vincent de Paul este întemeietorul a două ordine, Lazariștii și Surorile Carității.

Contrareforma a determinat nașterea de-a lungul secolelor

XVII-XVIII a unor mișcări populare, între care amintim *quietismul* și *pietismul*. Cele două doctrine reclamă o disponibilitate totală pentru meditația religioasă. Contemplația permanentă a lui Dumnezeu este activitatea esențială a credinciosului. Cele două forme de gândire se deosebesc totuși în unele puncte ale dogmei. Astfel, pietismul protestant valorizează relațiile de fraternitate directă între credincioși, în timp ce quietismul catolic lăsa o parte importantă sub conducerea morală a Bisericii.

SECȚIUNEA D

EVOLUȚIA SOCIALĂ A FRANȚEI ÎNTRE 1610 ȘI 1715

I. RENOVAREA RELIGIOASĂ

1.1. Operele: învățământ, asistență

Așa cum s-a stabilit la Conciliul de la Trento, ordinele religioase, ca cel al Lazariștilor, organizează seminariile în scopul evanghelizării celor de la țară. Educația tinerelor fete, făcută multă vreme în familie, este încredințată acum surorilor Ursuline. Ordinul Oratoriului este introdus în 1611 de cardinalul Berulle (1575 – 1629), care devine primul superior general. Caritatea și asistența, sub forma operelor laice, sunt încurajate prin fondarea la inițiativa lui Vincent de Paul, în 1638, a Așezământului copiilor găsiți și Așezământul celor fără acoperiș de la azilul de la Salpetrières.

1.2. Jansenism și galicanism

Episcopul d'Ypres, de origine olandeză, Cornelius Jansenius (1585 – 1638), scrie Augustinus, operă consacrată doctrinei Simțului Augustin (354—30), publicată postum, în 1640. Conform acestei lucrări, doar voința divină îi poate acorda omului harul. Poziția acestei doctrine atrage imediat ostilitatea Iezuiților. Abatele de Saint-Cyran și preotul Antoine Arnauld introduc în Franța jansenismul. La cererea Iezuiților, Sorbonna rezuma jansenismul în cinci propoziții, condamnate de Papă în 1653. În aceste condiții, scriitorul Pascal ia apărarea jansenismului în *Provinciale sau Scrisori către un provincial* (1656 – 1657). El îi atacă în mod violent pe Iezuiți, reproșându-le ușurința cu care păcatele cre Simon de Tours. Saint Vincent de Paul.

Ph. de Champaigne. 1 *Maica Angélique*. Muzeul Luvru.

dincioșilor sunt absolvite, fapt pentru care în 1660, Ludovic XIV

condamnă Pro v? * dalele să fie arse în public. După o perj oadă în care conflictul pare să se fi aplanat” el reizbucnește între 1700 și 1715, marcaj de criza din 1709 și de distrugerea mănăstirii Port-Royal-des-Champs.

Mănăstirea Port-Royal-des-Champs.

Galicanismul, mișcare ce urmărește ca regele să dețină puterea asupra bisericii

„M –, se manifestă în Franța mai ales între 1674

și 1693 pnnconflictulcare Hopunepeludovic XIVR – omei. În 1674 suveranul decide să extindă acest drept asupra întregului regat. Aceasta îi permite regel sapnrneascavemtunleanunutor episcopii vacante înaintea instalării noului titular în 1678, Innocentm XI condamnă decizia regală, în aceste condiții, Ludovic XIV convoacă o Adunare extraordinară a clerului, care aprobă Declarația cele patru articole, redactată de Bossuet, episcop de Meaux. Această declarație afirmă independența putem temporale în raport cu cea spirituală a papei, superioritate conciliilorumversa

rezerve asupra infailibilității pontificale. Conflictul durează până în 1693, când i*, r» h». Ludovic XIV renunță să impună Declarația în Franța.

Scene din viața aristocrației. Gravuri din secolul al XVII-lea.

II. EVOLUȚIA

MORAVURILOR

Curtea lui Ludovic XIV dă tonul tuturor curților europene. Oamenii poartă părul lung, apoi peruci și se îmbracă cu veșminte strânse pe talie, prevăzute cu mâneci și revere largi. Femeile poartă o fostă lungă, cu corset strâns pe talie.

Femeile participă activ la reînnoirea intelectuală, în saloanele literare, unde se dezvoltă un stil prețios. Cel mai celebru este salonul doamnei de Rambouillet, „Camera albastră”. Conversația, în același timp mondenă și culturală, devine un veritabil exercițiu savant, răspunzând unor rer puii stricte. Plăcerile oratorice sunt dublate de reguli de curtoazie, de respect datorat doamnelor reunite la cenaclu.

Hotelurile particulare se modifică pentru a răspunde mai bine noilor exigențe ale sociabilității. Astfel, încăperea unică cedează treptat

locul unor piese specializate – sufragerii și saloane.

Divertismentele aristocratice cele mai gustate sunt vânătoarea, muzica și dansul. Promenadele pariziene conduc la Piața Regală, de-a lungul Bulevardului Reginei, pe sub galeriile Palatului unde se instalează magazine de modă și librării.

HI. CURTEA ȘI SOCIETATEA MARELUI SECOL

3.1. Curtea

Ludovic XIV, ca și alți regi ai Franței dinaintea lui, duce o viață itinerantă, între Luvra, Fontainebleau, Saint Germain-en-Laye, dar în final se stabilește la Versailles în 1682. Curtea se instalează odată cu el, o enormă masă de 5.000 de persoane, inclusiv curtezanele și serviciile Casei Regale: capela, serviciul de cameră, de vânătoare etc. Nu trebuie uitați membrii Casei militare a suveranului. Ludovic XIV instaurează eticheta, ansamblu de reguli care *organizează viața* regelui și raporturile sale cu Curtea. Este în același timp un cod de sociabilitate, un ghid de politețe și o practică a vieții cotidiene nobiliare.

3.2. Societatea: cler, nobilime, burghezie, țărănime

Clerul, primul ordin al națiunii, este divizat în clerul înalt, ce grupează prelați proveniți din familii nobile, și clerul inferior, recrutat din starea a treia și de condiție mediocră. Posedă o organizație autonomă, juridică și financiară: ca și seniorii, percepe dijma și trăiește din venitul beneficiilor; e scutit de biruri și își răscumpără capitația, vărsând însă regelui un dar gratuit la fiecare cinci ani și zecimi anuale menite să amortizeze datoria publică. Pentru a obține o funcție ecleziastică, trebuie să se înscrie pe „foaia de beneficii” a regelui, listă nominală dependentă de suveran și supusă aprobării pontificale. Preoții sunt numiți de către episcopi, dar numele lor este cel mai adesea propus de către un protector: senior, oraș, abate.

În cursul secolului al XVII-lea, nobilimea grupează câteva sute de mii de Persoane. Ea este divizată în două corpuri: cei a căror apartenență nobiliară datează din vremea cruciadelor, și cei care sunt înnobilați începând cu această perioadă, înnobilarea poate fi obținută prin cumpărarea unei funcții cu titlu Personal, ca de exemplu cea de „Notar și Secretar al regelui”, persoana respectivă trecând automat în rândurile nobilimii de robă. Apartenența la nobilime interzice

exercitarea anumitor profesii, cum ar fi cea de comerciant.

Burghezia cunoaște o înflorire importantă în timpul domniei lui Ludovic XIV marcată prin aceea că regele își alege colaboratorii din rândurile acesteia, în timp ce nobilimea de sânge cunoaște un fenomen general de pauperizare, burghezia se îmbogățește și, după ce adoptă stilul de viață nobiliar, dorește să fie integrată în al doilea ordin al națiunii, ceea ce se și întâmplă în cazul celor ce își căsătoresc fiicele cu nobili scăpătați.

Țăranii formează majoritatea populației. Servajul a dispărut aproape complet, iar fermierii sunt tot mai numeroși. Există mai multe categorii de țărani, de la cel bogat care posedă pământ, semințe, animale și are servitori, până la cel foarte sărac, ce lucrează cu ziua, deplasându-se cu familia dintr-un loc în altul. Revoltele țărănești care au izbucnit în această perioadă, în 1660 în Bourbonnais, în 1664 în Landes și 1675 în Bretania, au fost reprimare cu mare asprime.

trecând automat în rândurile nobilimii de robă. Apartenența la nobilime interzice exercitarea anumitor profesii, cum ar fi cea de comerciant.

Burghezia cunoaște o înflorire importantă în timpul domniei lui Ludovic XIV marcată prin aceea că regele își alege colaboratorii din rândurile acesteia, în timp ce nobilimea de sânge cunoaște un fenomen general de pauperizare, burghezia se îmbogățește și, după ce adoptă stilul de viață nobiliar, dorește să fie integrată în al doilea ordin al națiunii, ceea ce se și întâmplă în cazul celor ce își căsătoresc fiicele cu nobili scăpătați.

Țăranii formează majoritatea populației. Servajul a dispărut aproape complet, iar fermierii sunt tot mai numeroși. Există mai multe categorii de țărani, de la cel bogat care posedă pământ, semințe, animale și are servitori, până la cel foarte sărac, ce lucrează cu ziua, deplasându-se cu familia dintr-un loc în altul. Revoltele țărănești care au izbucnit în această perioadă, în 1660 în Bourbonnais, în 1664 în Landes și 1675 în Bretania, au fost reprimare cu mare asprime.

SECȚIUNEA E

MIȘCAREA INTELECTUALĂ

DIN EUROPA ÎNV SECOLUL

al XVII-lea i. mișcarea științifică în Europa

11.1. Caracteristici geni-rale

Progresul științific nu a venit din universități, ci aparține unor grupuri de amatori culti Wați, din rândurile burgheziei sau aristocrației. Savanții! ȋ-iu se cantonează într-o disciplină unică, ci unii dintre 3 i, ca Leibniz sau Descartes, sunt în același timp filoso: Ași, matematicieni, fizicieni și astronomi.

Portret Muzeul LUVru

Hals

Cercetătorii și amatorii luminează; i se grupează în interiorul academiilor și își practică ș-țința grație creării de observatoare astronomice, ca cell ȋ din Paris (1667), de muzee și grădini botanice, ca C3-rrădina Plantelor (1626). Schimbul dintre cercetători «. este favorizat de publicarea începând cu 1665 a Revistei Savanților. Este definită metoda experimentală: observarea fenomenelor și experimentarea, enunțarea un eji reguli generale.

1.2. Progresul științei o-i

Matematicile progresează datorit ită lucrărilor lui Fermat (1595 1665), care fondează teoria numerelor și pune bazele calculului probabilităților. Descartes (1595 – 1650) pune bazele geometriei analitice, iar Leibniz (1646 – 1716) elaborează calculul infinitesimal.

Astronomia progresează cu germanul Kepler (1571 – 1630), care urmând teoriile lui Copernic, modificându-Le t acolo unde este cazul, exprirregile fundamentale ale mișcării astrelor. El formulează „legea lui Kepler” Care definește orbitele eliptice ale planetelor, explicând această traiectorie prin atracția reciprocă a corpurilor grele. Desenează „lunetreta lui Kepler”, prima lunetastronomică, ameliorează calculul astronomic al * TMTM”.

Galileo Galilei (1564 – 1642) descoperă munții de pe Lună, sateliții lui Jupiter și existența petelor solare. Profesor de matematică la Pisa, apoi la Florența, reunește observațiile sale astronomice cu cele ale lui Copernic și Kepler, punând bazele raționamentului științific și ale metodei experimentale. Afirmă că sistemul nostru este heliocentric și că Pământul este în mișcare, ceea ce îi va aduce condamnarea Bisericii în 1616. Își reafirmă tezele în *Tratatul asupra universului lui*

Ptolemeu și Copernic, pe care le retractează însă sub amenințarea ecleziastică.

În 1687 I s-a ac Newton (1642 – 1727) descoperă legea gravitației și atracției universale. Observațiile se perfecționează prin punerea la punct a lunetei de apropiere a olandezului Jansen, a lunetei astronomice a lui Galilei și a telescopului.

Secolul al XVII-lea înseamnă și progrese spectaculoase în domeniile fizicii și chimiei, în 1590, Jansen a inventat microscopul, urmat de realizarea barometrului, perfecționat în 1643 de Torricelli. Francezul Mariotte (1620 – 1684) stabilește raportul dintre volumul unei mase gazoase și presiunea suportată de aceasta. D e n is P ap în (1647 – 1714) constată forța de expansiune a vaporilor de apă comprimați, și construiește „oala lui Papin”, strămoș al motorului cu aburi. Viteza luminii este calculată în 1676 de danezul Romer.

Principalele progrese din chimie, aflată încă în stadiul de observare și descriere a reacțiilor, se datorează englezului o y l e (1626 – 1691), fondatorul chimiei organice. Științele naturale progresează grație lui Tournefort (1656 – 1708), care stabilește prima clasificare botanică, punând bazele unei metode mai riguroase. Medicina cunoaște un progres deosebit prin descoperirea englezului Harvey a circulației sângelui (1615), și a globulelor din sânge de către olandezul Leuwenhoeck.

II. MIȘCAREA LITERARĂ ȘI FILOSOFICĂ DIN EUROPA

<!: i

2.1. Franța

f.j

2.1.1. Caracteristici generale!

În secolul al XVII-lea, literatura este marcată de respectul pentru principiile monarhice și religioase. Aceasta nu exclude însă practica unui spirit critic, așa cum întâlnim la La Bruyère, moralist care nu face nicio concesie atunci când descrie Curtea și nobilimea de la Versailles. Scriitorii acestui secol sunt atrași de descrierea a ceea ce se petrece în interiorul omului, de *analiza* fluxului pasiunilor sale.

În a doua jumătate a secolului al XVII-lea, imaginația și sensibilitatea sunt înlocuite de cultul rațiunii. Genurile literare sunt

mai clare, ele fiind definite de reguli, cum ar fi regula celor trei unități de timp, loc și spațiu, însăși limba este purificată, Căutându-se exprimări clare și o reprezentare teatrală. Gravură din 1654.

precise. Sintaxa, până atunci liberă, este supusă unor reguli stricte. Principalul reformator al limbii este Malherbe, care înlătură provincialismele și cuvintele de origine străină. Este susținut de Academie, care își ia sarcina de a supune limba și stilul unor canoane literare și de sintaxă bine definite.

Trei mari perioade literare caracterizează secolul al XVII-lea:

Preclasicismul (1600 – 1660): elaborarea foarte lentă a unei doctrine, proces ce are loc în contextul unor tendințe diverse – barocă, romanescă, prețioasă, burlescă.

Maturitatea clasică (1660 – 1680): epoca regulilor și a bunului-gust.

Criza clasicismului (1680 – 1715): marcată de Disputa dintre Antici și

Moderni (1687 – 1714).

2.7.2. Preclasicismul

F r a n ç o i s de Malherbe (1555 – 1628), poet oficial al curții regelui Henric IV, a lăsat puține opere: ode, *Ode a Marie de Medicis* (*Odă Mariei de Medicis*); sonete, *Consolat jon a M. du Perier* (*Consolare pentru domnul de Perier*). Dorind să purifice limba, el recomandă folosirea unui stil simplu și clar. Poezia sa tratează despre morală, subiecte de circumstanță, și se remarcă printr-o muncă asiduă asupra stilului și o perfectă stăpânire a tehnicilor. Principalii săi continuatori sunt **M a y n a r d** (1582 – 1646) și **Racan** (1589 – 1670).

Sub influența salonului doamnei de Rambouillet, foarte activ între 1625 și 1645, se dezvoltă spiritul monden, ca o reacție contra celui trivial de la curtea lui Henric IV. Spiritul prețios conduce la un nou ideal, cel al „omului cinstit” (*honnête homme*), politicos, rafinat, buna conduită fiind cultivată ca o adevărată artă. Excesele rafinamentului conduc la apariția prețiozității, pe care o remarcăm în romanul pastoral sau cel de aventuri: *L’Astree* de **Honoré d’Urfé** (1607 – 1613) și *Le Grand Cyrus* (*Marele Cyrus*) de Madeleine de Scudery. Epopeea prețioasă este ilustrată de *La Pucelle* (*Fecioara*) de

Chapelain sau C/ovw (1657) de Desmarets de Saint-Sorlin. Poetul Paul Scarron (1610

1660) reacționează împotriva exceselor prețiozității și reia verva lui Rabelais *Roman Comique* (*Roman comic*), *Virgile travesti* (*Vergiliu travestit*).¹

După ce urmează studii de drept, Pierre Corneille (1606 – 1684) i consacră teatrului, cunoscând în 1636 primul său mare succes *Cule Cid* (*Cidul*)? în 1647 este primit la Academia Franceză. Deși cele mai multe din operele sale sunt comedii – *Melite ou Ies Fausses Lettres* (*Melite sau Scrisorile false*, 1629), *L'illusion Comique* (1636) sau *Le Menteur* (*Mincinosul*, 1643) – el este celebru mai ales pentru tragediile sale, în care tipul de roman idealizat, împrumutat de la Titus Livius sau Seneca, aduce în prim-plan eroul tragic de tip cornelian: *Medee* (*Medeea*, 1635), *Horace* (*Hora* (în, 1640), *Cinna ou la Clemence d'Auguste* (*Cinnasau Clemența lui August*, 1640), *Polyeucte* (1643), *Rodogune, princesse des Parthes* (*Rodoguna, principesa a părților*, 1644), *Nicomede* (1651), *Attila* (1667), *Tite et Berenice* (*Titus și Berenice*, 1670). Tragedia lui Corneille este înainte de toate una a grandorii, în care principalele valori morale îl depășesc pe om în conduita sa obișnuită, iar dragostea nu este o pasiune oarbă, ci adeseori o datorie. Atracția ființei iubite se bazează pe meritele sale. Personajele acționează după principiul voinței.

Datorită unei inteligențe precoce, personalitatea lui Blaise Pascal (1623 – 1662) se manifestă de timpuriu în domenii diverse: la 16 ani este autorul unui *Tratat despre conice*, iar la 19 ani realizează o mașină de calculat pentru tatăl său. Din 1651 se instalează la Paris și frecventează Port-Royal, unde de altfel se va retrage în urma unei revelații pe care a avut-o în noaptea de 23 noiembrie 1654. Această noapte va fi descrisă minuțios în *Memorial*, găsit după moartea sa. După *Provinciales* (*Provinciale*), pregătește o vastă operă consacrată *Adevărului religiei creștine* (*Ferite de la religion chrétienne*), operă neterminată. Notele sale vor fi adunate de Domnii de la Port-Royal și publicate în parte în 1670, sub forma *Cugetărilor* (*Pensées*).

Provincialele sunt un pamflet necruțător contra doctrinei iezuite și dorinței de putere a reprezentanților ei. În *Cugetări* Pascal prezintă

omul ca incapabil să atingă fericirea, întrucât singur nu poate cunoaște adevărul și justiția. Animat de principiul măreției, Pascal este constant sfâșiat de durerea de a-l nu putea atinge. Un singur remediu îl poate liniști: dragostea pentru Dumnezeu.

Pe lângă autorii care trăiesc, sau încearcă s-o facă, de pe urma scrisului, apare un nou grup de scriitori mondeni, care se consacră relatării experienței personale sub forma confidențelor amicale. Marie de Ra**b**u**t** în – Ch**a**n**t**al, marchiză de Sévigné (1626 – 1696) își trăiește văduvia prematură printr-o corespondență asiduă cu prietenii și mai ales cu fiica sa, doamna de Grignan. *Scrisorile* sale sunt un tablou fidel al societății timpului său. Doamna de La Fayette (1634 – 1693) își consacră scrisul psihologiei amoroase de

Scarron face parte dintre scriitorii care cultivă genul burlesc, parodia și caricatura (n.tr.). 176

la Curte: *La Princesse de Clèves* (*Principesa de Clèves*). François de Marcillac, duce de La Rochefoucauld (1613 – 1680), autor al *Maximelor*, și dușmanul său intim, Car**d**in al u**l** de Re**t**z (1614 – 1679), \n*Memoriile* sale, ne-au transmis experiența unei existențe dezamăgitoare, datorată evenimentelor tulburi din timpul Frondei.

2.1.3. Literatura sub domnia lui Ludovic al XIV-lea

Jean-Baptiste Poquelin, zis Molière (1622 – 1673) fondează în 1643 împreună cu familia Bejart, Ilustrul Teatru. Viața sa este o luptă dusă până la epuizare, în scopul punerii în scenă a propriilor piese. *Tartuffe*, în care se pune problema cucerniciei interesate, suscită numeroase reacții reunite în „Cabala Bigoților”, piesa fiind interzisă între anii 1664 și 1669. Opera sa, extrem de complexă, cuprinde farse, comedii-balet, comedii de moravuri și de caracter. Principalele opere ale lui Molière sunt:

Prețioasele ridicole (1659)

Școala bărbaților (1661)

Pisălogii (1661)

Școala femeilor (1662)

Critica școlii femeilor (1663)

Tartuffe (1664) – prima versiune în trei acte

Donluan (1665)

Mizantropul (1666)

Avarul (\66%)

Tartuffe (1669) – versiune definitivă *W Burghezul gentilom* (1670) – comedie-balet *Vicleniile lui Scapin* (1671)

Femeile savante (1672)

Bolnavul închipuit (1673)

Inspirația lui Molière se bazează mai ales pe observarea moravurilor și caracterelor timpului său, chiar dacă nu ezită să se inspire din Plaut pentru *Avarul*. Comicul este exploatat sub toate formele, de la farsă (mascaradă), la comedia de situație și cea de caracter. Intriga nu este niciodată construită în mod savant, deznodământul are prea puțină importanță, scopul autorului fiind acela de „a-i face pe oamenii cinstiți să râdă”.

Jean de la Fontaine (1621 – 1695) sosește la Paris în 1658, unde se împrietenește cu Fouquet, Intendent general al Finanțelor. Publică *Povești* în 1665, apoi primele șase volume ale *Fabulelor* în 1668, urmate, în 1678, de volumele VII până la XI. Primit la Academie în 1684, *prinepitre a Huiet* (*Epistola către Huiet*) se situează în 1687 de partea Anticilor. Inspirația lui La Fontaine se datorează unei cunoașteri aprofundate a lui Esop (sec. al VI-lea î.Hr.), Babrius

(sec. al II-lea î.Hr.), Fedru (sec. I d.Hr.), dar și a fabuliștilor medievali. Toate societatea secolului al XVII-lea este transpusă în lumea animală, pe principiul unei intrigi rapide, dar bine construite, cu expunere, peripeții, deznodământ. Tot ansamblul are la bază o morală fondată pe constatări de viață, prudență și moderație

Jean Racine (1639 – 1699) și-a făcut studiile la școlile de la Port-Royal între 1655 și 1658, iar tinerețea și-a petrecut-o în mediu jansenist. Viața sa de autor dramatic începe cu *Andromaca* (\661), prima sa capodoperă, și se termina practic cu eșecul *Fedrei* (1677), deoarece el se va îndepărta de teatru și nu va mai compune decât două piese, *Esther* (1689) și *Attalie* (1691), scrise la cererea doamnei de Maintenon.

Principalele sale opere sunt:

— *Tebaida* (1664)

,). *Alexandru cel Mare* (1665)

Andromaca (1667)

Briemnicits (1669)

Berenice (1610)

Baiazid (1612)

1 Mitridate (1673)

Ifigenia (1674) *Fedra* (1611) *Esther* (169) *Attalie* (169)

Racine se inspiră de multe ori din legende grecești, istorie și Biblie. Acțiunea se rezumă în esență la pasiuni și reacții sufletești, provocate de dragost Tragediile încep în momentul în care izbucnește criza, care se prelungește p: jocul sentimentelor.

Jacques-Benigne Bossuet (1627 – 1704), originar din Dijon, de vine preot în 1652. Din 1659 vine la Paris, unde se remarcă prin arta sa oratorică, prin predici și discursuri funebre. Bucurându-se de favoarea Curții, este timp de zece ani preceptorul Delfinului. Episcop de Meaux în 1681, el se opune quietismului lui Fénelon. Opera sa se compune din scrieri oratorice, didactice și polemice.

Scrierile oratorice sunt înainte de toate o predică creștină. Dincolo de explicarea dogmei printr-un anumit eveniment ales, Bossuet vizează o didactică a credinței, veritabilă practică în cotidian. Principalele *Oraisons funebres* (Discursuri funerare) pronunțate de Bossuet sunt cele pentru Anna de Austria (1667), mama regelui, pentru Henriette de France (1669), văduva lui Carol I al Angliei, pentru Maria-Tereza (1683), regina, și pentru prințul Condé (1687).

În perioada cât a fost preceptorul Delfinului, Bossuet redactează un număr de opere destinate elevului său: *Discours sur l'Histoire Universelle* (Discută

asupra Istoriei Universale), care pune în evidență rolul divin jucat de Providență în derularea istoriei; *Politique tiree del Écriture Sainte* (Politica rezultată din Scrierile Sfinte), care fixează idealul politic la stadiul monarhiei franceze din jurul anului 1680.

Operele controversate sunt *Maximes et reflexions sur la Comedie* (Maxime și reflecții asupra Comediei), violent atac împotriva lui Molière și a teatrului său, și *Relations sur le quietisme* (Relatare despre quietism), contra quietismului.

Nicolas Boileau (1636 – 1711) se consacră literaturii. Istoriograf

al regelui, sarcină pe care o împarte cu Racine, el intră la Academie în 1684. Opera sa se compune *din Satires* (*Satire*, 1666) morale și literare în același timp, dintr-un poem *era comic*, *Lelintrin* (*Strana*, 1673), și mai ales *amL ArtPoétique* (*Arta Poetică*, 1674). Aceasta din urmă, în patru cânturi, este o veritabilă doctrină a operei de artă. Cântul I definește regulile versificației, cântul II – genurile secundare (elegia, oda, sonetul), cântul III – marile genuri (tragedia, comedia, epopeea), iar cântul IV – definește finalitatea operei, care trebuie să fie moralizatoare. Boileau preconizează imitarea anticilor, respectul pentru adevărata natură a omului, bazată pe echilibru și rațiune, condamnarea prețiozității și burlescului.

Jean de la Bruyère (1645 – 1696) este avocat în Parlamentul din Paris, apoi trezorier la Caen. Traduce *Caracterele lui Teofraste*, ceea ce îi va aduce postul de preceptor al ducelui de Bourbon, fiul prințului Condé, începând din 1684. Favorabil Anticilor, consacră acestora discursul de intrare la Academie. În *Caractere*, portretul fizic devine suport în descrierea sufletului. Gesturi, atitudini devin revelatoare.

François de Salignac de la Mothe-Fenelon (1651 – 1715) urmează ultimii ani de studiu la seminarul de la Saint-Sulpice din Paris. Redactează în 1687 *Trăite sur l'education des filles* (*Tratat despre educarea tinerelor fete*), apoi își exersează direct harul pedagogiei asupra ducelui de Burgundia. În onoarea acestui prinț scrie *Dialogues des Morts* (*Dialoguri ale Morților*) și *Telemaque*. Căzut în dizgrație datorită luării sale de poziție în favoarea quietismului, părăsește în 1696 Curtea, sfârșindu-și zilele în dioceza de la Cambrai, unde este episcop. Interesul său pentru educarea tinerelor fete are drept scop doar formarea de bune mame și soții, stăpâne perfecte ale căminului; pentru ele știința este considerată periculoasă. *Telemaque* (1693 – 1699) îi permite autorului să realizeze o satiră dură la adresa epocii sale, condamnând cu fermitate despotismul. În a sa *Lettre à l'Academie* (*Scrisoare către Academie*, 1714), Fénelon prezintă o viziune personală asupra istoriei, pe care el o dorește a fi imparțială, exactă și vie. Încearcă de asemenea să-i reconcilieze pe partizanii Anticilor cu cei ai Modernilor.

Disputa dintre adepții Anticilor și Modernilor durează din 1687

până în 1715, cu două perioade distincte: 1687 – 1700 și 1700 – 1715. Ea pune în discuție autoritatea antichității, recunoscută apoi de Renaștere.

În prima perioadă, Charles Perrault lansează disputa prin poemul său *Le Siècle de Louis le Grand* (Secolul lui Ludovic cel Mare), care, în numele rațiunii și progresului, conferă superioritate Modernilor. La Fontaine îi răspunde prin *Epistola către Huiet*, în care își prezintă doctrina „imitației originale”, adică intenția de a-i imita pe antici fără a li se înrobi. Disputa continuă cu intervenția lui Fontenelle cu a sa *Digression sur les Anciens et les Modernes* (Digresiune asupra Anticilor și Modernilor), și cu cea a lui Perrault, *Paraleles des Anciens et des Modernes* (Paralele între Antici și Moderni). Replica apare în 1694 cu *Reflexions sur Longin* (Reflecții despre Longinus) a lui Boileau.

După o perioadă de acalmie, disputa este relansată de Houdard de la Motte, care în 1713 adaptează //z <7 da în versuri cu tendință modernă. Fénelon aplanează conflictul. Disputa dintre Antici și Moderni, încheiată cu triumful celor din urmă, deschide calea unei noi forme de critici literare, care se va dezvolta odată cu filosofia secolului luminilor.

Pierre Bayle (1647 – 1706), autor al unui *Dictionnaire historique et critique* (1697), și Fontenelle (1657 – 1755), nepotul lui Corneille și autor al eseului *Entretiens sur la pluralité des mondes* (Convorbiri despre pluralitatea lumilor, 1686) și al unei *Histoire des oracles* (Istoria oracolelor), realizează tranziția spre sensibilitatea literară a secolului XVIII, primul prin definițiile care pregătesc *Encyclopédie*, iar al doilea prin tentativa de vulgarizare științifică și lupta sa crâncenă împotriva oricărei forme de superstiție.

2.1.4. Gândirea filosofică

René Descartes (1596 – 1650), după o perioadă de studii la colegiul iezuit și de practicare a meseriei armelor, se consacră filosofiei. Metoda sa filosofică, sau „cartezianism” are la bază noțiunea de conștiință, faimosul *cogito ergo sum*, „gândesc, deci exist”. Plecând de la această certitudine fundamentală, Descartes stabilește un sistem fondat pe adunarea postulatelor logice, în 1637, el publică sub un alt nume *Discours de la Méthode* (Discurs asupra metodei), tratat didactic

destinat a arăta cum trebuie stabilit adevărul științific, în 1641, *Meditations Metaphysiques* (*Meditațiile metafizice*) pun problema existenței lui Dumnezeu și a imortalității sufletului. Pentru Descartes, existența lui Dumnezeu este o certitudine bazată pe o constatare simplă, derivată din gândirea Sfântului Anselm: oamenii, imperfecti și finiți, au idee de existența unei ființe perfecte și infinite, dar ei singuri nu sunt capabili de a concepe această idee și, deci, se impune ca ea să le fie transmisă de o ființă perfectă și infinită, care există.

Problema sufletului este strâns legată de cea a materiei: materia este substanța întinsă, iar sufletele sunt substanța non-întinsă, spirituală. Substanța întinsă este înzestrată cu mișcare, iar această putere de a se mișca provine de la sufletele care o animă, deci de la Dumnezeu. Sufletele sunt unite cu corpurile pe care le mișcă. De substanță spirituală, ele nu se pot dezagrega, fiind pentru Descartes nemuritoare, căci în acțiunea lor de mișcare a corpurilor ele sunt analoage cu primul motor, cu Dumnezeu însuși.

Nicolas de Malebranche (1638 – 1715) intră la Seminar în 1660 și primește confirmarea în 1664. Reluând ideile lui Descartes și modificându-le, ne asigură că nu vedem just decât „în Dumnezeu” și nu numai „prin Dumnezeu”, cum preconiza Descartes. Atunci când vedem, suntem „în Dumnezeu”, evidența fiind lumina divină. Contrar lui Descartes, Malebranche nu concepe acțiunea sufletului asupra corpului, voința divină venind să se adauge voinței personale pentru a constitui forța care tinde spre bine în general. Păcătosul nu acționează decât din slăbiciune, căci Dumnezeu s-a retras din el. Principalele sale opere sunt *De la recherche de la verité* (*Despre căutarea adevărului*, 1674 – 1675), *Meditations chrétiennes et Metaphysiques* (*Meditații creștine și metafizice*, 1683), *Entretiens sur la Mort* (*Conversații asupra morții*, 1696).

f

2.2. În afara Franței

2.7.2. Olanda

Hugo de Grotius (1583 – 1645), este un om de stat olandez, condamnat la închisoare pe viață în 1619, pedeapsă pe care nu o execută, reușind să evadeze. Opera sa în esență umanistă, are la

bază munca unui jurist, istoric și teolog, în 1625 publică principala sa operă, *De jure belii ac pacis* (*Despre dreptul războiului și al păcii*), cod de drept public internațional. Este de asemenea autorul *Tractatus De jurepredae*, în care susține libertatea comerțului și a mărilor. Opus ateismului, a încercat toată viața să apropie biserica protestantă de cea catolică.

După ce a fost respins în 1656 de către comunitatea evreiască, Baruch Spinoza (1632 – 1677) se consacră filosofiei. Opera sa principală, *Etica*, este numită *more geometrico*, adică realizată în funcție de legile geometriei. Spinoza reflectează asupra identității lui Dumnezeu și a naturii. Dintre atributele divine, doar două ne sunt accesibile, gândirea, așa cum deja avansase Descartes, și întinderea. Toate evenimentele care survin sunt determinate în mod riguros: suferința, ura, dragostea răspund unei logici interne. Practicând în viața sa cotidiană stoicismul, Spinoza renunță la confesiunea israelită, bazându-se pe certitudinea sa carteziană că nu există și nu poate exista decât un Dumnezeu. Dumnezeu își are atributele sale (gândire, întindere), dar și feluri de a fi, adică ceea ce vedem, simțim, atingem. Sufletul omenesc ce vine de la Dumnezeu se prezintă ca o dezvoltare necesară a lui Dumnezeu însuși. Această optică exclude liberul arbitru și noțiunile de bine și de rău. Morala constă în a adera la ordinea universală, în opoziție cu omul care se crede liber și este în căutarea unui bun individual, fără a se supune legilor necesare întregului, legi care sunt binele însuși. Omul care se vrea și se crede liber îl reneagă pe Dumnezeu, înțelepciunea cea mai mare începe prin a se crede în mâinile lui Dumnezeu, la fel ca și argila în mâinile olarului. În *Etica*, Spinoza examinează pasiunile principale și propovăduiește studiul pentru a putea vedea josnicia, caracterul pueril și bestial, vidul. Pentru a se detașa de pasiunile care-l degradează și-l înstrăinează, filosoful trebuie să înceapă prin a le studia.

2.2.2. Germania

Gottfried Wilhelm Leibniz (1646 – 1716), bibliotecar al ducilor de Brunswick-Lüneburg din 1676, este totodată matematician, jurist și filosof. Este fondator al școlii filosofice germane post-scolastice. Elaborează calculul infinitezimal și creează simboluri matematice de

congruență și similitudine, în calitatea sa de istoric, caută originile Guelfilor. În *Meditații asupra cunoașterii, adevărului și ideilor* (1684) se opune lui Descartes, văzând esența corpurilor în forță și non-întindere. În 1704 îl respinge pe Locke în *Noi eseuri asupra intelectului uman*, susținând teoria ideilor înnăscute. Ansamblul gândirii sale apare în *Monadologia*, operă-testament. Conform acestei lucrări, în care Leibniz este tributar matematicii, prin calculul diferențial, ființa este compusă din „monade”, unități de forță și non-întindere. Clasificarea monadelor începe de la cele inferioare, care nu au concepte decât în mod inconștient, până la monadele superioare, ca sufletul omului, înzestrate cu conștiință. Dumnezeu, monada cea mai înaltă, are o conștiință infinită, adică conștiința infinită a tuturor lucrurilor. Fiecare monadă este acompaniată în univers de reprezentarea sa, cu care formează un tot armonios. Dotate cu o „armonie prestabilită”, adică prestabilită de Dumnezeu, monadele se pot acorda între ele.

2.2.3. Anglia

Francis Bacon (1561 – 1626), Lord al Sigiliului particular al regelui Iacob I, apoi lord cancelar al Angliei, este un senior foarte puternic până în 1621, când este obligat de Parlament să demisioneze. Om de stat devotat lui Iacob I, este dotat în același timp cu un puternic spirit analitic. Opera sa capitală, *Novum Organum* (*Noul Organon*) pune problema metodelor de studiu și încearcă să găsească un nou instrument de gândire, opus celui aristotelic, practicat de contemporani, între lucrările cu caracter moralist, cea mai importantă este *The fisyayes or Counsels Civili and Morali* (*Eseuri de morală și politică*). *Nova Atlantis* (*Noua Atlantida*) dezvoltă viziunea utopică a unui stat filosofic perfect. Bacon consideră cunoașterea drept fundamentul puterii și respinge orice obstacol între om și cunoaștere, cum ar fi visele sau iluziile. Spiritul răspunde la trei categorii esențiale: memorie, imaginație, intelect. Fiecare este sursa celor trei științe fundamentale: istoria, poezia, filosofia. În cursul secolului al XIX-lea, Bacon a fost considerat de anumiți critici drept adevăratul autor al pieselor lui \Villiam Shakespeare.

Thomas Hobbes (1588 – 1679) este autorul lucrării *Leviathan sau materia, forma și puterea unui stat ecleziastic* (1651), în care apără

filosofia materialistă, morala utilitaristă și despotismul politic. Leviathan este un adevărat manual al despotismului. Pentru el, în stare naturală, oamenii sunt „lupi între ei și pentru ei”. Pentru a evita distrugerea totală a speciei umane, întreaga putere trebuie încredințată unui prinț, care poate garanta viața oamenilor. Hobbes separă net teologia de filosofic. Astfel, ce ține de credință nu-l privește pe filosof, acesta trebuind să se preocupe doar de ceea ce poate fi gândit, nu crezut. Gândirea nu poate exista decât prin senzație, iar spiritul nu este decât un compus de senzații. Dacă este posibil să gândim ceea ce nici nu se vede, nici nu se simte, nici nu se aude, aceasta se datorează memoriei păstrate în creier. Combinarea senzațiilor formează gândurile, care dau naștere, la rândul lor, ideilor. Ideile se asociază în funcție de legi obscure, ele putând fi dezordonate în vis, dar ordonate atunci când se urmărește un scop. Omul nu poate fi liber, întrucât voința sa este de fapt o dorință de înstrăinare. Neputincios în a vrea, ca și în a nu vrea, omul este incapabil de morală, exceptând forma utilitară a acesteia. Așa cum gândea Aristotel, omul caută plăcerea, dar pentru Hobbes este vorba de o plăcere veritabilă, adică utilă. Utilul este interesul bine înțeles, omul onest este inteligent și necinstit, prin opoziție cu prostia criminalului.

John Locke (1632 – 1704), după o serie de studii de medicină, se consacră filosofiei. Publică în 1690 Eseu *asupra intelectului omenesc*, veritabilă teorie a cunoașterii, în același an apare *Tratat asupra guvernării civile*, iar în 1693 *Păreri asupra educației*.

Eseu asupra intelectului omenesc se prezintă în esență ca o respingere a ideilor „înnăscute” ale lui Descartes. Pentru Locke, înaintea oricărui contact cu realitățile lumii, spiritul poate fi comparat cu o *tabula rasa*, pentru că doar Senzațiile îi transmit puterea de a percepe și conceptualiza. Prin gândire, senzațiile devin idei, acestea asociindu-se între ele. Ansamblul acestei combinații de idei formează rațiunea. Dacă asocierea lor se datorează hazardului, emotivității, ea nu va mai da naștere gândirii, ci erorii, prejudecății sau superstiției. Locke consideră că omul este animat de două patimi, dorința de a se bucura și teama de suferință. Omul nu poate fi liber, căci acțiunea sa este condiționată de experiență, și nu de sentimentul intim, în mod

înșelător, voința ne apare ca o expresie a libertății, în materie de politică, Locke i se opune lui Hobbes, și nu consideră că starea naturală este războiul unora împotriva altora. Societatea se organizează pentru a garanta drepturile naturale: proprietatea și libertatea individuală. Suveranul este mandatarul națiunii, el garantând respectarea drepturilor, în cazul în care le violează, revolta împotriva lui este legitimă. Protector al libertății tuturor, statul trebuie să se separe de Biserică și să protejeze în mod egal toate cultele.

În epoca barocă, literatura engleză este ilustrată de John Milton (1608 – 1674), pamfletar puritan ce atacă monarhia. După ce a jucat un anumit rol politic în timpul guvernării lui Cromwell, odată cu Restaurația este întemnițat, iar operele sale arse în public. Orbind, el își dictează cele două opere poetice majore, epopeile *Paradise Lost* (*Paradisul pierdut*) și *Paradise Regained* (*Paradisulregăsit*). Prima este consacrată tragediei condiției umane de la păcatul original, iar a doua este mai optimistă, întrucât are la bază mântuirea. Cele două figuri esențiale, Satan și Iisus Hristos, au pentru Milton o valoare filosofică, pasiunea opunându-se rațiunii absolute.

William Shakespeare (cca. 1564 – 1616) este prin excelență dramaturgul epocii elizabetane. Acțiunea este inspirată întotdeauna de la un predecesor, fie că este vorba de Plutarh, Boccaccio sau Chaucer, imaginația creatorului intervenind în orientarea temperamentelor, pe care le face să acționeze în timp și în spațiu. Motorul tragediei constă în opoziția dintre sentiment și rațiune, conflictul nefiind impus din exterior, așa cum se întâmplă la Racine. În comediile sale, Shakespeare știe să amestece ironia cu reflecțiile spirituale. Poet complet, el reușește să redea totalitatea complexității umane, prin întrepătrunderea intimă a comediei cu tragedia. Mult mai liber decât teatrul francez, supus regulii celor trei unități, opera lui Shakespeare propune o dramă mai accesibilă tuturor.

Shakespeare (1564 – 1616). National Portrait Gallery. Londra.

Shakespeare se află la originea unei noi concepții scenice a teatrului. Scena se împarte în trei părți: proscenium sau „avanscena” care înaintează în sală, printre spectatori, o platformă modestă este rezervată scenelor intime, iar o estradă supraînălțată permite

materializarea unui balcon sau a unei ferestre. Această dispoziție îngăduie folosirea mai multor decoruri în același timp și nu impune separația dintre spectatori și actori.

Principalele opere ale lui Shakespeare sunt:

1590 – 1592: *Henric VI*

1592 – 1593: *Richard III*

1593 – 1595: *Femeia îndărătnică*, T 1594 – 1595: *Romeo și Julieta*

1594 – 1596: *Visul unei nopți de vară*, 1596 – 1597: *Neguțătorul din Veneția*

1597 – 1598: *ewic/F*

598-599: *Henric V*

1599 – 1600: *Cum vă place*

1599 – 1600: *Iulius Caesar*

1600 – 1601: *Nevestele vesele din Windsor*

1600-1601: *Hamlet*

1604 – 1605: *Măsură pentru măsură*

1604 – 1605: *Othello, maurul din Veneția*

1605 – 1606: *Macbeth* t; 1605 – 1606: *Regele Lear* " i 1606 – 1607: *Antoni și Cleopatra* (ti – 1606 – 1607: *Coriolan*; t 1610 – 1611: *Poveste de iarnă* și 1611 – 1612: *Furtuna*": 1612 – 1613: *Henric VIII*

2.2.4. Spania

Literatura spaniolă este exprimată în esență de două simboluri: Don Quijote și Don Juan.

Miguel de Cervantes e's (1547 – 1616), fiul unui aristocrat scăpătat, slujește în armata lui Filip II. Luat prizonier la Lepanto, este răscumpărat. Romanul său satiric, *Don Quijote de la Mancha* (1605) este constatarea amară a unui ideal cavaleresc confruntat cu realitatea. Convins că este victima unei vrăjitorii, Don Quijote vede efectele acesteia în distorsiunea dintre visele sale și lumea reală, în același timp paieță și erou, el amestecă comicul cu tragicul. Cervantes dă operei sale o formă originală, recurgând alternativ la mai multe genuri literare: povestirea, intervenția autorului, tiradele prețioase, comentariile Populare ale lui Sancho Panza.

Gabriel Te 11 e z, numit și Tirso deMolina (1571 – 1648) este

autorul uneia dintre numeroasele versiuni ale lui Don Juan, *Seducătorul din Sevilla și oaspetele de piatră*. Don Juan este un mare senior, în permanentă căutare a dealului feminin, pe care are impresia că-l atinge prin posesie, ceea ce îl conduce în final la întâlnirea cu statuia de piatră a comandantului Sevillei, ucis pentru că s-a opus răpirii fiicei sale.

Pedro Calderón de la Barca (1600 – 1681), ofițer la curtea lui Filip IV, apoi capelanul său, este autorul a mai mult de o sută de drame profane și 73 de piese religioase. Cultivă și un gen desuet și manierat, foarte la modă la curtea lui Filip IV, *comedia heroica*, în care toate personajele sunt nobile, gen destinat numai Curții. Lui Calderón îi place să pună în scenă eroi detașați de pasiune și de setea de bunuri, care își domină instinctele și setea de putere prin forța rațiunii.

III. MIȘCAREA ARTISTICĂ ÎN EUROPA

Hyacinthe Rigaud (1659 – 1743). *Ludovic XIV*. Semnat în 1704. Paris, Muzeul Luvru.

P. P. Rubens. Căsătoria Mariei de Medicis cu Henric al IV – ea, la 5 octombrie 1600.

3.1. Franța

3.1.1. *Arhitectura și arta grădinilor* în Franța, arhitectura se inspiră din arta italiană, adoptând formele sale cele mai caracteristice: domuri, cupole, frontoane triumphiulare și coloane monumentale, în 1615, Salomon de Brosse (1571 – 1626) realizează palatul Luxembourg pentru Maria de Medicis, Sub domnia lui Ludovic XIII, Jacques le Mercier (1585 – 1654) construiește pentru Richelieu Palatul Cardinalului, devenit la moartea sa Palais-Royal, și capela de la Sorbonna, unde se află mormântul cardinalului. Le v-au (1612 – 1670) înalță pentru Fouquet, între 1643 și 1661, castelul Vaux-le-Vicomte și desenează planurile Colegiului celor Patra Națiuni, actualul Institut al Franței. Sub domnia lui Ludovic XIV, Claude Perrault (1613 – 1688) realizează colonada noii fațade a Luvrului (1666) și Observatorul (1667). F. Mansart (1598 – 1666) construiește Val de Grace, iar, L. Bruant (1635 – 1697) Hotelul Invalizilor (1671).

Arta grădinilor este reprezentată de Le Notre (1613 – 1700), care, după ce a realizat grădinile de la Vaux-le-Vicomte pentru

Fouquet, devine grădinarul lui Ludovic XIV la Versailles. Din 1669 Le v-au și Mansart transformă pavilionul de vânătoare al lui Ludovic XIV într-un palat veritabil, terminat în 1710. Le Mercier îl ajută pe Le Notre în crearea grădinilor acestui palat.

3.2.1. Sculptura

Marii sculptori ai domniei lui Ludovic XIV sunt f Girardon (1628 – 1715), autor al *Mormântului lui fachelieu* și al *Băii lui Apollo*, A. Coysevox (1640 – 1720), creator al *bustului lui Condé* și al celui al lui *ludovic XIV tânăr*, și Pierre Puget, celebru prin al său *de Crotone*.

3.1.3. *Pictura și gravura* în timpul domniei lui Henric IV se disting doi pictori de curte, Pourbus, autor de portrete psihologice și realiste, și Rubens, care, în perioada cât a stat la curtea Mariei de Medicis, a pictat o serie de douăzeci de tablouri ce prezintă episoade biografice marcante: căsătoria cu Henric IV, încoronarea, regența, reconcilierea cu Ludovic XIII. Toate aceste tablouri poartă titlul *Istoria Mariei de Medicis* (1622 – 1625).

În timpul domniei lui Ludovic XIII, frații Le Nain se consacră scenelor realiste și vieții la țară. Cei trei, Antoine, Louis, Mathieu, s-au născut la Laon. Mathieu se distinge de cei doi frați ai săi prin gustul pentru portretele de curte, în special cele executate pentru *Mazarin*, *Cinq Marș*, *Arma de Austria*. Louis se consacră interioarelor, ca *Masa țăranilor*, *Familie de țărani*, *Forja*, dar pictează și exterioare, ca *Familia lăptăresei*.

Curentul baroc este prezent în Franța prin picturile lui Nicolas Poussin (1593 – 1665), care dorește să continue prin pânzele sale antichitatea, dar și maniera lui Rafael. Creează genul de „peisaj eroic”, în care peisajul rural francez servește drept decor unei acțiuni antice.

Contemporanul său, Claude Cele e, numit și Le Lor-rain (1600 – 1682) este cel mai mare peisagist francez a timpului său. Își întemeiază studiile pe concepția olandeză a unei naturi propice meditației, și pe crearea unui spațiu în maniera italianului Caracci.

Prieten cu Poussin, Philippe de Champaigne (1602—674) este pictorul atras de Maria de Medicis, pentru care decorează palatul Luxembourg. De formație clasica, el execută o serie de portrete, între care cele ale

Le Nain (Lois?). *Un potcovar în atelierul său.*

Nicolas Poussin (1594 – 1665). *Moise*. Paris, Muzeul Luvru.

Claude Gellée, Lorerrml (1600 – 1682). *Debarcarea Cleopatrei la Tarsos*. Paris, Muzeul Luvru.

Philippe de Champaigne (1602 – 1674). Maicile Catherine Agnes Arnould și Sainte-Suzanne. 1662. Tablou oferit de artist mănăstirii Port-Royal. Paris, Muzeul Luvru.

Georges de la Tour. *Cântăreț la vielă*. Nantes.

Georges de la Tour. *Trișorul cu as de care*. Paris, Muzeu) Luvru.

lui Richelieu, Ludovic XIII, dar și al lui Angélique Arnould, deoarece este foarte legat de Port-Royal nu numai fiindcă este jansenist, ci și pentru că fiica lui este călugăriță în acest așezământ.

Georges de la Tour (1593 – 1652) își petrece viața departe de Paris, în Lorena. Este autorul unor scene religioase, *Magdalena pocăită*, *Sfântullosif dulgherul* dar este în același timp și peisagist. Jacques Callot (1592 – 1635), numit și Lorenul, este cel mai celebru gravor al timpului. *Gravura Mizeriile războiului* (1633) este aproape caricaturală prin forța disperată pe care o insuflă și prin macabra amărăciune.

În 1648, crearea Academiei de pictură și sculptură va aduce mari schimbări în pictura franceză. De acum înainte, artiștii pot crea liberi, fără a se mai supune regulilor unei corporații, și fără a mai avea un „șef de lucrări”.

Charles Le Brun (1619 – 1690) este un eminent reprezentant al acestei Academii, celebru prin compozițiile sale monumentale din castelele Vaux-le-Vi-comte și Versailles, dar și prin portrete ca, de exemplu, grupul care formează cortegiul cancelarului Seguier.

Pierre Mignard (1612 – 1695) îi succede la conducerea Academiei, el specializându-se în portretul de curte. Doamna *de Grignan*, *Doamna de Montespan*, *Doamna de Maintenon*. Pictor oficial al curții lui Ludovic XIV, Hyacynthe Rigaud (1659 – 1743) este membru al Academiei, el realizând portretele de Curte, dar mai ales pe cel al suveranului înveșmântat în mantia de încoronare, împodobită cu flori de crin și dublată cu hermină.

3.2. Țările de Jos

Pictura olandeză a secolului al XVII-lea are în centru omul,

prezentând toate tipurile sociale. Puternic influențată de calvinism, ea se dorește a fi apropiată de real, multiplicând exactitatea detaliilor. Inspirația se bazează pe experiența cotidiană, iar portretul, grupul, natura moartă, peisajul sau marina sunt tratate de specia – liști ai genului.

Rembrandt Hamerszoon van Rijn (1606 – 1669) este pictorul unei arte religioase, fără preferință pentru o anumită confesiune. Pentru el, forma este un semn menit să-i permită sesizarea mesajului, sensul veritabil al tabloului, și nu finalitatea operei. Pentru a reda cât mai bine percepția, el se folosește de tehnica clarobscurului, fiind unul dintre maeștrii acestuia, portretele de grup cele mai celebre *sânk Rondde noapte, lecția de anatomie a profesorului Jan Dayman, Sindicii postăvarilor*. Dintre portretele individuale amintim *Filosoful în plină meditație, Omul cu casca de aur*.

Peter Paul Rub en's (1597 – 1640), flamand de confesiune catolică, se opune lui Rembrandt prin maniera sa de lucru, în fruntea unui atelier important, i se atribuie peste 600 de pânze, dintre care o parte o reprezintă schițele continuate de elevii lui. Opera sa exprimă dinamismul exploziei artei baroce. La vârsta de 23 de ani, Rubens se află la Mantova, la curtea familiei Gonzag. Își desăvârșește formația de pictor, apoi se stabilește la Anvers. Aici *pictează Ridicarea pe cruce* pentru biserica Sfânta Walburge, apoi *Adorația păstorilor* pentru biserica Sfântul Paul. Trecând prin Paris, realizează în 1621 o comandă pentru Maria de Medicis, una consacrată vieții reginei și terminată, alta celei a lui Henric IV, din care nu execută decât două tablouri. Aici îl întâlnește pe George Villiers, duce de Buckingham, și joacă un rol diplomatic de prim rang în încheierea păcii din 1630 între Anglia și Spania. Principalele sale opere sunt: *Cele trei grații, Chermeza, Portretul Isabellei Brandt (soția sa), Portretul Elenei Fourmet, Pălăria de pai, Portretul Annei de Austria*. Elevul său, Antoon Van Dijck sau Van Dyck (1599 – 1641), se stabilește în Anglia, unde execută un număr mare de portrete ale membrilor curții, dar mai ales al regelui Carol I.

Johannes Vermeer (1632 – 1675) a lăsat doar 40 de opere. Pictor al cotidianului, al realității vieții, se consacră scenelor de interior: *Dantelăreasa*, sau orașului său natal, *Vedere din Delft*.

Rembrandt. *Portretul lui Jan Six, notabil din Amsterdam* (1654). Amsterdam, Colecția Six.

Rembrandt. *Autoportret* (cca. 1666). Viena. Kunsthistorisches Museum.

Rubens. *Căsătoria mistică a Sfintei Caterina* (cca. 1628). Berlin, Kaiser Friedrich Museum.

Rubens. Cap de copil (probabil Clara Serena, fiica mai mare a artistului). 1615. Vaduz, Galeria Liechtenstein.

Van Dyck. *Portretul regelui Cam / I al Angliei*.

Vermeer (1632 – 1675). *Dantelăreasa*. Muzeul Luvru.

Pictura peisagistă olandeză a secolului al XVII-lea este reprezentată de pânzele lui Jacob Van Ruysdael (1628 – 1682), care prefigurează tratarea romantică a naturii, *Tușișul, Peisaj cu cascadă, Insolăția*.

3.3. Spania

În Spania se dezvoltă o școală manieristă, al cărei reprezentant cel mai talentat este Domenikos Theotokopulos, zis El Greco (1541 – 1614). Născut în insula Creta, la acea vreme sub protectorat venețian, își sfârșește zilele la Toledo. Primii ani ai pictorului rănim obscuri, întâia operă care îi poate fi atribuită cu certitudine fiind *Sfântul Francisc primind stigmatul*. Inspirația bizantină este vizibilă într-o serie de portrete de sfinți: *Sfântul Martin și cerșetorul*, *Sfântul Ioan Botezătorul*, *Sfântul Francisc*, *Sfântul Paul*. O altă influență notabilă, asupra lui El Greco este cea venețiană, în special pictura lui Tizian, al cărui elev se presupune a fi fost. Amintim astfel armoniile de culoare din *Visul lui Filip II*, sau fulgerele luminoase ce traversează cerul nocturn \ *Martiriul Sfântului Laurent*. În timpul șederii sale la Roma, descoperă pictura lui Michelangelo, pe care nu o apreciază însă. Pleacă în Spania, stabilindu-se la Toledo. Aici decorează biserica Santo Domingo el Antiguo și pictează pânze celebre – *Înălțarea Fecioarei*, *Sfânta Treime*, *Expolio* sau *Calvarul lui Hristos*. Urmează o perioadă consacrată portretelor: *Om cu p ar ui alb*, *Tânărul pictor*, *Cardinalul Niño de Guevara*. În 1586, Andrés Núñez, preot în Santo Tome, îi comandă tabloul *Înmormântarea contelui de Orgaz*. Este vorba de elogiarea unui cavaler din secolul al XIV-lea, Don Gonzalo Ruiz, conte

de Orgaz. Conform unei legende, Sfântul Augustin și Sfântul Étienne au apărut în timpul funeraliilor sale. Capetele nobililor ce asistă la ceremonie formează o linie de demarcație între cele două lumi: pământul, în partea de jos, cerul în cea de sus. Situându-se în partea inferioară a compoziției, înalta societate toledană asistă la apariția sfinților, în timp ce lumea Paradisului, aflată în partea de sus, contemplă momentul prezentării sufletului lui Orgaz grupului bizantin *Deisis*: Hristos judecătorul, înconjurat de Maria și Sfântul Ion. Ultimele opere ale lui El sunt picturi ce reprezintă *apostolii*, *Apostolados*, ulla se află la mănăstirea San Palayo de la Orvieto, și cealaltă în Catedrala din Toledo. Pictorul conferă personajelor sale o formă alungită, ceea ce le dă alura unor giganți maiestuoși, amplificând astfel caracterul lor de sfințenie: *Sfântul Petre*, *Sfântul Iacob*, *Sfântul Augustin*, *Sfântul Ildenfonso* etc.

Tehnica lui El Greco se bazează pe opoziția dintre negru și celelalte culori, noutatea constând în intercalarea culorilor pentru a intensifica contrastul, fără a crea prin desen o linie netă de demarcație.

Precursor al lui Velásquez, lui El Greco îi place lucrul nedus până la capăt, ceea ce îl face ca, după realizarea unui tablou, să-l retușeze cu „pete” de culoare.

Una dintre ultimele compoziții ale lui El Greco, singura inspirată din mitologie, este un Laocoon, în care putem observa punerea în scenă, cu un real dramatism, a însăși existenței pictorului. Povestea tragică a lui Laocoon, condamnat de către Apollo să moară împreună cu fiii săi, de mușcăturile șerpilor, pentru vina de a fi interzis troienilor să accepte calul de lemn în interiorul cetății, are drept cadru, în versiunea lui El Greco, orașul Toledo.

Don Francisco de Zurbarán y Sala z ar (1598 – 1 664) își desăvârșește formația artistică la Sevilla, oraș pentru care execută primele comenzi, înainte ca succesul să-l aducă în 1634 la Curtea din Madrid. Aici va lucra sub direcția lui Velásquez. Părăsește însă rapid anturajul aulic, care nu-i place, și între 1638 și 1 639 execută două serii de compoziții pentru decorarea mănăstirilor Guadalupe și a celei din Jerez.

Principală sa lucrare din epoca de tinerețe este *Viața Sfântului*

Dominic (1626) realizată în 14 scene. Din perioada seviliană datează decorarea mănăstirii Mercedari (1628). Pictura de curte este reprezentată scene mitologice și de evenimente mondene. Mai, Zurbarán se întoarce la teme religioase pe care e preferă: *Despărțirea fratelui Juan de Canion de Q!* săi și seria *Sfântului Francisc în extaz*. Ultimii săi ani de viață sunt marcați de uitarea Curții și de di

Zurbarán. *Moartea Sfântului Bonaventura*. Muzeul Luvru.

Velásquez. *Prințul Filip Prospero de Spania* (cca. 1660). Viena, Kunsthistorisches Museum.

ta că nică.

ale ca arhitect al regelui. Este autorul planurilor *castelului Greenwich* și *(tstelului regal Whitehall*

După marele incendiu care a răvășit Londra la mijlocul secolului, Christopher (1632 – 1723), arhitect și matematician, *construiește catedrala Saint-Paul*

3.5. Arta barocă

Arta barocă urmează după manierism, care dispare în jurul anului 1600. iursele sale sunt Antichitatea și Renașterea. Sfârșitul barocului este destul de incil de stabilit. Am putea admite că el se termină cu arta rococo a secolului al VIII-lea, care leagă unele elemente baroce de neoclasicism. Termenul însuși [e „baroc”, de origine portugheză, desemnează în manieră peiorativă orice formă capricioasă și stranie; s-a făcut chiar o apropiere între baroc și *verruco*, neg, pentru a desemna aplecarea pentru formele în relief și diversele excrescențe.1 Arta barocă se naște odată cu Contrareforma. Ea se pune spontan în slujba bisericii, pentru ca prin aur și splendoare să afirme înnoirea Romei. De aceea barocul se manifestă mai întâi prin reconstruirea edificiilor de cult distrase timpului izboaielor religioase. Prototipul construcțiilor baroce îl constituie biserica // *Gesu*2. Palatul baroc oferă două fațade, una deschisă spre oraș, riguros construită pentru a se integra în planul urbanismului, și alta dând spre parc sau grădini, mai potrivită cu fantezia artistului și decoratorilor, în general, planul comportă un corp central, flancat de pavilioane dispuse simetric. Un exemplu de castel baroc este cel din Franța, Vaux-le-Vicomte, construit între 1643 și 1661 de Louis Le v-au pentru Fouquet. Structura

orizontală este creată pe principiul repartizării în trei: parter, etaj monumental decorat cu coloane și pilaștri, adăpostind la Versailles Galeria Oglinzilor, și un semietaj care suportă ansamblul acoperișului. Artele plastice ale epocii baroce sunt intim legate de teatru, în scopul promovării unei veritabile puneri în scenă a suveranului absolut sau a lui Dumnezeu. Palate și biserici sunt decorate de așa manieră, încât privirea este atrasă spre plafon, unde se află apoteoza: Dumnezeu tronează în mijlocul sfinților din Paradis, iar regele în mijlocul Muzelor, Virtuților și Continentelor.

Literatura barocă acordă un loc deosebit procedului antitezei și mai multă importanță perfecțiunii formale a limbajului decât temeii tratate și inspirației. Romanul epic, *ca Amadis de Gaule*, sau epopeea sunt la loc de cinste.

cultăți financiare, așa cum i s-a întâmplat și lui El Greco, care nu s-a buci niciodată de favorurile lui Filip II.

Diego Rodríguez de Silva Velásquez Rodríguez Bu Rostro y de Zayas își semnează mai simplu operele cu numele mai Velásquez (1599 – 1660). Supranumit la curte „Sevilianul”, oraș în care s-a născut Velásquez este de origine portugheză. Pictorul Pacheco îl trece examenul care permite să poarte titlul de maestru și să-și exercite meseria. De la Pacheco învață Velásquez să-și aleagă modele vii și nu manechine pentru a reda na

A

cât mai exact posibil. Într-o primă etapă, Velásquez acordă mai multă importanță desenului decât culorii și clasează tablourile în două genuri: marile subiecte religioase, istorice, și subiectele banale – peisaje, naturi moarte. Perioada „seviliană” (1617 – 1622) este ilustrată de tablouri ca *Sfântul Ion la Patmos*, *Concert Vânzătorul de apă de la Sevilla*, două *Dejunuri*.

În momentul urcării lui Filip IV pe tron în 1621, Velásquez este prezent de Pacheco ducelui de Olivares, principalul ministru al suveranului. Primește titlul de pictor al regelui Spaniei. Este debutul perioadei madrilene (1623 – 1629) în cursul căreia Velásquez perfecționează arta portretului: *Portretul prințul Don Carlos*, *Portretul regelui stând în picioare*, *Portretul ducelui de Olivares* între 1629 și

1631, Velásquez pleacă la Roma pentru a-i studia pe Tiziari Tintoretto, Michelangelo. Întors la curtea Spaniei, reia arta portretulfe conferindu-i o intensitate deosebită: *Filip IV și soția sa Isabel*.

A doua perioadă madrilenă (1631 – 1648) se caracterizează prin trei în teme: vânătorii, cavalerii, bufonii. Portretele de vânători *Filip IV, Cardinali Infante, Don Carlos* sunt acompaniate de o serie ecvestră: *Filip IV, Baltas* Carlos, Ducele de Olivares*. Portretele care îi reprezintă pe suverani călare și destinate a împodobi Salonul Reginelor din palatul Buen Retiro. Velasquf conferă portretelor de bufoni o nouă forță, pictorul nedisimulându-le infirmități *Don Sebastián de Morra, Copilul lui Vallecás, Idiotul din Coria*.

În 1648, Velásquez pleacă din nou în Italia, unde va realiza portretul noulj papă, Innocențiu X (1650). Se reîntoarce la Madrid în 1651. Tablourile dj ultima sa perioadă sunt printre cele mai celebre: *Familia*, numită mai târziu *Zj Meninas*, portretele noii regine *Ana-Maria de Austria, Infanta Maria-Terez* (Prințul *Filip Prospero* și o serie de tablouri consacrate *Infantei Mărgărita* diferite vârste.

3.4. Anglia

Baroc este numele unei perle asimetrice, găsită în scoici cu cochilie informă. Prin preferința a pentru lipsa de simetrie și de echilibru stabil, noua artă a fost asemuită cu această scoică strâmbă, asimetrică (n.tr.).

A fost proiectată de Vignola (1507 – 1573), adevărat sanctuar al Iezuiților, cu navă puternică, transept puțin adânc, cupolă peste altarul principal (n.tr.).

Anglia secolului al XVII-lea este renumită în special prin arhitectii săi, în care cel mai important este Íñigo Jones (1573 – 1652), care, inspirat opera lui Palladio, introduce clasicismul la Curte, începând cu 1615, data numi

3.6. Arta clasică

Versailles. Vedere aeriană.

În timp ce barocul triumfă în Itali Franța adoptă arta clasică, ce manifes rigoare, claritate și logică. Clasicismul d butează în timpul domniei lui Ludovi XIII, perioadă în care cunoaște influent ale barocului. Apogeul artei clasice est atins la Versailles, între 1660 și

169C pentru a intra în declin în prima jumătate a secolului al XVIII-lea, renăscând apoi sub forma neoclasicismului în a doua parte a secolului. Clasicismul care triumfă după 1660 nu este ferit în totalitate de elementele baroce, așa cum o demonstrează biserica Saint-Paul-Saint-Louis din Paris, inspirată de biserica Gesu din Roma: transformată de iezuitul Andrea Pozzo (1642 – 1709).

Clasicismul se sprijină pe cultul antichității și pe dorința de a supune orice producție rațiunii astfel încât claritatea și rigoarea să se impună în fața imaginației. Idealul clasic vizează și grandiosul, accentuat în Franța de voința lui Ludovic XIV. Căutarea măsurii în arte își găsește locul și în societate, prin omul on care-și este propriul stăpân, opus spiritului cavaleresc al epocii anterioare.

3.7. Muzica

Muzica clasică își are originea în Renașterea italiană. Reforma și Cont: reforma acordă un loc tot mai important cântecului în cursul slujbei, ceea ce d naștere oratoriului în Italia, cantatei în țările germane și marelui motet în Franța. Marii compozitori își pun în evidență talentul prin intermediul unui instrument privilegiat, orga, aspirând la titlul de capelmaistru. La sfârșitul secolului apare un nou gen, opera, ilustrată în 1607 de *Orfeu* compus de Claudio Monteverdi. Opera câștigă teren în Franța cu Rameau și Lully, iar în Anglia cu Purcell.

Concertul se modifică prin crearea de noi instrumente, vioara și clavecin. Muzica, deja prezentă în tipul de educație aristocratică, devine problemă profesioniștilor, deseori aflați în serviciul unui nobil sau trăind din comenzi.

A. Corelli (1653 – 1713) este marele creator de sonate, pe care le împarte în patru mișcări succesive: largo, allegro, adagio, vivace. La sfârșitul secolului al XVII-lea, sonatele cele mai în vogă sunt cele compuse pentru clavecin.

A. Vivaldi (1678 – 1748) domină *concerta*, termen care datează de sfârșitul secolului al XVI-lea și care desemnează o operă de o anumită amploare pentru instrumente și voci. *Concerto grosso*, care folosește la început în aceea măsură toate instrumentele, va ceda treptat locul opoziției dintre flaut și vioară apoi dintre pian și restul orchestrei, de-a lungul a trei mișcări: rapidă, lentă, rapid.

J. S. Bach **h** (1685 – 1750) este maestrul cantatei, piesă cântată care desemează o compoziție monodică, de inspirație profană sau sacră, pentru una sau mai multe voci, la început cu acompaniament de bas continuu, apoi cu acompaniament instrumental tot mai bogat.

Principalii compozitori de cantate germanice sunt Buxtehude și; e **h** îi **t z**, iar de cantate italiene Rossi, Cavalli, Scarlatti.

La sfârșitul secolului al XVII-lea apare concertul public de Curte, care înnoiește concertul de cameră sau de biserică. Sonata pentru orchestră se transformă **n** simfonie, ale cărei forme sunt fixate la curtea de la Mannheim de către muzicianul ceh J. Stamitz, după modelul simfoniilor italiene. Se succed patru iscări de aceeași tonalitate: allegro, andante, menuet, presto. Instrumentele le suflă, flaut **(2)**, oboi **(2)**, clarinet **(2)**, trompetă **(2)**, corn **(2)**, interpretează o 3 arte independentă de instrumentele cu coarde, viori **(6)** și viole **(4)**.

Claudio Monteverdi **(1567 – 1643)**, capelmaistru la biserica Sin /farco din Veneția din 1613 până în 1643, este primul care folosește vocile u nane alături de instrumente, în scopul obținerii unui lirism dramatic. Compoziția *capella* este îmbogățită de un acompaniament instrumental.

Hei **n r** i e **h** S e **h** îi **t z** (1585 – 1672), capelmaistru la Dresda, se inspiră e la Monteverdi și Giovanni Palestrina **(1525 – 1594)**. El își alege textele din traducerea Bibliei a lui Luther, o parte importantă a operei sale fiind acordată uizicii sacre, funebre sau psalmice. Este autorul primei opere germane, *Daphne* 1627).

Jean-Baptiste Lully **(1632 – 1687)**, numit compozitor la curtea lui Ludovic XIV, devine cu ajutorul libretistului său, Quinault, cel mai mare maestru îl artei lirice din Franța. Sub direcția sa, orchestra ocupă un loc important în omediile-balet, ca de exempluburghezul-*Gentilom*.

Alessandro Scarlatti **(1660 – 1725)** vine cu tradiționala „aria da „apo”, piesă de rezistență a unui cântăreț, cu care începe opera.

He **n r y** P u **r** ce 11 **(1659 – 1695)**, organist al abației regale din Westminster, ste începând cu 1683 compozitor și interpret la clavecin, la Curte. Compune în nani eră barocă, cele mai mari opere engleze: *Regele Arthur*, *Furtuna*, și mici iese ca *Muzica pentru regina Mary*.

IV. INDIA MOGULILOR

Sub domnia lui Akbar cel Mare (1556 – 1605) se constituie imperiul Marilor Vloguli, care se întinde de la frontierele Tibetului la nord, până la Godavery în ud, și de la Kathiawar la vest până la Golful Bengal la est.

4.1. Artele plastice

Cunosc o dezvoltare deosebită datorită apropierii dintre civilizațiile hinduista și musulmană. Arhitectura se inspiră din arta persană și multiplică moscheele, mausoleele cu cupole. Treptat, influența hindusă ocupă un loc tot mai important prin mozaicul din gresie, marmura, ardezia policromă înlocuind faianța multicoloră musulmană. Perioada clasică a arhitecturii mogule începe cu domnia lui Shah Jahan (1628 – 1655), care înseamnă întoarcerea la inspirația persană. Construcțiile cele mai celebre sunt *moscheile DaiAnga* (1617) la Lahore, *Ouazir* \, *Khan* (1639) și mai ales *Taj Mahal* (1628), monument funerar la Agra.

Artele minore sunt dominate de perfecționarea miniaturii, așa cum apare în ilustrarea vieții de Curte de la Delhi, sau *mHamza-Nama*, povestire a victoriei unui unchi al lui Mahomed asupra păgânilor. Akbar înființează la curtea sa o școală de miniatură și face apel la specialiștii de la Curtea Persiei pentru formarea de noi artiști. Scrierile istorice, epopeile, povestirile sunt bogat ilustrate, ca de exemplu *Akbar-Nama*. Costumele, decorurile, modul de tratare a peisajelor și animalelor relevă profunda influență a artei hinduse.

4.2. Literatura

În timpul lui Akbar, literatura și erudiția ocupă un loc de onoare, reunind mahomedani, hinduși, creștini pentru discuții religioase.

Trăind la Benares, Tulsidas (1532 – 1623) este cel mai mare autor poetic ce se exprimă în limba hindi. El scrie o nouă versiune a epopeii lui Rama, *Rameharitmanas* și redactează numeroase poeme religioase.

Tukaram (1568 – 1649) este cel mai celebru poet care scrie în limba marathi, cea mai răspândită în India meridională. Compune o serie de imnuri în onoarea lui Vishnu, cunoscute sub numele *deAbhangs*; completează aceste imnuri despre Vishnu cu numeroase legende orale.

V. China manciuriană!

5.1. Politica I în 1636, hanul (suveranul) manciurienilor¹, Abahai, instituie dinastia Qing-Chemat de generalul chinez Wu-San-Kuei, el înăbușă revolta care amenința tronul dinastiei Ming, dar manciurienii pun stăpânire pe Peking și ocupă întreaga Chină septentrională în 1644. Chung Chen (1628 – 1644), ultimul împărat al dinastiei Ming, se spânzură, iar Shun-Chi (1644 – 1662), primul împărat m-am

Manciurienii sunt o populație tungusă de pe teritoriul Chinei de nord-est (n. tr). 196

ciurian al Chinei urcă pe tron. În 1662 îi succede cel mai mare suveran al dinastiei maiciuriene, Kang hsi (1662 – 1722). Nu-niele noii dinastii, Qing, care înseamnă „pur” îl înlocuiește pe cel al dinastiei Ming, strălucit”.

5.2. Artele la sfârșitul dinastiei Ming

Sub influența artistului Tung Chi-Chang (1555 – 1636), pictura trăiește ultimele momente de glorie în epoca Ming. ° *grădină mare cât o sămânță de mus tar*.

Două școli se opun, pictorii naratori din Stampă în culori Secolul al XVIWea

„... Paris, Muzeul Guimet.

sud contra celor din nord, academici și adepți ai culorilor vii. Cele două școli au în comun dorința de a recopia până la sațietate operele trecutului. În afara acestor școli, câțiva preoți budiști se dedică peisajului: Shih-Tao (1630 – 1707), Hung-Jen (1610 – 1663), Paâa Shen-Jen

(1626 – 1673).

În cursul secolului al XVII-lea, gravura pe lemn policrom atinge la Nankin o perioadă de apogeu. Ea este reprezentată de la Li Weng (1611 – 1680), poet și gravor: *Album de grădină*.

5.3. Erudiți și oameni de știință

Li Li Weng (1611 – 1680), poet, gravor, actor, este autorul mai multor drame aparținând ciclului *Povestiri ale celor Douăsprezece Turnuri*.

Tang-Tai (1660 – 1746), nobil manciurian, mareșal al curții sub Kang hsi, compune un tratat teoretic asupra artei picturale, *Grija detaliului în pictură*.

La sfârșitul dinastiei Ming, științele cunosc o înflorire datorită Iezuiților Matteo Ricci, care introduce matematicile și astronomia europeană, și J.A. Schall von Bell, ce va ocupa funcția de director la Observatorul Astronomic de la Curtea imperială.

Filosofia Ming progresează cu Ku-Yen-Wu (1613 – 1682), fondatorul școlii Hansueh, care reia de la școala Han tendințele utilitare, fără a reține aspectul esoteric.

5.4. China Qing împăratul Shun-Chih (1644 – 1662) încurajează artele chineze, iar la Curtea succesorului său Kang hsi (1662 – 1722) se renunță la folosirea limbii manciuriene. Această rapidă aculturație a manciurienilor a fost însoțită de o reangajare a artei în serviciul Curții, destinată a celebra gloria imperială și evenimentele din viața monarhului.

În timpul dinastiei Qing, porțelanul cunoaște o nouă epocă de apogeu, bazată pe calitatea tehnicii. Porțelanurile se produceau în manufacturi ale statului, în funcție de culoarea folosită, tehnica emailului se împarte în: „familia verde” și „familia roz”. „Familiile negre” sunt reprezentate de aplicații de email pe un fond colorat.

Pictura de Curte, bazată pe un respect total față de tradiții, este exersată de înalții funcționari din anturajul imperial, Wang Chien (1598 – 1677), Wang Hui (1632 – 1717), Wang Yuan-Chi (1642 – 1715).

VI. JAPONIA

6.1. Politica

Perioada 1573 – 1603 se caracterizează prin războaie civile și lupte interne între seniori în scopul confiscării puterii în profitul lor, luând titlul de Shogūn, adică șef al armatei, ca *imperator* în latină, în 1600, o parte a seniorilor este înființată în urma luptei de la Sekigahara de către Tokugawa Ieyasu, care în 1603 obține titlul ereditar de Shogūn. El întemeiază casa Tokugawa, ce va rămâne la putere până la începutul erei Meiji, în 1868. Familia Tokugawa divizează populația japoneză în patru stări: samurarii, comercianții, artizanii și țăranii.

Administrația este formată din funcționari numiți de Shogūn. Iemitsu (1622 – 1651), al treilea Shogūn al dinastiei, închide frontierele Japoniei. Astfel, este interzisă emigrația sub amenințarea cu pedeapsa cu moartea, aceeași măsură fiind aplicată echipajelor navale, excepție făcând cele chineze și olandeze. Această politică xenofobă este urmată de fiul său, Tetsun (1651 – 1680).

6.2. Artele în timpul dinastiei Tokugawa (1603 – 1868)

Artele japoneze, care dau impresia de prosperitate, liniște și naționalism, devin burgheze, încetând a mai fi privilegiul aristocrației. Centrul este Edo, actualul Tokio. Pictura evoluează cu Koetsu (1558 – 1632), fondatorul unei comunități în Kyōto, al cărei scop era de a crea și accelera schimburile dintre pictori și artizani. Sosatsu reia maniera lui Koetsu, dându-i mai multă profunzime prin folosirea perspectivei. Arta picturală a perioadei Edo va inspira direct perioada Genroku (1688 – 1703), ai cărei artiști cei mai celebri sunt Ogata Korin (1658 – 1716), Hanabusa Itcho (1652 – 1724). Artele minore dezvoltă arta ceramicii la Kenzan și Sakaida Kakiemon, și lamele de săbii ale școlii Kinai.

6.3. Literatura

De inspirație populară, ea aduce în scenă viața cotidiană, așa cum face Jbara-Saikaku (1642 – 1693) în romanele sale. Un mare creator de dramă este Chikamatsu Monzaemon (1653 – 1714). Apare *haikai*, o nouă formă de poezie lirică, cu o metrică riguroasă ce alternează versurile cu 5, 7 și 9 silabe. Acest eei și-a găsit locul de onoare prin Matsuo Bashō (1644 – 1694).

Teatrul, sub forma sa *No*, este destinat exclusiv împăratului și Curții sale, dar la începutul secolului este dublat de un gen popular, *Kabuki*, derivat din dansurile executate de femei în temple, în timp ce în *No* actorii folosesc măștile, în *Kabuki* ei se fardează.

6.4. Științele și filosofia

Sub forma moralei, filosofia progresează în toate straturile populației prin confucianism, ai cărui susținători se vor opune rapid shintoistilor și buddhiștilor. Cele două mari școli sunt cea de la Mito, ce pune gândirea la baza istoriei, și cea de la Shingaku, care își propune să dezvolte o veritabilă pedagogie pentru învățământul de masă.

Cunoștințele Occidentului pătrund treptat sub forma *Rangaku*, „știința olandeză”, ca urmare a creării primei case de comerț olandeze, în 1609.

6.5. Religia

Confucianismul, fondat pe exegeza lui Chu-Hsi (1130 – 1200), pătrunde foarte puțin în rândul claselor populare, care rămân fidele budismului.

După o perioadă de tolerantă, creștinismul este interzis în 1612, bisericile sunt distrase, iar credincioșii condamnați la clandestinitate. În 1639, Shogūnii îi alungă pe portughezi din Japonia, delimitând enclave pentru chinezi și olandezi. Japonia se închide într-o „splendidă izolare”, care va dura până în 1868, când venirea la putere a împăratului Mutsu-Hito va determina deschiderea sa spre exterior și modernizarea școlilor după modelul occidental.

SECȚIUNEA F

EVOLUȚIA CULTURALĂ A SECOLULUI AL XVIII-LEA

I. MIȘCAREA INTELECTUALĂ ÎN FRANȚA

1.1. Influența scriitorilor englezi și a lui Bayle

Mișcarea intelectuală franceză din secolul al XVIII-lea este influențată de empirismul lui Bacon, de cercetările din matematică ale lui Isaac Newton, de metoda mecanicisto-naturalistă aplicată de Hobbes în politică, ca și de *Eseul asupra intelectului uman* al lui Locke. Acesta din urmă preconizase toleranța religioasă, libertatea politică, educația rațională. Tot el a expus ideea unui contract social, de control al reprezentanților națiunii asupra acțiunii monarhului. Dar mai ales în Franța, scriitorul Pierre Bayle va face tranziția spre epoca luminilor. *Dicționarul istoric și critic* (1697) al lui Bayle va servi drept arsenal liberei gândiri filosofice a secolului al XVIII-lea.

Fontenelle va fi considerat primul vulgarizator al științei *cuentretiens sur laphiralite des mondes* (*Convorbiri despre pluralitatea lumilor*, 1686), și va fi un aprig adversar al prejudecăților, așa cum va dori mai târziu Voltaire, și al superstițiilor *In Histoire des oracles* (*Istoria oracolelor*, 1687).

1.2. Spiritul filosofic

Dicționarul academiei (1694) definește astfel filosoful: „cel care

se dedică studiului științelor și care caută să cunoască efectele prin cauzele și principiile acestora”.

Conform acestei definiții, filosoful este cel care își pune problema ordinii stabilite și a moralei tradiționale, într-adevăr, ideile noi vor căpăta o importanță deosebită în decursul secolului, asupra vieții publice și a formelor de guvernământ. După 1715, conceptul de filosofie se lărgeste pentru a deveni o metodă universală. Esența sa este constituită de spiritul de rațiune și aplicarea liberului arbitru la toate domeniile. Acesta este sensul pe care îl vom da filosofiei de la începutul și până la sfârșitul secolului luminilor.

Tendința scriitorilor francezi ai epocii luminilor va fi cea a filosofilor. Departe se limita la observarea sufletului omenesc, ei favorizează dezvoltarea științelor și tehnicilor, cred în progresul economic și în cel al instituțiilor de sănătate și al relațiilor umane. Optimismul este una din trăsăturile fundamentale ale acestei perioade. Oamenii epocii abandonează tradiția în folosul rațiunii, care le permite evidențierea abuzurilor și prejudecăților, conducându-i la fericire. Ei au criticat abuzurile autorității și câteodată chiar principiul pe care aceasta se bazează, absolutismul de drept divin. Au atacat intoleranța religioasă, și adesea privilegiile și chiar inegalitatea socială.

1.3. Primii filosofi

Trei scriitori vor ataca în mod deosebit tarele monarhiei, gustul pentru risipă, actele despotice, proasta gestiune economică, pregătind astfel marea Revoluție de la sfârșitul secolului.

Houdon. *Voltaire*. 1781. Paris, Bibliothèque Nationale.

Montesquieu (1689 – 1755). Charles de Secondat, baron de la Brede și de Montesquieu, se naște în apropiere de Bordeaux. Este primit la Academia Franceză în 1728, după care călătorește în Europa, oprindu-se între 1728 și 1732 în Anglia. În *Scrisor; persane* (1721) zugrăvește societatea pariziană din timpul Regenței și satirizează instituțiile. *Spiritul legilor* (1748) este opera unui sociolog. Recomandă în această lucrare repartizarea puterilor în stat în trei ordine distincte: legislativ, juridic și executiv.

V o l t a i r e (1694 – 1778). François-Marie Arouet se naște la Paris. Ca urmare a spiritului său novator va petrece o perioadă de

detenție la Bastilia. Trăiește un timp la Curtea regelui Prusiei, după care va petrece trei ani în Anglia. Publicarea *Scrisorilor engleze*, operă condamnată de Parlament, îl va determina să se refugieze la Cirey, în Champagne. După ce s-a certat cu Frederic II, s-a retras în Elveția, aproape de Geneva, apoi la Ferney.

Lemoyne. *Montesquieu*. Bordeaux.

Opera sa este extrem de variată și abundentă: corespondența include peste 10.000 de scrisori, la care se adaugă opere poetice, comedii, tragedii, romane, povestiri, scrieri istorice și filosofice, în toate scrierile sale se regăsesc aceleași idei: atacarea intoleranței, superstițiilor, fanatismului; se declară deist și prieten al progresului. Personajele romanelor sale îi servesc în demonstrarea tezelor. *Candid* arată că nu trăim în cea mai bună lume posibilă. Dușman al despotismului și partizan al monarhiei luminate după modelul englez, el aduce o metodă și o concepție asupra istoriei care va anunța marile opere ale secolului al XIX-lea. În operele sale privind poezia, *Mondenul* (1736), de exemplu, se opune lui Rousseau sau lui Montes-quieu în ceea ce privește gustul său pentru lux.

„Îmi place luxul, și chiar moliciunea, < – toate plăcerile, artele de toate genurile R proprietatea, gustul, ornamentele”.

Din poeme: *Discursuri în versuri despre om* (1738) sau *Poem despre dezastrul de la Lisabona* (1755).

Din romanele și povestirile sale: *Zadig* (1747), *Candide* (1759).

Din operele istorice: *Istoria lui Carol XII* (1731), *Secolul lui Ludovic XIV* (1751), *Eseu asupra moravurilor* (1756).

Din tratatele de filosofie: *Scrisori engleze* (1734), *Tratat asupra toleranței*, *Dicționar filosofic* (1769).

Teatru: *Brutus* (1730), *Zaira* (1732), *Merope* (1743), *Orfanul din China* (1755).

Denis Diderot (1713 – 1784).

„Gândeam ca un înțelept și acționez ca un nebun”, își rezumă Diderot începutul tinereții, petrecută între solide studii la Iezuiți și studii de drept, abandonate mai târziu. În 1746 i se încredințează direcția enciclopediei de către librarul Le Breton. După o călătorie întreprinsă în 1773 la curtea țarinei Ecaterina II, revine definitiv la

Paris.

Cea mai mare parte a operelor lui Diderot a fost publicată postum. Ea este în principal filosofică. În *Scrisori despre orbi* (1749), își pune o serie de întrebări indiscrete, ca aceea: care poate fi religia unui orb ce nu cunoaște minunățiile creației? În *despre interpretarea naturii* (1753) atacă violent teologia și filosofia tradițională, respinge dualismul cartezian și doctrinele spiritualiste. În *Visul lui d'Alembert* (1750) exaltă cu fervoare natura vie și materialismul.

Principalele sale romane sunt: *Nepotul lui Rameau* (1762) și *Jacques Fatalistul* (1773), în care vorbește despre destinul și fatalitatea care domnesc asupra vieții și dragostei lui Jacques. Dintre piesele sale de teatru amintim *F/w/ natural* (1752) și *Tată de familie* (1758). Numeroasele scrisori către Sophie Volland sunt redactate în perioada 1759 – 1774. Ateu și materialist, va nutri o ură nemăsurată – ca și Volland, apoi Condorcet – față de Pascal, regretând că savantul a fost nimicit de creștin. Pentru Nietzsche, Pascal va rămâne „cel mai mare dintre creștini”.

„Otrăvit de influența diferitelor opinii religioase, Pascal pune la atâta suflet în munca sa, încât ajunsese să-și facă singur rău”. *Asupra toleranței lui Diderot și Ecaierinei II*.

În a douăzeci și cincea dintre Scrisorile filosofice, Voltaire scrie privitor la Pascal:

„Îndrăznesc să fiu de partea umanității contra acestui mizantrop sublim; îndrăznesc să afirm că nu suntem nici atât de răi și nici atât de nefericiți precum el o spune. Sunt convins că dacă și-ar fi urmat proiectul la care medita în cartea sa, ar fi rezultat o carte plină de paralogisme și de falsități, admirabil deduse. Noțiunea de filosof la Voltaire și Diderot:

Amândoi sunt de acord în a scrie că filosoful este „omul cinstit care acționează în toate prin rațiune”, singura regulă veritabilă care îi permite să cunoască mai bine lumea și pe sine însuși. Comparând însă articolul asupra filosofului scris de Diderot în Enciclopedie și textul lui Voltaire, *Legile lui Minos*, apar diferențe notabile. Astfel, filosoful lui Voltaire este deist, în timp ce cel al lui Diderot este ateu. Într-adevăr, Diderot insistă asupra noțiunilor de devenire și evoluție, căci el este ateu și materialist. Din contră, pentru Voltaire natura este un imens

mecanism reglat de Dumnezeu, o dată pentru totdeauna. Certitudinea fizică este pentru el „imuabilă și eternă”. El denunță violent principiul pe care Diderot îl repune în valoare, „mișcarea este esențială pentru materie”. Aceste două atitudini se opun, una fiind în esență fondată pe ordine și certitudine, iar a doua pe viață și devenire.

ENCICLOPEDIA: 1751 – 1772 MARILE ETAPE ALE PUBLICĂRII
EI

Însărcinat de librarul Le Breton să traducă *Dicționarul enciclopedic* al lui Chambers, Diderot publică *Dicționarul rațional al științelor, artelor și meseriilor*. În 1750 el lansează *Prospectus*, broșură de 12 pagini, între 1751 și 1760 apar 17 volume de text, iar între 1762 și 1772, 11 volume de planșe, în 1758 este interzis de guvern, la care se adaugă mai târziu interdicția papală. Dicționarul va fi terminat doar după înlăturarea lezuiților.

COLABORATORII

Jean Guillaume Moitte

— ... (1746 – 1810). Jean-Jacques

Diderot este sufletul acestei opere gigantesti. Primul Rousseau meditănd asupra său colaborator este matematicianul d'Alembert, care lucrării *Emile*, și examinând va *Kdacta Discursii! preliminar*, și numeroase articole primii pași ai copilăriei.

de matematică. Alături de alți colaboratori, ca Voltaire, Paris, Muzeul Camavaiet.

Rousseau, Montesquieu, îi putem cita pe Marmontel pentru critica literară, d'Holbach, Helvetius, filosofi naționaliști, pe senzualistul Condillac¹, pe Turgot și Quesnay pentru economia politică.

OBIECTUL ENCICLOPEDIIEI

Progresul luminilor, dezvoltarea cunoștințelor științifice au drept scop „deschiderea ochilor cititorilor”. Științele pozitive vor ocupa cel mai important loc. Prin succesul său, Enciclopedia va ajuta la difuzarea teoriilor pe care ea le susține. Dintre acestea, importante sunt și cele asupra educației.

„Un ah inconvenient al educației colegiilor este că profesorul se vede obligat să meargă în pas cu un mare număr de discipoli, adică cu

mulți mediocri, ceea ce determină pentru cei dotați o pierdere considerabilă de timp”.

Rousseau (1712 – 1778).

„În fiecare zi sunt eu însumi”, scria în 1738 într-un poem de tinerețe, *Le verger des Charmettes* (*Livada de la Charmettes*). Iar spre sfârșitul vieții sale notează: „De ce ne bucurăm într-o asemenea situație? De nimic ce provine din exteriorul sinelui, ci doar de sine însuși”. A se bucura de sine și a fi el însuși rezumă întreaga filosofie a lui Rousseau.

Născut la Geneva, orfan de mamă, educația sa a fost făcută la întâmplare. În 1728 o întâlnește pe doamna de Warens. După persecuțiile la care a fost supus în urma apariției lui *Emile* în 1762, fuge și duce o viață rătăcitoare. Revine la Paris în 1770. După o ultimă fugă, moare la Ermenonville.

Este primul care a trasat căile unei noi literaturi. Opus „ideilor filosofice” și credinței în noul progres, moral și științific, el revendică „întoarcerea la natură”. Ideile sale bazate pe un nou sentiment al naturii anunță romantismul secolului următor. În *Discurs asupra artelor și științelor*, exaltează bunătatea originară a omului, critică luxul, influența coruptă a artelor și literaturii. Trei opere principale rezumă convingerile și gândurile sale:

Contractul social (1762) proclamă ideile politice ale autorului. Este partizanul suveranității poporului și încredințării puterii, printr-un pact social, unuia sau mai multor organisme specializate, în schimb, statul este obligat să ajute și să-l protejeze pe individ.

Noua Héloïse este ilustrarea idealului naturii, prin sentimentele a doi tineri care nu țin seama de discriminările sociale.

Emile sau Educația elaborează formarea unui om nou prin libera dezvoltare a simțurilor, a inteligenței și vieții afective. Acest sistem pedagogic, deosebit de

Senzualismul este o concepție filosofică, potrivit căreia toate cunoștințele provin, în ultimă analiză, pe calea senzațiilor, și se reduc, în esență, la asociații de senzații (n.tr.).

progresist, trebuie privit cu un oarecare scepticism, dacă ne gândim că autorul a încredințat educarea celor cinci copii ai săi

asistenței publice.

Portretul lui Condorcet.

Condorcet (1743 – 1794) este unul dintre puținii filosofi ai Iluminismului care a participat la revoluție, cei mai mulți dintre cei ce au contribuit la jinpunerea marilor ideologii dispărând înainte de 1789. Opera sa este o teorie asupra progresului cumulativ, *Schiță a unui tablou istoric al progreselor spiritului uman* (1793), dar și asupra unei instrucții publice liberale. Pentru el, școala este singura cale posibilă spre egalitate și libertate. El nu va separa, ca anumiți revoluționari, progresele rațiunii de emanciparea negrilor, a femeilor și copiilor.

1.4. Scriitorii în această epocă, romanul recucerește publicul prin variatele sale forme: memorii, povestiri istorice și romanțate sau chiar „împrumuturi” din romancieri străini de succes.

Le Sage (1668 – 1747) este primul scriitor francez care va trăi doar din scrieri, refuzând orice pensie. Numai așa se explică încetineala ce caracterizează etapele sale literare. La început, operele sale vor fi „împrumuturi”, ca *Diavolul șchiop*, luat de la scriitorul spaniol Guevara. Romanul său cel mai important va fi *Gilblas* (1715), din care au apărut mai întâi primele șase cărți, apoi următoarele șase între 1724 și 1735. *Turcaret* (1709) va fi jucat la Comedia Franceză. *Maximele* sale sentențioase, în care Le Sage se dovedește un veritabil discipol al lui La Bruyère, ne permit o mai bună apreciere a calităților literare ale dascălului său.

Marivaux, Pierre Carlet de Chamblain de (1688 – 1763) frecventează de timpuriu saloanele, între care cel al doamnei de Lambert. Luând partea „modernilor”, publică olliada. Din 1720 încearcă să-și câștige existența doar din scris. Va scrie pentru actorii italieni instalați la Paris. Din teatral italian va păstra decorul și acțiunea fantezistă, feeria poetică. Cele mai bune comedii vor fi *Jocul dragostei și hazardului* (1730), *Falsele confidențe* (1737). Va scrie și două romane: *Viața Marianeii* (1731 – 1741) și *Țăranul parvenit* (1735). opera sa nu a fost apreciată de contemporani, fiind judecată ca obscură. Meritele lui Marivaux vor fi recunoscute de-abia în secolul al XIX-lea.

B caumarchai's, Pierre Augustin Caron de (1732 – 1799). Opera sa ilustrează declinul care se va produce în perioada Vechiului Regim. El ar fi putut spune despre viața sa, ca și personajul său, Figaro, „Am văzut tot, am făcut tot, am folosit tot”, într-adevăr, a exersat mai multe meserii: ceasornicar, muzician, autor dramatic, armator, editor... În comediile sale introduce satira explozivă, la adresa societății secolului al XVIII-lea: *Bărbierul din Sevilci* (1775), *Nunta lui Figaro* (1778).

Anumiți scriitori sunt purtătorii semnelor preromantice. Astfel, Cazotte (1720 – 1792), prieten cu Saint Martin, publică *Diavolul îndrăgostit*, roman ce se integrează perfect în curentul ocultist al epocii. Choderlos de Laclos (1741 – 1803) publică în 1782 *Legăturile primejdioase*, în care apar primele semne romantice: spiritul ucide sentimentul. Ele sunt mai evidente în opera lui Bernardin de Saint Pierre (1737 – 1814). Romanul său *Paul și Virginia* (1787) anunță descrierile pitorești ale lui Chateaubriand.

1.5. Economistii fiziocrați

Cu acest nume au fost desemnați filosofi care au studiat formarea și circulația bogățiilor. Ca o reacție la colbertism, ei apără ideea de libertate economică. Quesnay, în timpul domniei lui Ludovic XV, dă prioritate agriculturii. El recomandă statului să nu mai influențeze prețurile la grâu și să lase vânzarea liberă. Scopul său era de a se ajunge la ameliorări tehnice și la dezvoltarea marilor domenii. În schimb, el dorea generalizarea impozitului asupra tuturor proprietăților funciare într-o manieră echitabilă. Cât despre Gournay, el dorea eliberarea industriei și comerțului de orice reglementare și piedici vamale. Formula sa era „*laissez-faire, laissezpasser* „(„lăsați să se producă, lăsați să circule”): Turgot urmează aceste teorii, iar pentru a favoriza înflorirea economică cere libertatea presei și dezvoltarea învățământului.

1.6. Rolul saloanelor

Începând cu 1715, rolul Curții slăbește, lăsând locul saloanelor. Fiind, ca și Curtea, loc de întâlnire, saloanele vor permite în secolul al XVIII-lea răspândirea ideilor. Scriitori, artiști, bancheri, oameni de lume se întâlnesc și discută producțiile de toate genurile, criticându-le pe cele literare, înainte de 1750, saloanele cele mai celebre sunt: al

ducesei du Mâine la Secaux, al ducesei de Lambert sau al doamnei de Tencin, unde au fost primiți Montesquieu, Marivaux și Helvetius.

După 1750, doamna de Deffand și doamna Geoffrin îi primesc în saloanele lor pe enciclopedist! Salonul domnișoarei de Lespinasse îi întâmpină pe d'Aleni-bert, Diderot, Bernardin de Saint Pierre. Enciclopediștii frecventează și saloanele lui d'Helvetius și d'Holbach, lumea teatrului și salonul de la Popelinier.

II. MIȘCAREA INTELECTUALĂ ÎN AFARA FRANȚEI

2.1. Influența franceză în momentul stingerii din viață a lui Ludovic XIV, limba și cultura franceză sunt pe punctul de a realiza în Europa o veritabilă uniune intelectuală și morală, pe exemplu, în 1717, la Radstadt, împăratul german semnează un acord redactat în franceză. Pe continent, această limbă va substitui latina în domeniul negocierilor și tratatelor. Elita din restul continentului, suveranii, diplomații, înalta societate, toți vorbesc franceza. La sfârșitul acestui secol, Rivarol poate scrie în *Discurs asupra universalității limbii franceze*:

J3 arisul fixează ideile Europei și devine centrul scânteilor răspândite la toate popoarele [...] Cărțile noastre devin ale tuturor țărilor, gusturilor și vârstelor [...] Primele jurnale care circulă în Europa sunt cele franțuzești și ele vorbesc numai de victoriile și de capodoperele noastre [...] Nu se vorbește decât despre spiritul francez: totul se face în numele Franței". Parisul strălucește din punct de vedere intelectual prin intermediul saloanelor, dar și al cafenelelor, dintre care cea mai cunoscută este cafeneaua lui Procopé. Franța propune o nouă artă de a trăi, care se răspândește în Europa: aici se lansează moda, se copiază palatul Versailles, ale cărui replici le găsim în Portugalia, la împăratul de la Schönbrunn... Mulți străini locuiesc la Paris, ca juristul italian Beccaria, englezii Hume și Horace Walpole, iar alții sunt practic adoptați, ca germanul Grimm. În jurul anului 1760 apar noi sentimente, ca o reacție împotriva cultului ofilit al rațiunii, propovăduit de filosofii luminilor. La originea acestei revoluții se află nașterea unui sentiment național care progresează în majoritatea țărilor: „Ce nebunie să căutăm modele dramatice la francezi, când îl avem pe Shakespeare!”, exclamă germanul Lessing la sfârșitul

secolului.

2.2. Literatura engleză

Literatura engleză va fi compusă în esență din romane și poezii, la care se adaugă opera istoricului și filosofului Hume.

Romanul este dominat de realism, ca în cazul celui de aventuri ilustrat de Daniel D e f o e (1660 – 1731) în *Aventurile lui Robinson Crusoe*, sau de romanul satiric și amar al lui J o n-a t h a n S w i f t (1667 – 1745), *Călătoriile lui Gulliver*. În ambele cazuri, autorii critică moravurile și instituțiile într-o manieră aluzivă, în cursul celei de-a doua jumătăți a secolului, curentul raționalist

7 FT7

al luminilor va ceda locul unei noi forme de sensibilitate, al cărei reprezentant este Samuel Johnson (1709 – 1784). El va încerca să fixeze vocabularul englez într-un *Dicționar* și va scrie romane biografice ce vor influența literatura europeană, așa cum s-a întâmplat cu romanul sentimental *Pamela sau virtutea recompensată*. Un alt curent caracterizat printr-un spirit analitic și sarcastic este bine rezumat de operele romancierilor Steine – *Tristram Shandy* și Goldsmith – *Vicarul din Wakefeld*. În această categorie literară, mediul ambiant conține conflicte psihologice. La polul opus apar romanele realiste, în care eroul se lovește de o lume materialistă. *Tom Jones* allui – Henry Fielding (1707 – 1754) ilustrează cel mai bine acest curent. Comedia de moravuri se situează în prim plan în repertoriul teatral, mai ales cu Sheridan, *Școala de bârfă*. În rest, literatura engleză își găsește un ultim complement cu poezia filosofică a lui Pope (1688 – 1744), *Eseu asupra omului*. Paralel, un curent preromantic, pătruns de sentimentul naturii, se manifestă cu John Gray (1685 – 1732), dar mai ales cu Robert Burns (1759 – 1796). Inspirate din cântecele populare, poeziile lui Burns cântă nostalgia amoroasă în relație directă cu natura. Cât despre J a m e's Macpherson (1736 – 1796), el se inspiră din poeziile medievale, pretinzând că a redescoperit operele bardului celt Ossian.

În domeniul economic, lucrarea lui Adam Smith, profesor la universitatea din Glasgow, *Cercetări asupra naturii și cauzelor bogăției națiunilor*, demonstrează că munca, sub toate formele ei, este

adevărată sursă a bogăției. Cel mai bun mijloc de a ameliora condiția umană este de a lăsa libertatea spiritului întreprinzător.

2.3. Aportul german

Gotthold Ephraim L e's s în g (1729 – 1781) este unul dintre cei maieminenți reprezentanți ai epocii. Inițiator al dramei burgheze, activitatea sa se concentrează în esență asupra teatrului. Dar eseurile de literatură și estetică ocupă și ele un loc important, între 1759 și 1765, publică *Scrisori asupra literaturii recente*, în care subliniază faptul că geniul german este mai apropiat de Shakespeare decât de Corneille.

În cursul celei de-a doua jumătăți a secolului se dezvoltă un contracurent sub forma clasicismului sentimental: principalul său reprezentant este F r i e – drich Gottlieb Klop's tock (1724 – 1803). *InMessiada*, veritabil poem epic, se inspiră din Biblie, punând în scenă forțe incontrolabile care se află în om. El anunță curente simboliste.

Spre 1760 începe o nouă perioadă, care va dura aproape un secol și în care se vor manifesta curente variate. Toate au însă în comun abandonarea raționalismului, atât de scump iluminiștilor. Idealismul german va dezvolta tema sa centrală în jurul dreptului la libertatea individuală, al perfecționării personalității, dar mai ales al căutării unui echilibru între cunoaștere și intuiție, sensibilitate și inteligență.

G o e t h e (1749 – 1832) a fost unul dintre principalii animatori ai *Sturm urrd Drang-ului* (*Furtună și Avânt*), mișcare născută la întâlnirea sa cu Herder, care propovăduia revolta contra rațiunii, contra normelor universale. Revoltată împotriva convențiilor sociale și religioase, această atitudine intelectuală se traduce și prin tendințe socializante, idei patriotice și revoluționare. Influențele literare provin de la Shakespeare și Rousseau. Discipolul său, Herder (1744 – 1803), a fost unul dintre cele mai importante spirite antiraționaliste ale secolului. El a avut o mare influență asupra tânărului Goethe. În *Idei asupra istoriei filosofiei umanității* (1784 – 1791), el consideră că rațiunile profunde ale evoluției umane sunt inerente umanității însăși.

Lemnul sacru de la Goettlingue, fondată în 1772, este o asociație de studenți care difuzează mișcarea *Sturm und Drang*. Clasicismul de la

Weimar reprezintă apogeul idealismului german. Un grup de poeți germani se regăsește la curtea ducelui de Saxa-Weimar, printre care Johann Wolfgang Goethe și Friedrich von Schiller (1759 – 1805).

III. MIȘCAREA CULTURALĂ ÎN SECOLUL AL XVIII-LEA: ȘTIINȚELE ȘI ARTA

3.1. Mișcarea științifică

...3.1.1. Caractere generale

— *, *fentru noi, totul s-a schimbat, moravuri, științe, tradiții Toricelli, Newton, Kepler și Galilei.*

Mai înțelepți, mai fericiți în eforturile lor.

!} La orice nou Virgiliu și-au deschis tezaurul

Toate artel s-au reunit [...]

Asupra noilor gânduri să facem versuri antice”.

Începând cu mijlocul secolului, asistăm la un schimb neîntrerupt între literatură și știință, în pragul revoluției, Chenier compune vaste epopei, glorificând Știința. Aceasta este net newtoniană, fără a se fi renunțat însă la principiul cartezianismului. Savanții acestei epoci sunt adesea amatori luminați sau oameni de litere, ca Voltaire, de exemplu, care a amenajat în castelul de la Cirey un laborator și a trimis Academiei de Științe un memoriu asupra focului. Publicând în 1686 *Convorbiri despre pluralitatea lumilor* și expunând sistemul lui Copernic.

Fontenelle dăduse exemplul. Cea mai importantă lucrare este, fără îndoială *Istoria naturală* a lui Buffon publicată între 1749 și 1804.

Dorința de cunoaștere îi determină pe cei bogați să-și constituie un cabinet de fizică sau chimie, colecții de animale, pietre sau plante. Regele creează pentru abatele Nollet, la Colegiul Navarrei, o catedră experimentală de fizică.

Cagliostro va fi rapid cunoscut în toată Europa. Dar înflorirea științifică se va dezvolta prin intermediul societăților academice, care cunosc o dezvoltare deosebită datorită ajutorului acordat de suverani. Cele mai cunoscute sunt societățile de Științe din Paris, cea Regală din Londra, sau Academia din Saint-Petersburg. Între ele se încheagă o colaborare internațională, prin schimbul de memorii sau de rezumate.

3.1.2. Fizica

Ipotezele științifice ale acestei epoci nu au fost confirmate. În fizică, electricitatea este cea care îi fascinează pe oameni cel mai mult. Benjamin Franklin a construit primul paratrăsnet, după ce a stabilit analogia dintre scânteia electrică și fulger (1760). Au fost puse la punct trei termometre: cel al prusacului Fahren-heit, al francezului Réaumur, al suedezului Celsius, cel din urmă imaginând gradația centigradă.

3.1.3. Științele naturale și biologice

Coordonarea și sistematizarea observațiilor anterioare pun mari probleme și antrenează vaste ipoteze. Necesitatea de a clasa toate formele îl conduce pe Linne la elaborarea unui sistem de clasificare a vegetalelor.

Sistemul său, *Sistema naturae* (1758), constituie baza folosită pentru denumirea plantelor și animalelor. Buffon, cel mai mare naturalist al epocii sale, este partizanul metodei experimentale. El respinge clasificările prea sistematice, căci pentru el totul este nuanțat în natură. Atașat încă anumitor tradiții, el refuză să creadă că există o legătură de rudenie între om și animal; fixist¹, el crede că animalele sunt ieșite din mâinile demiurgului. În timpul cercetărilor sale, el începe să întrezărească însă ideea de transformism, pe care colegul său, Lamarck, o va profesa începând cu 1800, și chiar ideea selecției naturale, care va fi dezvoltată de Darwin. Totuși, Voltaire ridiculizează începuturile paleontologiei și neagă existența fosilelor, considerate de savanții epocii „arhive ale lumii”.

Secolul al XVIII-lea este pasionat și de problema reproducției animale. Italianul Spallanzani pune în evidență rolul germenilor. Problema fecundației⁶ rezolvată în 1750 pentru plante, rămâne încă obscură pentru animale.

Fixismul este o concepție în biologie care neagă evoluția lumii vii și consideră că speciile de plante și animale au fost create de divinitate și sunt invariabile în decursul istoriei Pământului (n.tr.).

În 1783 se naște navigația aeriană, în urma inventării aerostatului cu aer cald de către frații Montgolfier. Aparatul era conceput să folosească forța ascensională a gazelor calde, pornind de la legile lui Laplace: acesta descoperise efectele căldurii asupra gazului (dilație, diminuarea greutateii).

În 1765, Watt a perfecționat mașina cu vapori a lui Papin. În 1746, mașinile electrice vor fi completate prin folosirea contactului cu sticla și lâna, creându-se astfel primul condensator: bateriile sticlelor Leyda, recipient de sticlă conținând un reziduu de cupru.

3.1.4. Chimia

Chimia s-a condus o vreme după o falsă ipoteză, aceea a unui fluid special, numit flogistic, ce explică efectele gazelor. Englezii Cavendish și Priestley, ana-lizând aerul, au descoperit hidrogenul și proprietățile sale. Germanul Scheele a descoperit clorul și un procedeu de fabricare a oxigenului. Lavoisier pune la punct analiza aerului, face o analiză și o sinteză a apei, și stabilește cu Morveau, Berthollet și Fourcroy o listă a corpurilor chimice.

Marile epidemii, ciuma în 1720 la Marsilia, variola în 1770, erau încă frecvente în secolul al XVIII-lea. Din păcate, singura modalitate de a stopa progresarea bolii era carantina. Descoperirile făcute în biologie și fiziologie au permis medicinei să progreseze. Mari medici ca vienezul Auenbrugger, italianul Mor-gagiri, francezul Bichat folosesc metoda observării directe. Se dezvoltă și chirurgia. Ludovic XV fondează în 1735 Academia de Medicină.

3.2. Artele

!;<! – 3.2.1. *Caractere generale* în ciuda unei aparente unități de spirit, arta secolului al XVIII-lea prezintă forme diverse, în perioada regenței lui Philippe d'Orléans, arta europeană va evolua de la baroc la „stilul regenței”. Greutatea somptuoasă a barocului se micșorează, formele colțuroase fac loc celor rotunjite. Acest stil atinge apogeul în jurul anului 1720. Una din caracteristicile sale este aceea de a fi fost influențat de arta Extremului Orient, pe care artiștii o iau drept model. Apar tapiserii cu motive chinezești sau mobile de lac roșu sau negru. O artă de societate va succede unei arte de Curte, într-adevăr, sunt preferate intimitatea, confortul, distracția. Ornamentația plastică este mai puțin importantă ca volum și se integrează mai bine suprafeței edificiilor. Spre 1730 apare o nouă manifestare a gustului pentru stilul ornamental și decorația interioară. Termenul de *rococo* derivă de la cuvântul francez *rocaille*¹ făcând referință la noul element decorativ care se inspiră din formele asimetrice ale pietrei sparte. Aceste motive

vor câștiga

„Rocaille” înseamnă piatră spartă, cu contur neregulat (n.tr.).

Edme Bouchardon. Grup central al fântânii Grenelle. Marmură (1739 – 1745). Paris, strada Grenelle.

teren în decorația exterioară a arhitecturii, împodobind parcurile și parterurile reședințelor princiare. Italienii sunt specialiști în fasonarea stucului, ei având o bogată imaginație în găsirea de noi forme. Viața mondenă se desfășoară mai ușor la oraș și decorul joacă un rol dominant, devenind o componentă a bunăstării spre care aspiră toată această epocă. Pictura și sculptura se adaptează la intimitatea apartamentelor, unde piesele devin mai mici și mai numeroase.

În întreaga Europă, artiștii vor beneficia de mecenatul prinților, ca în Germania sau Italia, al regilor în Prusia, Suedia. Protectorii pot face parte și din rândurile burgheziei, ca bancherul Crozat, protectorul lui Watteau.

Stilul rococo, care este confundat pe nedrept cu barocul, nu este decât stilul lui Ludovic XV în afara Franței. Cu puțin înainte de domnia lui Ludovic XVI, se revine la gustul pentru clasicism, reluându-se tradiția lui Ludovic XIV, cu un ritm mai discret, proporții mai armonioase și un impecabil simț al măsurii, ceea ce îi va conferi un aspect puțin rece.

Marii maștri se întorc spre antichitate. Din această epocă datează săpăturile de la Herculaneum (1738) și Pompei (1748). *Reflecțiile asupra imitării operelor de artă ale Greciei*, scrisă de Winckelmann, apare în 1755. Între 1770 și 1830, neoclasicismul este forma care va prevala în Europa, chiar dacă de la începutul secolului al XIX-lea este influențată de romantism. Contrar epocilor precedente, se face diferența între antichitățile grecești și cele latine, care nu mai sunt grupate laolaltă.

Apariția neoclasicismului este legată de nașterea a două fenomene: Iluminismul și afirmarea burgheziei după Revoluție. Astfel, din punct de vedere sociologic putem distinge în interiorul aceleiași stil faza terminală a feudalismului aristocratic și cea a burgheziei în plină ascensiune.

3.2.2. Arhitectura și arta grădinilor

Guillaume Coustou Arhitectura domestică cunoaște dintr-odată o transe la Concorde.

aia de la Marfy. formare orientată în esență spre căutarea confortului. Ea Marmură. Paris, Place simplifică liniile clădirilor și modifică dispunerea interioară. Totuși, gustul pentru formele monumentale își face din nou apariția. Influența lui Palladio spre 1770 aduce volumul cubic pe care îl regăsim la Veneția, împodobit cu un peristil. Variantele sunt numeroase, iar peristilul poate fi placat (Paris, Hotel de Salm).

Dezvoltarea arhitecturii publice va fi frânată de criza financiară, dar va continua grație ajutorului dat de municipalități și intendenți. Prin talentul lui Gabriel, în tradiție neoclasică, sunt construite școala militară, cele două palate ale lui Ludovic XV (astăzi Piața Concorde), micul F" leonnet-*Femeie care se*

... t în rr scaldă. Marmură. Muzeul

Trianon, palatele din piața Bursei de la Bordeaux. Souff-Luvru lot construiește Școala de Medicină, teatrul Odeon, biserica Sainte Genieve (actualul Pantheon), Servandoni realizează fațada bisericii Saint Sulpice. Here înalță edificiile din piața Stanislas la Nancy, în timp ce Delamain și Courtonne construiesc hotelurile Soubise și Matignon. Toată această arhitectură adoptă forme stereometrice elementare: cupole, cilindri, planuri circulare, în formă de stea sau rectangulare. Dus până la extrem, acest principiu îl conduce pe arhitectul Claude Nicolas Ledoux la construirea de clădiri în formă de cub sau sferă.

ÎN AFARA FRANȚEI

În Anglia, arhitectura de tip baroc (ansamblurile urbane de la Bath) nu aduce nimic original. Robert Adam, inspirat de antichitățile grecești și latine pe care le văzuse la Pompei, transpune în arhitectura sa toate tendințele: gustul pentru pilaștri corintici sau ionici. Arhitectura contemporanului său William Chambers se leagă mai degrabă de perioada precedentă, adică cea de dinainte de 1714.

În schimb, în țările germanice, stilul rococo se va implanta de o manieră mai evidentă, reprezentat de palatul Sans-Souci, la Potsdam, iar în Austria de biserica Melk și castelul vienez Belvedere, în Rusia, arhitectura prezintă o mare originalitate (stilul italian pentru Palatul

de iarnă).

În ceea ce privește arta grădinilor, ea va păstra la început sistemul de grădină franțuzească. Crearea hotelului ce se deschide în fața cadrului său natural va influența teoriile lui Rousseau și, începând din 1760, formula grădinilor regulate va fi înlăturată. Asistăm la o fuziune a tuturor disciplinelor, pictură, teatru, arhitectură, toate urmărind punerea în valoare a grădinilor. Scopul era de a restitui naturii planurile sale asimetrice, capriciile, „starea primitivă”. Se simulează perfect universul rustic și pastoral, întoarcerea la sursele antice devine inevitabilă și aluziile la Egipt (piramida lui Maupertius, mormântul egiptean din parcul Monceau), la Grecia antică sau China abundă. Sub influența Iluminismului se naște o arhitectură alegorică: templul dedicat amorului (Trianon), filosofici (Er-menonville), prieteniei (Betz) ...

La sfârșitul secolului se impune grădina engleză, cu o înfățișare mai capricioasă, cu cărări sinuoase, lacuri, poduri rustice, boschete. William Chambers a adus o contribuție importantă în arta grădinilor. Concepția sa asupra grădinilor-peisaje se îmbogățește în urma unei călătorii pe care o întreprinde în China.

Grădinile palatului Bagatelle, realizate în 1777 de englezul Blaikie, se inspiră direct din concepția lui Chambers.

;! ş-l

3.2.3. *Sculptura* mareșal de Saxa. Marmură și bronz. Strasbourg. Templul Saint-Thomas.

Secolul lui Ludovic XVI se caracterizează în domeniul sculpturii prin triumful miciei sculpturi de budoar și apartament, ca și prin portrete. Hotelurile particulare și grădinile continuă să fie decorate cu statui. Există familii de sculptori, ca de exemplu, familia Coustou, nepoții lui Coysevox, dintre care unul, Guillaume-tatăl (1677 – 1746) este autorul lucrării *Caii de la Marly*. În afara acestor dinastii de sculptori trebuie amintit numele lui Edme Bou-chardon (1698 – 1762): *Amor și Psyche, Fântână* adm strada Grenelle. După 1750 sculptura sugerează întoarcerea la antichitate. Jean Baptiste Pigalle (1714 – 1775) va răspunde acestei exigențe. El va crea un stil inspirat din modelele Pigaiie. Mormântul lui antice, răspunzând gustului pentru

monumentele funerare. Arminius Maurice, Dintre toate monumentele de acest gen, *Mausoleul Mareșalului de Saxa* este cel mai impresionant. Defunctul, aflat în mijloc, este reprezentat înconjurat de figuri alegorice. Se află la Strasbourg, în biserica Saint Thomas. Aflat pe patul de moarte, Bouchardon i-a încredințat marea sa operă, Piața Ludovic XV de la Paris.

Étienne Maurice Falconnet (1716 – 1791) a sculptat statui remarcabile, precum cea ecvestră a lui Petru cel Mare de la Saint Petersburg. *Orologiul celor trei grații* se detașează de realismul lui Pigalle. Subiectul este mitologic, iar artistul exploatează grația juvenilă a celor trei modele.

Jean Antoine Houdon (1741 – 1824) este, fără îndoială, cel mai mare sculptor al epocii sale. Busturile

Houdon *George* să-e sunt fra Pante Prin realismul și adevărul pe carele de *Washington*. Marmură, gajă, relevând dispozițiile morale ale caracterului. El și-a

1788. RicKnond. propus drept scop „să creeze imagini nepieritoare ale băr

Houdon. *Diderot*. Lucrare în lut. Muzeul Luvru.

R baților care au adus glorie sau onoare patriei”. Prin n *Voltaire așezat*, el a știut să redea perfect inteligența îi vie și malițiozitatea acestui om de litere. O versiune se află la Comedia Franceză, iar o alta la muzeul Ermi-tage. Reprezentările pe care le-a lăsat, ale lui Diderot, Turgot, Buffon, Malherbe, La Fayette, Mirabeau, Napoleon, pot fi considerate drept mărturii nepieritoare ale marilor personalități.

3.2.4. Mobilierul și decorația

Antoine Watteau. *Gilles*. Muzeul Luvru.

În secolul al XVIII-lea se succed două stiluri:

Boucher. *Venus cerându-i lui Vulcan arme pentru Enea*. Muzeul Luvru.

stilul Ludovic XV, cu o grație și o elegantă exuberanță, folosind frecvent linia curbă și motivul „rocaille”;

stilul Ludovic XVI, mai sobru, căutând îndeosebi linia dreaptă. Modul de decorație a dus la multiplicarea marilor oglinzi, a lămpilor înconjurate cu ciubuce și cu diverse motive ornamentale (ghirlande,

cochilii, torțe, fluiere, lire) și scene pictate. Arta mobilierului se caracterizează printr-o mare varietate de obiecte:

comode, mese de joc, fotolii spațioase, secretaire. Eleganța mobilierului este sporită de folosirea lemnului exotic (mahon, palisandru) și a stofelor ușoare. Orfevrăria, tapiseria, ceramica iau un avânt rapid: la Sèvres ia ființă o manufactură de porțelan. Folosirea fierului forjat se intensifică, el devenind obiect de artă în mâinile unor oameni de talent, ca Lamour, creatorul grilajelor din

Piața Stanislas, la Nancy.

3.2.5. Pictura *

Devine accesibilă marelui public încă din 1750, când regele permite contemplarea colecțiilor sale de la Luvru și palatul Luxembourg. Din 1737 se ține la Luvru un salon de pictură și sculptură. Critica de artă nu se lasă așteptată. Cele mai vestite manifestații au fost „salioanele” lui Diderot. Colecționarii nu sunt numai prinții sau marii seniori, ci și bancherii, marii fermieri, dar și speculanții, al căror număr este în creștere.

ÎN FRANȚA

Pictura rococo va atinge apogeul în Franța, dominată de trei pictori:

Boucher. *Chinezărie* Rotterdam.

Antoine Watteau (1673 – 1721). Născut la Valenciennes, în Flandra, va fi cel mai de seamă succesor al lui Rubens, pe care îl descoperă la Paris, în galeria palatului Luxembourg. Watteau va lucra „à la sanguine”, în pastel, guașă, dar uleiul rămâne totuși mijlocul cel mai folosit. Culoarea rămâne o componentă esențială în figurările sale. Pictor al sărbătorilor galante, el a reprezentat, așa cum spunea Verlaine, „sub deghizări pline de fantezie” înalta societate a epocii. Culorile sunt clare și luminoase, peisajele vapoare și melancolice: *Reuniune pe terasă, imbarcarea pentru Cythere*, din care există două exemplare, al doilea fiind *Insula Cythere*. Cu *Firma negustorului Gersaint*, capodoperă executată în opt zile, el se dovedește un realist. Figura lui Gilles, pe un fond alb, disimulează toate frământările sufletului.

ragonard. *Pierrot*.

François Boucher (1703 – 1770) aduce la modă stilul budoarului; erotismul dezinvolt degajat de tablourile sale își are originea în arta franceză a epocii. Grație talentului său, Boucher exaltează corpul femeii: trupuri de fete tinere, goale și rozalii, se topesc în peisaj ele bleu, în budoare gri sau argintate, *întoarcerea Diane de la vânătoare* este unul din tablourile care-l făceau pe Diderot să se zbârlească, atât pentru etalarea de cărnuri, cât și pentru sărăcia pretextului mitologic invocat, în *Odiha Diane*, totul este dulce: blondul, albastrul, portocaliul se contopesc armonios pentru a pune în valoare carnația sidefată a zeiței, în acest tablou, pictorul preferat al doamnei de Pompadour a cedat pentru prima oară în fața sincerității. La moartea sa, se estima la peste 10.000 numărul lucrărilor sale.

— Jean Honore Fragonard (1732 – 1806), pictor de la sfârșitul perioadei rococo, discipol al lui

Boucher; o serie din tablourile sale constituie o continuare a comediei libertine a maestrului său. Totuși, arta lui Fragonard se distinge de cea a altor artiști, deoarece el poseda într-adevăr ceea ce criticii vremii.

Quentin de la Tour printre care Diderot, numeau inspirație sau imaginație.

Portretul lui Jules Datorită talentului său s-a întors spre arta peisajului.

Vremet. Dijon. reprezentând natura atât de dragă lui Rousseau. Cerul, frunzișurile, spațiile, prin poezia pe care o degajă, anunță preromantismul. *Suferința din dragoste* ilustrează maniera înflăcărată a pictorului de a utiliza materia. *Femeile care se scaldă* demonstrează rigoarea compoziției și maniera de a continua pe fundalul frunzișurilor arabescurile corpurilor. *InRenattdm grădina Armidei* folosește linii ușoare și nervoase, creând o impresie de agitație asupra ansamblului tabloului.

Iluminismul avea drept ideal redarea particularităților individuale. Acest fenomen este relevat de arta portretului, unde ideea generală nu este aceea de a lăuda cu orice preț, ci de a „spune” o ființă. Astfel, Hyacinthe Rigaud (1659 – 1743) din Perpignan, elev oficial al lui Van Dyck, realizează portretele lui Ludovic XIV și Ludovic XV copil,

în timpul Regenței apare o nouă tehnică, ce va constitui apogeul rococo-ului: pastelul. La originea acestei noi tehnici se află venețianul Rosalba Camera, care a locuit la Paris în jurul anului 1720.

Quentin de la Tour (1704 – 1788). Considerat unul dintre cei mai mari portretiști ai epocii, va utiliza noua tehnică, pictând-o pe prietena *Domnișoara Fel*, sau personaje de curte, *Maria Leczińska*, *Doamna de Pompadour*. Spre sfârșitul vieții, La Tour va fi cuprins de o nebunie mistică.

N a 11 i e r (1685 – 1766). Pictor al femeilor frumoase, el le reprezintă pe *Domnișoara de Clermont*, *Prințesa de Lambesc*, *Doamna Henriette*, *Doamna Adelaide*, care pozează în nimfă, Minerva, Flora ca și Diana. Mitologia nu reprezintă decât un pretext pentru amuzament.

Elizabeth Vigee le Brun (1755 – 1842). Dovedește un spirit total diferit, în care se declară sentimentalismul de la sfârșitul secolului. Elevă a lui de Greuze, ea realizează o serie de portrete ale Mariei Antoaneta. Cel mai cunoscut este cel în care apare îmbrăcată în manieră grecească. Tablourile sale degajă o multă delicatețe.

Jean Baptiste o u dr y (1686 – 1755) excelează ca peisagist. Numit la Gobelins, el va contribui la evoluția artei tapiseriilor. Va reprezenta adesea în tablourile sale scene de vânătoare: *Vânătoarea de mistreți*, *Peisaje de vânătoare*, *întâlnire de vânătoare la izvorul regelui de la Compiègne*.

Hubert Robert (1733 – 1808) este inspirat de ruinele romane din Provence și Languedoc, dar compune deseori peisaje pur fanteziste. Pictează însă și scene din viața cotidiană, așa cum demonstrează tablourile aflate la Paris: *Incendiul Operei din 1781*, *Demolarea caselor din Pont Notre-dame* (1786).

Joseph Vernet (1714 – 1789) conferă un sens poetic concepției asupra peisajului, situându-se pe linia preromanticilor. *Porturile Franței* a constituit o comandă importantă.

Alături de erotism și natură, o altă temă apare în pictura secolului al XVIII-lea, cea a vieții private sau sătești.

Chardin. *Furnizoarea*. Muzeul Luvru.

Goya. *Gigantul*. (cca. 1820).

Jean Baptiste Greuze (1725 – 1805) este cel mai important

reprezentant. Tablourile sale cu tendință moralizatoare au găsit în Diderot unul dintre cei mai înflăcărați admiratori: *Blestemul părintesc, Fini pedepsit, Consimțământul de căsătorie la țară*. Despre ultimul tablou, Diderot scria:

Greuze (1725 – 1805). *Logodnica satului*. Muzeul Luvru.

„Subiectul este patetic, privindu-l, o emoție dulce ne cuprinde. Compoziția mi s-a părut foarte frumoasă: este ca și cum acțiunea s-a petrecut. Există douăsprezece figuri [...] Cum se înlănțuie toate!”

Desigur, Diderot nu vedea într-un tablou decât pretextul unui discurs, dar geniul său era pe punctul de a inventa jurnalismul. Doar Filon din Alexandria, filosof grec ale cărui scrieri se păstrează, a descris picturi cu atât entuziasm.

Jean-Baptiste și în e o n Chardin (1699 – 1779) se inspiră din cotidian. Îi place să reprezinte mica burghezie, vecinii, prietenii. *Furnizoarea, Copilul cu titirezul* sunt cele mai bune exemple. *Natură moartă* traduce imobilitatea lucrurilor familiare. Chardin va căuta realitatea în interioare, și nu în imaginile convenționale, ca de exemplu cadrele mitologice sau aristocratice.

ÎN AFARA FRANȚEI SPANIA

Stilul rococo este reprezentat de Francisco de Goya y Lucientes (1746 – 1828). Tablourile pe care le realizează începând din 1786, când este numit pictor al regelui, simbolizează perfect gustul popular, propriu ultimelor decenii ale stilului rococo. În aceeași perioadă pictează teme religioase. La moartea lui Carol III, în 1789, succesorul său, Carol IV îl numește pe Goya pictor de cameră, ceea ce constituia o promovare. Anul 1798 îi marchează opera. Decorează în frescă schitul San Antonio de la Florida, împletind grandoarea barocă cu efecte ale rococo-ului. Este vorba de personaje aflate în jurul unei balustrade pictate în tehnica „trompe l'oeil”. Dar cele mai semnificative dintre operele sale sunt cele pictate după 1814, în special scenele de război, la care se adaugă impresionantul / *Dos de Mayo (Doi mai)*, operă romantică prin culoare și elan. Picturile negre (1821 – 1822) au drept temă esențială capriciul și invenția. Fiecare din aceste picturi este precedată de schițe fantastice. Mitologia, eliberarea instinctelor, vrăjitoria își vor găsi un suport prin tehnică și estetică. Este vorba de

paisprezece compoziții pictate în tonuri de brun, gri, ocră, albastru carmin. Seria cuprinde, printre altele, *Marele țap*, *Judith*, *Lectura*, *Idiotul satului*, *Saturn devorându-și copiii*.

Din secolul al XIX-lea, influența lui Goya se va resimți la pictori ca Delacroix și Manet.

ITALIA

În secolul al XVIII-lea Italia pierde rolul de far pe care îl cucerise în arta picturală europeană încă din secolul al XV-lea. Marii pictori care dirijează lumea artei de la Roma sau Bologna încremenesc în tradiția barocului târziu. Încă o dată, Veneția este cea care realizează ruptura cu tradiția. Marele oraș, în ciuda decadenței sale politice și economice, rămâne central vieții mondene și intelectuale.

G. B. Tiepolo. *Banchetul Cleopatrei*. 1757. Frescă din palatul Labia. Veneția.

Tiepolo Giambattista (1696 – 1762) apare la mijlocul acestei efervescente artistice. Pictează în 1726 prima sa serie de fresce în palatul arhiepiscopului de Udina, iar apoi, în 1745, *Istoria lui Antoniu și Cleopatra* în salonul palatului Labia. Între 1750 și 1751 decorează scara mor numentală de la Residenz Wurburg. Din 1757 datează tablourile *Iliada*, *Eneida*, *Roland furios*. Își sfârșește zilele la Madrid. Una din caracteristicile artei sale este felul în care redă lumina. Atunci când evocă sărbătorile și carnavalurile de la Veneția, folosește o gamă cromatică încă mai caldă.

Canaletto. *Vedere din Veneția*. Londra, National Gallery.

Antonio Canal, numit Canaletto (1697 – 1768) știe să redea perfect cele mai strălucite aspecte ale Cetății Dogilor. El reproduce mișcarea și viața canalelor venețiene văzute în perspectivă: *Canal Grande*, *San Giorgio Maggiore și vama Veneției*. Cu aceeași delicatețe redă peisajele Angliei pe care le va realiza în cursul a trei călătorii întreprinse aici.

Francesco Guardi (1712 – 1793) anunță prin reprezentările sale fantasmagorice perioada romantică. Cu toate acestea, arta sa rămâne în perfect acord cu stilul rococo. Este primit la Academia de artă din Veneția la vârsta de șaptezeci de ani. Ca și Canaletto, picturile sale merg pe studiul Marelui Canal (Canale Grande), pe care îl prezintă în

plină activitate. A realizat și câteva tablouri cu caracter religios.

ANGLIA

Gainsborough. *Portretul domnișoarei Haverfield*. 1780. Londra, Colecția Wallace.

Pictura engleză este dominată de numele lui W i l - liam Hogarth (1697 – 1764). Deși portretist, viziunea sa realistă, arta sa sinceră îl îndepărtează considerabil de tradiția stabilită a altor artiști. Tablourile sale relevă o intensă observație a oamenilor, moravurilor, comportamentelor. Pentru el, pictura trebuie să aibă un rol moralizator. Cu *Căsătoria la modă* critică moravurile și obiceiurile dizgrațioase. Realizează un număr mare de portrete și crochiuri: *Lordul George Graham în cabinetul său*. Ceea ce îl diferențiază pe Hogarth de ceilalți pictori ai epocii sale, este faptul că el nu mai lucrează portretele în tradiția lui Van Dyck.

Joshua Reynolds (1723 – 1792) îi datorează mult lui Hogarth. Între 1750 și 1753 călătorește în Italia, în scopul studierii operelor lui Michelangelo. Întorcându-se în Anglia, este rapid solicitat ca portretist, la Curte, în general, operele sale prezintă femei frivole și de moravuri ușoare: *Domnișoara Siddons personificând muza tragediei*. Portretist oficial al tuturor personajelor notabile ale timpului a fost adeseori atras de o pictură mai imaginativă. Pictează figuri de copii: *Vârsta inocenței*. Rămâne unul dintre marii colorişti ai secolului al XVIII-lea englez.

Reynolds. *Portretul domnișoarei Bowles însoțită de câinele ei*. Londra, Colecția Wallace.

Thomas Gainsborough (1727 – 1788), ca și Reynolds, a fost un portretist de mare talent, dar el se va consacra și altor genuri. Pictează totuși familia regală, dintre care opt portrete sunt ale lui George III. În 1768, la înființarea Academiei Regale, figurează printre cei treizeci și șase de membri fondatori. Opera sa este extrem de originală. A știut să sublimeze caracteristicile psihologice ale personajelor sale, ca *măsurorile Linley*. Poate fi melancolic și solemn atunci când evocă satul englez: *Plimbarea de dimineață*.

3.2.6. Muzica

FRANȚA

François Couperin (1668 – 1733), interpret la clavecin și orgă, scrie liturghii, în secolul al XVII-lea, alăuta ocupă un loc preponderent în domeniul muzical. Couperin va compune pentru clavecin într-un stil nou, ceea ce va constitui punctul de plecare pentru muzica pianului modern. Muzica este scrisă sub forma suitelor, cu alternanțe de bucăți variate, diferite prin timp și caracter. Muzica franceză se orientează tot mai mult spre teatru.

Jean Philippe Rameau (1683 – 1764) este cunoscut mai ales ca teoretician cu al său *Tratat despre armonie*. Compune opere, *Castor și Pollux*, sau balet, *Indes galantes*. Stabilește bazele unei noi armonii. Spre 1750, operele sale scrise în tradiția lui Lully vor declanșa pasiuni între partizanii muzicii franceze și cei ai muzicii italiene. Cei din urmă vor pune la punct un nou gen de operă comică, în care cântecele alternează cu cuvintele. Cel mai cunoscut autor al acestui gen de operă este Grétry, care va triumfa cu opera sa, *Richard, Cœur de lion*.

Glück (1714 – 1787), de naționalitate germană, dar protejat de Maria Antoaneta, dă un nou impuls operei. Opera sa se caracterizează printr-o melodie expresivă și un ritm derivat din arta declamatorie. Stilul său se înrudește cu cel al unui autentic teatru muzical și va constitui baza de evoluție a operei în secolul al XIX-lea. Principalele sale opere sunt *Orfeu și Euridice*, *Armida*.

ITALIA

La sfârșitul secolului al XVI-lea și începutul secolului al XVIII-lea, influența muzicii italiene asupra celei europene este în scădere. Luptând împotriva operei tradiționale, G.B. Pergolesi (1710 – 1736) introduce opera bufa, în timp ce Vi v al di (1678 – 1741) fixează cadrele concertului. Alții, ca Porpora și Salieri, pun bazele unei tradiții teatrale noi. Până în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, opera își păstrează primul rang printre genurile muzicale.

GERMANIA

Începând cu secolul al XVIII-lea, muzica are o importanță crescândă în viața muzicală europeană. Ea a dat mari muzicieni.

Johann Sebastian Bach (1685 – 1750) a fost fără îndoială cel mai remarcabil dintre muzicienii Germaniei din prima jumătate a secolului al XVIII-lea. A fost capelmaistru la capela din Weimar,

organist de Curte la Koelhen din 1717 până în 1723 și cantor la Leipzig. În această perioadă compune *Concertele brandenburgice*. Datorită talentului său, orchestra va capătă o nouă forță de expresie, rezervată până atunci compozițiilor vocale. Muzica religioasă îi domină opera, dar și muzica instrumentală ocupă un loc important. Familia Bach va da naștere unei întregi generații de muzicieni.

În a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, Viena devine centrul muzicii europene. Acest renume îi este dat de doi mari compozitori:

Joseph Haydn (1732 – 1809) definește în Austria regulile simfoniei și cvartetului. Folosirea acestuia din urmă pentru instrumentele cu coarde și a sonatei pentru pian este o tipică ilustrare a practicii muzicale aristocratice.

Wolfgang Amadeus Mozart (1756 – 1791). În ciuda unei vieți scurte și nefericite, el îmbogățește tradițiile muzicale. A compus în toate genurile, dând dovadă de o inepuizabilă inventivitate melodică. Va trebui însă așteptat mijlocul secolului XX și venirea marilor muzicologi, a lui Alfred Einstein în special, pentru ca opera sa să fie cu adevărat descoperită. A lăsat o imensă moștenire, alcătuită din sonate, concerte, simfonii și opere (*Nunta lui Figaro, Don Juan, Flautul fermecat...*).

3.3. Teme de reflecție:

„Filosofia și cunoașterea științifică

Filosofia și rațiunea i Filosofia și religia

Filosofia și istoria. Spre o morală socială?

În a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, conceptul de filosofie îi definește pe cei care asimilează cunoștințele timpului și le fac să progreseze: astfel, câmpul de meditație se lărgeste, iar societatea și istoria devin subiecte de reflecție rațională. Filosoful are datoria ca, prin acțiunea sa, să transforme oamenii și societatea; filosofia se definește și ca o practică socială.

FILOSOFIA ȘI CUNOAȘTEREA ȘTIINȚIFICĂ

În *Discurs preliminar la Enciclopedie*, scris în 1751, d'Alembert plasează filosofia la sfârșitul evoluției spiritului uman. El îi atribuie nu numai un rol vulgarizator, dar și acela de întemeietoare a științei pozitive, caracterizată prin spirit de observație, opus celui de sistem.

Atunci când publică în 1778 *Epocile naturii*, în care distinge șapte epoci, Buffon descrie în ultima progresele civilizației și aderă la ideea lui d'Alembert.

Cunoașterea științifică a naturii permite, după părerea lui, o mai bună dominare a acesteia, căci „cu cât observă mai mult natura, omul are mijloacele de a o supune și de a obține cât mai multe noi bogății”.

Și Rousseau vede filosofia în acest sens. În *Emile* sau *Educația*, îl invită pe filosof să studieze natura în mijlocul ei, dacă acesta are intenția de a fi savant.

Houdon. *Roitsseau*.

Influența preponderentă a lui Descartes asupra științelor scade treptat în folosul lui Newton. Opera sa esențială, *Philosophiae naturalis principia mathematica* (1686) tratează în cartea a treia sistemul lumii. Studiază mișcarea sateliților în jurul planetelor. Gândirea sa fizică este însoțită de una teologică. Ordinea care domnește este opera unei Ființe atotputernice și inteligente. Ideile sale au găsit un ecou prelungit în secolul al XVIII-lea. Cei doi artizani ai introducerii sale au fost Maupertuis și Voltaire. Primul a introdus newtonismul la Academia de științe, iar al doilea a fost cel mai bun popularizator al operei sale.

FILOSOFIA ȘI RAȚIUNEA

Iluminismul sau „secolul luminilor” desemnează spre mijlocul secolului al XVIII-lea o atitudine intelectuală, adoptată de epocă, într-o scrisoare din 26 iunie 1765 adresată lui Helvetius, Voltaire scria:

DE doisprezece ani se face simțită o revoluție în lumea spiritului... Lumina se răspândește în toate direcțiile”.

În *Dicționarul academiei* (1694), cuvântul lumină este folosit mai întâi cu sens teologic, apoi metafizic. „Lumina credinței”, „lumina evangheliei” se opun luminii naturale, în Germania se va vorbi de *Aufklärung*. În studiul său *Was ist Aufklärung?* (Ce este iluminismul?), Kant consideră această epocă împlinită. În Anglia cuvântul *light* nu are același sens ca în franceză, și Thomas Paine scrie *The age of reason* (1794); în Italia, *luce*, în spaniolă *siglo de las luces* sunt sinonime cu despotismul luminat.

Rațiunea. Paris, Bibliothèque Nationale.

Rațiunea respinge metafizica, considerându-se incapabilă de a cuprinde substanța și esența lucrurilor, de a elabora sisteme. Ea respinge autoritatea, ca și tradiția. Găsim această concepție la Locke, *Essay on human widerstanding* (Eseu asupra intelectului omenesec, 1690), la Voltaire în *Scrisori filosofice* (1734), la marchizul d'Argens, *Filosofia bunului simț* (1737), la Diderot în articolul *Rațiune* din *Enciclopedie*.

Aceasta caracterizează spiritul științific și metoda experimentală, care trebuie să se aplice nu numai științelor naturii, ci și omului și societății. Din domeniul religios, filosofia trece în cel al politicii și al istoriei, încercând să devină o nouă morală.

FILOSOFIA ȘI RELIGIA

Filosofia își găsește principalele sale argumente în științele pozitive, care legitimează folosirea unei metode experimentale, putând depăși astfel autoritatea textelor sacre, în acest mod, știința trebuie să se elibereze de jugul scolasticii, dar și de cel al metafizicii. Marchizul de Mirabeau (1715 – 1789) în opera sa *Prietenul oamenilor* sau *Tratat asupra populației* (1756), definește filosofia „arta rațiunii celor care nu au convingeri religioase”. Voltaire este mai implicat în lupta împotriva bisericii și religiei: „Biserica este infamă”. După 1750 se distinge grupul filosofilor „Biserica înțelepților”. Se vorbește de „comuniune filosofică”, începând cu această dată, filosof semnifică aderarea la o doctrină.

FILOSOFIE ȘI MORALĂ

Criticarea religiei a însemnat punerea în discuție a bazelor moralei tradiționale. Metoda științifică va trebui aplicată și la morală.

Helvetius (1715 – 1771), în *lucrarea Despre spirit*, aplică această metodă la morală: „am crezut că morală trebuie tratată ca toate celelalte științe și că trebuie creată o morală precum fizica experimentală”. D'Holbach (1723 – 1789) reia aceeași idee în *Sistemul naturii* (1770): morală ca știință trebuie să se sprijine pe o cunoaștere exactă a legii naturale, deci a înseși faptelor.

C o n d i 11 ac (1715 – 1780), în eseuul său asupra *Originii cunoștințelor umane*, definește metoda: „O metodă care a condus la stabilirea unui adevăr poate conduce la un altul, și cel mai bun trebuie

să fie același pentru toate științele”.

FILOSOFIA ȘI ISTORIA

Secolul al XVIII-lea cunoaște pasiunea pentru istorie, iar filosoful se dorește a fi istoric. El va căuta fapte și argumente în sprijinirea teoriilor și controverselor sale. Montesquieu și Voltaire scriu filosofia istoriei, fiecare cu un scop diferit. Montesquieu (1689 – 1755) dorește să determine cauzele evenimentelor istorice. În *Considerații asupra cauzelor măreției și decadenței romane* (1734), Voltaire caută mai puțin cauzele, considerând că hazardul conduce evenimentele. El definește mai ales „spiritul și moravurile națiunilor” și scrie despre Evul Mediu următoarele: „Aș vrea să descopăr mai degrabă cum era atunci societatea oameoilor, cum se trăia în familie, ce arte erau cultivate, decât să scriu despre nenorocirile și luptele funeste, despre locurile comune ale răutății umane”.

Totuși, pentru cei doi autori, istoria rămâne înaintea de toate un mijloc de luptă filosofică. Nu trebuie să ne limităm doar la cunoașterea lumii și societății, ci trebuie găsită calea de transformare a acestora. Opera istorică a lui Montesquieu îl va conduce la politică. În *Spiritul legilor*, el devine filosof al dreptului și al guvernării. În *Dicționar filosofic*, Voltaire trece de la tabloul tipului de guvernare engleză la revendicarea libertății. Pentru el, istoria trebuie să servească formării sociale și politice a omului cinstit. Filosofia se va preciza prin utilitatea sa socială. Acest scop practic al filosofiei este definit de Buffon în cartea a șaptea a *Epocilor naturii* (1778). Totuși Condorcet (1743 – 1794) este cel care a caracterizat cel mai bine idealul și lupta filosofilor, în *Schiță a unui tablou istoric al progreselor spiritului uman* (1792) el scrie:

„În Anglia, Collim și Holinghroke, în Franța-Bayle, Fontenelle, Voltaire, Montesquieu și școlile formate de >! oameni celebri au luptat în favoarea adevărului, folosind /;]; rând pe rând arme pe care erudiția, filosofia, spiritul, talentul scriitoricesc le pot furniza triumfului rațiunii”.

SPRE O NOUĂ MORALĂ

Fundamentele moralei s-au schimbat. Ele nu mai sunt obligatoriu legate de o religie, ci se sprijină pe rațiune. Această morală care nu mai caută să urmeze învățăturile naturii își găsește principiul

în organizarea fericirii. Sunt respinse morala creștină ca și cea stoică. În *Discursuri în versuri despre om* (1738), Voltaire face procesul moralei austere, stoice, janseniste sau creștine. Noua morală o va slăbi pe cea veche și de aceea anumiți credincioși vor încerca să concilieze religia cu plăcerile legitime. Acest ideal este urmărit de Marivaux în *Nevoiașul filosof*.

Noua artă de a trăi determină căutarea fericirii. Lucrările pe această temă abundă. Singurele adevăruri importante sunt cele care aduc fericirea oamenilor. În primul său discurs de la Sorbonna din 3 iulie 1750, Turgot remarcă: „natura a conferit tuturor oamenilor dreptul la fericire”. Marile linii ale concepției asupra fericirii au fost trasate după 1740: se încearcă mai puțin schimbarea lumii, cât mai degrabă găsirea unui loc confortabil în aceasta. Cât despre morală, ea rămâne extrem de individualistă, o morală a fericirii personale. Morala altruistă, cea a binelui social, nu va prinde contur decât după 1760. Lupta contra intoleranței, al cărei teoretician va fi Locke, începe să se manifeste. „Putem spune”, scria d’Alembert, „că Locke a creat metafizica așa cum Newton a creat fizica”. Prin metafizică se subînțelege studiul intelectului uman, al puterilor și limitelor sale. Trăsăturile dominante ale filosofiei sale rămân empirice, iar difuzarea ideilor sale este deja avansată pe continent. Cu desăvârșire laic, Locke separă domenii spiritualului de cel temporal. Totuși el crede în revelație: este partizanul creștinism rațional. Și Voltaire se va situa în prim-plan în lupta pentru combai intoleranței. *Henriada* este epopeea regelui tolerant. *Scrisorile filosofice* studii sectele engleze în scopul de a evidenția binefacerile toleranței.

Anul 1717 înseamnă și începuturile francmasoneriei. Prima lojă franceza este deschisă în 1726 la Paris. Din 1735, lojile franceze, depinzând de marea lojă din Anglia se vor înmulți. Sunt recrutate din straturile superioare ale societății, Primul mare maestru a fost ducele d’Antin. Din 1744 apar lojile în care sunt admise și femeile. Suspectate de monarhie, societățile secrete sunt condamnate în 1738 de papa Clement XII, apoi în 1751 de Benedict XIV. Totuși, în 1771 se constituie Marele Orient, în ciuda unor ambiguități notabile în francmasonerie (critica bisericii, dar recurgerea la procedeele sale prin rituri, inițieri,

simboluri), ea reflectă spiritul epocii. Francmasonii se conformează unei noi morale a existenței, respingând austeritatea prin agape și banchete, revendicând libertatea politică și o anumită egalitate. Această similitudine de idei și intenții explică de ce francmasoneria a fost prezentată adeseori ca unul din factorii de propagare a Iluminismului.

CAPITOLUL 4

EPOCA CONTEMPORANĂ

INTRODUCERE LA CAPITOLUL 4

Capitolul consacrat epocii contemporane este cel mai documentat și mai consistent al acestei lucrări, din două motive principale: abundența surselor și dorința autorilor de răspândire a cunoașterii fundamentelor imediate ale culturii în care trăim.

Sarcina a fost cu atât mai dificilă cu cât s-a urmărit lupta împotriva fărâmițării mediatice a cunoștințelor, *fast-food-ul* cultural, învățat rapid, prost digerat și tot atât de repede uitat.

Am acordat deci o atenție deosebită curentelor intelectuale și, între acestea, celor politice și filosofice, în scopul de a arăta extrema rapiditate a implicațiilor sociale și artistice ale acestora, mutațiile constante produse.

Sperăm că la lectura acestei ultime părți a cărții noastre cititorul va regăsi continuitatea cu epocile precedente, pentru a dobândi o viziune culturală globală, tematică și sintetică în același timp.

SECȚIUNEA A

BILANȚUL LA SFÂRȘITUL SECOLULUI AL XVIII-LEA

I. SITUAȚIA POLITICĂ, ECONOMICĂ ȘI SOCIALĂ ÎN EUROPA LA SFÂRȘITUL SECOLULUI AL XVIII-LEA

1.1. Spirit și doctrine politice

Gândirea ce a caracterizat Revoluția franceză nu a soluționat anumite probleme primordiale: echilibrul constituțional între executiv și legislativ nu a fost găsit, catolicii atribuie revoluționarilor deportarea și moartea papei (1799), iar conflictul rămâne deschis între partizanii monarhiei absolutiste sau parlamentare și susținătorii Republicii, cenziare sau nu.

1.2. Problemele sociale și economice

Europa este sărăcită de războaiele începute în aprilie 1792, iar sentimentului francez de creare a unei mari națiuni care aduce libertatea și ura contra „tiranilor”, i se răspunde cu dezvoltarea unui sentiment național la popoarele învinse.

În Franța, apariția democrațiilor care resping sufragiul censitar, luptând pentru unul universal, sau a celor ca Babeuf (1760 – 1797) care doresc o egalitate economică reală, este stopată după eșecul din mai 1796, dar mai ales după instaurarea Consulatului în noiembrie 1799.

uf *h i*.

— J, e

II. REVOLUȚIA ȘI IMPERIUL [

2.1... Boala secolului”.

Revoluția suscită neliniști de ordin intelectual, moral, dar și economic și social. Imperiul liniștește burghezia, asigurându-i îndestularea materială, dar rămâne încă așa-numitul „mal du siècle” („boala secolului”). De ce „boală”?

Este vorba despre cei care supraviețuiesc Vechiului Regim și nu reușesc să se adapteze noilor condiții ale existenței lor. Cu greu ieșiți din secolul luminilor, tulburați de Revoluție, viitorul se rezumă pentru ei la un singur cuvânt: neliniște. Această boală de a exista este personificată de *René*, opera lui Chateaubriand, publicată în 1802.

2.2. Politică și sociologie

Esențialul în politică și sociologie provine din tulburarea adusă & *Declarația drepturilor omului* din august 1789. Aici omul este tratat în cadrul unui umanism mult prea abstract pentru a putea determina cadrele practice ale vieții în societate, sarcină de care se va ocupa mai târziu Codul Civil din 1804. El are la bază garanția solidă a dreptului de proprietate, a familiei supuse autorității paterne.

Opinia socială cea mai răspândită reflectă valorile burgheziei, stabilite legal de Codul Civil, susținute de către „absolutiști” 2 politici și religioși, ostili oricăror suprimări ale drepturilor cucerite.

2.3. Religie, știință și filosofie

Religia se limitează la a perpetua tradițiile perioadei

precedente, iar credincioșii sunt liniștiți de Concordatul 3 din 1801, care recunoaște religia catolică drept „religia majorității francezilor”.

Știința pierde aspectul de speculație intelectuală, care a marcat sfârșitul secolului al XVIII-lea, și devine înaintea de toate utilitară. Putem lua în acest sens exemplul chimiei, ale cărei posibile aplicații în industrie sunt imediat folosite.

Filosofia este marcată de mișcarea „Ideologilor”: doamna de Staël (1766 – 1817) *Despre literatură privită în raporturile sale cu instituțiile sociale* (1800), Cabanis (1757 – 1808), istoricul Daunou (1761 – 1840), care se interesează în special de morală, considerată ca o știință a moravurilor și nu ca o introducere la metafizică.

III. CONDIȚIILE VIETII INTELECTUALE

3.1. Mediul și locul intelectualului

Sfârșitul secolului al XVIII-lea corespunde mai ales familiarizării cu teme puțin abordate înainte: omul, societatea, virtutea... Viața intelectuală își asumă

Din *René*, portretul psihologic al copilului secolului, se vor inspira atâtea romantici, încât Chateaubriand va regreta că l-a scris (n.tr.).

2” Absoluțiștii” sunt partizanii celui de-al Doilea Imperiu (n.tr.).

Tratatul încheiat între Sfântul Scaun și un stat, precizându-se situația bisericii catolice din statul respectiv (n.a.).

rolul de a o servi pe cea politică, de a crea o cultură nouă, mai larg difuzată prin intermediul muzeelor și Școlilor Centrale pentru învățământul secundar, și mai bine adaptată unei lumi în plină mutație. Structurile precedente, cercurile mondene, academiile suferă o puternică lovitură, dar ele se vor reconstitui treptat în fața unui public nou, popular, fără o tradiție culturală.

3.2. Influența

Este încă limitată din cauza suprimării în 1795 a obligativității școlii primare și a gratuității acesteia, anulând astfel eforturile întreprinse de Adunarea Legislativă. Prin popularizare, activitatea intelectuală tinde să lărgască sfera gândirii la toate domeniile și mediile sociale, cu riscul de a o deforma.

3.3. Cultura în zorii secolului al XIX-lea

Preocuparea filosofică devine generală, intelectualul dorindu-se un „gânditor”. Pentru el nu există știință sau artă de valoare dacă nu are o problematică de dezvoltat. Totul pleacă de la interogația asupra naturii omului și a civilizației create de acesta.

?;

SECȚIUNEA B

CIVILIZAȚIA EUROPEANĂ DE LA EPOCA NAPOLEONIANĂ LA MONARHIA DIN IULIE

I. MIȘCAREA IDEILOR

1.1. Filosofic și religie

— F;

— MATERIALISMUL

Această mișcare filosofică neagă existența unui Dumnezeu, care ar fi doar spirit, întrucât este imposibil de a separa corpul omului de gândirea sa. Totul este materie, iar creierul produce ideile, așa cum stomacul produce sucurile gastrice. Materialismul de la începutul secolului al XIX-lea este ilustrat de Destutt de Tracy (1754 – 1836), considerat a fi șeful șirului de „ideologi” sau materialisti, și Comte (1757 – 1808), care asociază filosofia formației sale de medic.

SPIRITUALISMUL

Opusă materialismului, această doctrină consideră că omul nu poate fi redus la simpla materie, întrucât el posedă un principiu spiritual, sufletul, fără punct comun cu persoana sa fizică. Acest suflet determină drepturile caracterului personal prin sensibilitate și liberul arbitru. Această libertate a spiritului uman, care cunoaște și evaluează datele experienței și ale percepției senzoriale, este proclamată de Immanuel Kant (1724 – 1804), și reluată de Fichte (1762 – 1814) în *Critica revelației întregi* (1792), în efortul unificării teoriei și practicii în cadrul „sistemului științei” sau Wissenschaftslehre. Schlegel în *g* (1775 – 1854) îl aprofundează pe Fichte prin a sa filosofie a identității și naturii: *Scrisori despre dogmatism și criticism* (1796).

Principalele opere ale lui Kant sunt *Critica rațiunii pure* (1781), *întemeierea metafizicii moravurilor* (1785), *Critica rațiunii practice* (1788), *Critica puterii de judecată* (1790), *Religia și limita bunului simț*

(1793). Fondator al filosofiei critice, el enunță în *Critica rațiunii practice* o etică a datoriei: este imperativ ca orice individ să acționeze de așa manieră încât principiile care-i guvernează acțiunea să fie valabile pentru toți ceilalți oameni (n. a).

Georg Wilhelm Friedrich Hegel (1770 – 1831) creează un sistem coerent și complet al gândirii. Influențat de Aufklärung, apoi de romantismul prietenilor săi, Hölderlin și Schelling, urmează cursurile seminarului din Tübingen, după care devine profesor, renunțând la vocația sa de pastor. Publică în 1806 *Fenomenologia spiritului* și redactează între 1812 și 1816 *Știința logicii*. Tot lui îi datorăm *Principiile filosofiei dreptului* (1821) și *Prelegeri de filosofia istoriei*, publicate postum în 1837.

În ultimul capitol al *Fenomenologiei spiritului*, „Cunoașterea absolută”, pare a se afla esențialul filosofiei hegeliene: „necesitatea, natura și istoria nu sunt decât instrumente ale revelației spiritului”. El a prezentat cunoașterea ca un proces continuu de apropiere progresivă a gândirii de adevărul absolut. Cunoașterea și istoria sunt căile privilegiate de acces spre acest absolut, care rămâne totuși inaccesibil. Strâns legată de viață, cunoașterea trebuie să se bazeze pe o metodă dialectică și pe opoziția contrariilor.

I 1.2. Politica: Joseph de Maistre (1753 – 1821)

Gândirea lui Joseph de Maistre, bazată pe frământarea adusă în viața sa de către Revoluția franceză, se orientează în jurul a câtorva mari principii: prezența și acțiunea lui Dumnezeu în lume, teoria răului și a orgoliului uman, pasiunea unității în ordinea politică și în cea divină, ura față de tot ceea ce separă sau distinge. De aceea își explică Revoluția drept o imensă pedeapsă divină, destinată a-i purifica și răscumpăra pe oameni: *Scrisori ale unui regalist savoiaard* (1793), *Considerații asupra Franței* (1796). Opera sa cea mai importantă rămâne *Serile la Saint Petersburg*, publicată postum, și în care încearcă să justifice atât războaiele, cât și existența călăilor, văzuți drept instrumente ale justiției providențiale și reîncarnări ale virtuții de ispășire a păcatelor.

II. ROMANTISMUL

2.1. Sursa de inspirație

Ea nu mai rezidă în antichitatea greco-latină, ci în istoria și mitologia fiecărei țări, așa cum este cazul țărilor nordice. Dacă arta clasică acordă foarte puțin interes perioadei medievale, romantismul se entuziasmează în fața Evului Mediu, luându-și ca model teatrul elizabetan, adică pe Shakespeare. Principalele forme de expresie ale romantismului sunt romanele sentimentale și dramele.

Dialectica este raționamentul care comportă opoziții sau diversități ale gândirii, ea tinzând spre sinteză (n.a.).

2.2. Eroul sensibil

Mișcarea romantică opune „drepturile inimii” exigențelor rațiunii, resimțită ca uscată și golită de conținut. Sentimentele nu sunt fericirea și optimismul, ci neliniștea, melancolia, deziluzia. Eroul nu mai este rațional, ci sensibil. Revoltat sau aflat în pragul sinuciderii, el se opune regimului politic care îl oprimă ori pune capăt unei vieți incapabile să-i aducă ceea ce aștepta.

2.3. Autorii preromantici

Clasicismul de la Weimar reprezintă punctul culminant al spiritualității germane. Goethe (1749 – 1832) și Schiller (1759 – 1805) se opun curentului *Sturm und Drang* printr-o formă riguroasă, întotdeauna supusă unei tematici. Problema fundamentală rămâne acordul dintre personalitatea umană și realitatea naturii. Confrunțați cu această exigență, Goethe și Schiller se întorc spre renunțare, aceasta fiind una din atitudinile fundamentale ale clasicismului german.

Romantismul, antiteză a clasicismului, este totuși strâns legat de acesta. Și unul, și celălalt pun în valoare omul, al doilea prin împlinirea destinului său, iar primul considerând că nimic nu se îndeplinește pe acest pământ, totul este infinit, începând cu dragostea și suferința. Romanticul este un rătăcitor continuu, iar scopul său îl readuce mereu la el însuși, în izolarea propriului eu.

Goethe și Schiller scurtă biografie și operele principale:

Goethe (1749 – 1832)

1749: se naște la Frankfurt pe Main.

1767: *Toana îndrăgostitului*.

1771: *Răsura*.

Studii la Strasbourg.

1772: este avocat la Frankfurt.
1773 – 1775: prima versiune a lui *Faust*.
1774: romanul *Suferințele tânărului Werther*.
1775: *Regele din Thule, Promeleii, Către Belinda*.
1776: Goethe este numit consilier privat de legație la Weimar.
1779 – 1780: călătorește în Elveția.
1782: Goethe este înnobilit.
1786 – 1788: prima călătorie în Italia.
Egmont (1787), *Elegii romane* (1788 – 1790)
1790: a doua călătorie în Italia. Fragment *din Faust*.
1791 – 1817: director la H of the ater din Weimar.
1791 – 1796: romanul *Anii de ucenicie ai lui Wilhelm Meister*.
1794: începuturile prieteniei cu Schiller.
1796: călătorie în Elveția. Poemul *Hermann și Dorothea*.
134

1807 – 1809: *Afinitățile electice*.

1808: întâlnirea cu Napoleon.

1809 – 1810: *Poezie și adevăr*, operă autobiografică.

1817: Demisionează de la conducerea teatrului din Weimar.

1825 – 1831: termină al doilea *Faust*, care va apărea postum.

1832: moare la 22 martie.

Schiller (1759 – 1805)

În i

1759: se naște la Marbach. *f* li: 1773 – 1780: studii de drept și medicină. eUO 1780: chirurg militar.

1777 – 1780: drama *Hoții*". 1783: autor dramatic la Mannheim
«! V 1783 – 1787: *Don Carlos*. *f* 1784: *Intrigași iubire*.

1 1784: *Scena teatrului considerată ca instituție morală*.

& 1787: se instalează la Weimar.

r 1789: profesor de istorie la Universitatea din Jena.

1790: se căsătorește cu Charlotte von Lengefeld.

1794: începutul corespondenței cu Goethe.

1795 – 1796: *Despre poezia naivă și cea sentimentală, Scrisori despre v/ " educația filosofică și estetică a omului. „1796 – 1799: Wauenstein. 1802: este înnobilit de împăratul Franz.*

1803: *Wilhelm Tell*.

1805: moare la Weimar la 9 mai.

PREROMANTICII ENGLEZI

Precursorii romantismului în Anglia sunt doi poeți, Robert Burns (1759 – 1796), care se inspiră din poeziile de dragoste populare din Scoția natală, și William Blake (1757 – 1827), care meditează asupra sufletului omenesc și a violenței contradicțiilor acestuia. Blake face parte *din lake school*, „școala lacurilor”, grup de poeți înclinați spre supranatural și hipersensibilitate. W i l – Ham Wordsworth (1770 – 1850) și Samuel Taylor Coleridge (1772 – 1834) publică împreună *lyrical ballads* (*Balade lirice*), operă majoră a lăcăștilor.

Această sursă de inspirație se regăsește în *Noaptea* lui Young (1683 – 1765), care poartă subtitlul de *Cântece de ale sau cugetări nocturne despre viață, moarte și nemurire*, și în poemele atribuite lui Ossian¹.

Poet irlandez care ar fi trăit în secolul al XIII-lea în Irlanda, în realitate, opera lui Mac-pherson (n.a.).

III. ÎNCEPUTURILE ROMANTISMULUI EUROPEAN

3.1. Literatura

ANGLIA

James Macpherson (1736 – 1796) se inspiră din poezia medievală pentru a compune baladele sale sentimentale, considerate până în 1895 texte originale, care au avut o influență deosebită asupra lui Goethe.

W. Wordsworth și S.T. Coleridge sunt veritabilii creatori ai romantismului englez, care cunoaște apogeul prin opera lordului George Gordon B y r o n J (1788 – 1824). Mai presus de orice, opera sa este marcată de boala lumii și ironie ca în *Childe Harold* (1812), de apăsarea greșelii și a căinței, ca în *Manfred*, la care se adaugă o angajare în lupta pentru libertate care duce la moartea lui (de malarie) cu prilejul luptei de eliberare a Greciei (1823). Sfârșitul său este invidiat de toți romanticii, a căror influență o regăsim *maArmance* de Stendhal.

Percy B. Shelley (1792 – 1822) devine cântărețul panteismului, poemele sale exprimând o comuniune personală cu natura: *Prometeu*

descătușat (1819), *Odă vântului de vest*, *Odă ciocârliei*, *Sensibila*. Soția sa, Mary Woll-stonecraft (1797 – 1851), este autoarea unui roman de groază, *Frankenstein sau Prometeu modern* (1818).

Epoca istorică este reprezentată de și r Walter S cott (1771 – 1832), scriitor scoțian de limbă engleză. El preamărește Scoția secolelor XVII și XVIII, cadrul aventurilor cavaleriești ale eroilor săi, dintre care unul *estelvanhoe*.

GERMANIA

Romantismul german este ilustrat de poveștile inventate, ca *Motanul încălțat* (1844) al lui J.L. Tieck (1773 – 1853), sau de comediile lui H. von K l ei's t (1777 – 1811): *Amfitrionul* (1805), *Prințul de Hamburg* (1809). Kleist nu se limitează doar la acest gen, ci scrie și eseuri teoretice: *Elaborarea ideilor în timpul discursului*. Cel care va da însă o operă esențială romantismului german este un emigrant de origine franceză, A. de Chassimo (1781 – 1838), care a scris *Istoria lui Pierre Schlemihl* (1814). În același moment se naște și filologia germană, grație studiilor făcute de frații Grimm, J a c o b (1785 – 1863) și W i l h el m (1786 – 1859), asupra mitologiei și limbii germane. Opera lor comună, cea mai populară a romantismului german, este reprezentată de o

1 Este creatorul eroului romantic, sumbru și impetuos, dominat de pasiuni tumultuoase și mai ales de sentimentul exacerbant al eului (n.tr.).

culegere de *Povești* (1812 – 1814), rezultate din compilații ale documentelor mai vechi și inspirate din tradiția orală.

Un loc aparte trebuie rezervat exaltării mistice, reprezentată de *Imnuri închinare noptii* (1800), scrise de Friedrich von Hardenberg, numit și Novalis (1772 – 1801), sufletul grupului de poeți romantici de la Jena.

FRANȚA

Romantismul se manifestă mai ales ca un refuz al regulilor definite de clasici, începând cu Boileau. În afara lui Rousseau, inițiatorii romantismului francez sunt F r a n e o i s René, viconte de Chateaubriand (1768 – 1848) și doamna de Staël (1766 – 1817).

Geniul literar al lui Chateaubriand are la bază sensibilitatea

exacerbată a vieții sale private și publice, *René* (1805), *Memorii de dincolo de mormânt* (1848 – 1850), cât și sentimentul creștin intim legat de cel al naturii, *Martirii* (1809), *Itinerar de la Paris la Ierusalim* (1811). Opera sa cea mai importantă rămâne *Geniul creștinismului* (1802), în care *René* este doar un episod, deseori comparat cu *Werther* al lui Goethe, datorită suferințelor unui suflet nobil. Călătoria în America (1791) îi inspiră volumul de amintiri poetice *Călătorii în America* (1827), dar mai ales schița unei apologii a creștinismului sub forma romanțată din *Atala* (1801).

Doamna de Staël, cititoare pasionată a lui Montesquieu, vorbește din 1800, în *Despre literatură*, despre multitudinea de forme ale frumosului, după locuri, indivizi și medii. Această opoziție cu regula clasică a unicității se regăsește în *Despre Germania* (1810), care exaltă literatura și filosofia acestei țări. Ca urmare a furiei lui Napoleon, care confiscă și distruge prima formă înainte de a fi editată, opera este publicată în 1813 la Londra, apoi în 1814 la Paris. Ideea principală a operei este legătura strânsă dintre sufletul german și instituțiile sociale, politice și religioase de peste Rin.

3.2. Artele

Turner. *Vas în plină furtună*. (1842). Londra, Tate Gallery.

5.2.7. Pictura

ANGLIA

Pictura romantică urmărește exprimarea sentimentului existenței prin anumite teme privilegiate: imensitatea naturii prin vastele peisaje în care omul este un mic personaj pierdut, cu ochii fixați în depărtare (*Furtuna de zăpadă* de Turner, 1813);

folosirea regulată a tehnicii contre-jour în scopul de a estompa senzația realității, tehnică atât de dragă clasicilor (*Funeraliile lui Atala* de Girodet, 1808); importanța acordată ferestrelor deschise asupra spațiului.

Arta portretului evoluează, accentuată de dorința de a reda mai mult psihologia personajului decât poziția sa socială: tablourile lui *Reubens* (1756 – 1823) și *Lawrence* (1796 – 1830). În același timp, *Crome* și *Monstable* (1776 – 1837) în *Căruța cu fin*, inaugurează tradiția marilor peisagiști și a autorilor de marine.¹ *William Turner* (1775 –

1851) inventează o lume scăldată de lumină și strălucind de frumusețe, dar în care serenitatea cedează în fața mișcării. *Vas în furtună* (1842) nu urmărește redarea unui vapor cu aburi în secolul al XIX-lea, ci lupta contra elementelor dezlănțuite ale naturii.

FRANȚA

Romantismul pictural trebuie să lupte împotriva gustului în materie de artă clasică al lui Napoleon, ilustrat prin pictura lui J.L. David (1748 – 1825), atașat simplității în redarea ideii de bază precum grandezza revoluționară a lui Marat, martirul poporului, asasinat în baie, în plină activitate.

Pictorii contemporani doresc să se elibereze de referirea la antichitate, continuată însă de David în tablourile sale, *Jurământul Horaților* (n85), *Sabinele* (1798)

și *Leonida la Termopile* (1814). Ei preferă să-și picteze epoca folosind puțină grație rămasă de la secolul al

David. *Jurământul* XVIII-lea, ca P nu d'h o n (1758 – 1823), sau cu mis *Horațâhr*. Muzeul Luvru. cari violente, culori bogate și strălucitoare, ca G r o's (1771 – 1835), pictorul bătăliilor napoleoniene, sau ca G e r i e au 11 (1791 – 1824), fascinat de cavalerii Marii Armate. Tânărul I n g r e's (1780 – 1867) se îndreaptă spre pictorii italieni ai secolului al XV-lea, mai ales spre Raphael din care se inspiră. A privilegiat desenul în dauna culorii.2

3.2.2. Muzica

GERMANIA

Geniul lui Ludwig van Beethoven (1770 – 1827), prin foarte buna stăpânire a compoziției instrumentale, prin romantismul său liric, eclipsează toți contemporanii. Amploarea operei sale, ca și varietatea acesteia fac ca Beethoven a fie maestrul prin excelență al începutului de secol XIX.

Marina este un tablou care înfățișează un peisaj maritim (n.a.). Ingres spunea: „un lucru bine desenat este întotdeauna bine pictat” (n.a.).

Principalele sale opere sunt:

1792 – 1822: 32 de sonate pentru pian: *Patetica*, *în lumina lunii*, *Appassionata*.

1822 – 1826: 17 cvartete.

1794 – 1809: 9 simfonii: în mi bemol major sau *Eroica*, în fa major sau *Pastorală*.

— Un concert pentru vioară.

— O operă, *Fidelio* (1814)...

— O misă în re, *Missa Solemnis* (1823)".

FRANȚA

Arta muzicală este dominată de E. M e h u l (1763 – 1817), autorul operei comice *Joseph* (1807) și al *Cântecului de plecare* (1794).

IV. ROMANTISMUL: PRINCIPII, INSPIRAȚIE, CURENTE, EVOLUȚIE

4.1. Literatura

FRANȚA

Prima capodopera literară este cea a lui A l p h o n s e de Lamartine (1790 – 1869), *Meditații poetice* (1820), urmată de *Ode și poezii diverse* (1820) de V i e - t o r H u g o (1802 – 1885) și de *Poeme antice și moderne* (1826) de Alfred de Vigny (1797 – 1863). Ia naștere o rivalitate extrem de dură între susținătorii clasicismului, grupați în jurul Academiei Franceze, și noii autori pe care îi regăsim în salonul lui Ch. Nodier sau la sediul revistei *Muza franceză* a lui E. Deschamps.

Controversa ia o turnură pasionată cu privire la trei texte, considerate drept manifeste ale romantismului: prefața lui Victor Hugo la prima sa dramă, *Cromwell* (1827), aceea a lui Alexandre D urna's (1802 – 1870) *Henric III și curtea sa* (1829), dar mai ales piesa lui Hugo, *Hernani*, a cărei premieră (25 februarie 1830)

Alfred de Vigny.

Chateaubriand.

Victor Hugo.

declanșează o adevărată bătălie între spectatori, opozanți ai romantismului care ia naștere sub ochii lor.

„M/puteam lăsa pe *Hernani* să se lupte singur împotriva unui parter tumultuos și prost dispus, împotriva lojilor mai calme în aparență, dar nu mai puțin periculoase în ostilitatea lor politicoasă. Tineretul romantic, plin de ardoare și fanatizat de prefața la piesa *Cromwell*, se oferea maestrului. Ne-am înregimentat în mici escadroane,

fiecare om având o mică hârtie roșie, de formă pătrată, pe care era marcat: Hierro.

Fără îndoială dintr-o intenție perfidă și în speranța că tumultul va necesita sau pretexta intervenția poliției, au fost deschise ușile la orele două după-amiază. Șase sau șapte ore de așteptare într-o sală aflată în obscuritate este foarte mult, chiar dacă la capătul acestei nopți, Hernani trebuie să răsară precum soarele luminos.

Foamea începea să se facă simțită. Cei mai prudenți își aduseseră ciocolată și pâinișoare, iar alții cervelas1.

Orchestra și balconul erau înțesate de cranii academice și clasice, în sală se auzea vuietul surd al unei furtuni pe cale de a izbucni. Era timpul să se ridice cortina: s-ar fi ajuns la violență înaintea spectacolului, într-atât de mare!

era animozitatea de ambele părți. În sfârșit, cele trei gonguri s-au făcut auzite.

Era suficient să te uiți la public pentru a te convinge că

nu este vorba de o reprezentare ordinară; două sisteme, două partide, două armate, două civilizații, am putea spune, se aflau laolaltă, se urau cordial, așa cum se urăște în lumea literară, cerând doar lupta, și gata să se arunce unii asupra celorlalți. Atitudinea generală era ostilă, coatele deveneau ascuțite, cearta nu aștepta decât să izbucnească la cel mai mic contact”.

(Théophile Gautier, *Istoria romantismului*.)

Lirismul mișcării romantice depășește cadrul literaturii, impregnând filosofia: *Cuvintele unui credincios* (1834) delamennais (1782 – 1854), sau istoria în opera lui Michelet (1798 – 1874), care începe să publice în 1833, sub un titlu general, *Istoria Franței*.

Un cârnat gros, făcut din carne tocată condimentată și cu mult usturoi (n.tr.).

Legându-se de zonele cele mai profunde ale conștientului uman, C h. H o d i e r (1780 – 1844) se inspiră din Hoffmann pentru a redacta o poveste de groază, *Samara sau demonii nopții* (1821), în timp ce G e r a r d de Nerval (1808 – 1855) caută realitatea disimulată dincolo de rațional, el definindu-se astfel în poemul *El Desdichado*, extras din *Himere* (1853):

El *Desdichado*

Sunt Tenebrosul – Văduv – În vecieconsolat.

— Î; * *Prinț aquitan cu Turnul absent de pe câmpie;*

Unica-mi Stea e moartă – și-n luthul constelat

Eu port Soarele negru numit Melancolie.

În noaptea din Morminte, Tu ce m-ai consolat.

Redă-mi Pausilippa, italica stihie.

Atât de scumpa floare din pieptu-mi dezolat.

— ... ti și arcu-n care Vița-ntre Roze se-nmlădie.

Sunt oare-Amor sau Phoebus? ... Lusignan sau Biron?

De buzele Reginei mi-efruntea-ncendiată;

O, am visat în Grota unde Sirena-noată...

7 Trecui a doua oară-n triumf de Acheron:

Lin modulând pe lira precum Orfeu din mână (a

Suspine dulci de Sfântă și țipete de Zână.

...(Gerard de Nerval, *Himere*.)

Traducere de Ștefan Augustin Doinaș, Editura Dacia, 1988.

ÎN AFARA FRANȚEI

Anglia

După poemele lui Byron, Shelley, Keats, romantismul își pierde vigoarea, acordându-n loc mai important echilibrului, sentimentului realității, ca în operele istorice ale lui Macaulay (1800 – 1859), jurist, autor al *unei Istorii a Angliei* (1848 – 1861), sau în cele ale romancierului Charles Dickens (1812 – 1870), devenit foarte popular după publicarea *Documentelor postume ale clubului Pickwick* în 1837. Personajele sale pitorești suscită râsul sau plânsul: *Oliver Twist* (1838), *Nicolas Nickleby* (1838 – 1839).

Germania

Principalii poeți sunt Uhland (1787 – 1862), care se inspiră din cântece Populare și legende suabe, scriind *Regele orb* (1811), *Aveam un prieten*, și Heinrich Heine (1799 – 1856) ce exprimă sfâșierea și durerea, *Intermezzo liric* (1823), unite într-o ironie a disperării, *Cartea cântecelor* (1827).

Italia

Romantismul este ilustrat aici începând din 1825 prin romanul

lui A. M a n - z o n i (1785 – 1873), *Logodnicii*, care are la bază fantezia istorică și rigoarea unui stil imitat în peninsula de-a lungul secolului al XIX-lea. Își exprimă credința în *Imnuri sacre* (1821 – 1822) și patriotismul în *Ode, Cinci mai* (1821), și în drame ca *Adelchi* (1820 – 1822). Toate reflectă teme tipic romantice.

Danemarca

Cu Hans Christian Andersen (1805 – 1875), literatura reia teme izvorâte din folclor, legende orale, amplificate de imaginația autorului *mPovești*, publicate între 1835 și 1872. *Privighetoarea, Rățoiitl cel viclean, Fetița cu chibriturile* au devenit rapid clasice în literatura pentru copii.

Rusia

Este momentul unei veritabile treziri a poporului rus prin scriitorii săi. Aleksandr Sergheevici Pușkin (1799 – 1837) conferă noblete limbii ruse, pe care o transformă într-un perfect instrument artistic. Ducând o intensă activitate poetică, el apără autonomia artei, convins că doar conștiința poate dicta conduita artistului. Romanul său în versuri, *Evgheni Oneghin* (1830), ce descrie aristocrația și comportamentul său social, a dat naștere unei noi școli, al cărei reprezentant principal este Mihail Lermontov (1814 – 1841). Prin el se face trecerea la proză și la epopeile populare rusești, doar schițate de Pușkin în drama *Boris Godunov* (1825). Primele manifestări în proză au fost cinci nuvele publicate de Lermontov sub titlul *Un erou al timpurilor noastre* (1839 – 1840), ele având în comun un erou disperat, pe Peciorin. Îndurerat de moartea lui Pușkin, răpus într-un duel, scrie *Moartea poetului* (1837), înainte de a cunoaște aceeași soartă tragică.

Urmașul lor spiritual, Nikolai Gogol (1809 – 1852) știe să lege romantismul de o profundă analiză psihologică, bazată pe observarea caracterului omenesc. Creațiile sale, *Mantaua* (1841), *Suflete moarte* (1842), *Revizorul* (1836) ilustrează într-o anumită epocă tipuri de personaje atemporale, scopul fiind de a crea o imagine a naturii umane cu valoare generală. Inspirația romantică a primelor scrieri, *Reculegerea de la Mirgorod*, care conține nuvela *Taras Bulba*, face treptat loc neliniștii mistice, trăită de autor într-o succesiune de

posturi care îi vor slăbi organismul, provocându-i moartea.

4.2. Artele

4.2.1. Noi surse de inspirație

Explozia artistică este dominată de două noi teme: Evul Mediu și Orientul. Revelația artei medievale se datorează *organizării*, începând cu 1814, a Muzeului

monumentelor franceze și a Societății franceze de arheologie. Gustul pentru Orient se naște în urma expediției lui Bonaparte în Egipt (1798 – 1799) și cunoaște o înnoire în urma cuceririi Algeriei, între 1830 și 1847.

4.2.2. Arhitectura, sculptura

Arhitectura se manifestă prin lipsa sa de inventivitate, iar gustul prea pronunțat pentru gotic conduce la reproducerea acestuia, fără a-i acorda însă o nouă Dimensiune. Influența cea mai puternică este cea a restauratorului F. Viollet-le-Duc (1814 – 1879), care lucrează la Sainte-Chapelle, apoi la Notre-dame din Paris, experiența sa materializându-se în *Dicționarul arhitecturii franceze a secolelor XI-XVI*.

Noutatea apare în domeniul tipăriturilor, cărțile fiind decorate cu litografii¹, procedeu inventat în Bavaria spre 1800 și care cunoaște în Franța un succes imediat.

Alături de alte arte plastice, sculptura cunoaște o dublă evoluție, de la atașamentul față de clasicism al lui Pradier (1792 – 1852), care sculptează *Victoriile* de pe mormântul lui Napoleon I de la Domul Invalizilor, la îndrăzneala lui David d'Angers (1788 – 1856), care abandonează tradiția veșmântului antic, immortalizându-și contemporanii pe frontonul Pantheonului, realizat în 1837.

James Pradier. *Sappho* (1852). Marmură. Paris, Muzeul Orsay.

Ruptura veritabilă se face prin Rodin (1818 – 1891). El dă basoreliefului o nouă viață, o mișcare caracteristică, așa cum apare în *Plecarea voluntarilor*, numită și *La Marseillaise*, monumentală alegorie a voluntarilor de la 1792 care împodobește Arcul de Triumf.

4.2.3. Pictura

Această perioadă este dominată de trei pictori: Gerard, Delacroix și Ingres.

Géricault (1791 – 1824) este pasionat de mișcare și de realismul, împins până la cele mai mici detalii, cu care pictează untul și culoarea cadaverică a naufragiaților de pe *Pluta Meduzei* (1819).

Picturaluieugene Delacroix (1798 – 1863) se caracterizează printr-o complexitate deosebită. Este

François Rude.

1 Litografia este un desen făcut în creion gras pe o piatră calcă *Patriei*. Marmură. Paris, roasă și reprodușă pe hârtie prin presare (n.a.). Muzeul Orsay.

SSeled™SSL? Ud? OP.ei” a dramatică este ilustrată de C.M. von Weber (1786 – 1826).

Moalui-Sardanapal lb

sau, până la marșul triumfal din / – a anturawrva ar/7 e (1823), 06 era «(1826).

/*>/*» */ , în care personaj f-lbertatecondă

popară JSatin? îi FRAN? A

Delacroix. *Femeile din Alger*.

ce Privește gustul său pentru suhJ ÎL™ °Iasic lui InsPirată de °Pera comică italiană> tradiția franceză continuă pe linia gustului mitologie sau istoria antică așa n lmp™ta Jecolului al XVIII-lea prin B o i el d i eu (1775 – 1834) cu a sa *Doamna albă* ca în

Și Senatului. Bun teoretio f °mează bib” ote ciledil*™ T?” T1 „plin CXC – clență Sufletul frământat al ePocii «te

oluldeci-Slv-Chopin (1810 – 1849), refulat la Paris în formarea gustului de L J” Cât Călătoria rată în Africa 1Ș Uime Știe SalOanele Plin virtuoziitate ca P™ talentul său de coml n g r e’s H 7 «n Preferată llniei? 1 de cnut, „T – 7V°; „ele lucrare Pentru Pian fac să strălucească fațetele ambelor

Davidșfob 4 (n? LI867) du Pă înle Luate de la L „fale aptitudini Compozițiile lui sunt marcate de soarta dramatică a Poloniei

Printr-un hi? i? 01 primul Mare premiu al Rnn?? SSU devine elevul Fatale imPar-lta între Austaa, Prusia și Rusia.

de H” to rhbe” – creează simfomamodem-unindvaste

Orientul conții i?} /w—4? rehestrale Gustul său Pronunțat Pentru nemăsurat îl conduce, în

(1814) SURse de inspirație: *Rafael și în PCrele maril° maestr*
weifl la tnPlarea sau cvadruPlarea numărului de muzicieni și coriști

El va fi ia ftPÎ – ° 814) Wa/Jongmalitatea muzicii sale este prost
primită, iar premiera *Damnațiunea lui ca „™* fij ong «ea creării unui
cnr-l 1” în 1846 este un știX—*r-i-ÎSJ – u.

4.2.4. Muzica GERMANIA

Muzica romantică, urmând în continuare clasicismul vienez, se
va detașă*

final de acesta prin gustul pentru invenția muzicală, prin
disprețul pentru ordin care este prea riguroasă. Franz Schubert (1797
– 1828

compozitor de lieduri1, peste nu J”.
moartea”.

Rob

dintre

— ...„ v 101 a-i 856) rei. – cu brațe cu ajutorul cărora se obținea
un tiraj lent, limitat și imper

Îi – cOî?! S; înl7 ultecu Presel-ecanicecarepenniteaurealiza

S – r h «:

J; EME”.

țăn] e

POLITICE

e populară e P°litice și reprezintă Monarhia din Iulie

Sunt reprezentate toate tendințele, de la *Gazeta Franței* a legiți

Principalul maestru al școlii italiene, Gioacchino Rossini (1792 –
1868), se inspiră atât dinbeaumarchais, *compwa-*
Sudbărbieruldinăevilla (lă16) cât și din folclorul elvețian pentru
Wilhelm Tell (1829). El va cunoaște un succes considerabil în fața
publicului parizian în timpul Restaurației (1815 – 1830).

miștilor, la *Constituționalul*, ferm susținător al tronului lui
Louis-Philippe I, și până *IsiNaționalul* republicanilor.

PRESA ILUSTRATĂ

După exemplul săptămânalului englez, *Punch*, creat în 1841,
caricatura cunoaște un extraordinar succes la public, și *Le Charivari*

sau *Caricatura* nu ezită să publice desene ieșite de sub penițele feroce ale lui P h i l i p p o n sau H. D a u în i e r (1808 – 1879), în care sunt înfierați atât regele, cât și cavalerul industriei, prin tipul personificat de Robert Macaire al lui Daumier, în momentul în care H. Monier provoacă batjocura la adresa lui „Joseph Prudhomme”, burghez îngust la minte, egoist și extrem de vanitos.

ROMANELE FOILETON

Își fac apariția în urma dorinței de micșorare a prețurilor de vânzare a ziarelor, tradusă prin acordarea unui spațiu tot mai mare anunțurilor, idee ce aparține jurnalistului E. de Girardin, în 1836. Conținutul lor nu prea atrage însă publicul și, începând din 1840, apar romanele foileton, romane fluviu care țin publicul cu sufletul la gură, determinându-l să-și caute ziarul încă din momentul apariției. Un astfel de roman foileton este cel al lui Eugene Sue, *Misterele Parisului*, apărut între 1842 și 1843.

VI. TRANSFORMĂRILE SOCIALE ȘI INTELECTUALE

6.1. Utopiștii

SAINT SIMON

Henri de Saint Simon (1760 – 1825), înrudit cu autorul *Memoriilor*, se revoltă împotriva organizării societății din care face parte, întrucât o socotește incoerentă prin puterea acordată claselor „inutile”, în timp ce veritabilii agenți economici sunt disprețuiți. Oprimarea celor productivi de către clasa „inutililor” este considerată o sursă de nedreptate evidentă, în *Discuții politice, morale și filosofice în interesul tuturor oamenilor care îndeplinesc munci utile și independente* (1817), el propune regenerarea completă a organizării sociale prin crearea „statului industrial”, încredințat lucrătorilor celor mai utili, cultivatori, comercianți, industriași. Saint Simon nu prevede egalitatea între oameni, ci numai o subordonare proporțională cu sarcina îndeplinită. Astfel, într-o încercare de trai în comun într-o casă din Menilmontant, saint simoniștii îndeplinesc sarcinile pentru care dovedesc aptitudini, cei bine formați indicând celorlalți felul în care trebuie să muncească. Interziși în 1832, saintsimoniștii încearcă, după moartea fondatorului lor din 1825, să-și radicalizeze doctrina, propovăduind colectivismul și orga-un bon de lucru de nizându-se

într-o sectă religioasă sub conducerea două ore. „Părintelui” Enfantin (1796 – 1846), care-și expune ideile în materie economică în *le Globe* (1830 – 1832).

FOURIER ȘI OWEN

Charles Fourier (1772 – 1837) nu crede în principiul autorității și nici în necesitatea unui stat, raporturile dintre oameni fiind reglate, din punctul lui de vedere, prin asocierea în falanstere, grupări de aproximativ 1600 de persoane, bărbați și femei, care îndeplinesc doar muncile care îi interesează, schimbându-și activitatea de câte ori doresc. Falansterul nu este un sistem comunist, întrucât el cuprinde bogați și săraci, veniturile fiind împărțite în funcție de capitalul adus inițial, iar munca se efectuează potrivit talentului fiecăruia. Putem considera acest tip de organizare drept strămoșul societăților pe acțiuni și al cooperativelor de mai târziu.

Robert Owen (1771 – 1858) dorește să meargă mai departe. Bogat industriaș scoțian, el practică direct filantropia în uzinele sale, reduce ziua de muncă, își plătește și hrănește mai bine lucrătorii, trimite copiii acestora la școli gratuite, fără a obține vreo reacție din partea guvernului englez în legătură cu acțiunile sale sociale, între 1825 și 1829 încearcă să creeze o comunitate în Statele Unite, *New Harmony*, care se bazează pe egalitatea absolută a tuturor membrilor, fiecare lucrând pentru binele comun, conform aptitudinilor sale, primind o parte din producție în funcție de necesități. După eșecul său, Owen încearcă în zadar să lanseze cooperativele de producție și consum *Rochdale*¹, dirijate de lucrători, fără patron. El încearcă să înlocuiască moneda prin bonuri de muncă (1832).

Acțiunea sa își găsește prelungirea în mișcarea chartistă din Marea Britanie, între 1838 și 1848, care dorește să reia și să amplifice ideea lui Owen de creare a sindicatului Marii Uniuni Naționale a Muncii, impunând o Chartă a poporului. Scopul este de a atrage Parlamentul, dar nu obține decât un rezultat slab, și anume votarea unei legi în 1847 care permitea anumitor manufacturi să reducă munca femeilor și adolescenților la 60 de ore pe săptămână.

În 1844, țesătorii englezi din orașul Rochdale fondează o cooperativă de consum pe Principiul vânzării la prețurile curente și

împărțirii beneficiilor între cumpărători. Ei sunt cunoscuți sub numele de „pionierii din Rochdale” (n.a.).

6.2. Comuniștii

Reiau ideile socialiste ale lui Fourier și Owen, pe care le dezvoltă în funcție de propria lor sensibilitate și de viziunea lor asupra rolului statului ca agent în viața economică, în 1840 apare *Călătorie în Icaria*, de E. Cabet (1788 – 1856) utopie fondată pe ideea unui comunism total. Statul acționează până în cele mai mici detalii în viața individului: „hrana, hainele, locuința și mobilarul, sunt pe cât posibil, aceleași pentru toți, pregătite fiind de Comunitate și furnizate prin ea fiecăruia”. Această funcție a aparatului de stat este respinsă de Louis Blanc (1811 – 1882), în favoarea simplului rol de inițiativă, prin crearea atelierelor sociale ce vor intra apoi în grija muncitorilor din *Organizația Muncii* (1839). Deci, statul are doar rolul de inițiator, retrăgându-se apoi, fără niciun drept asupra beneficiilor ce se împart în trei: pentru muncitori, asistență socială și dezvoltarea atelierului.

Karl Marx (1818 – 1883) se deosebește de teoreticienii precedenți prin recurgerea la indispensabila luptă de clasă. Istoria umanității relevă opoziția continuă dintre proletariat și burghezie, aflate în luptă permanentă. Triumful definitiv, adică dictatura proletariatului, nu este posibil decât prin preluarea prin forță a puterii deținute de burghezie. Trebuie apoi procedat la însușirea colectivă a mijloacelor de producție și de schimb. Capitalismul, prea grupat în mâinile câtorva, nu poate spera să reziste la infinit în fața muncitorilor uniți și organizați. Operele sale esențiale sunt *Manifestul partidului comunist* (1847 – 1848), scris împreună cu Engels, și *Capitalul* (1867).

EXCURS: MIC VOCABULAR MARXIST

O

— Ș. Termeni filosofici:

materialism dialectic: în afara oricărei gândiri există materia. Această materie este fundamentul istoriei, înțeleasă ca o contradicție între modurile de producție și relațiile de producție (proprietate), care dă naștere luptei de clasă.

fi!

Termeni economici:

valoare: este expresia cantității muncii necesare producerii mărfii;

plus-valoare: este diferența dintre valoarea creată de muncitor și salariul pe care îl primește. După Marx, cu cât ea este mai importantă, cu atât muncitorul este mai exploatat.

O formă originală privind modificarea raporturilor individ-stat este prevăzută de Pierre Joseph Proudhon (1809 – 1865) în *Principiul federativ* (1863): federalist în politică, autorul dorea să vadă abolit principiul ierarhiei claselor, înlocuindu-l cu bunăvoința individuală. Ansamblul social are la bază o asociație perfect egală. Pentru a atinge acest scop, trebuie ca urmând întrebarea *Ce este proprietatea?* (1840) să se ajungă la răspunsul: este un furt care nu rezultă din muncă, ci din exploatarea omului de către om. El creează în 1848 panca Poporului, care pune la dispoziția muncitorilor grupați în federații un credit gratuit.

6.3. Mișcarea intelectuală

6.3.1. Mișcarea științifică și filosofia

Munca omului de știință suferă la sfârșitul secolului al XVIII-lea o mutație extraordinară, care continuă în prima jumătate a secolului al XIX-lea. Știința părăsește cabinetele și saloanele, organizându-se după noi reguli ce aveau în vedere în special difuzarea acesteia. Marile școli, Politehnica (1795), Școala Normală (1794), Facultățile restructurate în 1808 practică un învățământ formator, oferind cercetătorilor biblioteci și laboratoare.

Această regroupare de profesori, elevi, cercetători facilitează elaborarea de metode și principii teoretice comune, modele de referință și difuzarea lor cât mai rapidă în mediul științific. Tot acum începe colaborarea dintre știință și industrie.

6.3.2. Matematica și astronomia

Lucrările matematicienilor furnizează astronomiei o aplicație directă, ea fiind prima știință ce folosește un limbaj matematic, atât pentru raționamente, cât și pentru teorii: în 1846, astronomul Le Verrier (1811 – 1877), în imposibilitate de a face observații, stabilește doar prin calcule matematice existența lui Neptun, confirmată la 23 septembrie 1947 de Galle, directorul Observatorului din Berlin, care

vede planeta în punctul indicat. La începutul secolului, sub influența lui M o n g e (1746 – 1818), o parte din tânăra școală de matematică se concentrează asupra studiului diverselor ramuri ale geometriei.

6.3.3. *Fizica* în acest domeniu, științele experimentale realizează progresele cele mai considerabile. Inginerul francez Augustin Fresnel (1778 – 1827) demonstrează în 1818 că fenomenele luminoase sunt de origine mecanică, provenind din vibrații care se propagă în unde succesive. Interesându-se de căldură, Sădi C ar fi o t (1796 – 1832) stabilește un principiu în virtutea căruia un sistem material tinde întotdeauna spre echilibrul temperaturilor, în cercetările sale, el este urmat de britanicul J am e's Prescott Joule (1818 – 1889), care enunță Principiul conservării energiei.

6.3.4. *Electricitatea*

André Ampère (1775 – 1836), demonstrează în septembrie 1820 că două fire conductoare paralele, străbătute de curent electric, exercită unul asupra celuilalt fenomene de atracție sau respingere, în funcție de sensul reciproc al curentului care trece prin fiecare. Din 1821, el realizează primul galvanometru și publică în 1826 *Teoria matematică a fenomenelor electrodinamice dedusa doar prin experiență*. Cam în aceeași perioadă, F r a n 9 o is Arago (1786 – 1853) pune la punct electromagnetul. Toate aceste descoperiri se bazează pe pila electrică a italianului Vo 11 a (1745 – 1827), inventată la 1800.

Progresul cel mai important i se datorează însă englezului F ar a d a y (1791 – 1867), care în 1831 face să evolueze electromagnetismul prin fenomenul inducției: dacă legăm două circuite electrice, curentul care trece prin primul circuit de la o intensitate zero la o intensitate I, produce electricitate în al doilea circuit. Aplicațiile acestei descoperiri sunt rapide: primul dinam1 inventat în 1861 de Pacinotti, al doilea inventat de Gramme în 1869, și alternatorul2 inventat în 1883 de Tesla, folosit în domeniul industrial din 1898.

EXCURS: FOTOGRAFIA

Descoperită de N. Ni e p ce (1765 – 1833) în 1816, apoi ameliorată de Daguerre (1787 – 1851) între 1826 și 1833, ea a fost folosită regulat de astronomi începând cu 1850 sub forma daghereotipului3, prima formă de fotografie (1839).

6.3.5. Chimia

Cercetările chimiștilor au determinat descoperirea unor noi corpuri pure și elemente. Clasificarea se îmbogățește sub impulsul lui J.B. Dumas (1800 – 1884) și al colaboratorilor săi în 1827. Cercetările cele mai reprezentative aparțin francezului Gay-Lussac (1778 – 1850) și englezului Dalton (1766 – 1844). Chimiei minerale i se alătură chimia organică, iar Wohler (1800 – 1882) realizează în 1829 prima sinteză a unui corp organic, ureea.

6.3.6. Științele naturale

Regrupați în Museum, marii savanți pun la punct clasificarea speciilor, rezultat al paleontologiei create de Cuvier (1769 – 1832). Prin reluarea cercetărilor lui Lamarck (1744 – 1829) și ale lui Saint-Hilaire (1772 – 1844), se naște o nouă știință, geologia, între 1825 și 1840, Dufrenoy și Elie de Beaumont (1798 – 1874) realizează prima hartă geologică a întregii Franțe. Britanicul Lyell (1797 – 1875) arată *Principii ale Geologiei*

Dinamul este un generator de curent continuu (n.a.). 2 Alternatorul este un generator de curent alternativ (n.a.).

3 Daghereotipia, cel mai vechi procedeu de fotografiere, astăzi abandonat, consta în fixarea imaginilor pe plăci de cupru argintate, sensibilizate cu vapori de iod și brom (n.tr.). 4 Paleontologia este știința speciilor dispărute (n.a.).

(1833) că straturile nu sunt separate în urma unor catastrofe naturale, așa cum credea Cuvier, ci constituie rezultatul unei evoluții continue. Astfel, ele permit o datare, ceea ce va determina progresul preistoriei sub forma descoperirilor lui Boucher de Perthes (1788 – 1868), care afirmă existența omului înainte de potop, ceea ce atrage o violentă contestație din partea mediilor religioase.

6.3.7. Științele umaniste

Rigoarea metodelor științifice depășește cadrul acestora și se extinde asupra studiului limbilor, moravurilor și religiilor.

În Germania, Bopp (1791 – 1867) se dedică studiului gramaticii comparate și constată strânsa înrudire a limbilor europene cu sanscrita, ceea ce îl conduce la ideea unei surse etnologice comune, indo-europenii.¹

Interesul pentru limbile moarte îl conduce pe J.F. Champollion (1790 – 1832) la descifrarea hieroglifelor (*Sistemul hieroglific. Compendiu*, 1824) și la crearea unei noi științe, egiptologia. Istoria națională cunoaște și ea o înflorire deosebită, prin reluarea studiului textelor originale, efectuat de A. Thierry (1795 – 1856) sau Guizot (1787 – 1874).

Filosofia progresează în strânsă legătură cu reforma universității, datorată lui Victor Cousin (1792 – 1867), profesor de filosofie la Sorbonna, unde își predă doctrina, eclecticismul, adică recurgerea fără excepție la toate filosofii în scopul creării unui sistem de gândire. Referințele directe la filosofia antică, exploatate în cursurile sale, sunt editate în 1853 sub titlul *Despre adevăr, frumos și bine*.

Este perioada în care A u c u s t e C o m t e (1798 – 1857) pune fundamentele filosofiei pozitivistă sau ale pozitivismului (cf. infra, secțiunea C, IV, 1).

Leagănul geografic al indo-europenilor s-ar situa între Europa Centrală și Rusia Meridională. Dispersarea indo-europenilor s-ar fi produs la începutul mileniului al II-lea î.Hr., în direcția Europei și Asiei (n.a.).

SECȚIUNEA C

CIVILIZAȚIA EUROPEANĂ DE LA MONARHIA DIN IULIE LA 1914

I. CULTURA BURGHEZA A SECOLULUI AL XIX-LEA

1.1. Estetica burgheză

Se bazează în esență pe reproducerea obiectelor, persoanelor, peisajelor în realitatea lor imediată. Astfel, prin intermediul artei, este vorba de propagarea valorilor burgheziei și a moralei acesteia, fondată pe ordine și familie. Toate formele de expresie artistică trebuie să conlucreze în toate domeniile, să mențină viața publică și privată în criteriile determinate. Filosoful și pedagogul german G. Sculzer (1720-1779) furnizează în *Teoria generală a artelor frumoase* modul în care trebuie folosite artele burgheze: plăcerea creatorului nu înseamnă nimic dacă nu există un țel superior, artistul are de îndeplinit o misiune educativă, aceea de a trezi pietatea în locurile religioase și

patriotismul în locurile publice.

1.2. Reacția artistică

O parte a mișcărilor artistice ale secolului al XIX-lea se va înscrie pe linia refuzului acestei concepții burgheze, romanticii explorând sufletul omenesc oprimat de convențiile sociale, iar pictorii refuzând în pânzele lor academismul și canoanele. Confrunțați cu valori dominante în viața lor cotidiană, artiștii își găsesc două refugii: scepticismul distructiv al valorilor ideale sau morale și construcția noilor teorii.

1.3. Nazareenii: un exemplu original de refuz artistic al lumii burgheze

Este vorba de pictorii germani inspirați de Dürer, Raphael și Perugino. Ei fondează în 1809 „Liga Sfântului Luca”, veritabil ordin religios al artiștilor, care se vor retrage în mănăstirea San Isidoro de lângă Roma. Ei duc aici o viață de claustrare, consacrată artei și meditației.

O. REALISM ȘI ACADEMISM

I”.

V L *tf*

Flaubert. Autograf.

2.1. Realismul

Apare spre 1830, în opoziție cu romantismul. Se o-pune antropocentrismului¹, replasând omul în relație cu provocările vieții. *Vita activa* înlocuiește *vita contemplativa* a romanticilor. Ca o reacție împotriva sensibilității romantice, artiștii caută urâtul, monstruosul, bizarul. Sunt bine evidențiate tensiunile dintre bărbat și femeie, dintre superior și subordonat.

2.2. Realismul literar

FRANȚA

Realismul este introdus de Stendhal (1783 – 1842), Honoré de Balzac (1799 – 1850) și Gustave Flaubert (1821 – 1880). Stendhal aduce în prim-plan suferințele omului neadaptat epocii sale: *Roșu și negru* (1830), ori torturat de o glorie apusă, *Mănăstirea din Parma* (1839), sau chinuit de nepuim\a, *Armance* (1821). Honoré de Balzac construiește o imensă oglindă în care se privesc contemporanii săi,

Comedia umană, titlu colectiv al aproape tuturor romanelor sale. El este pictorul fidel al unei aristocrații sfârșite, îndepărtată de la putere în timpul Monarhiei din Iulie, și care crede că poate să conteze încă pe Restaurație. Omul este înaintea de toate o ființă socială și de aceea el merită o analiză aproape științifică.

Romanul realist atinge apogeul cu Flaubert, care aduce în scenă o viață cauterizată printr-o monotonie dezolantă, *Educația sentimentală* (1869), sau aspi-i.

Corectură la *Iluzii pierdute*.

Antropocentrismul este o concepție care face la omul să se situeze în centrul universului, el fiind considerat măsura tuturor lucrurilor (n, a.).

rațiile burgheze care sunt anihilate de realitatea ternă a cotidianului, *Madame Bovary* (1856). Gustul pentru antichitate îl conduce pe autor la realizarea unei somptuoase fresce, *Salammbô* (1862), iar cel pentru cunoaștere îl determină să scrie dialoguri ironice și savuroase, *Bouvard și Pecuchet* (1846).

GERMANIA

Se conturează trei tendințe:» Conștiința sfârșitului lumii

Este prezentă în romanele lui K. Immerman (1796 – 1840), mai ales *Epigonii*, iar în teatru este ilustrată de C.G. Grabbe (1801 – 1836), creatorul unei lirici revoltate: *Don Juan și Faust*.

Tendința critică

Este reprezentată de mișcarea „Tânără Germanie”, careia îi aparțin L. Borne (1786 – 1837), H. Heine (1797 – 1856) și H. Laube (1806 – 1884). Dezamăgiți de romantism, ei doresc izbucnirea revoluției, legând astfel literatura de angajarea politică. Anul 1848 marchează pentru mulți sfârșitul unei speranțe, și o cotitură în maniera lor de a scrie.

Întoarcerea spre trecutul național

Este ilustrată mai ales de C.F. Meyer (1825 – 1898) și F. Dahn (1834 – 1912). Locul cel mai important este acordat reconstituirii istorice și exaltării sentimentului național.

ANGLIA

Aici realismul ia două forme: romanul istoric al lui E. Bulwer și

romanul social al lui C h a r l e s D i e k e n s (1812 – 1870). Cel de-al doilea își propune să atragă atenția contemporanilor asupra mizeriei, descriind Londra și suburbiile sale.

2.3. Realismul pictural

ANGLIA

John Constable (1776 – 1837)

caută mai ales să se elibereze de tradiție»

să vadă cu propriii săi ochi. Nu-l preocupă

decât realitatea, nu vrea să picteze decât adevărul. Peisagist, munca sa se bazează pe schițe făcute în exterior, apoi prelucrate

Constable. *Carul cu fm*. În interior. *Carul cu fin* expus la Paris la Londra, National Gallery. 1824 aduce celebritatea.

FRANȚA

Mișcarea realistă urmărește combaterea a doua tendințe, academismul clasic și romantismul. Artistul trebuie să rămână cât mai aproape de modelul său natural, încercând să facă din realitate ceva reprezentativ.

—

explicativ, nu neapărat să picteze numai ceea ce vede.

Principalii reprezentanți ai acestei tendințe se grupează

4 în școala peisagistă de la Barbizon, aproape de Fontainebleau: C. Corot (1796 – 1875), Rousseau

(1812 – 1867), Daubigny (1817 – 1878), Dupré

— (1811 – 1889), Millet (1814 – 1875), G. Courbet, Jean-François Millet. g) 9377) Motivele principale sunt peisajele în lu'

857 ParMuzeu.} mnaturala> atitudinile cotidiene ale oamenilor, ca în

Orsay *Angelus* de Millet și scenele trăite, în *mormântarea de la Ornans* (1850). Tehnica picturală se schimbă pentru p se adaptează condițiilor de muncă, pictura efectuându-se pe cât posibil în exterior.; [Culoarea este deci aplicată rapid, direct, pentru a lucra repede.

GERMANIA

Realismul vine din Franța și sub influența acestuia pictează la Viena F. von Ammerling (1803 – 1887), portretist la Curtea austro-ungară, sau A. von Menzel (1815 – 1905) la Berlin, specialist în scene

istorice.

2.4. Arta idealistă

ACADEMISMUL

Multă vreme considerat ca menținerea artificială și depășită a unei forme artistice fără viitor, academismul este astăzi privit mai degrabă ca o alternativă a realismului. Cel mai important dintre pictorii academiști este Puvis de C h a - v a n ne's (1824 – 1898), care reia stilul lui Ingres, aplicându-l la compoziții monumentale.

PICTURA ISTORIEI

Se situează în sectorul restrâns al noului interes purtat științei istorice cu o notă de curiozitate pentru aspectele mitologice și ale basmului. Realizările lui P-Delaroche (1797 – 1856) decorează hemiclul Școlii naționale superioare de Arte frumoase, în timp ce H. Ve r ne t (1789 – 1863) preferă tumultul scenelor de luptă.

PRERAFaeliȚII

Inspirată direct de grupul nazareenilor, această mișcare se naște în Anglia în 1848, odată cu constituirea societății *Frăția preraphaelită*, la îndemnul lui

W. Dyce (1806 – 1864), F.M. Brown (1821 – 1893). Cel mai mare maestru preraphaelit este Dante Rossetti (1828 – 1882), cunoscut pentru pânzele sale *Beata Beatrice*, *Visul lui Dante*, ca și pentru scrierile poetice inspirate din legende medievale italiene – *Domnișoara aleasă* (1847), *Poeme* (1870).

III. LITERATURA ȘI ARTELE INTRE 1870 ȘI 1914

3.1. Literatura i LITERATURA POPULARA

Ridicarea generală a nivelului cultural, perceptibilă după 1870 datorită creșterii spectaculoase a numărului de ziare, se traduce prin moda unei literaturi populare, bazată pe gustul exotismului și ficțiunii. Aceste trăsături sunt sesizabile în romanele lui Rudyard Kipling (1865 – 1936), India misterioasă din *Cărțile junglei* (1894) și eroismul trupelor engleze din *Căpitani curajoși* (1897). Nu trebuie uitat farmecul deziluzionat din povestirile lui Pierre L o t i (1850 – 1923) din Japonia, *Doamna Crizantema* (1887) și până în ținuturile septentrionale, *Pescarul din Islanda* (1886).

ROMANUL POLIȚIST

Gustul pentru dezvoltarea științelor introduce în literatură plăcerea pentru anchetă și mister, pentru inexplorat, ca în romanele lui J u l e's V e r n e (1828 – 1905), în care sunt depășite limitele științei și tehnologiei: *De la Pământ la Lună* (1865), *Douăzeci de mii de leghe sub mări* (1870), *Insula misterioasă*. Nu trebuie uitate

Jules Verne.

exploatarea romanescă a cunoștințelor științifice, datorată lui H.G. Wells (1866 – 1946): *Războiul lumilor* (1898), și mai ales inteligența personajului inventat de Sir Arthur Conan Doyle (1859 – 1930), Sherlock Holmes, care cunoaște imediat un succes considerabil: *Aventurile lui Sherlock Holmes* (1892), *Câinele din Baskerville* (1902).

NATURALISMUL

Franța.

Naturalismul se impune în toată literatura între 1880 și 1900. Scriitorii vor să meargă mai departe decât realismul și, foarte inspirați de pozitivism, concep ființa umană ca produsul factorilor interni, ca ereditatea, sau externi, precum

E. Manet. *Portretul MZola* (1868). Paris, Muzeul Orsay.

mediul social din care provin. Principalul reprezentant al acestei tendințe în Franța este Emile Z o l a (1840 – 1902), care codifică noua artă literară naturalistă în *Romanul experimental* (1880). Carnetele sale relevă o nouă modalitate de lucru, observații rapide, notări asupra unor fapte precise, obiceiuri, descrieri vestimentare, toate necesare acumulării materialelor sociale ale unui roman „În zilele de după chef, tinichigiul se simțec mahmur, o mahmureală nemaipomenită care ținea cât era ziulica de lungă cu dureri de cap, cu gura coclită și mutra pocită și umflată. Se scula târziu, dându-se jos din pat abia pe la în opt; scuipa și umbla în doru' lelii prin prăvălie, în.6

Zola. *J'accuse*. Afacerea Dreyfus.

nefiind în stare să ia o hotărâre dacă să plece sau nu pe șantier. Iarăși pierdea o zi. Dimineața, se plângea că-și simte picioarele moleșite ca niște cârpe, spunându-și singur că-i un dobitoc cum nu s-a mai văzut că s-a apucat să chefuiască în halul ăsta, deoarece bețiile zdruncină sănătatea. Și uite-așa, dădea peste o liotă de haimanale ce nu te lăsau în

pace și care-ți tot dădeau ghes; trăgeai la măsca fără să vrei, te pomeneai în tot soiul de încurcături și până la urmă te lăsați prins și tembătai turtă l'Ah ! drăcia dracului! n-o să i se întâmple așa ceva; n-avea de gând ca-n floarea vârstei să-și tocească încălțările pe la crâșmari. Însă, după ceprân-zea, se simțea întremat și pornea să-și dreagă glasul făcând hm! hm! pentru a-și dovedi că mai avea o puternică voce de bas. Începea să tăgăduiască cheful din ajun, poate că-și luase nițel achiul. Nu se mai nășteau oameni ca el, zdrahon de bărbat, neclintit la postul de strajă, dândușcă pe gât tot ce poftea, fără să clipească din ochi. Și-atunci, toată după-amiaza, hoinărea prin mahala. Când își dădea seama că prea le bătea la cap pe lucrătoare, nevastă-sa îi dădea un franc să se cărăbănească de acasă. O tinea, ducându-se să-și cumpere mahorcă la Fetițe Civette, în Rue Poissonniers, unde îndeobște, când mai dădea peste vreun prieten, îi trăgea câte un rachiu de prune. Apoi, îi venea de hac monedei de un franc la François, în colț la Rue de la Goutte-d' Or, unde se găsea un vin plăcut, tulburel, care-ți gâdila beregata. Era o crâșmă cape vremuri, o dugheană întunecată cu tavanul jos și-o încăpere alăturată, cu pereții afumați, unde se vindea molanul. Și stătea acolo până seara târziu, jucând la roata norocului pe câte o cinzeacă; la François putea să bea pe datorie, acesta îi făgăduise pe ce avea mai scump că n-o să-i trimită niciodată cucoanei nota de plată. Nu-i așa? trebuia să-ți clătești nițelgâtlejul, ca să-l limpezești de rămășițele din ajun. Cui pe cui se scoate. De altminteri, Coupeau totdeauna băiat de treabă, ce nu dădea cu tifla femeilor și căruia, bineînțeles că-iplăcea să se distreze și să se mai pilească și el din când în când, dar în chip drăguț, era plin de dispreț față de scârnaviile de bărbați căzuți în patima beției și pe care nu-i mai vedeai trezindu-se nicicând! El se întorcea acasă vesel și pus pe dragoste ca un cintezo!

Gervaise, cap. V. Traducere de Vlad Mușatescu, Editura Minerva, 1972.

Opera sa principală, *Neamul Rougon-Macquart*, istoria naturală și socială a unei familii în timpul celui de-al doilea imperiu (1871 – 1893), este un vast ciclu de douăzeci de volume, primul roman fimdizbânda familiei Rougon și cel care încheie acest ciclu – *Doctorul Pascal*, în cele douăzeci de volume, Zola aduce în scenă destinul unor

oameni, muncitori, ca în *Gervaise* (1877), curtezane ca în *Nana* (1880), mineri ca în *Germinal* (1885), țărani exploatați ca în *Pământul* (1887). Din punct de vedere social, Zola cunoaște o celebritate deosebită cu prilejul intervenției sale în afacerea Dreyfus, mai cu seamă în urma publicării celebrului pamflet *J'accuse* (Acuz), la 13 ianuarie 1899, în ziarul de stânga, l'Aurore.

Guy de Maupassant.

Tendința naturalistă nu a fost ilustrată numai de romanul lui Zola, ci și de nuvelele și romanele lui Guy de Maupassant (1850 – 1893): *Bulgăre de seu* (1880), *O viață* (1883), *Bel-Ami* (1885), ca și de *Jurnalul intim* al fraților Jules și Edmond de Goncourt (1830 – 1870; 1822 – 1896), analiză permanentă și foarte amănunțită a senzațiilor și emoțiilor acestora.

t

Norvegia

Henrik Ibsen (1828 – 1906) scrie mai întâi drame în tradiție romantică, apoi teatrul său evoluează spre critica socială: *O casă cu păpuși* (1879), și morală: *Când ne vom trezi din morți* (1899), titlu evocator al angoasei metafizice a autorului, devenită și mai acută prin aspectele realiste ale vieții cotidiene, care nu mai sunt mascate de conveniențele sociale. Ibsen consideră că alegerea ultimă pentru devenirea sa aparține individului însuși, fără ca acesta să se preocupe de regulile vreunei morale. Personajele sale se confruntă cu această singurătate intolerabilă care în realitate le dă forță, în sensul nietzschenian al termenului, adică dincolo de orice regulă care nu este individuală.

Suedia

A. Strindberg (1849 – 1912) se interesează în opera sa de sexualitate, sursă de tare congenitale, dar și de denunțarea ipocriziei burgheze. *Dans ui morții* (1900) aduce pe scenă drama insatisfacției și a dorințelor refulate ale unui cuplu.

Anglia

George Bernard Shaw¹ (1856 – 1950) se inspiră din teatrul lui Ibsen și consacră maestrului teatrului norvegian un studiu, *Chintesența ibsenismului* (1891), în care încearcă să explice importanța analizei

sociale în opera naturalistă. Scrierile sale personale se doresc a fi înainte de toate didactice, pentru Shaw arta literară aflându-se în serviciul înnoirii sociale, ea fiind un mijloc și nu o finalitate: *Banii nu au miros* (1892).

Germania

Influența lui Zola este resimțită direct în piesa lui G. Hauptmann² (1862 – 1946) *înainte de răsăritul soarelui* (1889), consacrată efectelor alcoolismului și repercusiunilor sale congenitale asupra unei familii. Ea continuă în *Țesătorii* (1892), paralelă sileziană cu *Germinal* și *Gervaise*. Particularitatea lui Hauptmann constă în absența unor soluții privind exploatarea omului, individul fiind în esență un neputincios.

Naturalismul suferă o mutație cu frații H e i n r i e h (1871 – 1950) și T h o – mas M a n n (1875 – 1955). Primul considera romancierul naturalist drept un socialist angajat în satira socială din Germania lui Wilhelm II. în *Profesorul Unrat* (1905), ecranizat de Joseph von Sternberg în 1930 sub titlul de *îngerul albastru*, el ridiculizează defectele unui pedagog tiranic prins în mrejele unei artiste de cabaret, și denunță ipocrizia moralei intransigente propovăduite elevilor.

Fratele sau, Thomasă, în *Casa Buddenbrook* (1902) trasează destinul unei dinastii de comercianți din Hansa, ce abandonează treptat comerțul în favoarea

Premiul Nobel pentru literatură în 1925 (n.tr.). 2 Premiul Nobel pentru literatură în 1912 (n.tr.). Premiul Nobel pentru literatură în 1929 (n.tr.).

gustului excesiv pentru artă și reflecție intelectuală. Destinul artistului este evocat brutal în *Moarte la Veneția* (1911), în care anti-eroul Aschenbach se stinge treptat din viață, acoperit de ridicolul fardurilor care se tocesc, în încercarea zadarnică de a seduce un copil, Tadzio. Thomas Mann se plasează aici în plină luptă de depășire a dorințelor și raporturilor sexuale, respingând interdicțiile burgheziei wilhelminiene.¹

Rusia în ciuda abolirii iobăgiei de către Alexandru II, societatea rusă rămâne în aceleași cadre, urmând eternul tablou al avansării

funcționarilor, pus la punct la începutul secolului al XVIII-lea de către țarul Petru cel Mare. Orice schimbare este percepută ca o amenințare, doar hazardul trebuie să conducă existența, așa cum se întâmplă în piesele lui A n t o n Pavlovici C eh o v (1860 – 1904), ca în *Livada cu vișini* (1904), în care denunță mai puțin o stare de fapt – atitudinea înfrigurată a micii nobilimi provinciale, cât slăbiciunile inerente ale societății rusești însăși.

ROMANUL RUSESC

Pe lângă mișcarea naturalistă, a doua jumătate a secolului al XIX-lea aparține unei înnoiri a romanului rusesc, literatura consacrandu-se problemelor specific rusești, dar și analizei psihologice și celei sociale. „Acuzatorii” denunță enormitatea in justiției sociale prin pana lui lev Tolstoi (1828 – 1910), care încearcă să explice raporturile dintre individ și ansamblul societății, *cam Anna Karenina* (1873 – 1877), precum și în *Război și pace* (1863 – 1869), trasează dificultățile bărbaților și femeilor în sânul familiei și legăturile sociale pe care le întrețin. Excesiva evoluție a valorilor, dusă până la confuzie, constituia deja centrul romanului lui Turgheniev (1818 – 1883), *Părinți și copii* (1862), dar cel care va utiliza realismul împins la extrem este iodor Dostoievski (1821 – 1881). El urmărește punerea în evidență a profunzimii sufletului omenesc, a degradării personalității umane, a ispășirii prin suferință, a violenței revoltei contra opresiunii țariste: *Crimă și pedeapsă*, *Idiotul*, *Demonii*, *Frații Karamazov*.

ARTĂ PENTRU ARTĂ ȘI PARNASUL CONTEMPORAN

O reacție poetică

După aderarea sa totală la mișcarea romantică, Th. Gautier (1811 – 1872) publică în revista /, *Artiste* un manifest sub forma unui poem, *Arta* (1857), ce constituie o ruptură totală cu romantismul, în dorința de a conferi formei, de acum înainte, locul esențial. Poetul ilustrează teoria artei pentru artă *memailuri*

Este vorba de burghezia din timpul lui Wilhelm II, între 1870 – 1918 (n.a.).

și *camee* (1852), reluată de Th. de B an vi 11 e (1823 – 1891) în 1862 în *Ametiste*, iar apoi în *Mic tratat al poeziei franceze* (1872). De acum înainte, perfecțiunea poetică trebuie să devină o veritabilă

știință.

b Leconte de Lisle, José Maria de Heredia.

Leconte de Lisle (1818 – 1894), Th. de Banville și José Maria de Heredia (1842 – 1905) publică în revista *Ze Parnasse contemporain*, care va da numele mișcării literare. Cuvintele de ordin ale noii școli sunt absența oricărei implicații personale în poem, o muncă înverșunată pentru a atinge frumusețea considerată inaccesibilă și refuzul luptelor angajate care au marcat romantismul. Poetul trebuie să se elibereze de toate legăturile exterioare, pentru a fi doar un instrument docil în serviciul artei sale. Lucrările cele mai importante sunt date de Leconte de Lisle în *Poeme barbare* (1862), *Poeme tragice* (1884) și *Ultimele poeme* (1895), în timp ce J.M. de Heredia se remarcă prin *Trofee* (1893).

Alți poeți, mai puțin citați în zilele noastre, se alătură elanurilor deosebite ale poezilor parnasieni, ca Sully Prudhomme (1839 – 1907), deosebit de liric în *Singurătăți* (1869), F. Coppee (1842 – 1908), mai popular și mai puțin inaccesibil în *Plimbări și interioare* (1872).

ERUPȚIA MODERNITĂȚII

Charles Baudelaire

Baudelaire (1821 – 1867) alege o cale nouă între romantism și literatura Parnasului. El dorește să reconcilieze lirismul și formalismul, păstrând sentimentele primului și perfecțiunea celui de al doilea. Recăsătorirea mamei sale, obligația de a munci din 1844 pentru a-și câștiga existența, paralizia care-l lovește în 1866 sunt tot atâtea încercări la care îl supune viața, ceea ce îl va conduce treptat la formularea propriei sale viziuni poetice, modernitatea.

Aceasta se înrădăcinează profund în *Florile răului* (1857), ordonate în șase tablouri succesive: *Spleen și ideal*, în care expune sfâșierea sa atroce între idealul inaccesibil și plictiseala vieții reale, *Imagini pariziene*, în care capitala oferă prin mișcările și hidoșeniile sale, locul poetic ideal, *Vinul*, o tentativă de luptă împotriva plictiselii, *Florile răului*, în care coexistă prostituate și fecioare de neatins, eterna tentație a cărnii și a respectului, *Răzvrătire*, ultima tentativă de a se condamna, *Moartea*, în același timp consolatoare și respingătoare.

Cunoașterea sa profundă a artei, admirația de mai târziu pentru

impresioniști, fac ca Beaudelaire să dea poeziei sale o dimensiune suplimentară: departe de plictiseala vieții cotidiene, artistul se refugiază în imaginar pentru a atinge adevărul ontologic.¹

It

În filosofie: cunoașterea a ceea ce este, a ființei în sine (n.a.).

Jean-Arthur Rimbaud (1854 – 1891) Esențialul producției poetice a lui Rimbaud se situează între 1868 și 1876, după care renunță la scris pentru totdeauna. Geniul său precoce se manifestase deja în poemele scrise în latină, imitându-i pe antici, pe vremea când era elev la colegiul din Charleville. Continuă în 1871 cu *Corabia beată și Scrisoarea Vizionarului*, apoi cunoaște o apoteoză fulgerătoare cu un *anotimp în infern* (1873) și *Poeme în proză* (1874 – 1876).

Încercând să atingă perfecțiunea, Rimbaud trece prin mai multe experiențe, de la poetul vizionar al anilor a. Rimbaud. fje y acomung cu Verlaine, până la poetul *Hoțului de foc*, un nou Prometeu care trebuie să-i dea artei sale ceea ce a adus-o „de-acolo”. Între 1874 și 1876, în proza sa *Iluminări*, Rimbaud aduce un nou spațiu poetic, ce se prezintă sub forma unei colecții de viziuni a ceea ce ar putea fi opera unui viitor poet, paradox evident, întrucât ele preced o liniște definitivă.

Sonetul *Vocale*

A negru, E alb, I roșu, U verde, O bleu; vocale, Am să vă spun odată-obârșiile latente: A, brâu păros și negru de muște insistente Roind înjur de hoituri ce putrezesc pe cale.

Noptatic golf; E, corturi și cețuri inocente, Lănci de ghețari, regi palizi, cutremur de petale; I, purpuri, sânge-n spută, surâs pe buze pale la furie și-n toiul beției penitente;

U, cicluri, mari vibrante celest în bronz, reziduuri De calm pe-un plai cu vite, pace-n acele riduri De alchimiști pe fruntea studioasă-ntre văpăi;

O, Trâmbița supremă țipând ciudate plângeri, Tăcere traversată de mii de Lumi și îngeri: – O, sfânt Omega, raza violetă-n Ocini Săi!

Arthur Rimbaud, *Poezii* (1871). Traducere Ștefan Augustin Doinaș, Editura Dacia, 1988.

Lautréamont (1846 – 1870)

Isidore Ducasse publică sub pseudonimul de Contele de

Lautréamont. A lăsat o operă magistrală și stranie, *Cânturile lui Maldoror* (1869), volum de

(SAM8 DE MALDOBGR

ANI FSEMISS

șase Cânturi caracterizate printr-o teribilă violență, încât difuzarea lor a fost oprită în chiar anul apariției. El conferă un loc esențial construcției poetice, ignorând figurile clasice. Scrierea trăiește prin ea însăși. Ansamblul este dominat de personajul Maldoror, ființă bestială și sadică, aflată în permanentă căutare a purității originare.

DANDISMUL LITERAR ȘI DECADENȚII

OWWH – fir M O

Franța

Lautréamont. *Cânturile lui Maldoror*, 1868 – 1870.

Decadența este definită în 1883 de Paul Bourget (1852 – 1935) în *Eseuri de psihologie contemporană*. Studiul se referă la însușirea comună, după părerea autorului, a scrierilor lui Stendhal, Taine, Renan și Beaudelaire: tendința de a prezenta părțile cele mai sumbre ale realității. Această viziune este reluată, revendicată de J.K. Huysmans – în *Les sœurs de la Méditerranée* (1848 – 1907), mai întâi adept al naturalismului și participant la *Les sœurs de la Méditerranée*, care evoluează apoi spre simbolism și decadentism, publicând romanul *Îndărăț*. Eroul său, Des Esseintes, ultimul vlăstar viciat al unei ramuri aristocratice, se consumă într-o plictiseală de moarte, de care încearcă zadarnic să se elibereze fie printr-o falsă călă

? >> <, ttorie în Anglia, fie prin excitarea simțurilor amorțite, v „x! v

J. K. Huysmans.

apelând la parfumurile rare, la culorile strălucitoare ale pietrelor prețioase încrustate în carapacea unei broaște-țestoase, dar care sfârșește în cele din urmă pe un covor oriental, răpus de călătoriile sale imaginare. Villiers de l'Isle-Adam (1838 – 1889) reprezintă o tendință particulară a dandismului literar, puternic influențată de scrierile lui E.A. Poe și bazată pe dimensiunea fantasticului. Esențialul operei sale se prezintă sub forma povestirilor și a nuvelor: *Povestiri crude* (1883), *Istorii insolite* (1888) și *Noi*

povestiri crude (1888).

Serile de la Medan este o operă colectivă, publicată de grupul naturalist, în frunte cu Zola (n.a.).

E. A. Poe (1809 – 1849): romancier american, care a exercitat o influență esențială asupra lui Beaudelaire, care îl traduce în franceză, și asupra lui Mallarmé. A scris *istorii extraordinare* și *Geneza unui poem* (n.a.).

... =.

aul e r / o an/

ăciri

„U de™* * * c-te dincolo laine redactează *a poetică*, publicată în 1884 în volumul *Odinioară și altă dată*, în care dește noile reguli ale poeziei simboliste.

Verlaine. *Arta poetică*.

Să-ți cânte versu-ntâi de toate

Preferă-l, deci, pe cel impar.

Mai vag, mai aerian, mai plin de har, i Fără osânde și poveri în spate.

Alege-ți vorbele, de-asemeni.

La nimereală oarecum:

Nimic mai scump decât sonorul fum

În care Vagul și Precisu-s gemeni. >

Ca sub un văl doi ochi superbi.

Sau ca lumina la amiază.

— Ori ca stelarul roi care vibrează

Pe cerul toamnei, printre-albastre ierbi.

Căci vrem Nuanța-ntotdeauna, Nuanța, nu Culoarea vrem: Doar ea unește visele-ntr-un ghem și face flautul cu cornul una!

Alungă Poanta asasină

Și Spiritul și Râsu-impur

Care-i dau lacrimi blândului Azur – Tot usturoiul ăsta de cantină!

Retorica, s-o strângi de gât! Și n-ar strica, dintr-un condei, Să-i dai și Rimei peste nas, de vrei să n-o ia razna, cine știe citi

De câte rele-i Rima-n stare?!

Ce negru tont ori țânc afon

J J Ne-a făurit acest ieftin zorzon.

Ce sună gol și calp, de-l zgâlțâi tare?

Deci, muzică întâi de toate! Să-ți fie versul bun de zbor la dorul unui suflet călător Spre ceruri și iubiri îndepărtate.

Să-ți fie versul buna veste Ascunsă-n vântul șui din zori

Ce-adulmecă prin izmă și bujori... Iar restul, doar literatură este!

Traducere de Petre Solomon

Stéphane Mallarmé (1842 – 1898) caută în poezie semnele care îi vor permite să sugereze și nicidecum să descopere idealitatea. Poetul este în permanență sfâșiat între certitudinea unui ideal pe care x îl întrezărește, Azurul, și aproape totala imposibilitate de a-l atinge. Poemele sale, *După amiaza unui faun* (1876), *Omagii și morminte* (1877), *Poezii* (1887), *Un zar aruncat nu va desființa hazardul* (1897) ne conduc spre contrastul dintre o realitate nedemnă și un Azur inaccesibil, încercând să-l atingă, Mallarmé își șlefuește poemele urmărind redarea unei sintaxe perfecte, pe care caută s-o descarce până în momentul în care cuvintele și construcția lor ajung să dispară în fața operei pure.

Stéphane Mallarmé... „... * ...

tentativa prea adesea sortită eșecului, în ochii poetului. Acest lucru apare bine exprimat în *Virginul azi cel mândru*.

S. Mallarmé. *Poezii*

Virginul, preafrumosul, vioiul azi subit Sfârși-ne-va cu-aripea lui beată și subțire Acest lac dur pe care-l străpunge-n amorțire Ghețarul clar al unui elan ce n-a țâșnit!

O lebădă pe timpuri se știe lămurit Magnifică dar fără speranță-n dezrobire Căci n-a cântat ținutul în care să respire când o sterilă iarnă-n plictis-a-nmărmurit.

Tot gâtul scutura-va această agonie Albă în spațiul care negat de ea o-tribie, Dar spaima nu de solu-n care-i penetul prins.

Fantomă de-al ei luciu pe-acest meleag menită, la Lebăda de-o rece visare și lasă nins Exilul fără noimă-n dispreț încremenită.

Virginul azi cel mândru. Traducere Ștefan Augustin Doinaș, Editura Dacia, 1988.

Belgia

După o primă fază naturalistă – *Flamandele* (1883) – E. Verhaeren (1855 – 1916) cunoaște o gravă criză spirituală care îl perturbă, așa cum apare în *Făcliile negre* (1890). Fascinat, dar și îngrozit de epoca sa, Verhaeren trece de la o inspirație disperată, *Orașele tentaculare* (1895), la liniștirea datorată dulceții sentimentului de dragoste, *Orele clare* (1896).

Germania

E. Verhaeren.

Simbolismul, în dorința sa de a rezerva artei un domeniu inaccesibil vulgarului, este reprezentat de Ștefan Georg (1868 – 1993), care preconizează o viziune poetică interioară, ermetică prin limbaj, accesibilă numai celui care poate contempla idealul. Georg își modelează întreaga existență pe această aspirație. Se retrage din lumea Germaniei imperiale, întrucât aceasta nu îi inspira decât dezgust și dispreț datorită cultului pentru valorile materiale. Opera sa evoluează de la simbolism, *Pelerinajele* (1891), către un misticism tot mai puternic, convins fiind că este profetul destinat să anunțe domnia atât de mult așteptată a spiritului, *Noul imperiu* (1928).

Austria

Influența lui S. Georg se face imediat resimțită în scrierile lui R a în e r Maria R i l k e (1875 – 1926), care, încercând să scape de mediocritatea lumii reale înconjurătoare, se retrage în 1920 într-un turn. Opera sa este influențată de trei curente principale, la început romantismul, *încununat de vis* (1897), simbolismul la maturitate, *Cartea imaginilor* (1902) și în ultima parte a vieții, angoasa escatologică, *Sonete către Orfeu* (1923).

Compatriotul său, H. von Ho finannsthal (1874 – 1929), fiind în contact direct cu Georg, care îl încurajează, reușește să reconcilieze în opera sa aspirația poetică personală cu viața cotidiană. După ce a acordat un loc esențial formei poetice pure, se îndreaptă spre o colaborare fructuoasă cu muzicianul R. Strauss, pentru care scrie libretul la *Cavalerul rozelor* (1911).

CRIZA ROMANULUI PSIHOLOGIC

Franz Kafka (1883 – 1924) este ceh, dar scrie în limba germană.

Duce o viață de mic funcționar tulburată adesea de boală. Scrierile sale vor fi publicate postum de către romancierul Max Brod. În romanele sale, Kafka pune în scenă respingerea permanentă a celui alt, perceput ca un monstru, *Metamorfoza*, și angoasa permanentă a omului confruntat cu o existență absurdă și care nu poate avea drept țel decât moartea, *Procesul* (1925), *Castelul* (1926).

Revoltat contra familiei sale, a credinței sale catolice și a conveniențelor sociale, J am e's J o y ce (1882 – 1941) dă naștere unei opere originale, începând

Escatologia: ansamblu de doctrine privind soarta omului după moartea sa și sfârșitul lumii (n.a.).

cu volumul de nuvele consacrat Irlandei natale, *Oameni din Dublin* (1914) și până la principala sa scriere, *Ulysse* (1922), parodie a *Odiseei*, plasată în lumea contemporană în răstimpul unei singure zile – 16 iunie 1904. Toate aspectele vieții cotidiene a personajului Leopold Bloom, inclusiv detaliile sexuale cele mai scabroase, sunt pretextul unei vaste reflecții asupra istoriei, scolasticii și literaturii. Fiecare viziune, fiecare acțiune este un simbol, Joyce încercând ca în spațiul unei zile să ne livreze un roman total, care are drept personaj principal limbajul.

NAȚIONALISMUL LITERAR

Franța

Maurice Barrès (1862 – 1923), scriitorul patriot prin excelență s-a născut în Lorena anexată Imperiului german după înfrângerea Franței din 1870. A construit un sistem de gândire egotistă, bazat pe glorificarea unei individualități rebele față de orice comportament social, *Cultul eului* (1888 – 1891), *Un om liber* (1889). A evoluat ulterior spre o poziție naționalistă. Scrie într-o epocă în care țările europene se lansează în cursa înarmărilor, apărând la autor spiritul revanșard, născut din „umiliința” suferită în 1870: *Dezrădăcinații* (1897), *Ape! către soldat* (1900), *Colina inspirată* (1913). Ultima este scrisă în preajma izbucnirii primului război mondial, aducând în discuție cultul pământului patriei și sângele ce trebuie vărsat pentru a-l apăra. Masacrele din 1915 și dezastrul de la Verdun din 1916 justifică treptat voga de care s-a bucurat înainte de război.

Italia

G. d'Annunzio (1863 – 1938), poet și romancier, se inspiră pentru formă din idealurile simboliste. Credința sa în Italia îl va determina mai târziu să-l susțină pe Mussolini. Opera sa poetică este marcată de o disperare constantă și de imposibilitatea de a se decide să recurgă la sinucidere, pentru a sfârși cu existența – *O sută și o sută de pagini ale cărții secrete i-a lui Gabriele d'Annunzio, tentat să moară* (1925).

f MARCEL PROUST: DE NECLASAT

l Marcel Proust (1871 – 1922) publică în 1913

primul volum din ciclul *în căutarea timpului pierdut*, intitulat *Swann*. Acest prim roman anunță temele ciclului: minuțiozitatea cu care este observată societatea relevă aproape studiul naturalist, dar ea se prelungește prin profunzimea analizei psihologice a personajelor.

Marcel Proust. îl putem compara pe Proust cu eroul Des Esseintes din romanul *îndărăt*, pentru că amândoi trăiesc într-un univers închis, căutând – unul prin simțuri, iar celălalt prin scriere – să sublimeze obiectul atenției lor într-un egotism total.

După o primă suită de romane pregătitoare *Căutării...* intitulată *Jean Santeuil*, Proust este foarte influențat de lucrarea lui Bergson, *Materie și memorie*, în care autorul opune restricțiile impuse de inteligență conștiinței și bogăției nelimitate a vieții interioare. Proust știe că senzația, care constituie prima țesătură a amintirii, este dificil de prins, de evocat, mai mult, este dificil de legat de altele pentru a forma memoria. De aceea el atribuie o importanță atât de mare celebrei briose înmuiate în ceaiul de lămâie, a cărei savoare îi aduce brusc în memorie o parte din copilăria de la Combray.

Opera lui Proust marchează modernitatea sfârșitului de secol, prin concepția deosebită asupra timpului, proprie lucrării, în interiorul *Căutării...* nu poate fi definită nicio cronologie precisă, întrucât sunt amestecate senzații și amintiri. Personajele trăiesc în același timp clipa, amintirea și așteptarea.

3.2. Arta

!

— 3.2.1. Pictura

IMPRESIONISMUL

Ideile fundamentale în 1874, un grup de tineri pictori ale căror pânze au fost refuzate la expoziția oficială „Salonul”, și-au organizat propria expoziție și datorită tabloului *Impresie, răsărit de soare* al lui C. Monet, și-au luat titlul de „impresioniști”, apelativ considerat caricatural în epocă. Mișcarea născută în 1874 va dura până în 1886, evoluând apoi spre tendințe divergente.

Pictorii impresioniști se caracterizează prin refuzul subiectelor religioase sau istorice, inspirația provenind mai ales din peisaje, grupuri sociale, indivizi cărora li se face portretul. Tehnica picturală evoluează, ea trebuind să corespundă dorinței de a transforma într-o impresie obiectele realității complete iar abandonul compoziției se însoțește cu alegerea culorilor pure, aplicate direct pe pânză, și nu amestecate pe paletă. Culorile se aplică cu ajutorul pensulei sau al cuțitului, iar câteodată direct cu tubul.

Preocuparea care rămâne în centrul mișcării impresioniste este aceea de a reda schimbarea culorilor în urma jocurilor de umbră și lumină, subiecte fără formă definită, ca aburii și norii din *Gara Saint-Lazare* (1877) a lui Monet.

Pictorii

Teoreticienii mișcării impresioniste sunt Édouard Manet (1832 – 1883), Claude Monet (1840 – 1926) și Auguste Renoir (1841 – 1919), în timp ce Edgar Degas (1834 – 1917) rămâne în afara grupului.

„>f. C!

fi

Claude Monet se instalează într-un mic atelier amenajat pe o ambarcație, în scopul de sesiza mai bine și mai rapid aspectele schimbătoare ale unui peisaj de pe malurile fluviului. Pictorul dorește ca subiectul său să fie nu numai schițat, ci terminat pe loc, fără a mai recurge la munca din atelier.

Claude Monet. *Impresie. Răsărit de soare* (1872). Havre.

Auguste Renoir dorește să redea *mbalde la Moulin de la Galeâte* (1876), atmosfera sărbătorii populare, mișcarea mulțimii care valsează, căldura unei zile estivale, soarele ale cărui raze se joacă între frunzele arborilor. Pentru a reda toate aceste impresii, fără ca pictura

să devină fadă prin multiplicarea detaliilor, Renoir folosește estomparea contururilor, în scopul de a contopi culorile și formele.

Claude Monet. *Gara Saint-Lazare* (1877).

Influența maeștrilor japonezi ai stampeii, mai ales Hokusai (1760 – 1849), joacă un rol primordial în compozițiile lui Edgar Degas, fascinat de lumea dansului, pe care îl redă din toate unghiurile posibile. Pictura începe cu schițele efectuate în pastel, reluate apoi și lucrate în ulei. Multitudinea mișcărilor realizate de dansatoare îi permit pictorului să-și delimiteze mai bine spațiul. Există o evoluție a umbrei și luminii pe veșmintele de scenă.

POST-IMPRESIONISMUL

Este caracterizat de arta lui Paul Cezanne (1839 – 1906), care, după o rapidă trecere la impresionist! se întoarce în Aix-en-Provence și se consacră picturii, veniturile personale permițându-i să trăiască fără să fie nevoit să vândă sau să se străduiască s-o facă.

Édouard Manet. *Monet Mare admirator al clasicilor el dorește să găsească lucrmdpe barca sa* (1874) ...

München, Neue Pinakothek. mijlocul de a se alătura ngom compoziției acestora, dar urmărește și realizarea contactului direct cu natura, așa cum o doresc impresionistii, scopul fiind *realizarea* armoniei.

Vi n cent van G o g h (1853 – 1891), olandez de origine, cunoaște în Franța o existență scurtă și extrem de agitată, captivat de peisajele din regiunile Arles și Auvers-sur-Oise. Principalele capodopere ale lui Van Gogh sunt pictate într-o perioadă extrem de scurtă, din decembrie 1888 și până la sinuciderea sa din ianuarie 1891. Inspirat direct de impresionist! Van Gogh dezvoltă culorile aplicându-le pe pânză prin tușe succesive, prin puncte, care vor da naștere școlilor tușistă și pointilistă, ilustrată, printre alții, de către Picasso. Una din particularitățile tehnicii lui Van Gogh este aceea de a fi recurs la grosimea culorii aplicate pentru a exprima mișcarea, arborii, acoperișul bisericii, griul, cerul, care se răsucesc într-o convulsie mai mult sau mai puțin intensă, în funcție de importanța acordată pasteii de către pictor.

Spre deosebire de Cezanne, care caută fuziunea dintre formă și

culoare, Van Gogh dorește să-și redea sentimentele față de natură, și dacă o eventuală modificare a formelor exacte ar putea reda mai bine emoția, aceasta i se pare necesară acolo unde Cezanne o considera de neconceput.

Renoir. *Bal la Bougival*.

Van Gogh este foarte legat pentru o perioadă de șederea la Arles, împreună cu un alt pictor post-impresionist, Paul Gauguin (1843 – 1903). Începând să picteze târziu, Gauguin nu acceptă rețetele și tehnicile artei occidentale, fie și inovatoare, ca impresionismul. El caută mai presus de toate să se retragă din lumea civilizată, să se întoarcă la sursele primitive și hotărăște chiar să se stabilească în Haiti. Modernitatea sa este exprimată prin refuzul artificiilor secolului XX, pe cale să se nască, și prin căutarea profundă a unei arte brute, fără înfloritură. Artă sa se bazează pe aplicarea de culori directe pe spații largi, pe o perspectivă redusă a câtorva planuri, pe atitudinile cotidiene ale autohtonilor, fără a căuta echilibrul în compoziție, în scopul creării sau regăsirii unei arte primitive. Tineri pictori influențați de Gauguin se grupează sub numele de *Nabis* sau „profeții” și participă la mișcarea simbolistă.

FOVISMUL

Idei fundamentale

Numele de „Foviști” este dat în 1905 unui grup Degas Două *balerine* de artiști din care făceau parte H. Maïsse (1869 – (1898). 1954), M. de Vlaminck (1876 – 1958), R. Dufy

(1877 – 1953), K. van Dongen (1877 – 1968), A. Derain (1880 – 1954), G. Braque (1882 – 1963), care refuzau formele și culorile naturale, ei optând pentru simplificarea contururilor și alegerea de culori sincere, neatenuate. Rolul culorilor este acela de a exprima profunzimea, intensitatea violentă a conștiinței artistului. Nu are nicio importanță că albastrul a fost folosit în redarea cailor, dacă percepția cromatică a artistului corespunde tabloului pe care îl pictează.

Pictorii

La Henri Matisse, decorația compoziției este de inspirație maghrebiană. Culorile strălucesc în adevărul lor crud, subiectul nu este important, ceea ce de altfel îi va aduce numeroase critici. De multe ori

arta sa este considerată drept infantilă, fără raport cu realitatea. Matisse nu are intenția de a crea o școală sau o teorie a artei, de *aceea, notele unui pictor* (1908) sunt mai degrabă o culegere de informații, o succesiune de note personale.

Maurice Vlaminck este în esență un peisagist foarte marcat de metoda lui Cezanne. El folosește culoarea așa cum este, ieșită direct din tub, cu predilecție pentru vermillon, galben și verde.

În urma unei călătorii la Londra, André Derain preferă roșul și albastrul, aplicate din belșug, pentru a realiza contrastul dintre cărămizi și fluviu. Pata de culoare este purtătoare de sens, de semnificație. El alege malurile Tamisei pent a picta un peisaj umanizat, un cadru modern și nostalgic în același timp.

CUBIȘTII

Originea

Această mișcare artistică este în principal opera a doi pictori, Pablo Picassol (1881 – 1973) și Georges Braque, ultimul ieșit din fovism, cât și a poetului Guil-laume Apollinaire, care-și adună ideile despre artă în *lucrarea Meditații estetice* (1913). Originea mișcării se datorează unui tablou al lui Picasso, *Domnișoarele \ din Avignon* (1907). Pictorul își figurează personajele prin măști anonime.

Paul Gauguin (1848 – 1903). *De unde venim? Cine suntem? Încotro ne îndreptăm?* Boston, Museum of Fine Arts.

asemănătoare cu cele purtate de vrăjitorii din Africa, în timpul ceremoniilor inițiatice.

Pictorii.

Picasso și Braque aparțin primei epoci a cubismului, cea de dinainte de 1911, care se bazează pe o analiză a, universului înconjurător. Tributari față de artiștii Egiptului antic, ei recompun realitatea în funcție de o viziune

pur intelectuală: dacă într-un portret văzut din profil, ochiul este pictat ca și cum ar fi văzut din față, aceasta se datorează faptului că privirea persoanei este astfel Paul Cezanne. *Muntele mai caracteristică, evitându-se simplificarea prin redu-Sainte-Victoire văzut dinspre*

„... „, V, t *Bellevue* (1885). S.U.A., cerea la o mică linie între

pleoape. Perspectiva este ne –...

Baenes Foundation.

gata pentru a face loc unui ansamblu de aspecte privite sub unghiuri diferite, fiecare ținând cont nu de percepția afectivă a pictorului, ci de gândirea acestuia.

EXPRESIONISMUL

Ideile fundamentale

V. Van Gogh. *Peisaj cu chiparoși în apropiere de Arles* (1888). Londra. Țațe Gallery.

Expresionismul pictural se dorește a fi corespondentul hiper-realismului literar, lumea sensibilă trebuind să fie supusă unei explozii care să aducă la lumină sensul său real. Frumusețea, estetismul sunt uitate în favoarea unei arte apropiate de caricatură. Arta nu trebuie să fie agreabilă, să flateze ochiul, ci dimpotrivă, să lanseze un apel direct și violent spectatorului.

Edvard Munch (1863 – 1944)

Vincent Van Gogh. *Camera lui Van Gogh de la Arles* (1889).

Acest pictor norvegian, celebru mai ales pentru litografia *sa Strigătul* (1895), dorește să transforme peisajul, conferindu-i o forță disperată. Trăsăturile morbide și gura deschisă a personajului se prelungesc în liniile drepte ale podului, pentru a continua în liniile curbe ale fundalului, în timp ce două siluete negre, abia schițate provoacă o angoasă de nesuportat. Asociat personajului și pictorului, spectatorul simte și el dorința de a-și urla neînțelegerea și durerea, absurdul fiind împins la limita sa extremă.

Grupurile expresioniste

Expresionismul se dezvoltă mai ales în Germania sub forma a doua grupuri, Dze Brucke, „Podul”, în 1904.

Duby. *În pădurea Bouhgne* (1909). Nisa, Muzeul Cheret.

și *Der blaue Reiter*, „Cavalerul albastru”, în 1911. Primul este creat la Dresda în jurul lui E. Kirchner (1880 – 1938) și este format din K. Schmidt-Rottluf (1884 – 1942), M. Pechstein (1881 – 1955), O. Mueller (1874 – 1930) și E. Nolde (1867 – 1956), iar al doilea grup la München, în jurul lui W. Kandinsky (1866 – 1944), fiind format din p. K l ce (1879 – 1940), F. Marc (1880 – 1916), A. Kubin (1877 – 1959).

Cele două grupări au drept revistă comună, *Der Sturm* (*Furtuna*), creată în 1910 la Berlin de către H. Walden, care nu întârzie să fondeze o editură, iar apoi în 1912, o galerie de artă unde expresioniștii expun, deseori fiind confrunțați cu zefiemelile unui public ce nu le înțelege arta.

Kees Van Dongen. *Femei la balustradă* (1911). Saint-Tropez, Muzeul Annonciade.

Vassili Kandinsky (1866 – 1944) Rus exilat, el se refugiază în Germania. Compozițiile sale picturale sunt puternic influențate de muzică. Pentru el, pictura, ca și muzica, nu trebuie să se limiteze la a reprezenta, ea trebuind să fie o modalitate de exprimare, așa cum explică el însuși în 1912 în *Spiritualul în artă*.

FUTURISMUL

Școlile

Futurismul 1 urmărește să rupă radical cu pictura epocii sale, idee care se regăsește în literatură, privilegiind astfel mișcarea. În fața unei concepții statice a lucrurilor și evenimentelor, școlile aflate sub influența progresului biologiei, medicinei și fizicii se raportează la o materie în perpetuă mutație.

Filippo Tommaso Marinetti.

Matisse. *Interior* (1947).

În februarie 1909, Marinetti publică în *Le Figaro* manifestul mișcării futuriste, semnat de V. Boccioni (1882 – 1916) și alți artiști. Noua mișcare se dorește aptă de a reprezenta în artă o nouă dimensiune, prin repre

Futurismul se manifestă în primul rând în poezie, prin operele lui Filippo Tommaso Mari-etti. Numele acestui curent vine de la cuvântul italian „futuro”, care înseamnă „viitor” (n.tr.).

zentarea simultană a mai multor momente ale aceleiași acțiuni. Gestul, care aparține domeniului vieții, trebuie reprezentat în timp ce se produce, și nu la începutul sau la sfârșitul său. De acum înainte, timpul este introdus în arta picturală, concept de neînchipuit mai înainte și care se manifestă prin alegerea orașului și a mașinii ca teme.¹

3.2.2. Muzica v FRANȚA

Moartea lui Wagner, în 1883, lasă un loc mai larg unei inspirații noi, până atunci zdrobită de favoarea predominantă a publicului și a criticilor, în această atmosferă de înnoire compune Claude Debussy (1862 – 1918), care urmărește să se elibereze de constrângerile gamei. Inspirația sa reia impresionismul din pictură și simbolismul din poezie: *Preludiu la după-omiază unui faun* (1894), după Mallarmé, *Sărbătorile galante* după Verlaine. Artă sa se bazează pe jocurile amestecului vocilor cu pianul, căutându-se realizarea unei armonii apropiate de poezie: *Trei poeme de Fran-cois Villon*, *Trei cântece de Charles d'Orléans*.

Maurice Ravel (1875 – 1937) suferă în aceeași epocă o dublă influență, cea a sonatelor compuse de Domenico Scarlatti (1685 – 1757) și cea a lui Igor Straviński (cf. infra). Studiază cu G. Faure (1845 – 1924) și îi este îndatorat pentru a-i fi ascultat atent *Melodiile* pentru viitoarele sale compoziții, precum *Copilul și farmecele*. Cunoscut mai ales prin al *săubolero* (1928), el mai compune în afara pieselor orchestrale și piese pentru pian: *Jocuri de apă* (1901), *Gaspard al nopții* (1908).

GERMANIA

Aici muzica este dominată de figura lui R i e h a r d Wagner (1813 – 1883), care urmărește să reunească

Picasso. *Domnișoarele din Avignon* (1907). New York, The Museum of Modern Art. Pictura este o analiză completă a volumelor, definind prima fază a cubismului.

Vlaminck. *Podul de la Chatou* (1906). Saint-Tropez, Muzeul Annonciade.

Timpul este sugerat prin trecerea mobilului prin mai multe puncte succesive ale spațiului, căutând să redea în una și aceeași imagine acțiuni care se petrec în spații diferite în aceeași clipă, E. Munch. *Strigătul*.

ceea ce a dat naștere la simultaneismul futurist (n.tr.). Litografie (1895).

Kirchner. *Scenă de stradă la Berlin* (1913 – 1914). New York, Museum of Modern Art. Kirchner nu se mulțumește să descrie societatea, el o transformă: strada comunică spectatorului

extraordinarul sentiment de singurătate degajat de orașul modern.

În drama sa muzicală *Gesamtkunstwerk* *Die Walküre*, lirismul poetic, decorul și jocurile scenice. Se inspiră în esență din miturile germanice, și anume din ciclul Nibelungilor¹. În același timp, s-a construit la Bayreuth un teatru special amenajat pentru operele lui Wagner, în care orchestra reia rolul cuvenit corului în tragedia greacă, adică acela de a exprima o reacție la acțiune. Teoria sa muzicală, ca și viziunea sa profundă asupra societății sunt exprimate în scrierile: *Artă și revoluție* (1849), *Opera de artă a viitorului* (1850), *Opera și drama* (1851).

Principalele sale opere sunt: *Vasul fantomă* (1841) *Tannhäuser* (1843 – 1844) *Lohengrin* (1846 – 1848) *Maestrii cântăreți din Nürnberg* (1862 – 1867) *Inelul Nibelungilor* (1853 – 1874) *Tristan și Isolda* (1857 – 1859) *Parsifal* (1877 – 1882)

AUSTRIA

Klee. *Cupole roșii și albe* (1914). Düsseldorf, Kunstsammlung Nordrhein Westfalen.

Din această țară vine noutatea decisivă pentru muzica secolului XX, prin opera lui Arnold Schönberg (1874 – 1951) și a elevilor săi, A. Berg și A. Webern. Opunându-se compoziției clasice tonale a muzicii occidentale, Schönberg, influențat de muzica indiană, se inspiră în *Teoria armoniei* (1911) din ruptura picturală expresionistă și prelungirea non-figurativă a acesteia, pentru a afirma necesitatea unei muzici atonale, tonurile nemaifiind legate prin raporturi fixe și măsurabile, cu intervale tip, nu mai mult decât sunt formele și culorile. Evoluția personală îl duce la crearea unui sistem de douăsprezece tonuri, dar lipsa de eleganță a compozițiilor sale ridică un zid de ostilitate și sarcasm între acestea și un public neavizat. *Der verklärte Nacht* (1912) este considerat de către public ca o vastă cacofonie. **RUSIA**

Fără a ajunge la atonalitatea lui Schönberg, lui Igor Stravinski (1882

Î

71) îi plac neregularitatea ritmului, sincopile tonice, pe care le ilustrează cu

Compune tetralogia *Inelul Nibelungilor: Aurul Rinului, Walkiria, Sigfried, Amurgul zeilor* tr.).

Kandinsky. *Schiță pentru compoziția n° 2* (1909 – 1910). New York, Guggenheim Museum.

Sărbătoarea primăverii, prezentată la Paris în 1913, în fața unei săli indignate. Operele precedente, *Pasărea de foc* (1910) și *Petrușka* (1911) fuseseră primite cu entuziasm din două motive: muzica era mai conformă cu gustul tradițional al publicului, iar cele două baleturi erau dansate de Nijinski, steaua trupei rusești adusă la Paris de S. Diaghilev. *Sărbătoarea primăverii* șochează prin alegerea temei, riturile păgâne și printr-o orchestrație strălucită, considerată prea brutală în epocă.

3.2.3. *Sculptura* între 1870 și 1914, sculptura este dominată de trei mari figuri: Jean-Baptiste Carpeaux (1827 – 1875), Auguste Rodin (1840 – 1917) și Camille Claudel (1864 – 1943).

Jean-Baptiste Carpeaux (1827 – 1875). *Dansul* (1869).

J. B. Carpeaux devine celebru în timpul celui de-al doilea imperiu, între 1852 și 1870 datorită favorurilor de care se bucură pe lângă împăratul Napoleon III. Adept al grației și mișcării, el este cunoscut mai ales prin grupul statuar *Dansul*, plasat la Opera din Paris, care a provocat indignarea burgheziei, prin expunerea unor nuduri considerate prea lascive și care nu aveau nimic de a face cu antichitatea, alibiul obișnuit al artiștilor timpului.

Auguste Rodin este probabil sculptorul care a cunoscut în timpul vieții cea mai mare glorie, considerat ca un maestru și recunoscut ca atare de stat, care îi furnizează comenzi. Oponându-se teoriei finitului în materie de artă, Rodin lasă anumite opere ale sale în stare brută, figura sculptată părănd a se degaja din blocul de piatră. Prin intensitatea realistă a scenelor reprezentate, capodopera sa rămâne *Poarta infernului*, rămasă neterminată, în *Poarta infernului*, Rodin dezvoltă în bronz figurile principale ale *Divinei Comedii* a lui Dante. În această lucrare, sculptorul lucrează scenă de scenă, iar mai târziu, anumite personaje vor fi reluate, mărite, dând naștere *Gânditorului* și *Sărutului*, în 1898, Rodin provoacă un scandal prezentând la un salon pe al *săubalzac*, comandă ce aparținea Societății literaților. Sculptură monolitică, concentrată asupra capului, este considerată insultătoare, deși poate fi apreciată ca o adevărată cotitură ce anunță secolul XX.

Camille Claudel, sora poetului Paul Claudel, elevă a lui Rodin, dezvoltă un stil personal extrem de frământat. Operele sale poartă marca unei puternice

Rodin. *Gânditorul*. Paris, Muzeul Rodin.

Camille Claudel. (1864 – 1943). *Vârsta matură* (1899 – 1903). Bronz. 114/166 cm.

personalități, sfărâmată rapid de un public neavizat și de umbra creată de renumele maestrului său.

IV. EVOLUȚIA GÂNDIRII, A ȘTIINȚELOR ȘI TEHNICILOR ÎNTRE 1870 ȘI 1914

4.1. Gândirea filosofică și religioasă

A. Rodin. *Sculptorul Jules Dalou* (1883). Paris, Muzeul Rodin.

4.1.1. Pozitivism și pragmatism

AUGUSTE COMTE ȘI STUDIUL SOCIETĂȚII

Studiind progresul continuu al umanității, Auguste Comte (1798 – 1857) întemeiază o nouă filosofie, care se dorește a fi științifică, pozitivismul. După Comte, fiecare om este deținătorul cunoștințelor acumulate, care se transmit descendenților, în momentul în care știința va ajunge la punctul său cel mai înalt, va începe vârsta pozitivă. Cele trei vârste istorice care preced acest moment sunt: „stadiul teologic” până în secolul al XIII-lea, „stadiul metafizic” până în secolul al XVIII-lea, „stadiul științific” din 1789. Comte reia vârstele mitologiei grecești – de aur, de bronz, de fier – pe care însă le inversează.1 Pozitivismul se prezintă ca o știință în care omul este obiect istoric. Această convingere s-a născut la Comte, apoi a fost întărită prin publicarea *Introducerii la studiul medicinei experimentale* (1865) a lui Claude Bernard. În *Curs de filosofie pozitivă* (1830 – 1842), Comte afirmă că totul se supune științei, inclusiv arta. Pozitivismul se apropie și de o religie a umanității, așa cum apare *Năsterea de politică pozitivă* (1852 – 1854), bazată pe dragostea de aproape și pe transformarea radicală a unei societăți în care individualismul ar fi înlăturat.

Mitul generațiilor de metal apare la Hesiod în *Munci și zile* (n.tr.).

HIPPOLYTE TAINÉ ȘI RASA

Hippolyte Taine (1828 – 1893) redactează lucrarea

Originile Franței contemporane (1875 – 1893), în care studiază istoria Franței în funcție de factori determinanți, care, după el, ar constitui specificitatea franceză:

rasa, momentul și mediul. Ansamblul societății este analizat ca fiind un produs pur al trecutului și al caracterului național, care dau naștere Franței contemporane.

Apropiat de Zola în dorința sa de a scrie o istorie naturală a poporului francez, el se îndepărtează total de cauzele evoluției. Pentru Taine, toate domeniile de la sfârșitul secolului al XIX-lea, ilustrate de Stat, Biserică, artă, literatură, filosofic, existau deja ca factori potențiali în –

zorii acestui secol. Primejdia care determină sfârșirea ritmului acestei evoluții și a armoniei este reprezentată de revoluțiile prea bruște.

PRAGMATISMUL ANGLO-SAXON

Se leagă direct de pozitivismul și determinismul lui Taine. Este reprezentat de englezul J.S. Mill (1806 – 1873) și de americanii W. James (1842 – 1910) și J. Dewey (1859 – 1952).

J. S. Mill consideră căutarea fericirii drept cauza determinantă a oricărui act. W. James prelungește această reflecție la lumea ideilor: ele nu sunt juste decât atunci când prelungesc existența. Această ultimă concepție suferă o modificare în scrierile lui Dewey, care conferă adevărului un criteriu mai pragmatic, rentabilitatea: o gândire nu este interesantă decât dacă ea constituie sursa unui profit cât mai mare.

4.1.2. *Darwinismul și* ORIGINEA SPECIILOR

Puternic influențat de aplicarea pozitivismului la științele naturii, Charles Darwin (1809 – 1882) scrie în 1859 opera sa de bază, *Originea speciilor prin selecție naturală, sau păstrarea raselor favorizate în lupta pentru existență*. Natura umană și consolatoare a romanticilor devine insensibilă și nemiloasă. Concepția pozitivistă a progresului devine aici teorie a evoluției, speciile cele mai adaptate și mai robuste supraviețuiesc, în timp ce celelalte dispar, în termen de adaptare, cel mai puternic supraviețuiește celui mai slab, omul fiind pentru Darwin o dovadă evidentă, așa cum susține în *Descendența omului și selecția sexuală* (1871), care a suscitat o vie controversă

teologică, întrucât se nega actul creației originare de către Dumnezeu.

270

j -, i jv îi A L UKIJ

Întâietatea lor în domeniul științific nu încetează să se impună începând cu anii 1870. Separate de filosofie la începutul secolului al XIX-lea, ele obțin primele catedre universitare. De acum înainte, științele naturii nu mai sunt o anexă a filosofiei, destinată să adune toate domeniile cunoașterii, ci servesc de model celorlalte domenii științifice prin grija pentru exactitate și prin experimentele lor.

4.1.3. Materialismul

SCIZIUNEA ȘCOLII HEGELIENE

Dezbinările politice și religioase determină o scindare a școlii hegeliene, o parte a noilor hegeliени fiind adepții deismului, în timp ce restul se alătură materialismului. Aceasta este o reacție exacerbată contra filosofiei, aflată în criză în fața progresului științelor experimentale și acuzată că se bazează doar pe cuvinte.

D. F. STRAUSS ȘI L. FEUERBACH

D. F. Strauss (1808 – 1874) reprezintă tendința deistă, iar analiza sa critică a vieții lui Hristos, în *Viața lui Hristos* îl conduce la ideea de a o considera drept o alegorie a întregii istorii a umanității. Figura centrală a lui Hristos devine un mit cu valoare universală.

L. Feuerbach (1804 – 1872) refuză să recunoască existența unui Dumnezeu sau a oricărei divinități. Pentru el, Dumnezeu este o invenție umană, creată pentru a ascunde o lipsă și nevoi nesatisfăcute. El trebuie deci înlocuit printr-o așteptare a altceva, iar dragostea pentru Dumnezeu trebuie înlocuită cu dragostea pentru oameni. Operele sale se plasează net într-o optică materia-jlistă: *Critica filosofiei hegeliene* (1839), *Esența creștinismului* (1841), *Principii de filosofie viitorului* (1843).

4.1.4. Marxismul

Viața și operele principale ale lui Marx au fost studiate în secțiunea B a [cestui capitol. Ne propunem în continuare să abordăm influența și răspândirea larmismului. Metoda dialectică a lui Hegel cunoaște o prelungire în materialismul [ialectic, dar trebuie așteptată revoluția din 1917 pentru ca operele lui Marx să anoască o adevărată

propagare. Eforturile comentatorilor tind mai ales spre Jroprierea teoriei evoluției speciilor a lui Darwin de o viziune evoluționistă a [ptei de clasă. Dar schema generală a luptei permanente rămâne aceeași. Opera lui Marx este răspândită de un propagandist activ, prietenul sau Engels (1820 – 1895), fiu de industriaș, care îi furnizează subsidiile [Cesare pentru a face cunoscut socialismul internațional, mai ales prin publicarea – rării sale *Anti-During* în 1878.

Engels.

Trebuie așteptat însă anul 1910 (Engels murind în 1895), când apare *Capitalul financiar* al lui R. Hilfer-ding, prima analiză complet marxistă a fundamentelor \ și mecanismelor imperialismului economic. În acel monient, lumea marxistă este divizată în rândurile emigranților ruși, în două tendințe: *narodnicii*, populiști care așteaptă o revoluție sub forma unei revolte țărănești, și prietenii lui V. L Ulianov, numit și Lenin (1870 – 1924), favorabili unei acțiuni a proletariatului. În 1899 Lenin publică *Dezvoltarea capitalismului în Rusia*, respingând fără drept de apel tezele populiștilor. Exilat în Europa Occidentală, Lenin conduce *Iskra*, periodic destinat a convinge de necesitatea intervenției proletariatului, pentru ca apoi, în *Ce-i de făcut?* (1902), să dea soluția: întrucât masele muncitoare rusești sunt prea puțin informate asupra revoluției, este necesar ca elita exiluhjj să se grupeze în scopul formării și pregătirii acestora pentru rolul important care le va reveni. În ceea ce privește scopul final al revoluției, se produce o nouă sciziune: tendința menșevică – democratică și burgheză, și tendința bolșevică pentru socialiștii conduși de Lenin.

Lenin trebuie să înfrunte și atacurile anarhiștilor. După opoziția dintre Marx și bakunin (1814 – 1876), ansamblul ideilor anarhiste este reluat de P. K r o – p o t k în (1842 – 1921), intelectual rousseau-ist, convins de bunătatea originară a omului, pervertit însă de mediul său și opus darwinismului, întrucât Kropotkin era convins că fraternitatea și ajutorul reciproc sunt veritabilele legi ale lumilor animale și umane, idee pe care o dezvoltă în *Ajutorul mutual: un factor în evoluție* (1902). Totodată, el respinge democrația bazată pe delegarea puterilor și socialismul autoritar.

4.1.5. Filosofia vieții

INTERPRETAREA PSIHOLOGICĂ A ISTORIEI

W. D i 11 **h e y** (1833 – 1911) practică psihologismul, adică studierea omului prin intermediul unei grile de lectură, bazată pe interpretarea psihologică a istoriei. Omul este analizat în funcție de stările sale de conștiință și de reacțiile față de lumea care-l înconjoară.

REFLECȚIA ASUPRA SOCIETĂȚII ȘI EVOLUȚIA SA

H. Bergson (1859 – 1941) se află la originea unei vaste reflecții asupra omului și sensului vieții, văzută prin analiza evoluției biologice. Profesor la Collège de France, titular al catedrei de filosofie, el aduce problema memoriei * & *Materie și memorie* (1896). Astfel, ansamblul trecutului nostru este înregistrat de creier, dar numai amintirile necesare unei acțiuni imediate și prezente revin în memorie, restul fiind conservat în așteptarea altei întrebări. *Râsul* (1900) este probabil lucrarea cea mai cunoscută a lui Bergson, care pune în evidență mecanismele inconștiente ale comicului. În *Două surse ale moralei și religiei* (1932), filosoful definește două morale, una „închisă” care condiționează individul prin interdicțiile sociale, și cealaltă „deschisă” pentru eroii care o depășesc pe prima, servind astfel drept exemplu.

PESIMISMUL ȘI VOINȚA UMANĂ EGOISTĂ

A. Schopenhauer (1788 – 1860) combate idealismul german introdus de Kant și consideră că sursa de energie a oricărei acțiuni umane nu constă în rațiune, ci în voința egoistă. Această voință se manifestă prin formula „a vrea-a trăi”, independentă de „reprezentarea” intelectuală a lumii sesizată prin inteligență. Apropiat de învățătura budistă, Schopenhauer dorește extinderea conceptului „a vrea – a trăi”, ceea ce conduce la abolirea raportului imediat cu realitatea. Lucrarea sa principală este *Lumea ca voință și reprezentare* (1818).

4.1.6. Fenomenologia

FUNDAMENTAREA

Se naște la începutul secolului al XX-lea, prin demersul lui E. H u's **e r l** (1859 – 1938), care efectuează o întoarcere platoniciană la lumea ideilor, văzute mai degrabă ca esențe datorate intuiției, ceea ce

îl determină să-și numească metoda fenomenologie¹. Demersul său intelectual se bazează pe *analiza* conștiinței și a mișcărilor acesteia, de la simpla percepție până la judecată sau aversiune, pe care o dezvoltă în *Idei pentru o fenomenologie pură* (1913).

ANTROPOCENTRISMUL

Fenomenologia cunoaște o modificare datorită lui M. S e h e l e r (1874 – 1928), care reia metoda lui Husserl, dar deplasează obiectul cercetării sale pentru a conferi un loc central omului. El întemeiază astfel gândirea antropocentrică, care studiază lumea în funcție de om, considerat a se situa în centrul acesteia.

4.1.7. Filosofici existenței

PROBLEMA „FIINȚEI”.

La rândul său, fenomenologia dă naștere filosofici existenței, reprezentată de M. Heidegger (1889 – 1971), care își pune problema unei „ființe” sesizate în întreaga sa profunzime, locul omului situându-se la jumătatea drumului dintre „ființă” și „neant”, în lucrarea sa, publicată în 1927, *Sein und Zeit* (*Ființă*

Fenomen în limba greacă înseamnă „ceea ce apare” (n.a.). 282
și timp), el opune *Da Sein*, „a fi aici”, unui „a se lăsa determinat”, sensul vieții pentru om fiind realizarea ființei veritabile.

OMUL CARE ÎȘI PUNE ÎNTREBĂRI

K. Jaspers (1883 – 1969) nu pornește de la natura profundă a ființei, ci de la omul care-și pune întrebări, justificându-și existența prin voința de a înțelege. Având o formație de psihiatru, Jaspers aplică în filosofia sa tehnica clinică a diagnosticului, în scopul de a atinge absolutul, revelat de situații extreme în viață, ca suferința sau moartea: *Psihologia concepțiilor lumii* (1919), *Bomba atomică și viitorul lumii* (1957).

MUTAȚII DUPĂ 1945

Filosofia existenței servește după 1945 drept fundament al existențialismului dezvoltat de J.P. Sartre (1905 – 1988), în care omul este confruntat cu o existență pe care nu poate decât parțial, sau deloc, să și-o asume (cf. infra, secțiunea D).

4.1.8. Søren Kierkegaard (1813 – 1855)

Este dificil să legăm gândirea originală a lui Kierkegaard de o

școală filosofică precisă, ea prezentându-se în același timp ca o critică a hegelianismului, ca o teologie și ca o filosofie a existenței. Om de litere și filosof, el folosește drept suport didactic personaje care își pun întrebări asupra vieții. Constatarea lui Kierkegaard, bazată pe concepte, *Conceptul ironiei* (1841), *Conceptul angoasei* (1844), este disperarea umană în fața existenței și a unei lumi concrete. În lucrarea *Sau... sau* (1843), el definește trei stadii de viață: estetică, etică, religioasă. Omul nu își poate depăși condiția de disperare decât îndrăznind „paradoxul absurd”, acela al credinței creștine.

4.1.9. Friedrich Nietzsche (1844 – 1900)

Disperarea se află și la originea filosofiei nietzscheiene, dar ea este trăită față de neant, și nu față de lume, ca la Kierkegaard. Omul trebuie să păstreze și să apere viața în scopul de a produce cultura, singura posibilitate de depășire a disperării fiind mitul supraomului aflat în ultimul său stadiu. Este adeptul teoriei veșnicei întoarceri: *Dinco la de bine și de rău* (1887), *Voința de putere*

(1884 – 1888). Filosofia lui Nietzsche are de asemenea ca obiect de studiu arta, manifestare esențială a vieții.

Ea este percepută ca o opoziție între arta „apolinică”, f. Nietzsche. mai statjci intelectuală, și arta „dionisiacă”, izvor din care izbucnesc necontrolate forțele elementare ale vieții. Prima este ilustrată de sculptură, pictură, literatură, iar a doua de către muzică: *Originea tragediei*

(1872).

4.2. Științele umaniste, gândirea politică și socială

ȘTIINȚELE UMANISTE

Franța

Spre 1900, sub influența darwinismului, scrierile sunt supuse criticii și analizei așa cum s-a întâmplat, de exemplu, cu lucrările lui Salomon Reinach (1858 – 1932), director al Muzeului de Antichități Naționale de la Saint Germain-en-Laye, care a *analizat* riturile păgâne, considerându-le mituri fondatoare.

Anglia

Scotianul Sirlames George Frazer (1854 – 1941), studiind religiile și formele religioase primitive, ne-a transmis în *Creanga de*

aur (1890 – 1915) și apoi în *Originile magice ale regalității* (1911) viziunea sa asupra evoluției societăților. Ea s-a realizat urmând trei stadii – puterea magică, puterea religioasă și puterea politică. Puterea magică a Ghicitorului care cunoaște voința zeilor se codifică sub forma puterii religioase, iar apoi aceasta din urmă dispare în fața puterii politice. Această teorie este resimțită de Biserică drept un violent atac al fundamentelor religiei.

GÂNDIREA POLITICĂ ȘI SOCIALĂ

Anglia

Problema socială și politică esențială este aceea a alegerii de către individ a părții de libertate și a locului acesteia, cu atât mai mult cu cât este confruntat cu darwinismul. Astfel, gândirea lui Qarwin este prezentă în *Fizică și politică: gânduri despre aplicarea principiilor selecției naturale și eredității politice*, a lui W. Bagehot, ca dovadă a necesității inițiativei individuale. Confruntat cu supraviețuirea, omul acționează singur și se apără împotriva celor de același gen cu el, iar societatea și evoluția se bazează pe acest raport de forță. Tot pentru a apăra libertatea individuală, H. Spencer (1820 – 1903) dezvoltă o gândire politică bazată pe o evoluție ce minimizează rolul statului.

Franța

G. S-o r el (1847 – 1922), de formație inginer, se consacră târziu filosofiei sociale. Puternic influențat de Marx, Lenin, Barrès, publică în 1906 *Re/lecții asupra violenței*, propunând o formă nouă de revoluție socialistă, bazată nu pe un marxism științific, ci pe o „poezie” socială, un „mit” pe care elita le-ar transmite maselor. Violența pe care o prevede Sorel nu are nimic de-a face cu forța brutală, fiind vorba de un „elan vital”.

E. D u r k h ei în (1858 – 1917), de asemenea sociolog, inaugurează prima catedră de științe sociale în Franța, la Universitatea din Bordeaux, și creează apoi la Paris revista *Anul sociologic*. Favorabil unei viziuni armonioase a societății, Durkheim, în *Diviziunea muncii* (1893) consideră că progresul este un factor pozitiv în măsura în care este însoțit de o intensificare a schimbului de servicii, creând o nouă formă de solidaritate. Cercetările sale îl determină să încerce să deosebească sentimentele care stau la originea religiei, analizate ca

nevoi sociale reale: *Formele elementare ale vieții religioase* (1912). Studiul este realizat într-o optică antropologică și se bazează pe observarea totemismului la aborigenii australieni.

Germania

Figura sociologică cea mai marcantă este **M a x W e b e r** (1864 – 1920), profesor la Universitatea din Heidelberg, grijuindu-se să reconcilieze idealismul cu pozitivismul. Weber dorește un studiu cât mai științific al societății, dar este conștient de riscul, imposibil de eliminat în întregime, al intervenției judecării valorii. Scopul sociologiei nu este acela de a edifica un sistem al societății prezentat ca arhetip al perfecțiunii, ci de a explica problemele pentru a permite politiciii să intervină în perfectă cunoștință de cauză. Dintre scrierile sale mai importante amintim cele două studii revoluționare asupra raporturilor dintre capitalism și spiritul *religios*, *Etica protestantă* (1904) și *Spiritul capitalismului* (1905). Weber susține în aceste studii că protestantismul a avut o mare influență asupra dezvoltării capitalismului, reușita materială fiind considerată, dacă nu este obținută prin delapidare, un semn de favoare divină. O altă idee este aceea că banii care produc nu mai au conotația peiorativă din Evul Mediu. Max Weber exercită asupra ansamblului sociologiei o influență extrem de importantă, propunând o multitudine de explicații pentru o situație socială; numai materialismul marxist, după cum nici interpretarea exclusiv spiritualistă nu pot explica complexitatea realității.

GÂNDIREA RASISTĂ

Franța

Darwinismul și sociologia îi conduc pe anumiți autori la construirea unui sistem de gândire, a unei ideologii întemeiată exclusiv pe criteriul rasial, pe superioritatea presupusă a unei rase „ariene”. În această optică, **A. de G o b i** – ne au publicat *Eseu asupra inegalității raselor umane* (1853 – 1855), în care amestecă lingvistica cu fenomene fizice și culturale. Victima directă a acestor Șarlatani ai științei este antropologia, ilustrată prin craniometrie sau măsurarea cutiei craniene în determinarea inteligenței și aptitudinilor subiectului, conform lui P. Broca, fondator al societății antropologice de la Paris în

1859.

Rasismul, fără fundamente pseudoștiințifice, este exprimat în Franța prin virulența antisemitismului lui E. Drumont (1844 – 1917), care, în *Franța evreiască* (1886) denunță „complotul” diasporei¹, care urmărește să pună stăpânire pe țară, acuzație reluată în ziarul pe care îl conduce, *La Libre Parole*, în momentul afacerii Dreyfus. Drumont vede în *Statul evreiesc* (1896) al lui T. H e r z l (1860 – 1904), fondator al sionismului, dovada evidentă a presupusei dorințe de dominație a evreilor.

Germania în timpul celui de-al II-lea Reich, între 1870 și 1918, Germania se doreea cu un arsenal ideologic care tinde să dovedească superioritatea zdrobitoare popoarelor germanice asupra celorlalte. Victoria asupra Franței din 1870, crearea Imperiului și unificarea în jurul Prusiei în 1871 contribuie la încurajarea acestui sentiment de siguranță în ceea ce privește destinul dominator. Se naște mișcarea Volkisch, curent rasist deschis populației, bazat pe necesitatea unei mântuiri; Germaniei prin eliminarea sau chiar exterminarea tuturor elementelor considerate a fi degenerate, în aceste condiții, teoria lui Nietzsche despre supraom este complet denaturată, pentru a deveni idealul de forță virilă și brutală, cultivat mai târziu de al III-lea Reich. Teoreticienii mișcării Volkisch sunt mai ales L. Wol t în an n cu *Antropologie politică* (1903) și F. von Bernhardi (1848 – 1930), cu *Germania și viitorul război* (1912).

APARIȚIA PSIHOLOGIEI

Precursorii

Progresele fiziologiei, mai ales studiul creierului și al sistemului nervos, antrenează apariția psihologiei. Studiul comportamentului, explicat în funcție de manifestările și fenomenele fizice, este efectuat în *Elementele psihologiei fiziologice* (1873 – 1874) de W. W u n d t (1832 – 1920). Experimentarea aplicată domeniului psihologiei se datorează încercărilor lui J. Charcot (1825 – 1893), la Kremlin-Bicetre, în scopul înțelegerii tulburărilor de comportament grupate sub numele de isterie. Această stare este studiată și de P. J a n e t (1859 – 1947), care folosește hipnoza ca mijloc de investigare.

Fondatorul

Sigmund Freud (1856 – 1939) își petrece tinerețea la Viena, unde urmează medicina, interesându-se de lucrările lui Charcot. El va depăși ipotezele acestuia pentru a se lega de valoarea viselor și de asociațiile de idei care au loc în discurs. Recurgerea la hipnoză este abandonată în folosul exprimării libere, a unei terapii reale. Este epoca în care Freud *publică Interpretarea viselor* (1900)

Dispersarea evreilor în afara Iudeii, începând din antichitate (n.a.). 286

și *Psihiopatologia vieții cotidiene* (1901), lucrări receptate ca șocante datorită afirmării rolului fundamental al dorinței și sexualității, ca și irumperea lor în lumea copilăriei, considerată tradițional ca una a purității și inocenței. Freud explică conceptul de nevroză legat de interdicția opusă dorinței copilului, a părintelui de sex opus, de angoasa sentimentului de culpabilitate. El numește noua știință psihianaliză, iar în 1908 creează, la Viena, Societatea psihianalitică. După primul război mondial, Freud își dezvoltă plenar teoria conștientului și inconștientului, pusă în termeni de „id”, „ego” și „super-ego”. Reflecția freudiană este centrată pe raporturile dintre părinte și copil, acestea constituind izvorul revoltei copilului, *Totem și tabu* (1913) sau fundamentul unei religii revelate, *Moise și monoteismul* (1939).

EXCURS: MIC VOCABULAR FREUDIAN

Catharsis sau metoda cathartica: constă în a cere pacientului să exprime verbal tulburările de care suferă, în cadrul unei experiențe terapeutice care permite să se ia în calcul faptele, cuvintele, replasate în ansamblul

existenței subiectului.

Libido: energie sexuală de origine biologică și fizică totodată.

Id: manifestare a inconștientului, în principal prin vise.

Ego: este conștientul, realitatea.

Super-ego: este autointerzicerea, care refulează în dorințele care înfloresc în conștiința lui ego.

! 4.3. Științele exacte

J. K”;

4.3.1. Științele naturii

: E. Haeckel (1834 – 1919) vulgarizează darwinismul pentru publicul german, dar îl simplifică excesiv și îl amestecă cu romantismul german, dându-i o nouă formă, de esență religioasă, în care îl înlocuiește pe Dumnezeu cu știința: *Enigma universului* (1899). Pentru Haeckel, evoluționismul se reduce la o viziune monistă¹ a universului: o lege fundamentală leagă ansamblul a ceea ce există, „totul poate fi adus în final la mecanica atomilor”.

Dar progresele insuflate de Darwin cercetării biologice se manifestă mai ales prin teoria microbiană al lui Louis Pasteur (1822 – 1895) către 1860. Studiile lui Pasteur au permis apariția bacteriologiei și identificarea precisă a cauzelor tuberculozei, holerei și ciumei. Aceste descoperiri favorabile pozitivismului, au fost însoțite de o mai mare încredere în știința medicală, de un optimism deosebit. Lupta împotriva microbilor, acum mai bine definită, a fost continuată

Monismul este un sistem filosofic care nu admite decât o singură realitate (n.a.) –

de J. Lister (1827 – 1912), care impune antisepsia¹ și asepsia² în domeniul chirurgiei.

4.3.2. Fizica

Pierre și Marie Curie.

Continuă studiile lui Newton și Lavoisier, iar D. Mendeleev (1834 – 1907) publică *Tabelul periodic al elementelor* (1869). La sfârșitul secolului al XIX-lea, progresele înregistrate de studiul structurilor chimice sunt concurate de cele ale electricității. J.C. Maxwell (1831 – 1879), în *Electricitate și magnetism* (1873), arată că deplasarea electricității se efectuează prin unde și că propagarea luminii se bazează pe un sistem comparabil cu cel al căldurii ce se transmite prin raze. Pasul decisiv este făcut în 1895 de către C. Röntgen (1845 – 1923), care anunță descoperirea razelor X. Röntgen pornește de la experiența curentului de înaltă tensiune într-un tub cu vid, pentru explicarea anumitor proprietăți ale fulgerului luminos produs, ca de exemplu proprietatea de a traversa plăcile fotografice în ciuda protecției lor izolante. Această descoperire cunoaște o aplicație rapidă în domeniul medical, în cercetarea scheletului.

Studiul lui Röntgen este continuat de cercetările asupra

produselor chimice presupuse a fi inerte, ca uraniul. În 1898, Marie Curie (1867 – 1934) descoperă două noi elemente, poloniul și radiul. Fizica dovedește nu numai validitatea cercetării asupra atomului, ci și necesitatea reluării termenului, întrucât acum este demonstrată divizibilitatea atomului.

A. Einstein.

În cadrul cercetării vitezei luminii, A. Einstein (1879 – 1955) publică în 1905 o schiță a teoriei relativității, restrânsă în articolul *Ijespre electrodinamica corpurilor în mișcare*. Einstein descrie relativitatea și interdependența timpului și spațiului, continuitatea spațiu-timp, viteza constantă a luminii, ca și echivalența dintre relativitatea timpului și spațiului cu cea a masei și energiei. Celebra formulă $E = mc^2$ exprimă următoarea relație: energia (E) conținută în fiecare particulă de materie este echivalentă cu masa sa (m) multiplicată prin pătratul vitezei luminii (c^2).

Metodă de combatere a microbilor și a focarelor de infecție cu ajutorul antisepticelor (n.tr.). 2 Metodă de sterilizare a instrumentelor medicale, a câmpurilor operatorii (n.tr.).

1 STATELE UNITE ALE AMERICII ȘI JAPONIA DUPĂ 1850, EVOLUȚIA IDEILOR

n I. STATELE UNITE ALE AMERICII DUPĂ 1850

1.1. Literatura

Literatura se afirmă după 1850, influențând-o pe cea a Europei prin operele lui H.W. Longfellow (1807 – 1882), W. Whitman (1819 – 1892). Ultimul dorește să exprime în *Leaves of grass* (*Fire de iarbă*), lucrare care a cunoscut între 1855 și 1892 nouă ediții, sexualitatea liberă și profunzimea Americii. Figura dominantă a epocii este Edgar Allan Poe (1809 – 1849), poet care refuză lirismul romantic – *Corbul* (1845), *Principiul poeziei* (1850) – căutându-și inspirația în morbid, cu un stil apropiat de viitoarele romane polițiste, *Istории extraordinare* (1840), *Noi istorii extraordinare* (1845). Scrierile lui Edgar Allan Poe vor fi rapid cunoscute în Europa datorită interesului lui Baudelaire pentru operele acestuia, pe care le va traduce.

În aceeași epocă se dezvoltă în Statele Unite genul romanului, reprezentat de H. Melville (1819 – 1891) cu *sa Moby-Dick* ele, sau H.

Beecher-Stowe (1811 – 1896), cu pledoaria sa antisclavagistă, desfășurată în cadru românesc, *Coliba unchiului Tom*. Viața de familie și evenimentele cotidiene sunt reliefate de L.M. A s e o 11 (1832 – 1888) în *Cele patru fiice ale doctorului March*.

Sudul Statelor Unite cunoaște o literatură specială, bazată pe o anumită dulceață și melancolie a vieții, care nu exclude însă violența, și ilustrată de M. M i t e h e 11 (1900 – 1949) în romanul *Pe aripile vântului*. Romanul istoric devine un succes mondial cu *Ben-Hur* al lui L. W a 11 a c e (1827 – 1905), în timp ce M a r k Twain (1835 – 1910) este preocupat de aspecte ale vieții populare, pe care le redă sub forma unor eseuri scurte. Scrie romane cu elemente autobiografice: *Aventurile lui Tom Sawyer*, *Aventurile lui Huckleberry Finn*.

1.2. Filosofia

Aceasta rămâne puternic influențată de crearea în 1836, în Noua-Anglie, a „Clubului transcendențial”, reunind poeți, filosofi, teologi. Istoria și progresul științei legate de darwinism vor determina apariția lucrării lui J. F i s k e (1803 – 1885), *Schiță a filosofiei cosmice*, întâmplându-se că W. James (1842 – 1910) publică în 1897 *Voința de a crede*, el fiind unul din fondatorii școlii pragmatice, apărător al ideii fecunde dacă este în stare să încurajeze viața.

DUPĂ 1850

2.1. Era Meiji

O REVOLUȚIE POLITICĂ

Era Meiji sau „era înnoirii” corespunde domniei împăratului M u t s u – H i t o (1868 – 1912). Prin amploarea transformărilor, ea poate fi comparată cu „secolul luminilor” din Europa, în 1889, împăratul promulga o nouă constituție, definind monarhia constituțională ca ereditară și în care puterea executivă este deținută de împărat. Parlamentul este bicameral.

O REVOLUȚIE CULTURALĂ

Abolind sistemul feudal, forțând aristocrația să-și trimită fiii să studieze în Europa Occidentală, deschizând porțile Japoniei, împăratul Mutsu-Hito zdruncină civilizația japoneză tradițională, învățământul devine obligatoriu. Ministrul educației, Tanaka Fuji maro (1845 – 1909), împarte țara în districte, fiecare beneficiind de un sistem

educativ complet, de la școala primară până la universitate. Educația trebuie să servească la propagarea culturii occidentale, ca și la selecționarea de o manieră riguroasă a viitoarei elite a națiunii.

Religia însăși este modificată, shintoismul, epurat de referințele sale directe la budism, devine religie națională, și împăratul – Termo primește cultul divin.

Este remarcabil de notat că această evoluție este însoțită de puternica conștientizare a specificității culturii japoneze, imediat protejată prin crearea de muzee și școli tradiționale.

2.2. Pictura și literatura

PICTURA

Este reluată arta gravurii a lui H o k u s a i (1760 – 1849) și transferată în tehnica picturii în ulei de către Okakura Kakuzō (1862 – 1913), care alătură temelor de inspirație tradițională mijloace de expresie direct importate din Occident.

LITERATURA

După traducерile din Victor Hugo și Schiller și după apariția *ziarelor* și a romanelor foileton, literatura japoneză este puternic zdruncinată, în lucrarea teoretică a lui – Tsubouchi Shōyō (1859 – 1935), *Esența romanului*, apar idei despre rolul scriitorului în societate, puterea scrisului, ca și despre formele și finalitățile sale.

SECȚIUNEA D

CIVILIZAȚIA EUROPEANĂ A SECOLULUI XX

I. LITERATURA

1.1. După primul război mondial

O întreagă generație de scriitori este marcată de primul conflict mondial și de acuitatea conștientizării acestuia.

Regulile estetice se estompează în fața forței acestui mesaj, disperat pentru unii, optimist pentru alții. Gândirea este dominată de *Declinul Occidentului* de O. Spengler (1880 – 1936), care vede în situația din Occident sfârșitul Istoriei.

Însăși viziunea asupra războiului este multiplă, ea fiind câteodată camaraderie, sentiment de onoare și fraternitate pentru A. Jünger în *ale sale Furtuni de oțel* (1920), speranță și pacifism pentru R. R o l l a n d (1866 – 1944) în *Deasupra învâlmășelii* (1915), culegere

de articole scrise în timpul luptelor sau descriere realistă a vieții cotidiene duse de soldați în tranșee în momentul masacrelor de la Verdun, ca în romanul lui Henri Barbusse (1873 – 1935), *Focul* (1916). Romanul războiului din 1914 – 1918 care cunoaște cel mai mare succes este cel al scriitorului german Erich Maria Remarque (1898 – 1970), *Pe frontul de vest nimic nou*, publicat în 1929 și tradus în 25 de limbi înainte de a cunoaște o adaptare cinematografică. Dialectele, limbajul popular se manifestă în romanul lui Roland D o r g ele's (1885 – 1973), *Crucile de lemn* (1919).

1.2. Expresionismul german

Expresionismul urmărește o traducere imediată în limbaj a frământărilor sufletului, accentuând deformarea cuvintelor prin recurgerea la acumularea de consoane, prin gustul pronunțat pentru oribil, în pictură și poezie. Principalii reprezentanți ai acestei perioade sunt F. Wedekind (1864 – 1918), R. Schickele (1883 – 1940), G. Benn (1886 – 1956), Bertold B r e e h t (1898 – 1956). În fața refuzului revistelor existente, ei își publică operele în noi reviste pe care le creează: *Die Aktion* (1910), *Der Sturm* (1910 – 1932), *Die Weissen Blätter* (1913 – 1920).

Francis Picabia. *Cauciuc*. Acuarelă pe hârtie (1909). Paris, Musée national d'Art Moderne.

Picabia. *O revăd în amintirile mele pe dragă Velnie*. New York, Museum of Modern Art (1922).

Marcel Duchamp. *Mireasă dezbrăcată de celibatari*. Ulei pe sticlă. Philadelphia, The Museum of Modern Art.

1.3. Dadaismul

Din expresionism se desprinde un alt grup care refuză orice referire la semnificativ, artistul trebuind să redea în opera sa absurditatea lumii, conținută în vocabula copilărească, „dada” 1. Dadaismul se exprimă prin abolirea regulilor oricărei legi, atât în literatură, cât și în arte. Această dorință de distrugere a lumii vechi se extinde și asupra moralei, devenită caducă. Mișcarea este lansată în 1916 la Zürichli, de către Trist an Tzara (1896 – 1963), francez de origine română. Tzara folosește în arta a absurdul, obscenul, scrie apoi „poeme simultane” și inesează expoziții de *ready made*, obiecte

cotidiene utilitare, pentru a dovedi că, doar printr-un artificiu convențional, un obiect este recunoscut și judecat drept cultural. Principalele sale opere sunt *Omul aproximativ* (1931), *Suprarealismul și perioada postbelică* (1947), *Fața interioară* (1953). Pictura dadaistă este reprezentată de F. Picabia (1879 – 1953), care se inspiră din cubism, iar în 1909 dă Franței prima sa pânză abstractă, *Cauciucul*.

Inventator de *ready-made*, M. Duchamp (1887 – 1968) disociază formele și din 1911 se alătură dadaismului.

1.4. Suprarealismul

Termenul de suprarealism se datorează lui Guillaume Apollinaire, el desemnând o experiență literară sau artistică ce transcende realul. Califică drama *să mamelele lui Tiresias*, drept „suprarealistă”. Mișcarea suprarealistă ce succede dadaismului este inspirată de ideea că lumea vizibilă nu este de fapt decât o infimă parte a unei realități superioare, mult mai vastă și mai profundă. Anumite aspecte premergătoare sunt sesizabile în opera lui Kafka, în ceea ce privește trecerea de la ficțiune la lumea presentimentelor, sau în opera lui A. Jarry (1873 – 1907), pentru recursul la absurd ca revelator.

Numele acestui curent vine de la cuvântul francez „dada”, însemnând în limbajul copiilor „căluț de lemn” (n.tr.).

Principalii scriitori și poeți suprarealiști se grupează în jurul lui André Breton (1896 – 1966), L. Aragón și R. Chiar. Influențați de freudism, ei doresc să meargă dincolo de tradiționala opoziție dintre vis și realitate, folosind mijloace ce merg de la hipnoză la nebunie, de la semiconștiență la viziuni. Neînțeleșul este purtător de sens și trebuie să fie relevat în practica „scrierii u rege

automate”, a viselor cu ochii deschiși, a „cadavrelor rafinate”.

În martie 1919, Breton, Aragón și P. Soupault fondează revista. *Littérature*, care rupe în 1920 cu dadaismul, în 1924, Breton redactează *Manifestul Suprarealismului*, în care dă grupului breviarul său. După Breton, ultimul resort al experienței suprarealiste este dorința, care duce la cunoaștere. Sub efectul voinței de a se ancora într-un real sublim, suprarealismul evoluează rapid spre acțiune politică. Astfel, după o călătorie făcută în 1931 în URSS, Aragón se convertește la comunism, în 1939 are loc la Paris Expoziția

internațională a suprarealismului, ocazie cu care, Breton și P. Éluard redactează *Dicționar prescurtat al suprarealismului*. După 1945, suprarealismul se manifestă mai mult prin expoziții, ca cea de la galeria Maeght din 1947, și mai puțin prin reviste (*Medium*, *Suprarealismul însuși*, *La Brèche...*). Suprarealismul organizat se sfârșește la puțin timp după moartea lui A. Breton, în septembrie 1966.

EXCURS: MIC VOCABULAR SUPRAREALIST

r scriere automată: după ce și-a eliberat complet spiritul, pentru a să i. putea exprima dincolo de cuvinte și de sintaxa tradițională, scriitorul redactează ideile brute, fără o gândire organizată;

„Cadavru rafinat: scriere realizată de mai mulți participanți, fiecare re

„R dactându-și partea ignorând ce a scris precedentul. Toate fragmentele

sunt adunate într-un tot care formează un „cadavru”.

11 EVOLUA GENURILOR LITERARE

*?: 2.1. Poezia iuis t ERMETISMUL SIMBOLIST

Continuă în operele poetului britanic de origine americană T.S. Eliot (1888 – 1965). Profund angoasat de opoziția tot mai mare dintre civilizație și cultură, progresul aparținând în viziunea sa doar câtorva aleși, T.S. Eliot deplânge în *Pământ devastat* (1922) starea civilizației. Poemul aduce în scenă Londra și!

— F”. să utouumpanita, fără valori de care să se poată agăța, victimă satis

facției rapide a dorințelor fără viitor, în *Crimă în catedrală* (1935) T.S. Eliot depășește faza pesimistă, reluând tradiția fideistă a înnoirii catolice. Această dramă prefigurează meditațiile sale de mai târziu asupra timpului din *Patru cvartete* (1935 – 1944).

2.2. Teatrul

Pentru autori caluigi Pirandello (1867 – 1936) sau Bertolt Brecht (1898 – 1956), teatrul devine locul privilegiat de exprimare a ideilor. Din 1917, în fiecare cu adevărul său, Pirandello își pune problema locului și relativității adevărului în societatea noastră. Imposibilitatea de a se referi la un adevăr unic și comun îi obligă pe oameni să se mulțumească cu fragmente de adevăr pe care și le

transmit, fără a avea însă o semnificație sau valoare reală, așa cum se întâmplă în *Șase personaje în căutarea unui autor* (1921) sau *Henric IV* (1922). Închiși în adevărul personal, oamenii se leagănă în iluzii, încercând să scape de angoasa neputinței de comunicare.

Bertold Brecht s-a făcut cunoscut la început prin perioada sa anarhistă, manifestată în piesa *Baal* (1922), revoltă violentă împotriva lumii, prezentată ca „excrement al lui Dumnezeu”. Treptat, Brecht evoluează de la refuzul conservatorismului burghez la aderarea la comunismul militant, evoluție perceptibilă în piesele muzicale (scrise în colaborare cu K. Weill pentru partitură), *Opera de trei parale* (1928) și *Mahagonny* (1929). Pentru Brecht, teatrul este un instrument didactic, piesa nu trebuie să distragă, ci să învețe, spectatorul participând din plin la creație, învățând și integrând un mesaj, ca în *Mutter Courage* (1938) sau în *Cercul de cretă caucazian* (1945).

Angajamentul individual se manifestă în operele lui Albert Camus *, bazate pe ideea necesarei fraternități între oameni, dincolo de clivajele sociale sau ideologice: *Străinul* (1942), *Mâtul lui Sisif* (1943), *Ciuma* (1947), *Căderea* (1956). Influențat ca și Sartre după 1945 de ideologia marxistă, Camus rupe cu stalinismul în 1951, pe care îl socotește incompatibil cu respectul față de aproape și cu conștiința fraternă, publicând *Omul revoltat*.

Teatrul absurdului, manifestat la început de piesa lui A. Jarry, *Ubu rege* (1896), revine puternic cu Eugene Ionesco (1912 – 1994). El reia acest îl on absurd și satiric în același timp, pentru a denunța ravagiile nazismului, voința acestuia de uniformizare și hipnotism colectiv: *Rinocerii* (1960).

P Premiul Nobel pentru literatură în 1948 (n.tr.). rPremiul Nobel în 1934 (n.tr.). [Premiul Nobel pentru literatură în 1957 (n.tr.). În 1971 a fost ales membru al Academiei Franceze (n.tr.).

T

2.3. Romanul

2.3.1. Romanul trăit

Este ilustrat de scriitorul german Hermann Hesse (1877 – 1962) care, în *Demian* (1919), apoi *Îmi/pulde stepă* (1921), aduce ideea individualismului umanist sub formă poetică și onirică în același timp.

Ca și Proust, Hesse urmărește frământările sufletului, apropiindu-se de analiza psihologică creată de A la în – Fournier (1886 – 1914) în romanul *Marele Meaulnes* (1913).

În cursul introspecției, universul interior poate să se transforme rapid în coșmar, ca în cazul operei lui F r a n z K a f k a (1883 – 1924). Scriitor evreu de limbă germană, Kafka duce la Praga o existență de exclus. Scrierile sale, *Metamorfoza* (1915\ *Procesul* (1925), *Castelul* (1926), instalează o atmosferă angoasantă și fatalistă, provocată de confuzia dintre realitate și iluzie. *Metamorfoza* prezintă un personaj transformat (sau convins că așa este) într-o insectă, obiect de repulsie pentru apropiații săi. *Procesul* confruntă un acuzat cu o culpabilitate de neînțeles, atât pentru el, cât și pentru judecătorii săi, dar în final acuzatul ajunge să se convingă de vinovăția sa. *Castelul* încredințează individul unor suplicii rafinate și multiple ale unei birocratii bântuite de secretomanie.

Această expunere a angoasei personale se regăsește la James Joyce (1882 – 1941). Puternic influențat de atmosfera specială a orașului său natal, Joyce publică în 1914 *Oameni din Dublin*, apoi, în 1915, o autobiografie romanțată, *Portretul artistului în tinerețe*, în care își împrumută existența personajului său, Stephen Dedalus. *Oameni din Dublin* concentrează într-o zi din vara lui 1904 forfota gândurilor locuitorilor, colcăiala conștiințelor individuale. Capodopera lui Joyce, care înnoiește literatura britanică, rămâne însă *Ulysse* (1922). Reluând personajul Dedalus, Joyce, prin refuzul obiceiurilor literare comune, prezintă complexitatea universului mental, respingând ordinea convenită. Cititorul poate astfel să parcurgă opera la întâmplare, fără a exista o urmare și fără ca o astfel de abordare să dăuneze calității lucrării în ansamblu. Doritor să meargă mai departe în explorarea universului oniric, în *Veghea lui Finnegan* (1939), Joyce sfârșeamă conveniențele limbajului în scopul de a exprima esența simbolică. Recurgând la onomatopee, la neologisme creează o nouă formă de expresie, *Wake-language*.

David Herbert Lawrence (1885 – 1930) poate fi apropiat de Joyce prin dorința sa de a refuza ipocritele conveniențe morale, de a vedea eliberarea sexualității, promovată la rangul de motor al

acțiunilor umane. În *Fii și îndrăgostiți* (1913), *Curcubeul* (1915), *Femei îndrăgostite* (1920) și *Amantul Doamnei Chatterley* (1928) el prezintă viața sexuală ca o forță, ca un impuls triumfător și nicidecum rușinos.

Respingerea religiei catolice, care din punctul de vedere al lui Lawrence înăbușă instinctele, este mai puțin categorică la **André Gide** (1869 – 1951), crescut în mediul protestant. Problema esențială pentru el este aceea a homosexualității lui, prezentată sub forma dialogului socratic în *Corydon* (1924). Ca și în romanul *Falsificatorii de bani* (1926), el urmărește să scoată în relief blocajele sociale, restricțiile care fac imposibilă adoptarea de către om a unei conduite conform cu o morală profundă, în opoziție cu atitudinile dictate de exigențe pur sociale.

După 1945, literatura germană este încă foarte marcată de violențele celui de-al III-lea Reich, ca și de denazificare. Este cazul *Pădurii morților* (1945), scrisă de E. Wiechert. Totuși, filonul romanesc inspirat de Joyce renaște cu Hermann Broch în *Moartea lui Virgil* (1945). Autorii se îndepărtează fără echivoc de nazism, dar nici n-au încredere în societatea de consum și în valorile propovăduite de aceasta. Este cazul „Grupului 47”, reprezentat mai ales de scriitori ca Heinrich Böll și Günther Grass. Ultimul cunoaște un succes deosebit cu *Toboșarul* (1959), roman apropiat de picaresc, în care piticul Oskar denunță pericolele unei gândiri gata făcute.

La Berlin, în 1952, se constituie „Grupul celor 12”, dornic să creeze o școală de literatură realistă, care să descrie realitățile crude ale războiului și traumatismul sechelelor sale.

2.3.2. Romanul politic

Romanul oferă un anumit suport pentru dezvoltarea unei gândiri politice, fie că este în scopul unei propagande cu caracter mistic, ca în *Michael* (1929) de Goebbels, apologie a extremismului nazist, redactată pentru a exalta sufletul german și tradițiile *Vaterland-An*, pământul strămoșilor, fie că este în scopul de a evoca o experiență personală și directă, ca în *Nucii din Altenburg*, al lui André Malraux (1901 – 1976), susținând angajarea în fața absurdității condiției umane. Malraux este inspirat de revoluția marxistă din China, în *Cuceritorii* (1928) și *Condiția umană* (1933), și de războiul civil din

Spania, în *Speranța* (1937). În ultimele două romane amintite apare, alături de tipul aventurierului și „anarhistului” din primele sale romane, tipul revoluționarului care nu se poate „salva” pe sine decât solidarizându-se cu ceilalți în lupta revoluționară. Crezând un moment că bolșevismul este un bastion posibil contra nazismului, el realizează ineptia acestei speranțe în momentul semnării Pactului germano-sovietic în august 1939. Această deziluzie a unui idealist este pe deplin ilustrată de romanul lui A. K o e’s 11 e r, *Zero și infinitul* (1945), dar și de romanul *Animalele* (1945) scris de G. O r w e 11 (1903 – 1950), care denunță abandonarea ideilor revoluționare. În această satiră socială, porcii, noii stăpâni ai fermei, conduc atât de stupid, încât se apropie de ființele umane, devenind asemănătoare cu acestea

Romanul futurist *1984* (1949) îl apropie pe Orwell de cel al lui A. Huxley, *Cea mai bună lume* (1932): progresele științifice și tehnologice devin instrumente de aservire a omului, și nu de eliberare. Orwell duce mai departe critica socială și politică prin prezența totalitară a lui „Big Brother” și dominația unui nou limbaj în care adevărul se confunda cu propaganda pură.

Literatura sovietică cunoaște după 1945 o nouă dezvoltare, limitată însă de controlul practicat de aparatul politic. B. Pasternack publică în străinătate *Eoctorlivago*, roman interzis în URSS, considerat subversiv. Primește în 1960 Premiul Nobel pentru literatură, dar autorul este constrâns să-l refuze.

Romanele lui A. Soljenițîn exprimă puternic sentimentul contestatar, nu prin anticomunism, ci prin dorința de a reliefa pericolele sistemului și riscul abuzurilor. Prima sa lucrare autobiografică, *O zi din viața lui Ivan Denisovici* (1962), este urmată de *Pavilionul canceroșilor* (1968), apoi de *Arhipelagul Giilagului* (1974 – 1976), denunțare fără niciun fel de concesie a stalinismului. Exilat în 1974, obține Premiul Nobel pentru literatură. Alături de alți disidenți, el participă la redactarea și difuzarea unor documente critice împotriva regimului, *Samizdats*, distribuite clandestin.

a? 2.3.3. *Noul roman*

Două evenimente literare marchează Franța de după cel de-al doilea război mondial – apariția primului best-seller, *Bună ziua*,

tristețe (1954) al unei scriitoare de numai 18 ani, Françoise Sagan, și nașterea noului roman. Acesta din urmă dorește transcrierea realului fără a-l deforma, prin livrarea impresiilor brute. De acum înainte, cadrul românesc se estompează: istoria, evoluția personajelor contează prea puțin. Cititorul este invitat să ia parte activă la constituirea universului românesc, să devină un colaborator indispensabil al autorului. Principalii autori ai noului stil sunt A. Robbe-Grillet, cu *Gelozie* (1957), M i e h el Butor cu *Trepte* (1960) și C. Simon cu *Drumul Flandrei* (1960). Întreaga operă a ultimului a fost încununată de Premiul Nobel pentru literatură.

III. SOCIOLOGIE ȘI FILOSOFIE

3.1. Sociologie

Prin lucrările sale asupra remediilor proprii crizelor ce zguduie lumea occidentală a primei jumătăți a secolului XX, J.M. Keynes (1883 – 1946), deși economist, joacă un rol deosebit în evoluția societății și a studierii acesteia. *Consecințele economice ale păcii* (1919) sunt urmate în 1936 de o *Teorie generală a folosirii mâinii de lucru, a dobânzii și a banilor*, scrieri care evocă excesul absurd al reparațiilor de război datorate de Germania învinsă, în prima lucrare, și incapacitatea capitalismului de a asigura un loc de muncă, proasta repartizare a bogățiilor și veniturilor, în a doua. Cele două scrieri vor condiționa gândirea sociologică până după 1945. Keynes, deși neagă utilitatea practică a socialismului, el fiind un fidel adept al liberalismului, deschide calea spre un compromis posibil realizat de o economie mixtă.

Sociologia se dezvoltă la începutul secolului XX grație „școlii de la Frankfurt”, nume ce grupează intelectualii Institutului interdisciplinar pentru cercetare socială, creat în 1923 și condus de C. Grünberg.

Principalele personalități sunt M. Horkheimer, T. Adorno și H. Marcuse. Respingând excesul dogmatismului marxist, „școala de la Frankfurt” caută o teorie mai suplă a transformărilor sociale și aprofundează studiul personalității.

3.2. Rasismul filosofic

Dezvoltarea cea mai spectaculoasă o cunoaște în Germania

dintre cele două războaie, ca și în timpul Republicii de la Weimar, după instaurarea lui Hitler la putere, la 30 ianuarie 1933. Teoria superiorității rasei ariene, în care germanii ar fi reprezentanții cei mai eminenți, este dezvoltată de H. Günther, autorul *Istoriei rasiale a poporului german* (1922), lucrare reluată și amplificată sub forma unei filosofii veritabile de către A. Rosenberg în *Mitul secolului XX* (1930). Mai târziu cunoaște o manifestare și mai extremistă în *Ora deciziei* (1934) de Spengler, care prezintă alterarea rasei superioare drept cel mai mare pericol care amenință civilizația europeană. Ideile acestea sunt reluate de Hitler însuși, în *Mein Kampf* (*Lupta mea*), scrisă între 1925 și 1926 în închisoarea de la Landsberg, după eșecul de tentativă de lovitură de stat de la München. Hitler reia ideile, sintetizând teoriile rasiste și ambițiile pangermanismului, profetizând dominația germană asupra popoarelor degenerate, slave și latine, destinate în mod natural sclaviei. Concepția rasistă a lui Hitler merge dincolo de simpla supremație germanică, el sperând să creeze o nouă rasă, aceea a arienilor veritabili, în afara oricărei încrucișări suspecte și destinați a fi veritabilii stăpâni ai lumii.

3.3. Gânditori religioși și raționali

K. B ar t h (1862 – 1923) aparține Bisericii elvețiene reformate și se inspiră din scrierile lui S. Kierkegaard când afirmă necesitatea unui Dumnezeu pur transcendent, dincolo de raționalitatea profană. El afirmă în *Comentariu despre epistola către romani* (1918) zădărnicia dezbaterilor teologice, destinate să răspundă obiecțiilor raționaliste. Criteriile de apreciere de care dispun oamenii sunt uneltele intelectuale, insuficiente în încercarea de înțelegere a unei realități superioare, de ordinul divinului. Cu toate acestea, în opera sa principală, *Dogmatica*, el schițează o apropiere între rațiune și teologie, evocând posibilitatea unui discurs rațional despre Dumnezeu.

La Viena, K. Popper, L. Wittgenstein și R. Carnap, fondatorul pozitivismului logic, alcătuiesc „Cercul vienez”. Acesta avea o revistă, *Erkenninis* (*Cunoașterea*), care reia ideile expuse de Carnap în *Structura logică a lumii* (1928) despre reconcilierea filosofiei cu știința. Toți cei pe care i-am amintit, indiferent de domeniul de cercetare din care provin, aparțin fie categoriei analitice, răspunzând

logicii interne a principiului de non-contradicție, fie categoriei sintetice, adică de legătură cu alte domenii capabile să demonstreze sau să informeze despre presupunerile lor. Foarte curând, „Cercul vienez” se expune unor critici violente, ce atacă mai ales imprecizia în definirea exactă a semnificației în raport cu verificarea, care va duce „Cercul” la inventarea conceptului operatoriu de verificare indirectă, prin opoziția cu postulatele imediat verificabile.

Unul dintre marii gânditori religioși care a marcat lumea științifică este părintele T e i l h a r d de Ch a r d i n (1881 – 1955), care dorește să-llegepe om de Dumnezeu, marele uitat al progresului. Este vorba de recrearea regatului spiritual sau „noosfera”, pentru a desăvârși cele trei faze care determină evoluția societății: de la materie la viață, de la viață la om, de la om la Dumnezeu, după principiile enunțate în *Fenomenul uman* (1959).

I, 1

3.4. Marile curente filosofice

După 1945, filosofia este dominată de figura lui s-a r t r e (1905 – 1989), care se inspiră direct de la Husserl și de la Heidegger, dând naștere „existențialismului”. Sartre refuză supraomenescul în înțelegerea complexității naturii umane. Pentru el omul, și numai el, face experiența libertății. Existențialismul cunoaște o prelungire creștină prin G. Marcel. Pentru Sartre, ucenicia libertății poate conduce la morbid, și el dezvoltă această poziție în romanul său *Greața* (1938). Dar opera sa filosofică cea mai importantă rămâne *Ființa și Neantul* (1943), tratat de „ontologie fenomenologică”, închisă în mod tragic în dorința sa de desăvârșire individuală, ființa umană nu-și poate găsi remediu la situația sa disperată decât în altruism, adică în căutarea lui „a fi pentru ceilalți”.

În acest timp, fenomenologia își urmează evoluția sub conducerea lui M. Merleau-Ponty și P. Ricoeur.

Putem prezenta sumar tendința esențială a acestei evoluții, citând fraza lui Merleau-Ponty, „Fenomenologia este mai întâi retractarea științei”. Fenomenologul trebuie să învețe o nouă modalitate de a gândi datele experienței, debarasându-le de elementele impuse de știință.

3.5. Lingvistica

Această nouă știință are ca precursor pe R. Jakobson, emigrant rus în Statele Unite ale Americii, în anii '30. El creează „școala de la Praga”. Dar principalele cercetări asupra limbajului le efectuează Noam Chomsky. Studiul său urmărește înainte de toate învățarea limbajului de către copil. Ușurința cu care acesta învață se datorează unor „structuri mentale înnăscute”. Transmiterea acestei cunoașteri s-ar face într-o manieră genetică, ca un cod. Analiza structurală a limbajului se prelungește la Jacques Lacan, dând o nouă dimensiune freudismului.

Influențat de Chomsky, Claude Lévi-Strauss aplică grupurilor sociale analiza structurală: *Mitologie* (1964 – 1971). Dincolo de o societate anumită și fără a recurge în mod expres la structuralism, britanicul A. Toynbee, în *Un studiu asupra istoriei* (1934 – 1945), încearcă să găsească regulile care conduc la dezvoltarea, apogeul și prăbușirea civilizațiilor.

În Anglia, G. Ryle în *Conceptul spiritului* (1949) și J. Austin în *Sense and Sensibilia* (1962, note postume) aplică structuralismul la studiul filosofic, la lingvistică, la ansamblul gândirii logice, pentru a descoperi sensul veritabil.

IV. ARTA

4.1. Pictura

Piet Mondrian. *Compoziție în roșu, galben și albastru* (1921). Amsterdam.

NEO-PLASTICISMUL

După o fază cubistă, P. Mondrian (1872 – 1944) se desprinde de această mișcare pentru a se dedica formei pure. Orice referință la natură trebuie ștearsă și trebuie dezvoltată abstracția, întrucât aceasta există prin ea însăși, și nu ca referință a unui suport preexistent.

„Neo-plasticismul” lui Mondrian evoluează spre suprafețe consacrate culorilor fundamentale, separate prin linii ce se întretaie în unghi drept. Privilegierea unei culori și a unei forme geometrice devine una din caracteristicile Stijl-ului olandez, mișcare denumită așa după numele unei reviste lansate în 1917 de către pictorul Théo Van Doesburg. Scopurile Stijl-ului sunt reprezentate de exprimarea artei

prin propriile sale forme, recurgând la geometrie, fără dorința obligatorie de a reprezenta ceva, întrucât plastica rezidă în arta însăși, este propria sa finalitate.

CUBISMUL

Cubismul este înainte de toate o ruptură, el înscriindu-se, ca și post-impresionismul, în reacția contra pozitivismului. Diferența fundamentală față de formele artistice care îl preced constă în recurgerea la simultaneitate: pentru a fi în mod real purtător de sens, un subiect trebuie să fie reprezentat sub toate aspectele. Una din contradicțiile cubismului rezidă în faptul că fondatorii săi, Picasso și G. Braque, nu aparțin grupului cubist și nu expun în manifestările colective ale acestei școli.

Tradițional, data nașterii cubismului este anul 1907, anul în care a fost expus tabloul lui *Picasso Domnișoarele din Avignon*. Curentul se stinge în 1925, topindu-se în suprarealism. Cubismul se divide în două perioade distincte: cubismul analitic între 1900 și 1912, și cel sintetic între 1912 și 1925.

Picasso, cu ale sale *Domnișoare din Avignon*, și Braque, cu *marele nud* (1907), mărturisesc direct ceea ce îi datorează lui Cezanne, mai ales în realizarea de planuri constitutive și în maniera de a le coordona într-un ansamblu. Cubismul care tocmai se naște datorează mult și artei africane, nu ca sursă de inspirație, ci prin maniera de creare a fețelor în starea lor primară, prin sensul său de simplificare stilizată a formelor și contururilor, în scopul de a exprima direct esențialul.

Cubismul analitic provine de la evoluția paralelă a lui Picasso și Braque, de la voința comună a acestora de a sfârâma formele subiectului. Lumina întărește dispoziția geometrică a planurilor unghiulare, dar Braque se distinge printr-o inventivitate coloristică mai mare. În căutarea esenței realului, mascat de aparență, Braque introduce în operele sale tehnica *trompe l'oeil*, ca în *Portughezul* (1911), *Cifre și litere* (1912). Picasso merge spre colaje: *Natură moartă cu scaun* (1912). În 1911, un grup de pictori ce se consideră a fi cubiști expun în „Salonul Independenților”, în faimoasa „Sală 41”. Lucrările prezentate sunt cele ale lui Le Fauconnier, Leger, Delaunay și J. Gris, care-și expune tabloul *Omagiu lui Picasso*, întreținând astfel confuzia

publicului.

Picasso. *Sticlă, pahar și ziar* (1912). Paris, Centre national d'Art et de Culture, Georges Pompidou.

Leger. *Lectura* (1924). Paris, Centre national d'Art et de Culture, Georges Pompidou.

Gris. *Micul dejun* (1915). Paris, Centre national d'Art et de Culture, Georges Pompidou.

Modigliani. *Nud cu cămașă* (1917).

Soutine. *Micul cofetar* (1922). Paris, Musée de l'Orangerie.

Gleizes. *La plajă* (1912). Paris, Musée d'Art Moderne.

care face din Picasso șeful școlii cubiste. „Sala 41” se prelungește în octombrie 1912 prin Salonul Secției de aur, expoziție considerabilă, dedicată doar pictorilor cubiști.

Tot în 1912, Picasso și Braque evoluează spre cubismul sintetic. Dincolo de formele aparente ale naturii, artistul evoluează spre lumea pur intelectuală. Această mișcare a fost precedată de J. Gris (1887 – 1927), care introduce în arta sa picturală matematicile, studiindu-l pe Einstein. Începând din 1913, Picasso și Braque se separă, Picasso continuând cu calea sintetică: versiunile monumentale ale celor *Trei muzicieni* (1921). F. Leger (1881 – 1955), de formație desenator de arhitectură, suferă influența lui Cezanne, care-l duce la cubism. Profund inspirat de formele mecanice ale cubismului, el creează un stil extrem de personal, alegând contrastul între forme și culori și pictând după 1945 cu predilecție lumea muncitorească. Principalele sale lucrări sunt: *Nunta* (1911), *Dansatoarea albastră* (1936), *Adio, New York* (1946).

Mișcarea cubistă a fost susținută în lumea literară de Apollinaire și eseuul său intitulat *Pictorii cubiști meditații estetice* (1913); apoi chiar de doi pictori în „Sala 41”, Gleizes și Metzinger, care și-au expus teoria în articolul *Despre cubism* (1912). Termenul însuși de cubism i se datorează lui Matisse care, vorbind despre un peisaj al lui Braque din 1908, spune că acesta este compus din mici cuburi.

Situându-se la limita cubismului, dar foarte legat de Școala din Paris, Amedeo Modigliani (1884 – 1920), după o perioadă de sculptură, se dedică picturii de portrete melancolice, cu ochii în

permanență goi: Soutine, Picasso, Max Jacob, Diego de Rivera, Jeanne Hebuterne, soția sa, îi servesc drept modele.

SUPRAREALISMUL

Contrar numeroaselor curente picturale, suprarealismul în pictură nu este constituit dintr-un grup, ci din puternice individualități: germanul Max Ernst, italianul Giorgio da Chirico, spaniolii Salvador Dalí și Joan Miro.

Daii, *Prevestirea războiului civil* (1936). Philadelphia, The Museum of Art.

Giorgio da Chirico. *Portret prevestitor al lui Guillaume Apollinaire*.

francezii André Masson și Édouard Pignon. Scopul suprarealiștilor este de a căuta în subconștient secretele profunzimii umane și de a folosi la nevoie beția sau transa pentru a le atinge. Masson dorește să transcrie pe o pânză un „automatism psihic pur” și pictează rapid, în timp ce M. Ernst urmărește să alăture literatura artei picturale, folosind colaje, asamblând elemente pe cât de diverse, pe atât de stranii: *Femeia cu 100 de capete*.

Joan Miro, naiv la origine, interpretează mediul rural catalan prin grila unei viziuni onirice personale.

R. Magritte primește revelația suprarealistă contemplând un tablou al lui Chirico, *Creierul unui copil*. Referindu-se la Hegel ca filosof susceptibil să furnizeze cheile lecturii lumii, Magritte, prin pictura sa, aduce imaginea unei filosofii nescrise.

Salvador Dalí folosește o pictură savantă și foarte laborioasă, moștenită de la maeștrii Renașterii, pusă în slujba concepțiilor asupra lumii, pentru a atinge dragostea sub lima, *Leda*, sau pentru a denunța atrocitățile, *Premoniția războiului civil*, în acest sens, arta sa, care pare mai abordabilă pentru marele public, necesită o lectură atentă, în scopul descifrării simbolului real, asemănător cu declarația poetico-provocatoare a lui Dalí, după care gara din Perpignan ar fi centrul lumii.

PRINCIPALELE MIȘCĂRI ARTISTICE? DE DUPĂ 1945

Începând din 1951, termenul englez *abstract impressionism* (impresionism abstract), se răspândește. Tranziția dintre acesta din

Masson. *Bătaia peștelui*. Ulei, nisip, ipsos, creion (1926). New York, The Museum of Modern Art.

urmă și suprarealism se face prin opera lui A. Gorky (1940 – 1948), care este inspirat de Miro, dar care concepe o nouă viziune. Principalii artiști ai acestei tendințe se grupează începând cu 1942 la New York, în jurul lui Peggy Guggenheim, care * – **>» conduce galeria „Art of this century”. Aici expune pentru prima oară J. Pollock (1912 – 1956). Din punctul lui de vedere, pictura trebuie să fie capabilă să redea no

Magritte. *Model roși*. Jlei pe carton (1935). aris, Musée national l'Art Moderne.

bhile Gorky. *Logodna II*. k (1947). New York, tney Museum of rican Art.

Pollock. *Unu (Numărul 31)* Pânză. 1951). New York, The Museum of fodern Art.

Îțiunea germană de tensiune, *Spannung*, pe care el o realizează prin „acțiune-painting”. În pictura-acțiune utilizează împrăscarea și scurgerea culorilor. Valoarea esențială constă în spontaneitate, pictorul nu trebuie să gândească, ci să lase inconștientul să acționeze. Aspectul mecanic al gestului este compensat de temperamentul artistului. Perioada de maturitate a lui Pollock este cuprinsă între 1946 și 1953, din care trebuie reținuți mai ales cei trei ani de „drip” (1947 – 1950), epocă a compozițiilor grandioase pe aluminiu. Este supra numit „new american painter number one” („noul pic-i tor american numărul unu”). „Drip”-ul ilustrat în *care\ drala* (1947) consistă în aplicarea directă a picturii emailate pe o pânză așezată pe sol, deci la orizontală. Drip-ul inspiră în Europa pe cei care folosesc tușele, ca G. Mathieu, începând cu 1955. Pictura-acțiune este înlocuită de arta cinetică și Op art. Arta cinetică înseamnă înainte de toate refuzul fixității, esența fiind constituită din mobilele și proiecțiile luminoase mobile. Problema mișcării este tratată prin interacțiunea vibrațiilor datorate folosirii culorilor alternative, în 1964, expresia de Op art (optical art) este folosită de un redactor al revistei *Time* cu ocazia pregătirii expoziției „The responsive eye”, ochiul sensibil, prevăzută pentru anul următor la Muzeul de Artă Modernă din New York. Optical art suprapune două

tehnici: suprafețele colorate ale pictorilor americani și mișcarea sugerată de linii. V. Vasarely, cel mai important reprezentant al Op art, descrie mișcarea drept „agresivitatea cu care structurile produc un impact imediat pe retină”. Vasarely folosește culoarea în fiecare pătrat, considerat unitate de bază, și care la rândul lui conține o altă figură geometrică, triunghi, romb etc. Pictorii Op art se apropie de știință prin crearea tablourilor în relief, care-l obligă pe privitor să se deplaseze pentru a vedea, în timpi diferiți, teme care se schimbă în permanență, în funcție de punctul din care sunt privite.

Mathieu. *Capețienii sunt peste tot*. Pânză (1954). Paris, Musée national d'Art Moderne.

Acest aspect atrage creatorii spre mașină, iar Moholy-Nagy își începe cercetările asupra luminii, spațiului și mișcării în vederea creării *Mașinii luminoase*, fiind în aceasta precursor al lui N. Schoffer și al său *Turn luminos*, în care culoarea și lumina variază în permanență în funcție de condițiile exterioare. Mediul înconjurător este chemat să joace un rol important și Schoffer înalță la Liège, în 1961, *Turnul spațio-dinamic și cibernetic*. Suporturilor tradiționale, pictura și gravura, Op art le adaugă folosirea montajelor în aluminiu, în plexiglas, mici motoare electrice pentru schimbarea dispoziției elementelor și variația intensității luminoase.

Tot în 1964, cu prilejul bienalei de la Veneția, apare Pop art, abreviere de la Popular art. Termenul se naște în 1955 sub pana criticului englez Lawrence Alloway, cu privire la operele care se reflectă direct în produsele mass-media. Ele reprezintă produsul unui grup de artiști londonezi, reuniți în ICA (Institute of Contemporary Art). Formele tradiționale ale artei sunt repudiate în folosul obiectelor lăudate pentru reușita tehnologică, și care devin rapid produse de larg consum. Prima epocă a Pop art durează din 1953 până în 1958 și este marcată de expoziția „Voici demain” (1956) de la White Chapel Art Gallery, unde sunt prezentate colaje de Hamilton, în special cel intitulat *Ce ar putea astăzi să ne transforme căminele în locuri simpatice și diferite?* Scopul acestui colaj este de a reprezenta, începând cu magnetofonul, toate aspectele mediului urban. A doua perioadă a Pop art este cuprinsă între 1957 și 1961, ea fiind o întoarcere de la

figurativ la abstract. Este reprezentată de R. Smith, P. Blake, J. Thompson, care se inspiră din folclorul american, mai plin de viață după părerea lor. Pentru ei, esențialul constă în a reda evoluția și transformările percepțiilor noastre de către mass-media. În timpul expoziției „Place” din 1959, Smith plasează direct pe sol o serie de tablouri, puse vertical, clasându-și operele într-o manieră sistematică, în scopul de a crea vizitatorului un veritabil parcurs.

După 1961 începe ultima perioadă a Pop art, dominată de tinerii creatori, absolvenți ai Colegiului Regal de Artă, doritori să asocieze arta cu orașul, recurgând la obiecte specific urbane. Cu această ocazie, grafitti este înaintat la rangul de tehnică artistică, în timp ce publicitatea și mijloacele de difuzare sunt folosite ca suporturi privilegiate.

Cel mai mare reprezentant al Pop art este Andy Warhol, celebru prin seria de portrete consacrate lui Marilyn Monroe, intitulate *Marilyn*. Suportul este aceeași fotografie, înnoită de la un portret la altul prin folosirea petelor de Izlo Moholy-Nagy-*ulatoi; lumină, spațiu. îl, lemn și motor electric* O). Eindhoven Van: nmuseum.

culoare, transpunerea pe pânză făcându-se prin procel deul serigrafic. Andy Warhol reia tema seriei *în Moarte și dezastru*, în care apare dorința de a refuza orice angajament, ceea ce îl conduce la folosirea picturii în scopul de a-și reproșa neputința de a exprima realitatea lumii moderne. Ducând mai departe reflecția asupra picturii redusă la obiectul în sine, Roy Lichtenstein folosește ca materie benzile desenate, *comics-uri*.

4.2. Arhitectura

Progresele urbanizării în secolul XX inspiră direct școlile de arhitectură. Școala de la Chicago, încă de la sfârșitul secolului al XIX-lea, este pasionată de realizarea de clădiri foarte înalte, buildings, cum este Audi-torium Building de la Chicago, opera arhitecților Adie și Sullivan între 1887 și 1889.

În Europa, noua artă se exercită sub influența arhitectului belgian V. H o r t a, care a recurs la metal și sticlă, inspirându-se din liniile sinuoase ale vegetalelor pentru construirea între 1896 și 1899, la Bruxelles, a *Casei poporului (Maison dupeuple)*.

Sullivan. *Magazin* hicago.

Putem împărți evoluția arhitecturii în secolul XX în trei perioade: prima, din 1910 până la sfârșitul anilor '20, a doua din 1930 până la sfârșitul celui de-al doilea război mondial, și ultima începând cu 1950. Problema locuirii colective în oraș este abordată din 1895 de casa lui Francisco Terrace, construită la Chicago de F.L. Wright (1869 – 1959). Wright deschide o cale nouă, adaptând arhitectura nevoilor vieții cotidiene. Școala franceză studiază și ea posibilitățile unei noi arhitecturi, bazată pe materiale noi, ca de exemplu betonul armat.

Garnier (1869 – 1948) concepe proiectul unui *Oraș industrial*: ut pentru o populație de 35.000 de locuitori. Școli, uzine, centre de re –, piețe vor fi construite din beton armat, formele fiind reduse la cele mai, pătratul sau dreptunghiul, iar acoperișurile realizate în terase acoperite lini.

același moment, Germania cunoaște o eră a marilor transformări prin i de către H. Muthesius, în 907, *aDeutscher Werkbund*, asociația

Peter Behrens. *Uzina de la Hullenstrasse* (1909). Berlin.

arhitecților și industriașilor. Scopul era selecționarea celor mai bune proiecte pentru construirea de uzine, dar și crearea unei anumite standardizări arhitecturale, în această epocă și după aceste principii, B e h r e n's construiește uzinele A.E.G. de la Berlin, în timp ce desenatorul său, Walter Gropius (1883 – 1969) se pregătește să fondeze la Weimar, în 1919, Bauhaus. Orientat spre o sinteză a artelor cu producția industrială, Gropius transferă Bauhaus la Nassau, unde construiește un nou edificiu între 1925 și 1926. Închisă de naziști, Bauhaus este o școală de artă, arhitectură și arte aplicate, ce are drept scop realizarea armoniei tuturor artelor.

Le Corbusier (Charles Édouard Jeanneret). *Locuințe* (1952). Marsilia.

La Bauhaus predă maghiarul L. M o h o l y – N a g y, care întreprinde o serie de experiențe pe plexi-glas, și pictorii P. Klee și V. Kandinsky. Acesta din urmă redactează la Bauhaus tratatul său *Punct și linie în raport cu suprafața* (1926), moment de vârf al teoriei artei non-figurative. Ca și ceilalți membri ai Bau-haus-ului, Kandinsky este

convins de impactul datorat ameliorării mediului înconjurător.

Arhitectura ca raționalizare a nevoilor esențiale ale omului este în aceeași măsură grija primordială a arhitectului elvețian Le Corbusier, a cărui carte, *Spre o arhitectură* (1923), definește casa drept „o mașină de locuit”. Construcția trebuie să fie înainte de toate funcțională, fiecare spațiu răspunzând unei nevoi bine determinate.

Vassili Kandinsky. *Roz accentuat* (1925). Pânză. Paris, Musée Nationale d'Art Moderne.

s 4.3. Muzica

— KjFA

În secolul XX, muzica se transformă sub influența dodecafonici lui Schönberg, dar și în cadrul „Grupului celor 6”, din care Darius Milhaud, Francis Poulenc și Arthur Honegger sunt membrii cei mai reprezentativi. Acest grup, inspirat de Stravinsky și Erik Satie, împrumută muzicalitatea de la cea populară tradițională și folosește experiența politonalității.

Născută înainte de al doilea război mondial, do-decafonie este prost primită de public, iar operele lui

Walter Gropius. *Bauhaus*

Schönberg și ale elevului său, Alban Berg, derutează (1925>Dessau.

prin noutatea lor, într-un moment în care progresul permite difuzarea în masă a muzicilor tradiționale. Din 1945, evoluția muzicală urmează două curenți, serialismul și muzica aleatorie.

lui Klee predă din 1921 la Haus, fiind director de ei de vitralii. *Aer vechi pe fond negru*, face e din seria magică de aște. Este vorba de un u de fenomene repetitive mate.

Serialismul, dezvoltat de A. Weber n (1883 – 1945), este reluat după moartea acestuia de P. Boulez și K. Stockhausen. Scopul acestei muzici seriale este de a înregistra printr-un prim timp în partitură intensitatea, înălțimea, durata, timbrul fiecărui sunet emis, cu scopul de a le aplica un tratament! serial. Cele mai reprezentative lucrări ale acestei! epoci sunt primul caiet al *Structurilor* de P. Boulez și *Contrapunct* de Stockhausen. După o primă fază J de serialism integral, autorii reintegrează treptat trafici în modul lor de compoziție.

În scopul depășirii sistemului serial, anumiți **I** ipozitori, ca Iannis Xenakis, se îndreaptă spre științele exacte, matematicile, înde își iau modele direct aplicabile la compoziția muzicală. Alți compozitori esc să-și regăsească deplina libertate de creație supunându-se întâmplării, **I**înd uneori orice intenție – astfel se naște muzica aleatorie. Trebuie totuși să: izăm că hazardul în sistemul de compoziție aleatorie nu poate interveni în incident, în general permutând ordinea prevăzută pentru executarea anu-3 **r** secvențe muzicale. Cel mai important reprezentant al acestui tip de muzică americanul John Cage, autorul unui *Concert pentru pian* (**1957 – 1958**). Pînă anii '60 muzica este influențată de teatrul muzical și de o întoarcere tradiție, ilustrată prin muzicile repetitive. Teatrul muzical are drept finalitate își reia folosirii clasice a instrumentului, utilizat de artist ca sursă muzicală, și ca obiect purtător de sens, de care trebuie să se folosească precum un **r** de un accesoriu din teatru; în felul acesta, un contrabas poate ilustra în de sale formele voluptuoase ale unui corp feminin, în 1970, Mauricio Kagel nge experiența mai departe, ilustrată de opera sa *Staatsteater*.

4.4. Arta cinematografică

Văscută la sfârșitul secolului al XIX-lea prin invenția fraților L o u is și u' s te L u în i e **r e** (**Louis: 1864 – 1948; Auguste: 1862 – 1954**), folosită; eput în scurte secvențe pentru a filma ieșirea din uzinele Renault de la neourt, ea devine rapid purtătoare de actualitate, realizând primul mare taj în 1894, cu ocazia încoronării țarului Nicolae II. Treptat, cinematografia le a șaptea artă, suferind și ea influențele principalelor curente, în special: presionismului german.

În *Cabinetul doctorului Caligari* (**1919**) de R. Wienne, spectatorul este invitat, prin însăși construcția filmului, să urmărească nebunia personajului principal, să trăiască fantezmele acestuia. Filmul abstract este ilustrat de *Baletul mecanic* al lui Leger, în 1924. Suprerealismul pătrunde în a șaptea artă prin colaborarea lui Salvador Dalí și Luis Buñuel, care creează *Un câine andaluz* în 1929.

Cinematograful este și un instrument de propagandă politică, iar realismul revoluționar al lui Serghei Eisenstein din *Crucișătorul Potemkin* (**1925**), care glorifică revoluția nașă, își găsește ecoul în filmele naziste ale lui Leni Riefenstahl, în care mișcărilor mulțimilor

sunt amplificate prin jocurile camerei de filmat cu *ocazia* adunării de la Nürnberg din 1934 pentru sărbătorirea partidului. După 1945. ameliorarea tehnicilor, facilitățile de difuzare atrag un public numeros, în Franța, epoca „nouvelle vague” este ilustrată de François Truffaut, *Cele 400 de lovituri* (1959), și Jean-Luc Godard, *La capătul puterilor* (1960).

În 1961, Alain Resnais realizează pe un scenariu de A. Robbe-Grillet *În trecut la Marienbad*.

În Italia, realizatorii italieni de după război dau naștere neo-realismului, în care filmele de referință *sunt Roma oraș deschis* de Roberto Rossellini în 1945 și *Hoții de biciclete* de Vittorio de Sica în 1948. Amândoi artiștii aleg în mod deliberat să turneze într-un decor natural și folosesc persoane adevărate de pe stradă în locul actorilor profesioniști.

În anii '50, cinematografia cunoaște o nouă mutație odată cu apariția valului alegoric, ilustrat de-4 *șaptea pecete* (1956) al lui Ingmar Bergmann, dar pierde teren în fața ascensiunii televiziunii, în anii '70 existau în Franța 10 milioane de posturi receptoare.

Începând din 1968, cinematografia se scindează din ce în ce mai mult între forma comercială și filmul militant, căruia i se dedică J.L. Godard.

Statele Unite cunosc o profundă mutație, iar marii maestri ai anilor '60, Arthur Penn și John Cassavetes, lasă loc tinerilor autori. Bântuit de violența din *Little big mân* (1970), A. Penn explorează timpul, în timp ce J. Cassavetes urmărește să redescopere lăuntru ființei umane: *Balul derbedeilor* (1976). Succesorii lor filmează angoasa și remușcările unei societăți cu idei gata făcute. Oroarea războiului din Vietnam nu încetează să constituie sursă de inspirație, de la excesele din *Apocalypse now* (1979) de Francis Coppola, până la satira violentă din *Călătorie până la capătul infernului* (1978) de Michael Cimino.

ano

TABELE SINOPTICE

	ORIENTUL	EGIPTUL	GRECIA	

		APROPIAT			
000	8.	Primele sate: Jerichon Domesticirec	Nabta Playa i animalelor		
000	6.				
000	4.	Apariția scrierii și sistemului de calculat			
000	3.	Dezvoltarea marilor orașe – <i>mastaba</i>	Nașterea scrierii și cifrelor		
00	20	— Piramide Codul lui Hammurabi		Palatele din Creta: Cnossos, Phaestos	
00	15	Epoca Patriarhilor în Israel (1530 – 1500)	Epoca Ramses (până în 1085)	Linearul A în Creta	
00	12	Legile lui Moise Invazia Popoarelor mării			Vil
000	1.	Epoca Profetilor (785) Isaia, Ieremia	Perioada Etiopiana	Grecia arhaică (sec. X-VI)	For
75
Pe

(R
for |

0	80	Palatul lui Sargon n de la Khorsabad	Arta geometrică; temple în lemn Homer: Iliada și Odiseea Stilurile ionic și doric	a a

Hesiod. Ceramica cu figuri negre pe fond roșu 625 Dracon, primele legi Ordinul corintic 594 Reformele lui Solon Poezia lirică și tragedia Thales din Milet, Anaximandru, Pitagora. Grecia clasică (sec. V-V) – războaiele medice (492) – Pindar, Eschil, Sofocle. Primul clasicism: 500 – 450	Republica (509 – 27) 494 Revolta plebei împotriva aristocrației 471 Instituția magistraților plebei	Buddh a (560 – 480)	Lao-Tzi (570 – 490; Confucius (551 – 479)
Miron, Polictet, Fidias. Sofiști: Socrate, Platon. Tragedie: Eschil, Sofocle, Euripide			

Istorie: Herodot.			
Al doilea
clasicism: 450100			
Praxiteles,
Lyssip, Scopas
Parthenon. Templul
lui Zeus din Olimpia.
Sfâșitul hegemoniei
Atenei.
Istoria:
Xenophon
Grecia
elenistică: sec. IV-HI
399
Ceondamnarea lui
Socrate
Pyron:
fondatorul
scepticismului	390 Galii
cuceresc
Roma	Mahāb
hārata	

GRECIA	ROMA	INDIA	CHINA
336 – 323
domnia lui
Alexandru cel
Mare
Școala
peripatetică
(Aristotel)
r oezia erudită:
Calimah.
Theocrit.
Dezvoltarea ordi			

nului corintic			3 1 6
Începutul
cuceririi romane			Începe con
strucți
a Marelui
Zid
	241		
	Primul război
punic	Acoka	264
	254 Se		
	naște Plaut		
	234 Se		
	naște Cato		
	cel Bătrân		
	219 – 202		
	Al doilea
război
punic		
	217		
	Instituția <i>Ludi
Plebei</i>		
	215 – 146		
	Războaiele
macedone		
	ne		
	197 Este		
	creată pro
vincia		
	Hispania		
	190 Se		
	naște Terențiu		
			206
Dinastia Hau

Ascensiunea Babilonului sub Nabucodonosor II

Dinastia Saită Cambise cucerește Egiptul

450

ORIENTUL APROPIAT

EGIPTUL

331 Fondarea Alexandriei 330 Fondarea Constantinopolelui

305 Dinastia Lagidă

Traducerea Vechiului Testament din ebraică în greacă

„>82 Ptolemeun prima bibliotecă

200

Altarul lui Zeus de la Pergam

Rezistența
la elenizare:
filosofii
sunt alungați
din Roma
149 – 146
Ultimul războ
punic
106 Se
naște Cicero
100 Se
naște Caesar
98 Se
naște Lucrețiu
87 Se
naște Catullus
82
înflorirea
Pompeiulu
i
70 Se | Arta
stupelor la
Saiito
hi | | |
|---|-------------------------------------|--|--|

naște Vergilius
65 Se nasc
Horatiu.
și Titus
Livius		
54 De
renan natura
51
însemnări despre
războaiele
cu galii
50 Vila
Misterelor
44
Asasinarea lui
Caesar
Construire
a forumului
lui
Augustus
29
Vergilius:
Georgicele
27
Octavius este
declarat
Augustus de
către
Senat		58
Pătrunderea
budis
mului

	r	INDIA	CHINA

	ROMA		
	<p>Imperiul
(27 î.Hr. – 476 d.Hr.)   Horățiu:
<i>Ode</i> (23 – 13)   Numeroase construcții aparținând lui Augustus   11 Amenajarea Romei   8 Ovidiu:
<i>Metamorfoze</i>   Era creștină   Secolul I după Hristos   Nașterea imperiului   Pliniu cel Bătrân.   Tacitus,
Pliniu cel Tânăr</p> <p>Marțial</p> <p>79 Dezastrul de la Pompei</p> <p>113</p> <p>Columna lui Traian</p> <p>și numeroase</p>		

construcții		
În Galia	Grotel	
romană	e de la	
	Ajanta	
Apogeul		Consol
imperiului		idarea
		budis
		mului
216		
Termele lui		
Caracalla		
244 Plotin		
crează la		
Roma		
școala neopla		
tonică.		
Primele perse		
cuții		
contra creștinilor		
Decadența	Începu	,!?!; – i
imperiului	tul erei	
	Gupta	

Victoria din Samothrace
 Vemis din Milo 4 –
 Elenismul pătrunde în Iudeea
 olemiei până în 30
 Grupul Laocoon

	ORIENTUL	EGIPTUL	GRECIA
	APROPIAT		

25	Nașterea lui Iisus și creștinismului		
10
0 d.Hr.	Primele persecuții creștine		
20
0			
25
0			
30
0	Școala teologică de la Antiochia	Începutul artei copte	

1.	ROMA	INDIA	CHIN
4		A	
a {	JSS iz? KH<r tfâsenca		
f Sfântului Potru lui			
Rormi //		MxiriliH brahma/ /	
mismului			
(m Mutul du 1 &			
Mediolanum			

M TA EpOC\ V. Sfântul Ambrosie, Sfântul Augustin 379
 împăratul Theodosiu este ultimul împărat occidental pe tronul
 imperiului roman de răsărit

381 Theodosiu proclamă creștinismul religie de stat

395 Moartea lui Theodosiu. Imperiul este împărțit între cei doi

iii.

425 Primele construcții de la Ravenna

450 Hunii pătrund în

Gallia

Stilul Gupta clasic

Frescele din grotele Ajanta

Budismul Zen

FRANȚA	ITALIA	GERMANIA
	1071
Abația Monte
Cassino	
	1073
Alegerea papei
Grigore VII:
reforma
gregoriană
și conflictul
cu imperiul	1077
Pleinrich IV
la Canossa
	1075 –	
	1122 Disputa
Investituril
or	
1100
Notredame-la
Grande de
la Poitiers	1174 –
1350 Campanila
de la Pisa	1 1 22
Concordatul de la
Worms
		1147 – 1
149 A doua

			cruciadă
condusă de
Împăratul
Conrad
1 1 50			
Fațada bisericii
Saint
Trophime de la
Arles			— i V - J.J.
		V:	
ÎNCEPUTU
RILE
GOTICULU
I		f	
1142 -
1163 Catedrala
de la
Bayeux			
1 1 55		1170 -	
Catedrala din
Laon | | 1230 Catedrala

din Worms | |
| 1214 | 1240 - | 1227 | |
| Bouvmes | 1302 Cimabue | Prima excomuni
care a lui
Frederic n | |
| 1209 - | | 1250 - | |
| 1226 Cruciada
contra
Albigenzilor | | 1273 Marele
Interregn | |
| 1328 - | 1315 - | | |
| 1589 Dinastia
de Valois | 1344 Siraone
Martini | | |
| 1348 - 1350 | CIUMA NEAGRĂ | | |
| | 1378 - | | |

		1417 Marea Schismă a Occidentului	
1475	în	1 452 Se naște Leonardo da Vinci	
Burgundia.			
Carol			
Temerarul			
ajunge			
la apogeul			
puterii			

Li\JU

IrKM

400 450 484

Prima schismă între Biserica din Occident și cea din Orient

Crearea imperiului bizantin sub Justănian

FRANȚA

ITALIA

GERMANIA

486 Clovis creează Regatul franc

587 Pactul de la Andelot

476 Sfârșitul Imperiului roman de Occident Theoderic (471 – 526) 529 Sfântul Benoît 569 Venirea lombarzilor Papa Grigore I (590 – 604)

568 – 774 Regatul Lombard din Italia

614 Sinodul de la Paris 732 Poitiers

800 încoronarea lui Carol cel Mare 827 – 834 Mozaicuri la arcul de triumf San Marco de la Roma

750 Prima catedrală la Eichtatt. Evanghelia de la Echtemach.

768 – 814 Carol cel Mare 800 – 911 IMPERIUL CAROLINGIAN

843 Tratatul de la

Verdun

910 Cluny

980 Abația Conques 987 – 1328 Capețienii din linia directă

1095 Chemare la prima cruciadă

1050 – 1071 Bazilica San Marco din Veneția
 912 împărații saxoni 955 Catedrala de la Magdeburg
 1024 – 1125 Salienii 1050 Porțile de bronz ale catedralei din
 Augsbur
 527 – 537 Bazilica Sfânta Sofia
 527 – 565 Justinian
 553 Conciliul de la
 Constantinopole
 634 începuturile atacurilor arabe
 622 – 632 Mahomed 691 Stânca Cupolei la Ierusalim
 700 Evanghelia de la Lindisfarne
 871 – 899 Alfred cel Mare
 1.000 Psaltirea de la Canterbury 1066-Hastings: cucerirea
 Angliei de către William, duce de Normandia 1148 Biblia de la Bury
 Saint Edmund 1154 Henric Plantagenet
 717 – 802 Dinastia siriană 730 – 842 Iconoclasmul
 820 – 867 Dinastia frigiană
 867 – 1056 Dinastia macedoneană
 976 – 1025 Vasile H
 711 – 713 Cucerirea Spaniei
 750 – 1258 Dinastia Abbassidă 868 – 905 Dinastia Tulunidă în
 Egipt și Siria
 929 – 1031 Călifarii de Córdoba 1039 – 1141 Imperiul Selgiucid

| ANGLIA | IMPERIUL
BIZANTIN | ISLAM |
|--|----------------------|---|
| 11 75 – 1
184 Este refăcut
corul
catedralei
Canterbury | | Saladin
creează
dinasti
a Ayyubidă
11 87
Saladin recu
cerește |

		Ierusalimul
11 93
Moartea lui
Saladin
	1203 Cucerirea
Constantino
polelui de către
cruciați	
1215
Magna Charta	1261 Bizantinii
reiau Con
stantinopole	
1339 –
1453 Războiul de
O sută de
ani	1453 Mehmed
H cucerește
Constantinopol
ul. Sfârșitul
Imperiului
bizantin, moștenitor
al imperiului
roman de răsărit	

mă în 420: Dinastia sân

18 – 906 Epoca Tang

52 începuturile budistului

52 – 645 Perioada Asuka

04 Codul celor

7 articole

12 Kojiki

00 Perioada Maya asică pre 700 Declinul Maya

'33 China este împărțită în 15 provincii

'68 Kou-wen în literatură

710 – 784 Epoca Nara '67 Școala de la Tendai
 774 Școala de la Shingon 784 – 1185 Epoca Heian
 ec. DC Sfârșitul civilizației Maya
 907 – 960 Epoca celor 5 dinastii din nord
 907 – 979 Cele 10 state din sud
 960 – 1279 Dinastia Song – septentrională (960) – meridională

(1127)

1192 Începuturile epoc Kamakura
 1250 Constituirea Imperiului aztec
 1279 Dinastia Song e înlocuită de dinastia mongolă Yuan 1279 –

1368 Yuan

CHINA

JAPONIA

AMERICA

1368 – 1644 Dinastia Ming

1300 Suveranitatea imperială este divizată între nord și sud

1336 – 1573 Japonia se fărâmițează în principate feudale

1325 Tenochtitlán

1350 Înflorirea teatrului No

1450 La Kyōto este construită Rysan-ți și grădina sa.

1440 Imperiul foca

1519 Cucerirea imperiului aztec 1532 Cucerirea imperiului încă
 STATELE UNITE

1643 Fondarea New York-ului 1706 – 1790 Franklin 1773

Partida de ceai de la Boston 1776 Declarația de Independență 1781

Victoria de la Yorktown 1783 Tratatul de la Paris

FRANȚA	ANGLIA	GERMANIA
1509 – 1564 Jean Calvin	1458 – 1588 Gotic Tudor	1517: Cele 95 de teze ale lui Luther
1515 – 1547 Francisc I	1503 – 1519 Capela regală de la	1521 Luther este excomunicat,

	Westminster	începutul reformei protestante
1528 – 1534	Actul de Supremație.	1528
553 Școala de la Fontainebleau	Nașterea Anglicanismului	Moartea lui Dürer
1561 Eșecul colocviului de la Poissy	1558 – 1603	1555 Pacea de la Augsburg,
dintre cato	Elizabeta I	adoptarea principiului „cujus regio.
lici și	1564 – 1616	ejus religio”.
protestanți	Shakespeare	
1562		
Edictul de la St. Germain		
1562 –		
1598 Războaiele religioase		
1572		
Noaptea Sfântului Bartolomeu		
1589 –		
1610 Henric IV		
1593 –	1599 – 1641	
1665 Poussin	VanDyck	
1598	1608 – 1674	1618
Edictul de la Nantes	Milton	Defenestrarea de la Praga
1610 –		
1643 Ludovic XIII		
1614 Ultima convocare a Stărilor Generale	1625 – 1625	1618 – 1648
Înainte de	Jacob I Stuart	RĂZBOIUL DE 30 DE ANI

1789			
1639	-	1625 - 1649	
1699 Racine		Caroll	
1643 - 171		1628 Petiția	1624 - 1677
5 Ludovic XIV		Drepturilor	Silesius
1649	-	1642 - 1646	
1653 FRONDA		Primul război civil	
1684	-	1648 Al	
1721 Watteau		doilea război civil	
1685		1649	
Revocarea Edictului de la Nantes		Execuția lui Carol I.	
		Proclamarea Republicii	

JAPONIA

1603 Epoca „războaielor civile”.

1603 Tokugawa Ieyasu devine shogūn

1868 Shogūnatul familiei

Tokugawa. Capitala se stabilește la Edo (Tokio)

1622 - 1651 leimitsu devine shogūn și practică o politică xenofobă

1635 Japonezilor le este interzis să părăsească arhipelagul

FRANȚA	ANGLIA	GERMANIA
1689 -	1653 - 1658	1688 - 1689
1755 Montesquieu	Cromwell,	„Războiul palatin”
1694 - 1778	Protector al	purtat de Ludovic
Voltaire	Republicii 1660	XIV contra
	Restaurația	Palatinatului
	1660 - 1685	

	Carol H	
	1685 – 1689	1700 – 1766
	Jacob H	Gottsched
1712 –	1707 Anglia	1729 – 1781
1778 Rousseau	și Scoția se unesc și	Lessing
1715 –	formează „Regatul	1749 – 1832
1774 Ludovic XV	Marii Britanii”	Goethe 1759 – 1805
1732 – 1806	1707 – 1754	Schiller
Fragonard 1748 –	Fielding 1727 –	
1825 David	1788	
	Gainsborough	
1768 –	1771 – 1823	1770 – 1843
1848	Scott 1775 – 1852	Hölderlin 1772 –
Chateaubriand	Turner	1801 Novalis
1774 – 1793		
Ludovic XVI 1788		
Convocarea		
Stărilor		
Generale	1788 – 1824	1777 – 1811
1789 Căderea	Byron	Kleist
Bastiliei. Începutul		
Revoluției		
franceze		

CHINA

1444 – 1510 Botticelli 1474 – 1533 Ariosto aprox. 1490 – 1530

RENAȘTEREA 1492 – 1556 Aretino

1519 Moartea lui Leonardo da Vinci 1544 – 1595 Tasso 1564 – 1642 Galileo Galilei 1564 Moartea lui Michelangelo

1574 – 1610 Caravaggio 1594 Moartea lui Tintoretto

1607 Orfeu de Monteverdi 1683 – 1754 Piazzetta

1696 – 1770 Tiepolo

1707 – 1773 Carlo Goldoni 1712 – 1793 Guardi

1485 Ferdinand I de Aragón și Isabella de Castillia creează prima instituție comună celor două regate

1492 Căderea Granadei

1494 Tratatul de la Tordesillas

1519 – 1556 Carol Quintul este împărat

1561 Madrid devine capitală 1580 – 1640 Portugalia este alipită

Spaniei

1588 Eșecul „Invincibilei Armada”.

1598 Moartea lui Filip H rege din 1556

1598 – 1621 Filip DI. Guvernarea favoriților, *validos*

1621 – 1665 Filip IV. Continuă guvernarea favoriților

1701 – 1714 Războiul de succesiune la tronul Spaniei

1714 Ducele d’Anjou devine regele Filip V al Spaniei

1583 Nurhachi unifică imperiul manciurian

1636 Abahi, fiul lui Numhachi, fondează dinastia Ch’ing 1644

Cucerirea Pekinului. Dinastia Ming este înlocuită de împărații manciurieni Qing

1662 – 1722 Domnia strălucitoare a lui K’ang-Hsi

FRANȚA

ANGLIA

GERMANIA

1783 – 1842 Stendhal

1799 – 1850 Balzac 1808 – 1855 Nerval

1802 – 1885 Victor Hugo 1819 – 1877 Courbet 1821 – 1880

Flaubert 1815 Sfârșitul primului imperiu

1815 – 1830 Restaurația 1830 Revoluția

1830 *Curs de filosofie pozitivă* de A. Comte

1830 – 1848 Monarhia din Iulie 1846 *Filosofia mizeriei* de

Proudhon

1852 – 1870 al doilea imperiu 1857 Baudelaire: *Florile răului*

1871 Comuna din Paris

1871 – 1940 A treia Republica 1874 începuturile

impresionismului

1798 *Eseu asupra principiului populației*, de Malthus

1812 – 1870 Dickens

1819 – 1891 Jongkind

1824 – 1911 Israels

1837 – 1901 Domnia reginei Victoria
 1859 *Originea speciilor prin selecție naturală* de Charles Darwin
 1864 Londra. Formarea primei internaționale
 1797 – 1856 Heine
 1807 *Fenomenologia spiritului* de Hegel
 1833 înființarea uniunii vamale (Deutsche Zollverein) între statele germane
 1848 Mișcări revoluționare. Marx și Engels: *Manifestul partidului comunist*
 1867 Confederația Germaniei de Nord 1870 Proclamarea Imperiului german I R7Q Atânnin «yvwsuriw, IVtliW
 1884 Pasteun vaccinul contra turbării 1898 – 1906 Afacerea Dreyfus 1904 Antanta cordială
 1914
 1890 Căderea lui Bismarck 1919 PRIMUL RĂZBOI MONDIAL
 1913 – 1927 Proust: *în căutarea timpului pierdut*
 1931 Expoziția colonială
 1938 R. Aron: *Introducere în filosofici istoriei*
 1920 Prima emisiune radio
 1928 Fleming descoperă penicilina 1936 J.M. Keynes: *Teoria generală a folosirii mâinii de lucru*

 1918 – 1934 Republica de la Weimar
 1919 Criza spartachistă 1933 Hitler devine cancelar fi 1934 – 1945 Aim-lea Reich 1939 – 1945 AL DOILEA RĂZBOI MONDIAL
 1949 Crearea RFG și RDG
 1961 Zidul Berlinului 1990 începuturile unificării
 1946 – 1954 Războiul din Mochina 1951 Tratatul de la Paris: CEEA 1957 Tratatul de la Roma: CEE 1954 – 1962 Războiul din Algeria
 1968 Revolta studenților 1986 Semnarea Actului Unic European

ITALIA	SPANIA	CHINA	JAPONIA
1 848
Mișcări		1839 – 1 842
Războiul	

re	1859	–	1870	Unificarea
Italiei
	1870			Primul
conciliu de la
Vatican:
dogma infailibi
lității
pontificale
	1891	Leon	XIH:	Enciclica
<i>Renan
novarum</i>
	1922	–	1943	Dictatura fas
cistă a lui
Mussolini
	1925			

opiului	1850	–	1864	Revolta
Tai-Ping
	1858			Tratatul de la
Tianjin:
deschiderea fron
tierelor
pentru străini
	1811			deschiderii cult
rale spre
	1854			Trat
Kanagawa
	1868			EraMeiji
	1870			feudalității
	1889			japoneză
	1894	–	1 895	Războiul
chiiio-nipon
	1900			Revolta boxerilor
	1911			Republica. Prăbu
șirea
dinastiei manciu
nene. Sun-
Yat-Sen primul
președinte
	1921			Crearea PC chinez
	1926			

1811	deschiderii cult
rale spre
1854 Tra	
Kanagawa	
1868	
EraMeiji	
1870	feudalității
1889	
japoneză	
1904	Războiul ruso-j
PRIMUL	
1 936	Pactului
Anti-Con
AL DOIL	
1 945	

Acordurile de la Locarno		Unificarea Chinei de către Tehiang-Kai-Chek	atomice de la Hiroshima Nagasaki
1935	1931	1949	
Cucerirea Etiopiei	Proclamarea Republicii	Proclamarea Repu	
1 946 Italia devine Republică	1937 – 1938 Războiul ci vil	blicii Populare Chineze	
		1966	1989 Mo
		Revoluția culturală	Hito
		1971 China	
		intră în ONU	
	1 975		
	Moartea lui Franco.		
	Restabilirea monarhiei:		
	Juan Carlos I		

Index selectiv de nume proprii

Abbasizi 90, 91

Abélard (Pietre) 108

Abraham 67, 68, 72

Acoka-Sl

Adler 306

Adorno (Theodor) 298

Afrodita 59, 65

Agathias 83

Aix-La-Chapelle 93, 94

Akbar cel Mare 195

Albert cel Mare 116

Alcuin 94
Alexandru cel Mare 30, 44, 46, 48
Allah 85, 86
Alloway (Louis) 305
Ammerling (Franz von) 255
Ampère 249
Anaximandru din Milet 35
Anaximene 35
Andersen (Hans Cliristian) 242
Anjou (René d') 133
Annunzio (Gabriele d') 268
Apollinaire (Guillaume) 272, 292, 302
Apolo 49, 58, 67
Aquíno (Thomas din) 116
Aragón (Louis) 293
Arago 250
Ares 58
Aretino (Pietro) 139
Ariosto 139, 152
Aristofan 39, 61
Aristotel 30, 35, 44, 100, 116
Amauld (Angélique) 188
Artemis 32, 58
Ascott (Muriel) 289
Atena (oraş) 28, 30, 32, 33, 34, 36, 38, 39, 40.
41, 42, 43, 44, 45, 47, 49, 50, 58, 61 Atena (zeiţă) 45, 46, 58, 65
Aubigné (Agrippa d') 155, 157
B
Babeuf 229
Bacchus 59, 65
Bach (Johann Sebastián) 195, 222, 244
Bacon (Francis) 182, 183
Bacon (Roger) 116, 146
Bakunin 281
Balzac (Honoré de) 253

Banville (Theodore de) 261
 Baptisteriul Arienilor 80
 Barbusse (Henri) 291
 Barca (Pedro Calderón de la). 186
 Barrès (Maurice) 268, 284
 Barth (Kaul) 298
 Baudelaire (Charles) 261, 263, 264
 Bayle (Pierre) 40, 180, 200, 225
 Beaumarchais (Pierre Augustin Caron de)
 205, 245
 Beethoven (Ludwig van) 238 Belisarie 82
 Bellay (Joachim du) 156
 Berg (Alban) 276, 307
 Bergmann (Ingmar) 309
 Bergson (Henri) 269, 281, 282
 Berlioz (Hector) 245
 Bemliardi (F. von) 286
 Bernini (Giovanni Lorenzo) 137...
 Bichat 211 Blake (William) 235 Blanc (Louis) 248 Bobbio 87
 Boccaccio (Giovanni) 122, 123, 184 Boileau (Nicolas) 179, 180,
 237 Bologna (Giovanni) 129, 130, 159 Bopp 251
 Borgia (Cesare) 135, 152 Bosch (Hieronymus) 129, 130, 159
 Bossuet (Jacques-Benigne) 178 Botticelli (Sandro) 153 Bouchardon
 (Edme) 212, 214
 Boucher (*François*) 215, 216
 Boulez (Pierre) 308
 Bramante 137, 152
 Braque (Georges) 272, 273, 301, 302
 Brecht (Bertold) 291, 294
 Breton (André) 293
 Broch (Herman) 296
 Brosse (Salomon) 186
 Bruant 186
 Brueghel cel Bătrân (Pieter, zis) 159
 Buddha 25, 26, 73, 85, 90, 101

Bude (Guillaume de) 155
 Buffon (Georges-Louis Leclerc de) 210, 215.
 222, 225
 Burckhardt (Jacob) 136 Burns (Robert) 208, 235 Butor (Michel)
 Cabanis (Emile) 230, 232
 Cabet (Emile) 248
 2 aesar 56, 57, 64, 157
 t'desareea (Eusebiu din) 72
 Cagliostro 210
 alices 42
 Călimări 49
 „Allot (Jacques) 188
 alvin (Jean) 155, 156, 163, 165
 tamus (Albert) 294
 tanaletto (Antonio Canal, zis) 219, 220
 ardano 161
 larol V ! 9
 arol cel Mare 92, 93, 94
 arpaccio 154
 arpeaux (Jean-Baptiste) 277
 assavetes (John) 309
 assiodor 80
 atari 126
 ato cel Bătrân 59, 61
 atullus 60
 svali (Antonio) 195
 Izotte (Jacques) 206
 hov (Anton Pavlovici) 260
 Îl lini (Benvenuto) 155
 res 58
 Tvanles (Miguel de) 185
 zanne (Paul) 270, 271, 272, 301, 302
 lampaigne (Philippe de) 169, 187, 188
 Champollion (Jean-Fraii9 ois) 251

Chang (dinastie) 26
 Chang-Li 26
 Charcot (Emile) 286
 Chardin (A. Teilhard de) 299
 Chartier (Alain) 133
 Chiar (René) 293
 Chassimo (A. de) 236
 Chateaubriand (René de) 206, 230;
 Chaucer 134, 184
 Chavannes (A. Puvis de) 255
 Chenier (André) 33, 209
 Chirico (Giorgio de) 302, 303
 Chomsky (Adam) 300
 Chopin (Frederic) 245
 Cibeles 51
 Cicero 57, 60, 63, 72, 122, 134
 Cimabue (Giovanni) 119, 138
 Cimino (Michael) 309
 Claudel (Camille) 277, 278
 Claudel (Paul) 38
 Clovis 79
 Cluny 98, 99, 104, 109, 163
 Cnossos 28, 33
 Coba-SI
 Coleridge 235, 236
 Columb (Cristoforo) 147
 Comte (Auguste) 44, 251, 278
 Condillac (Étienne Bonnot de) 204, 244
 Condorcet (Maurice de Cântat, marchiz de)
 202, 205, 225 Confucius 27, 101 Consolamentum 126 Constable
 (John) 238, 254 Constantinopole 74, 82, 83, 87, 89, 150 Constantin
 Porphyrogenetul 83 Copan 81 Copernic (Nicolas) 135, 160, 161, 173,
 174.
 Coppee (François) 261 Coppola (Francis Ford) 309 Coran 86
 Corelli (Antonio) 194 Corneille (Pierre) 38, 157, 176, 180, 208

Corot (Camille) 255

Correggio (Antonio Allegri, zis îi) 138, 153 Couperin (François)
221 Cousin (Victor) 251 Coustou 212, 214

! 8

Coysevox (Antoine) 187, 214 anach (Lucas) 160, 164

l Cupola Stâncii 87 l Curie (Marie) 288

(Cuvier) 250

D

l p-Alembert 203, 206, 222, 225 [p' Holbach 204, 206, 224 pali
(Salvador) 302, 303, 309 palton (John) 250 pante 121, 122

Danvin (Charles) 210, 279, 280, 284 Daunou (Pierre) 230 David
(Louis) 238, 243 Deffand (Doamna du) 206 Defoe (Daniel) 207 Degas
(Edgar) 269, 271 Deir-el-Medineh 16 Delacroix (Eugene) 219, 243,
244 Della Francesca (Pietro) 138 Delorme (Philibert) 158 Delos 29

Demeter 49, 51, 58 Democrit 41 Derain (Auguste) 272 Descartes
(René) 173, 180, 182, 223 Deschamps (Emmanuel) 239 Deschamps
(Eustache) 133 Diaghilev (Serghei) 277 Diana 58

Dickens (Charles) 241, 254 Diderot (Denis) 202, 203, 206, 215,
216, 218.

Dilthey 281 Diogene 40 Dionysos 34, 59 Dominicani 123, 124
Dongen (Kees van) 272, 274 Dorgelès (Roland) 291 Dorieni 28

Dostoievski (Feodor) 260 Douglas (Gaving) 134 Doyle (Sir
Arthur Conan) 256 Dracon 30 Drakkar 96

Drumont (Édouard) 286 Duchamp (Marcel) 292

Dumas (Al.) 239

Dunbar (William) 134

Duns Scot (Jean) 116

Dupré (Charles) 255

Dürer (Albrecht) 130, 159, 164, 252

Durkheim (Emile) 285

E

Eginhard 92, 95

Emstein (Albert) 288, 302

Eliot (Thomas Stearns) 293, 294

Engels (Friedrich) 248, 280, 281

Epictet 41
 Epicur 40, 41, 42, 63
 Erasmus 138, 151, 160, 162, 165
 Eschil 37, 38
 Euclid 49
 Euripide 38
 Falconet (Étienne) 213, 214
 Faraday 250
 Fatimizi 106
 Fénelon (François de Salignac de la Mothe)
 179, 180
 Feueurbach (Ludwig) 280 Fichte (Johann) 232 Fidas 45, 58
 Fielding (Henry) 208 Flaubert (Gustave) 253 Flore (Joachim de) 127
 Fontenelle (Bernard Bovier de) 180, 200, 210.
 Fouquet (Nicolas) 247, 248 Fourier 247, 248 Fournier (Alain)
 295 Fragonard (Jean Honore) 216 Franciscani 116, 125 Franklin
 (Benjamin) 210 Frazer (Sir James George) 284 Freud (Sigmund) 286
 Fulda 93, 94, 95
 Gainsborough (Thomas) 220 Galileo (Galilei) 174, 209 Gama
 (Vasco da) 148
 Gamier (T.) 306
 Gassendi (Thomas) 40
 Gauguin (Paul) 271, 272
 Gautier (Théophile) 240, 260
 Gay-Lussac 250
 Gelee (Claude, zis Lorenul) 187
 Geoffrin (Doamna) 206
 Géricault (Theodore) 238, 243
 Gide (André) 296
 Giono (Jean) 34
 Giorgione 154
 Giotto (Antonio) 119, 125, 138
 Girardin (Emile de) 246
 Girardon (François) 187
 Girodet (A. L. Girodet de Raucy, zis) 238

Glück 38, 221
 Gobineau (A. de) 285
 Godard (Jean-Luc) 309
 Goethe (Johann Wolfgang von) 38, 64, 161.
 209, 234, 236, 237 Gogol (Nikolai Vasilievici) 242 Goncourt
 (Jules și Edmond) 258 Gorgias 42 Gorky (Anton) 303 Goujon (Jean)
 158 Gournay 206
 Goya (Francisco) 218, 219 Grass (Günther) 296 Greco
 (Domeniko Theotekopoulos zis el) 160.
 190, 191, 192
 Greuze (Jean Baptiste Simeon) 217, 218 Grimm (Jacob și
 Wilhelm) 207, 236 Gros (Antoine) 238 Grotius (Hugo de Groot, zis)
 181 Guardi (Francisco) 220 Guicciardini (Francesco) 152 Guizot 251
 Gutenberg 72, 147
 H
 Hades 59 iaeckel 287 iala Loista 79 iammurabi 10, 14, 15.
 iarappa 24 rlatcâiepsut 17 laydn (Joseph) 222
 Iegel (Georg-Friederich) 233, 280, 303 îeidegger (Martin) 282,
 299
 Heine (Heinrich) 241, 257
 Helvetius 204, 206, 223, 224
 Hephaistos 59
 Heracles 32
 Hera 29, 33, 47, 58, 59
 Heraclit din Ephes 36
 Heredia (José Maria) 261
 Hermes 59
 Herodot din Halicarnas 39, 52
 Hesiod 34
 Hestia 59
 Hierakonpolis 13
 Hoffmann 241
 Hofmannstahl (Hugo von) 267
 Hogarth (William) 220
 Hokusai 270, 290

Holbein (Hans) 138, 160
Hölderlin (Friedrich) 233
Homer 33, 34, 35, 60, 122
Horatiu (Quintus Flaccus) 61, 63, 64, 157
Houdon (Jean-Antoine) 201, 2 3 4, 2 3 5, 223
Hugo (Victor) 33, 239, 290
Husserl (Edmund) 282, 299
Hus (Jan) 127
Huysmans (Joris-Karl) 263
Ibsen (Erik) 259
Ierusalim 68, 74, 87, 107
Iman 86
Ingres (Jean Auguste Dominique) 33, 238
243, 244
Linocențiu III 124, 125 Ionesco (Eugene) 294 Irod 69
Isaurianul (Leon) 89 Iseutll3, 114
Isle-Adam (G. Villiers de) 263 Iisus 69, 70, 71, 73, 184 Itcho
(Hanabusa) 198 Iunona 52, 53, 57, 58, 59 Jupiter 52, 53, 56, 57, 58, 59
Jacob (Max) 302 James (Willow) 279, 289 Jarry (Alfred) 292,
294 Jaspers (Karl) 283
jellinge 96
jocuri olimpice 28
jodelle 157
Joinville 121
Toule (James Prescott) 249
joyce (James) 267, 268, 295, 296
Jil nger (Ernest) 291
justiman 80, 81, 82, 83
K
Kaaba 86
Kafka (Franz) 267, 292, 295
Kahun 13
Kandinsky (Vassili) 274, 277, 307
Kant (Immanuel) 63, 223, 232, 282
Kagel (Mauricio) 308

Keats (John) 241
Kepler (Johannes) 173, 174, 209
Keynes (John-Maynard) 297, 298
Khadija 85
Kierkegaard (Soren) 283, 298
Kipling (Rudyard) 256
Kirchner (Ernst Ludvvig) 274, 276
Klee (Paul) 274, 276, 307, 308
Klopstock (Gottlieb) 208
Korin (Ogata) 198
Labna-Sl
Laclos (Choderlos de) 206
Lafayette (Doamna de) 176
Lamarck 210, 250
Lamartine (Alphonse de) 239
Lamemiais (Felicite Robert de) 240
Lao-Tzi 26
Laplace 211 <!
Laura 122
Lautréamont (Isidore Ducasse, conte de) 262.
Lawrence (David Herbert) 295, 296 La Fontaine (Jean de) 177,
180 La Tour (Antoine Quentin de) 216, 217 La Tour (Georges de) 188
La Bruyère (Jean de) 174, 179, 205 La Halle (Adam de) 123 La Motte
(Houard de) 180 Leibnitz (Gottfried Wilhelm) 173, 182 Lermontov
(Mihail Iurievici) 242
Lescot (Pierre) 158
Lessing (Gotthold Ephraim) 207
Le Brun (Charles) 188
Le Mercier (Jacques) 186
Le Nain (Antoine și Jules) 187
LeNotrel 86!
Le Sage (Alain-René) 205
Le v-au (Antoine) 186, 193
Leverrier 249
Lenin 281, 284

Lévy-Strauss (Claude) 300
 Limbourg (Jean de) 118, 119
 Linne (Carl von) 210
 Lisip 46, 47, 50
 Lisle (J. Leconte de) 261
 Locke (John) 182, 183, 184, 200, 22 & 225.
 Lombardus (Petrus) 109 Longfellow (John) 289 Loyola
 (Tgnatio) 167 Lucrețiu 41, 60, 63, 64 Lully (Jean-Baptiste) 38, 194, 195,
 221 Lumière (Louis și Auguste) 308 Luther (Martin) 47, 138, 139, 163,
 364, 165.
 Luxeuil 87
 Luxor 15
 Lydgatel 34
 Lydos (Ioan) 83;
 M
 Machaut (Guillaume) 121, 123
 Machiavelli (Niccolò) 39, 135, 136, 151
 Macpherson 208, 236 u
 Mahomed 85, 86, 91, 196
 Maistre (Joseph de) 233 *r.*.
 Malebranche (Nicolas) 181 <*r*>. >!; /
 Malherbe (François) 175: <? /
 Mallarmé (Stéphane) 263, 266, 267, 275 >iv:
 Mah-aux (André) 296 –, *U*
 Manes 73 –, *M*
Manei (Édouard) 219, 257, 269, 270:
 Mann (Thomas) 259, 260.: /
 Mansart (Jules Lehardouin) 186
 Manzoni 242 –. – /i
 Marcuse (Herbert) 298»
 Marcus Aurelius 41 Marinetti (Fillipo Tommaso) 274 Marivaux
 (Pierre Carlet, zis) 205, 206, 225
 Marot (Clement) 155, 156
 Marș 53, 56, 58
 Marx (Karl) 44, 248, 280, 281, 284

Masaccio (Tommaso Guidi, zis) 138, 145
 Masson (André) 303
 Mathieu (Georges) 304
 Matisse (Henri) 271, 272, 274, 302
 Maupassant (Guy de) 258
 Maur (Raban.) 94, 95
 Maya 80
 Maynard (François) 175
 Meca 85, 86
 Medicis (Chatherine de) 158
 Medicis (Marie de) 186, 387, 189
 Medici 135, 144, 150, 151, 152, 153, 154
 Medina 85, 86
 Mehul (Jean) 239
 Melanchthon (Philipp Schwarzerd, zis) 138.
 endelev 288
 rendelssohn (Friederich) 244
 enzel (Adolph von)
 ercur 59 Vlerovingieni 79 VReung (Jean de) 121
 Vfichelangelo 137, 152, 153, 154, 190, 192 Vlichelet (Jules) 150,
 240 Wignard (Pierre) 188
 Ilano 83
 Illet (Jean-François) 255
 Ill (John Stuart) 279 finerva 52, 53, 57, 58 ling 84, 130 – 132,
 196, 197 finkar (Marchiz de) 87 liro (Juan) 302, 303
 liron 50
 Itchell (Margaret) 289
 odigliani (Amadeo) 302
 x>henjo-Daro 24
 bholy-Nagy (Tmre) 305, 306, 307
 loise 68
 bliere (Jean-Baptiste Poquelm, zis) 61, 177
 jolina (Tirso de) 185 ndrian (Piet) 300 net (Claude) 269, 270
 itaigne (Michel Eyquem de) 40, 41, 155.
 57, 162

ntesquieu (Charles-Louis de Secondat: ron de) 201, 202, 204, 206, 224, 225, 237

Monteverdi (Claudio) 33, 194, 195 Montluc (Blaise de) 155, 157 More (Thomas) 166 Motalguatal 81

Mozart (Wolfgang Amadeus) 222 Munch (Edvard) 273, 275 Mutsu-Hito 199, 290 Myron 45

N

Nattier217

Nemeş 17

Neptun 56, 59

Nero 67

Nerval (Gerard de) 241

Newton (Isaac) 174, 200, 209, 223, 225, 288

Nicias 46

Niepce (N.) 250

Nietzsche (Friedrich) 202, 283, 286

Nodier (Charles) 239, 241

Novalis 237

O

Occam (William) 116

Octavianus 56

Omar 87

Omeyyazii 90, 91

Orléans (Charles d') 133

Orwell (George) 296, 297

Oseberg 96

Ospitalieri 107

Ossian 208

Otto cel Mare 99

Oudry217

Ovidius (Publius Naso) 61, 63

Palenque 81

Palestrina (Giovanni) 195

Palissy (Beraard) 161

Palladiol92, 212

Papin (Denis) 174, 211
Parmenide din Eleea 36
Pascal (Blaise) 41, 169, 174, 202, 203
Pastemak (Boris) 297
Patarini 126
Paul (Saint Vincent de) 168, 169
Pavia 83
Peisistrate 30
peiin (Arthur) 309
pergolese 221
Pericle 36, 38, 39, 43, 44, 46
peirault (Charles) 180
perrault (Claude) 186
Peruzzi 153
Perugino (Pietro Vannucci, zis îi) 153, 252
Petrarca (Francesco) 122, 123, 135
Picasso (Pablo) 272/273, 275, 301, 302
Pigalle 214
Pindar 38, 157
Pirandello (Luigi) 294
Piron din Elis 40
Pitagora 36
Platon 42, 43, 44, 72, 76, 134
Plautus 60, 139, 177
Plutarh 20, 184
Pluton 59
Poe (Edgar Allan) 263, 289
Polibiu 41, 49, 53, 83
Polictet 45
Pollock (Jason) 303, 304
Popper (Karl) 299
Port-Royal 170, 188
Poseidon 59
Poussin (Nicolas) 187
Pradier (Auguste) 243

Praxiteles 45, 46, 50, 65
Procopiu din Caesareea 82, 83
Protagoras 40, 43
Proudhon (Pierre, Joseph) 248
Proust (Marcel) 268, 269, 295
Prudhon (Jean) 238
Prudhomme (Sully) 261
Ptolemeu I Soter 48
Ptolemeu II Filadelful 48
Puget (Pierre) 187
Purceii (Henry) 194, 195
Puget (Paul) 187
Puşkin 242
Q
Quesnay 204, 206 Quetzalcoatl 127 Quiriga 81 Qurayşîti 85
R
Rabelais (François) 155, 156, 162, 176
Racine (Jean) 38, 178, 179, 184
Ramadan 86
Rambouillet (Doamna de) 170, 175
Rameau (Jean Philippe) 194, 221
Raffaello (Sanzio) 137, 154, 187, 238, 252
Ravel (Maurice) 275
Ravenna 80, 93, 122
Remarque (Erich Maria) 291
Rembrandt 189
Renoir (Auguste) 269, 270, 271
Resnais (Alain) 309
Reynolds (Joshua) 220
Ricoeur (Paul) 299
Rigaud (Antoine) 186
Rigaud (Hyacinthe) 188, 217
Rilke (Rainer-Marie) 267
Rivera (Diego de) 302
Robbe-Grillet (Alain) 297, 309

Robert (Hubert) 217
 Rodin (Auguste) 277, 278
 RolandIU
 Rolland (Romain) 291
 Romulus 53, 58
 Ronsard (Pierre) 156, 157
 Röntgen 288
 Rosselini (Roberto) 309
 Rossini 245
 Rosso 155, 158
 Rousseau (Jean-Jacques) 202, 203, 204, 209.
 216, 223, 237 Rubens (Peter Paul) 33, 186, 187, 189, 190.
 216 Rude (Antoine) 243
 Sachs (Hans) 133, 138, 139 Sadi Carnot 249 Sagan (Françoise)
 297 Saint-Hilaire (Geoffroy) 250 San Vitale 80, 93 Sant' Apollinare
 Nuovo 80 Saint-Pierre (Bernardin de) 206 Saint-Simon (Henri de) 246
 Salamina 36
 Sales (Sfântul Francisc de) 168 Sappho 34, 63
 Sargon II 22
 Sartre (Jean-Paul) 38, 283, 294, 299
 Satie (Eric) 307
 Scarlatti (Domenico) 195, 275
 Scarron (François) 175, 176
 Schelling 232, 233
 Schiller (Friedrich von) 209, 234, 290
 Schönberg (Arnold) 276, 307
 Schopenhauer (Arthur) 282
 Schubert (Franz) 244
 Schumann (Robert) 244
 Scogan (Henri) 134
 Scott (Walter) 236
 Seneca38, 41, 176
 Sfânta Sofia 82, 83, 87
 Sfântul Augustin 40, 72, 75, 105, 106, 116.
 122, 124, 169, 190

Sfântul Dominic 124;
 Sfinții Apostoli 82;
 Sfinții Sergius și Bacchus 82 Shakespeare (William) 183, 184,
 207, 208.
 209, 233 /
 Shaw (George Bernanrd) 259
 Shelley 236, 241; /
 Shin-Tao 197 J
 Shōyō (Toshirō) 290 Sica (Vittorio de) 309 Siegfried 79
 Siena (Sfânta Caterina din) 123 Simon (Claude) 297 Siracuza 33,
 47, 49 Smith (Robert) 305 Soorate 27, 40, 42, 43 Sofocle 38
 Soljenițin (Alexandru) 297 Solomon 23, 68, 107 Solon 30, 43
 Song 84, 101, 102 Sorbon (Robert de) 108, 123 Sorbonna 108, 134,
 155, 156, 162, 169, 186.
 Sorel (Georges) 284 Soupault (Philippe) 293 Spengler (Oswald)
 291, 298 Spinoza (Baruch) 181, 182 Stendhal (Henry Beyle, zis) 236,
 253, 263 Strasbourg (Gottfiie de) 114, 119 Strauss (David Friedrich)
 280
 Straviński (Igor) 275, 276, 307
 Strindberg (August) 259 rî
 Sue (Eugene) 246 Sullivan 306 Surate 86 Sylla 54, 55
 Tacitus (Publius Cornelius) 63
 Tai-Tsoung 84
 Taine (Hyppolyte) 263, 279
 Talesdin Milet 35
 Tang 83, 84, 85, 90, 91
 Tasso (Torquato) 139, 152
 Tel-el-Amama 13
 Templieri 107
 Tenochtitlán 127
 Teocrit 49, 64
 Terențiu 60, 61, 139
 Tesis 35, 37
 Teutoni 107
 Theleme (Abație) 162

Theodora 82, 83
 Theoderic 79, 80
 Theodosiu 67, 73, 76
 Thot 11
 Tieck (J. L.) 236
 Tiepolo 219
 Titus Livius 52, 61, 63, 64, 176
 Tiziano 155, 190, 192
 Tolstoi (Lev) 260
 Toscanelli 147
 Tracy (Antoine Destutt de) 232
 Trasimach 42
 Tristan 13
 Troyes (Chrétien de) 113, 119
 Truffaut (François) 309
 Tucydides 39
 Turgeniev (Ivan Sergheevici) 260
 Turgot 204, 206, 215, 225
 Turner 34, 237, 238
 Twain (Mark) 289
 Tzara (Tristan) 292
 U
 Uhland 241 Urbanii 106
 Urfe (Honoré d') 175 Urmal 81
 V
 Valdés (Pierre) 126
 Van Dyck (Antoon) 189, 190, 217, 220 Vaneyck (Jan) 128, 129
 Van Gogh (Vincent) 270, 271 Vasarely 304
 Vasari (Giorgio) 136, 150 Velásquez (Diego) 191, 192 Venus 52,
 59
 Vergilius 52, 63, 64, 72, 100, 122, 134, 209 Verhaeren (Emile)
 266, 267 Verlaine (Paul) 216, 262, 264, 274 Veraier (Jan van Delft)
 189, 190 Vremet (Horace) 255 Verae (Jules) 256
 Veronese (Paolo Catiani, zis) 154, 155 Vespucci (Amerigo) 148
 Vesta 57, 59 Vigilius 83

Vigny (Alfredde) 41, 239 Viking 96
 Villehardouin (Geoffroy de) 121 Villon (François) 134 Vinci
 (Leonardoda) 153, 154, 160 Vivaldi (Antonio) 194, 221 Vivaricum 80
 Vlaminc (Maurice de) 271, 272, 275 Voltaire (François-Marie
 Arouet, zis) 200, 201, 203, 209, 210, 223, 224, 225, 226 Volta 250
 Vulcan 52, 59
 W
 Wagner (Richard) 113, 275, 276 Warhol (Andy) 305, 306
 Watteau (Antoine) 212, 215, 216 Weber (Anton von) 245 Weber
 (Max) 285 Wedekind (Franz) 291 Weng (Li-Li) 197 Wilde (Oscar) 264
 Winckelmann 212 Wittgenstein (Ludwig) 299 Wordsworth 235, 236
 Wright (F. L.) 306 Whycliff (John) 127
 Xenakis (Iannis) 308 Xenofon 39, 40, 43 Xochiquetzal 127
 Y
 Young 235
 Zarathustra 73
 Zenon 40, 58
 Zeus 34, 45, 47, 49, 59
 Zola (Emile) 257, 258, 259, 279
 Zurbarán (Francisco) 191
 Zwingli (Ulrich) 163, 165
 Index selectiv de opere
 Adagii 138
 Adamsieva 130, 159
 Adam și Eva alungați din Paradis 138
 Adelchi 242
 Adevărul religiei creștine 176
 Adio, New York 302
 Adorația păstorilor 189
 Afinități electice 235
 Africa 122
 Afrodita de la Cnidos 46
 Altia 49
 Akbar-Nama 196
 Alcesta 38

Alexandru cel Mare 178
 Amantul Doamnei Chatterley 295
 Amazoană rănită 45
 Amfitrionul 236
 Aminta 139, 152
 Amintiri 152
 Amintiri despre moarte 114
 Amorul sacru și amorul profan 154
 Amor și Psyche 214
 Amor terestru și amor celest 134
 Amphitryo 236
 Anabasis 40
 Anale 63
 Andria 61
 Idromaca 38, 178
 lekdota (Arcana Historia) 83
 tgelus 255
 Îi de ucenicie ai lui Wilhelm Meister 234
 dmalele 296 \una de Austria 387 una Karenina 260
 Anotimpurile 159 Jitichitățile Romei 156 inti-During 280 intigona 38
 Intoniu și Cleopatra 185 Jiul sociologic 285
 Anul trecut la Marienbad 309
 Apel către nobilimea creștină de națiune mană 164
 Apel către soldat 268 Apocalypse now 309 Apologia lui Socrate
 43 Apoteoza lui Homer 33 Apoxyomenos 46, 47 Appasionata 239
 Arcadia 135
 Arhipelagul Gulagului 297 Armance 236, 253 Armida 221
 Arnaud în grădina Armidei 217 Arta poetică 179, 265 A șaptea
 pecete 309 Attalia 178 Attila 176 Augustinus 169 Autoportret 160
 Avarul 177
 Aventurile lui Huckleberry Finn 289 Aventurile lui Robinson
 Crusoe 207 Aventurile lui Sherlock Holmes 256 Aventurile lui Tom
 Sawyer 289

Baal 294
Bacchides 60
Baialui – Apollol87
Baiazid 178
Bal de la Moulin de la Galette 270
Balada spânzuraților 134
Balade lirice 235
Baletul mecanic 309
Baltasar Carlos 192
Balul derbedeilor 309
Banii nu au miros 259
Bărbierul din Sevilla 206, 245
Beata Beatrice 256
Bel-Ami 258
Ben-Hur 289
Berenice 178
Biblia 68, 71, 108, 127, 147, 164, 166, 178, 195
Bhagavad Gîta 51
Blestemul părintesc 218
Bomba atomică și viitorul lumii 283
Bolero 275
Bolnavul închipuit 177
B ori's Godunov 242
Botezul lui Christos 138
Bouvard și Pecuchet 254
Brahmana 24
Britannicus 178
Broaștele 3 9
Brutus 63, 202
Bucolicele 64, 100
Bulgărele de seu 258
Bună ziua tristețe 297
Burghezul gentilom 177, 195
Burgunderuntergang 79
Bustul lui Condé 187

Cabinetul doctorului Caligari 309
Canal Grande 220
Candid 202
Cânțique des creatures 125
Capitalul 248
Capitalul financiar 281
Capitole 136
Captivitatea babilonică a bisericii 164
Cardinalul Niño de Guevara 190
Carol Quintul la Muhlberg 154
Cartea celor o sută de balade 121
Cartea celor patru doamne 133
Cartea cântecelor 241
Cartea imaginilor 267
Cartea inimii cuprinse de dragoste 133
Cartea închisorii 133, 134
Cartea lui Sinuhet 15, 23
Cartea mică 119
Cartea mică a înțelepciunii 120
Cartea morților 20
Cartea Oracolelor „I Ging” 26
Cartea Păcii 133! Cartea schimbărilor 27 Cartea Bunddenbrook
259! Castelul 267, 295; Castor și Pollux 221
Cauciucul 292
Cavalerul, moartea și diavolul 160
Cavalerul rozelor 267
Căderea 294
Căderea îngerilor rebeli 159
Călătorie în Icaria 248
Călătorie spre vest 132
Călătoriile lui Gulliver 207
Căpitani curajoși 257
Căruța cu fin 238, 254
Căsătorie la modă 220
Cea mai bună lume 297

Ce este proprietatea? 248
Cei cincizeci de psalmi 156
Cei patru apostoli 130, 160
Cele patru fiice ale doctorului March 289
Cele patru vise 132
Cele șapte zile de la facerea lumii 139
Cele trei grații 158, 189
Cele 400 de lovituri 309
Cercul de cretă caucazian 294
Cercetări asupra naturii și cauzelor bogăției națiunilor 208
Cetatea lui Dumnezeu 72, 106
Chintesența ibsenismului 259
Childe Harold 236
Cidul 176
Cifre și litere 301
Cina cea de taină 154
Cinci mai 242
Cinna 176
Cinq Mars 187
Ciropedia 40
Ciuma 294
Câinele din Baskerville 256
Când ne vom trezi din morți 259
Cântece de jale sau cugetări nocturne despre viață, moarte și
nemurire 235
Cântecul de plecare 239
Cântecul lui Alexandru 114
Cântecul lui Guillaume 105
Cântecul lui Hildebrand 95
Cântecul lui Roland 105, 114
Cântecul Nibelungilor 119
Cânturile lui Maldoror 262, 263
Clovis 175
Coborârea lui Ishtar în Infern 19
Codul lui Justinian 81, 89

Colina inspirată 268
Coliba unchiului Tom 289
Comedia umană 253

Comentariu despre epistola către romani 298 Compendium
studii philosophiae 116 Compendium studii theologia e 116 Concert
pentru piano 308 Condiția umană 296 Concertele brandenburgice 222
Confesiunea de la Augsburg 138 Confesiunile 72 Confessio Augustana
164 Confutați-o Augustana 164 Consecințele economice ale păcii 197
Considerații asupra cauzelor măreției și decadenței romane 224
Considerații asupra Franței 233 Consimțământul de căsătorie la țară
218 Consolare pentru domnul Perier 175 Contractul social 204
Contrapunct 308 Conversații asupra morții 181 Copilul cu titirezul 218
Corabia beată 262 Corabia nebunilor 129 Corbul 289 Coriolan 185
Corydon 296

rater Borghese 50
reanga de aur 284
reierul unui copil 303
ritica filosofiei hegeliene 280
ritica puterii de judecată 232 Critica rațiunii practice 232
ritica rațiunii pure 232
ritica revelației întregi 232
ritica școlii femeilor 177
romwell 239
ronica 72
ronica imperială de la Bamberg 314
ronica mondială saxonă 119
ruciledelemn 291
nicișătorul Potemkin 309
cuceritorii 296
getări 27, 176
Jtul eului 268 vă place 185
Ircubeul 295
Irs de filosofie pozitivă 278 vintele unui credincios 240
adrilogul invectiv 133

D

Damnația lui Faust 245
Dansatoarea albastră 302
Dansul 272
Dansul celor șapte păcate mortale 134
Dansul morții 259
Dantelăreasa 189, 190
Dao-de-Țin 26
Daphne 195
Deasupra învâlmășelii 291
Decameronul 123
De casibus virorum illustrium 123
Declarația drepturilor omului 230
De claris mulieribus 123
De contemplan mundi 122
De genealogiis deorum gentilium 123
De Harmonica institutione 101
Dejun 192
De la fundarea Romei 61
De la Pământ la Lună 256
De laudibus sanctae crucis 95
Demian 295
Demolarea caselor din Pont Notre-dame 217
Demonii 260
Demonarchia 122
De musica et portibus ejus 95
De Providentia 41
De remediis utrisque fortunae 122
De rerum natura 41, 63
Descendența omului și selecția sexuală 279
Despre adevăr, frumos și bine 251
Despre bătrânețe 63
Despre căutarea adevărului 181
Despre creșterea copiilor 162
Despre dreptul războiului și al păcii 181
Despre educarea principelui creștin 151

Despre electrodinamica corpurilor în mișcare
Despre Germania 237 Despre hotarele binelui și răului 63
Despre interpretarea naturii 202 Despre îndatoriri 63 Despre legi 63
Despre literatură 237 Despre literatură privită în raporturile sale >

Instituțiile sociale 230 Despre măgarul de aur 136 Despre
mișcările de revoluție ale corpurilor e cești 160

r

Despre liberul arbitru 138

Despre natură și non-ființă 42

Despre orator 63

Despre poezia naivă și cea sentimentală 235

Despre prietenie 63

Despre spirit 224

Despre stat 63

Despre viața și moravurile lui Iulius Agricola

De vita solitaria 122 De viilgari eloquentia 122 Dezrădăcinații
268

Dezvoltarea capitalismului în Rusia 681 Diadumenos 45 Dialog
cu regele Robert 115 Dialog despre oratori 63 Dialoguri ale morților
179 Diavolul șchiop 205 Dictatus Papae 106 Dicționar istoric și critic
180, 200 Dicționar filosofic 202, 225 Dicționar prescurtat al
suprarealismului 293 Dicționarul arhitecturii franceze a secolelor
XI-XVI 243

Digresiune asupra Anticilor și Modernilor 180 Dincolo de bine și
de rău 283 Discobolul 45

Discurs asupra Istoriei Universale 178, 179 Discurs asupra
metodei 180 Discurs asupra metodei medievale (Sic et non)

108 Discurs asupra universalității limbii franceze

Discurs despre mizeriile timpului acesta 157 Discursuri asupra
primei decade a lui Titus-Livius 136, 151 Discursuri funerare 178
Discursuri în versuri despre om 202, 225 Discuții politice, morale și
filosofice în interesul tuturor oamenilor care îndeplinesc munci utile și
independente 246 Divina Commedia 122, 277 Diviziunea muncii 285
Doamna Crizantema 256 Doamna de la Auxerre 32 Doctor Jivago 297
Doctorul Pascal 258 Documentele postume ale clubului Pickwick

241 Dogmatica 299

Domnișoara aleasă 256 Domnișoara Siddons personificând muza tragediei 220

Domnișoarele din Avignon 272, 275, 301 Donlarlos 192, 235 Donluan 177, 222 Don Juan și Faust 254 Don Quijote de la Mancha 185 Doriforul 45

Două surse ale moralei și religiei 282 Douăzeci de mii de leghe sub mări 256 Drumul Flandrei 297 Ducele Olivares 192 După amiaza unui faun 266

E

Egloga 89

Educația sentimentală 253

EID – esdichado 241

EID – osde Mayo 219

Egmont 234

Egloge 122

Elaborarea ideilor în timpul discursului 236

Electra 38

Electricitate și magnetism 288

Elegii, Mascarade și Pastorale 157

Elegii romane 234

Elementele psihologiei fiziologice 286

Elogiul femeilor 134

Elogiul nebuniei 138, 151, 160

Emailuri și camee 260

Emile (Educația) 204, 223

Eneida 64, 219

Enciclopedia 180, 203, 204, 222, 224

Enigma universului 287

Epigonii 254

Epistolă către Huiet 177, 180

Epistulae metricae 122

Epocile naturii 222, 225

Epopeea lui Beowulf 95

Epopeea lui Ghilgamesh 23

Erasmus 160
Erecil9
Eroica 239
Esența creștinismului 280
Esența romanului 290
Eseu asupra intelectului omenesc 183, 200, 223
Eseu asupra moravurilor 202
Eseu asupra omului 208
Iseuri de morală și politică 183
Iseuri de psihologie contemporană 263
ca 181, 182
ca Nicomahică 44
ca protestantă 285
ryanthe 245
gheni Oneghin 242
polio (Calvarul lui Christos) 190
Florile răului 261
Formele elementare ale vieții religioase 285
Frankenstein sau Prometeu modern 236
Frații 6 i
Frații Karamazov260
Freischuts 245
Friza Panateneelor 46
Furnizoarea 218
Furtuna 154, 185, 194
Furtuni de oțel 291
sificatorii de bani 296 ilia lăptăresei 187 Ilie de țărani 187
interioară 292: st 161, 234, 235 Jiile negre 267, ioara 175 ioara Iertării
138 iioara între stânci 154, oarași Sfinții 138 «43 – a 178
era cu 100 de capete 303 era îndărătnică 185 jei îndrăgostite
295; de savante 177 mienologia spiritului 233 imenul uman 299
Ierta 122 io 239
e cu adevărul său 294 îndrăgostiți 295 și Neantul 299 IIV și
soția sa Isabel 192 138
fu bunului simț 224 ful 139

ful în plină meditație 189 iarbă 289 itural 202! epsit218 44
I politica: gânduri despre aplicarea princi-selecției naturale și
eredității politice 284 lui Neptun 153 sfinților inocenți 158 ea lui
Christos 138 fermecat 222 iblancheflor! 3

Galul de pe agora 50

Gara Saint-Lazare 269, 270

Gargantua 156

Gaspard al nopții 275

Gelozia 297

Geneza 154

Geniul creștinismului 237

Georgicele 64

Germania 63

Gervaise 258, 259

Gigantomahia 50

Gil Blas 205

Gilles215, 261

Gladiatorul Borghese 50

Greața 2 99

Grija detaliului pentru pictură 197

Grupul lui Laocoon 50

H

Hamlet 185

Hamza-Nama 196

Heliand 95

Hellenicele 40

Henriada 226

HenricIV185

Henric V 185

Henric VI185

Henric VIII 160, 185

Henric IV jucându-se cu copiii 244

Henric III și curtea sa 239

Heracles Farnese 50

Heracliada 83

Hercule mâniaos 38
 Herman și Dorothea 234
 Hermes cu copilul Dionysos în brațe 45, 46
 Hermes legându-și sandaia 46
 Hemani 239
 Himere 241
 Historikon 82
 I lorace 176
 Hoții 235
 Hoții de biciclete 309
 Hoțul de foc 262
 Istorii 63
 Istorii extraordinare 263, 289
 Itinerar de la Paris la Ierusalim 237
 Intromfi 122
 Ivanhoe 236
 Izbânda familiei Rougon 258
 Idei asupra istoriei filosofiei umanității 209 Idei pentru o
 fenomenologie pură 282 Idiotul 260
 Ierusalimul eliberat 139, 152 Ifigenia în Aulida 38 Ifigenia în
 Taurida 38 H canzoniere 122 Iliada 33, 180, 105, 219 Imnul lui Aton 23
 Imnuri sacre 242
 Impresie, rășărit de soare 269.270 Incantațiile de la
 Merselbourg 95 Incendiul Operei din 1781 217 Indiile galante 221
 Inelul Nibelungilor 276 Instituția religiei creștine 165 Instituțiile 81
 Insula misterioasă 256 Intermezzo liric 241 Interpretarea viselor 286
 Intrigă și iubire 235
 Introducere la studiul medicinei experimentale 278
 Introductio ad Teologia m 108 Isembart și Gormont 105 Istoria
 Angliei 241 Istoria animalelor 44 Istoria Bisericii 80 Istoria celor trei
 regate 132 Istoria cuceririi Constantinopolului 121 Istoria eccleziastică
 72 Istoria Franței 150, 240 Istoria goților 80
 Istoria lui Antoniu și Cleopatrei 219 Istoria lui Pierre Schemihl
 236 Istoria Mariei de Medicis 187 Istoria naturală 210 Istoria
 nenorocirilor mele 108 Istoria oracolelor 180, 200 Istoria rasială a

poporului german 298

Îmbarcarea pentru Cytere 216

Înainte de răsăritul soarelui 259

Înălțarea Fecioarei 190

În căutarea timpului pierdut 268, 269

Închisorile mele 264

Încununat de vis 267

Îndărăt 263

Înfrângerea avarilor 83

Îngerul albastru 259

În lumina lunii 239

Înmormântarea contelui d'Orgaz 160, 190

Înmormântarea de la Ornans 255

Întemeierea metafizicii moravurilor 232

Întâlnire de vânătoare la izvorul regelui de

Compiègne 217

Întoarcerea Diane de la vânătoare 216 întoarcerea lui Ulise 33

înțelepciune 264 învățătura lui Merikare 16 învățăturile lui Amen-em-
ope 23

J'accuse 257, 258

Jacques Fatalistul 202

Jean Santreuil 269

Jocul apei 275

Jocul dragostei și hazardului 205

Jocul lui Adam 121

Jocul Sfântului Nicolae 121

Jocurile Patimii 133

Joseph 239

Jouvencel 133

Judecata de Apoi 154

Jupânul Pathelin 133

Jurământul Horaților 238

La capătul puterilor 309 La Fonteinne amoureuse 123 La
vitanuova 122

La de anatomie a profesorului. Tan Dayman a 154, 303

ăturile primejdioase 206
 enda lui Tannhäuser 120
 nda lui Tristan 113 amântul lui Ludovic XIII 244 ugement du roi
 Behaigne 123
 lida la Termopile 238
 athan sau materia, forma și puterea unui stat eziastic 183
 r evangeliorum 95
 rtatea conducând poporul 244
 rtatea creștină 164
 I Carolini 93 big mân 309
 da cu vișini 260 odnicii 242 engrin 276
 ui George Graham în cabinetul său 220
 ea ca voință și reprezentare 282
 de stepă 295
 M
 beții 185 ame Bovary 254
 strii cântăreți din Ntirenberg 139, 276 dalena pocăită 188 mi
 liber organi 123 abharata 51 agormy 294 nelele lui Tiresias 292 fred
 236
 Ifestul partidului comunist 248 taua 242 îl elirus 175; lenud301
 irii237 în Luther 164 iriul Sfântului Laurent 190 na luminoasă 305: de
 și memorie 269, 281 soeul din Halicarnas 47 soeul Mareșalului de
 Saxa 214 ime41, 177, 205
 me și reflecții asupra comediei 179 istirea din Parma 253 iră
 pentru măsură 185
 Mătrăguna 136, 151 Medeea38, 176
 Meditații asupra cunoașterii adevărului și ideilor 182
 Meditații creștine și metafizice 181 Meditații estetice 272
 Meditații metafizice 180 Meditații poetice 239 Mein Kampf298
 Melancolia 160 Memorial 176 Memorii 177, 246
 Memorii de dincolo de mormânt 237 Merope 202 Messiada 208
 Metafizica 44 Metamorfoza 267, 295 Metamorfoze 63 Michael 296
 Mic tratat al poeziei franceze 261 Missa Solemnis 239 Misterele
 Parisului 246 Mitul lui Sisif 294 Mitul secolului XX 298 Mizantropul
 177 Mizeriile războiului 188 Moartea lui Sardanapal 244 Moartea lui

Virgil 296 Moartea poetului 242 Moarte la Veneția 260 Moby Dick 289
Moise 153

Moise și monoteismul 287 Monadologia 182

Mormântul lui Ioan Neînfricatul 158 Mormântul lui Richelieu
187 Motanul încălțat 236 Munci și zile 34 Musica enchiridias 101
Muspili 95 Mutter Courage 294 Muzică pentru regina Mary 195

N

Nana 258 Nașterea 138 Nașterea lui Odiseu 34 Nașterea lui
Venus 153

Natură moartă cu scaun 301

Neamul Rougon-Maquart. istoria naturală și socială a unei
familii în timpul celui de-al doilea imperiu 258

Neguțătorul din Veneția 185

Nepotul lui Rameau 202

Nevestele vesele din Windsor 185

Nevoiașul filosof 225

Nicolas Nickelby 241

Nihongui 90

Nocturnele 245

Noi eseuri asupra intelectului uman 182

Noi istorii extraordinare 289

Noi povestiri crude 263

Notele unui pictor 272

Noua Atlantida 183

Noua Héloïse 204

Noul imperiu 267

Noul Organon 182

Novellino (Cento novelle) 121

Nucii din Altenburg 296

Nunta 155, 302

Nunta lui Figaro 206, 222

O

Oameni din Dublin 268, 295 Oberon 245 O casă cu păpuși 259
Odaliscă 244 Odă ciocârliei 236 Odă Mariei de Medicis 175 Odă
vântului din vest 236 Ode și poezii diverse 239 Odihna Diane 216

Odinioară și altă dată 265 Odiseea 33, 59 Oedip la Colonos 38 Oedip Rege 38 O femeie fără importanță 264 Oglinda saxonilor 119 Oglinda suabilor 119 Olive 156 Oliver Twist 241 Omagii și morminte 266 Omagiu lui Pablo Picasso 301 O mie și una de nopți 92 Omul aproximativ 292 Omul cu casca de aur 189 Omul revoltat 294

Opera omnia 116

Orașele tentaculare 267

Oratorul 63

Orbul 33

Orele clare 267

Oreste 37, 38

Orfanul din China 202

Orfeu 135, 194

Orfeu și Euridice 221

Organon 44, 100

Originea cunoștințelor umane 224

Originea speciilor prin selecție naturală, sau păstrarea raselor favorizate în lupta pentru existență 279

Originea tragediei 284

Originile 61

Originile Franței contemporane 279

Originile magice ale regalității 284

Orlandofurios 139, 152

Orologiul celor trei grații 214

O sută și o sută de pagini ale cărții lui Gabriele d'Annunzio, tentat să moară 268

Othello, maurul din Veneția 185

O zi din viața lui Ivan Desinovici 297

Pantagruel 156

Paradisul pierdut 184

Paradisul regăsit 184

Paralele între Antici și Moderni 180

Parsifal 113, 119, 276

Pasquinate 139

Patima din Arras 133

Patruzeci de miracole de la Notredame 133

Paul și Virginia 206

Pavilionul bujorilor 132

Pavilionul canceroșilor 297

Pălăria de pai 189

Părerii asupra educației 183

Pasărea de foc 2 77

Pastorala 23 9

Patetica 239

Patru cvartete 294

Pământ devastat 293

Pământul 258

Păsările 39

Păstrăvul 244

Pe aripile vântului 289

Pe frontul de vest nimic nou 291

sale de vânătoare 217

erinajele 267

erinajul lui Carol cel Mare 105

lelopa 33

Iktismaton (De aedificiis) 83

șii37

carul din Islanda 256

Ites heures de Notredame 119

ruška 277

losophiae naturalis principia mathematica

orii cubiști, meditații estetice 302

rot lunaire 276

a 152, 153

llogii 177

r" en-Lu! 02

area voluntarilor (Marseillaise) 243

nbarea de dimineață 221

Ibări și interioare 26]

gere adusă regelui 134

geri din dragoste 119
a Meduzei 243
rta infernului 277
ne antice și moderne 239
ne barbare 261
ne în proză 262
ne saturniene 264
ca 44
rieși adevăr235
Îi 266
lica 43
ca rezultată din Scrierile Sfinte 179
eucte 176
etul Annei de Austria 187, 189
etul artistului în tinerețe 295
etul ducelui Olivares 192
etul Elenei Fourmet 189
etul Isabelei Brandt 189
etul lui Dorian Gray 264
etul principelui Don Carlos 192
etul lui Iuliu II 154
etul regelui stând în picioare 192
Ighezu! 301
Irite Franței 217
stea lui Sinuhet 15, 16, 23
ste de iarna 185
știrea lui Graal 113
știri ale celor Douăsprezece turnuri 197
știri crude 263
fu 177, 237, 242
Prelegeri de filosofia istoriei 233
Preludiu la după amiaza unui faun 275
Premoniția războiului civil 303
Prețioasele ridicole 177
Prietenul oamenilor (Tratat asupra populației)

Primăvara 153 Principele 135, 136, 151 Principesa de Clèves
177 Principii ale filosofiei viitorului 280 Principii ale Geologiei 250
Principiile filosofiei dreptului 233 Principiul federativ 248 Principiul
poeziei 289 Prințul de Hamburg 236 Privighetoarea din Wittenberg
139 Procesul 267, 295 Profesorul Unrat 259 Prologul 36 Prometeu 37,
234 Prometeu descătușat 236 Protagoras 43 Provinciale 169, 170, 176
Proza limbii vulgare 135 Psihologia concepțiilor lumii 283
Psihopatologia vieții cotidiene 287 Punct și linie în raport cu suprafața
307 Purăna 51

Q

Quaestio de aqua et terra 122

R

Rafael și Fornarina 244

Rāmāyana 51

Rameharitmanas 196

Răpirea Sabinelor 153

Răsura 234

Război și pace 260

Războiul lumilor 256

Recensământul de la Bethleem 159

Recepția ambasadurilor la Veneția 154

Reculegerea de la Mirgorod 242

Reflecții asupra imitării operelor de artă ale

Greciei 212

Reflecții asupra violenței 284 Reflecții despre Longinus 180

Regele Arthur 195

Regele ielelor 244

Regele Lear 185

Regrete 156

Relatare despre quietism 179

Religia și limita bunului simț 232

René 230, 236

Republica 42, 43

Reruni vulgarium fragmenta 122

Res Gestare Saxoniae 100

Retractări 72
 Reuniune pe terasă 216
 Revizorul 242
 Richard III 185
 Richard, Inimă de leu 221
 Ridicarea pe cruce 189
 Rig-Veda 24, 25
 Rinocerii 294
 Râsul 282
 Rodogune 176
 Roma oraș deschis 309
 Roman comic 176
 Romane fără cuvinte 264
 Romanul experimental 257
 Romanul lui Alexandru 113
 Romanul Trandafirului 121, 123
 Romeo și Julieta 185
 Rond de noapte 189
 Roșu și negru 253
 Rugăciunea lui Wessobrunn 95
 Rugătoarele 37
 Sabinele 238 Salammô 254
 Samara sau demonii nopții 241 San Giorgio Maggiore și vama
 Veneției 220 San-Tsai-Tu-Husei 132 Satir odihnindu-se 46 Satira
 meseriilor 16 Satire și Epistole 61 Săracul Henri 119 Sărbătoarea
 primăverii 277 Sărbătorile galante 275 Sărutul 277
 Scene din viața lui Christos 138 Schiță a filosofiei cosmice 289
 Schiță a unui tablou istoric al progreselor spiritului uman 205, 225
 Sclav înălțuit 153
 Scrisoare către Academie 179
 Scrisoarea vizionarului 262
 Scrisori 122, 176
 Scrisori ale unui regalist savoiaard 233
 Scrisori asupra literaturii recente 208
 Scrisori despre dogmatism și criticism 232

Scrisori despre educația filosofică și estetică a omului 235

Scrisori despre orbi 202 Scrisori engleze 201, 202 Scrisori persane 201 Secolul lui Ludovic cel Mare 180 Secolul lui Ludovic XIV 202 Seducătorul din Sevilla și oaspetele de piatră 185 Sein und Zeit 282 Sensibila 236 Sentințele 109, 112, 135 Septiaginta 69, 71 Serile la Saint-Petersburg 233 Sfaturi către fiul său Marcus 61 Sfânta Treime 190

Sfântul Francisc primind stigmatele 125, 190 Sfântul Hieronymus 130 Sfântul Ioan Botezătorul 190 Sfântul Martin și cerșetorul 190 Simonetta Vespucci 153 Sindicii postăvarilor 189 Singurătăți 261 Siracusanele 49 Sistem de politică pozitivă 278 Sonete către Orfeu 267 Sonete pentru Elena 157 Soțul ideal 264 Speranța 296 Spre o arhitectură 307 Spiritul capitalismului 285 Spiritul legilor 201, 225 Statuia ecvestră a ducelui Francesco Sforza 153 Statul evreiesc 286 Strana 179 Străinul 294 Strigătul 273, 275 Structura logică a lumii 299 Structuri 308

Suferința din dragoste 217 Suferințele tânărului Werther 234 Suflete moarte 242 Sume 116

Suprarealismul și perioada postbelică 292 Surorile Linley 221

Swann 268 Sistema naturae 210

Șase cărți asupra mișcării corpurilor cerești 135 Șase personaje în căutarea unui autor 294 Școala bărbatilor 177 Școala *de* bârfa 208 Școala *de la* Atena 154 Școala femeilor 177 Șeicul ei Beled 22 Știința logicii 233

Tabel periodic al elementelor 288 Tabelul de principii originale 102 Tannhäuser 276 Tantra 51, Taras Bulba 242 Tartuțel 77 Tată de familie 202 Tebaidă 78 Telemaque 179 [Teogonia 34 Teoria armoniei 276 Teoria generală a artelor frumoase 252 Teoria matematică a fenomenelor electrodinamice dedusă doar din experiență 250 Teorie generală a folosirii mâinii de lucru, a dobânzii și a banilor 297 Testament 125 extele piramidelor 20 [extele sarcofagelor 20

se chevychase 134

he nutbrown maid 134

maios 43

teșiberenice 176

nara și moartea 244

lărul pictor 190
 alysia 49
 e age of reason 223
 [omas Morus 160
 ana îndrăgostitului 234 oșarul 296
 h? de la Belvedere 50 em și tabu 287
 Igicele 157
 Tratat asupra guvernării civile 183
 Tratat asupra toleranței 202
 Tratat despre armonie 221
 Tratat despre conducerea familiei 135
 Tratat despre conice 176
 Tratat despre educarea tinerelor fete 179
 Tratatul asupra universului lui Ptolemeu și O<
 pernic 174
 Tratatul despre ceremonii 83 Trei cântece de Charles d'Orleaus
 275 Trei poeme de Fraii9 ois Villon 275 Trepte 297
 Tres riches heures du duc de Berry 118, 119 Trista istorie a
 onorabilului David, odinioar, arhiepiscop de Saint-Andrew 134
 Tristețe 63
 Tristram Shandy 208 Triumful morții 159 Troienele 3 8 Trofee
 261 Tumul luminos 305 Tumul spațio-dinamic și cibernetic 305
 Țăranul din Boemia 133 Țesătorii 259
 U
 Ubu rege 293, 294
 Ulise în insula feacilor 33
 Ulise ridiculizându-l pe Polifem 34
 Ultimele poeme 261
 Ulysse 268, 295
 Un anotimp în infern 262
 Un câine andaluz 309
 Un erou al timpurilor noastre 242
 Universul 36
 Un om liber 268
 Un zar aruncat nu va desființa hazardul 266

Vas în furtună 237 Vasul fantomă 2 76 Vedele 24
 Vederedin Delft 189 Veghea lui Finnegan 295 Venus din Milo 50
 Vergiliu travestit 176
 Viața lui Christos 280
 Viața lui Dante 122
 Viața Marianeii 205
 Viața Sfântului Francisc 136, 138
 Videniile lui Scapin 177
 Viespile 3 9
 Viețile arhitecților, pictorilor și sculptorilor 150
 Vicarul din Wakefield 208
 Victoria din Samotrace 50
 Vindecarea nebuniei 129
 Visul lui Dante 256
 Visul unei nopți de vară 185
 Vita Caroli 92, 95
 Vânătoarea de mistreți 217
 Vânzătorul de apă de la Sevilla 192
 Vârsta inocenței 220
 Voința de putere 283
 Voltaire așezat 215 Vulgata 71, 72, 166
 W
 Wallenstein 235 Waltarius manufortis 100 Wilhelm Tell 235,
 245
 Yong-La-Ta-Tien 131 Yororit-Suryo 90 Yvain 119
 Zadig 202 Zaira 202 Zero și infinitul 296
 Index de noțiuni I capella 195 Academie 43, 94 Academism 131,
 255 cțion-painting 304 Afacerea pancartelor 155 gora 31, 37, 50, 60
 Ibigenzi 126 nglo-saxoni 99 ntropocentrism 253, 282 ntropomorfism
 18 jhitectură 306 rhitectură benedictină 98 rhitectură bizantină 82, 89
 rhonte basileus 28 ristocrație 30, 55
 magnaci și Burgunzi 134 rsnova 123 la carolingiană 93 – 96
 teisterciană! 09 [ta coptă 74 tafatimidă 103 ta gotică 111 – 112,
 117 – 118 ta irlandeza 87 jta Ming! 31, 197 – 198 taottoniană 99 – 101
 I paleocreștină 73 fă pentru artă 260 – 261

I romanică 103 – 105 fa-Song 101, 102
 vikingă 96
 lărung 223.233
 B
 193, 211 haus 307 le 30, 31, 42 ism 26, 70, 73, 90, 101, 102, 199,
 290
 pla credincioșilor 177
 f 86
 Cantate 194, 195
 Cartezianism 180
 Catari 126
 Cearta dintre Antici și Moderni 175, 180
 Cearta investiturilor 105 – 106
 Cele dintâi sate 11 – 12
 Celedintâi scrieri 10 – 11
 China Song 101 – 102
 China Tang 83 – 85
 Ciclul arthurian 113, 139
 Cinematografie 308 – 309
 Cinism 40
 Cinquecento 135, 153
 Cântec coral 101
 Clasicismul de la Weimar 209, 234
 Club transcendental 289
 Colbertism 206
 Comunism 248
 Compoziție aleatorie 308
 Concerto 194
 Conciliu] de la Basel 126
 Conciliul de la Konstanz 126, 127
 Conciliu! de la Niceea 74, 89
 Concordat 230
 Concordatul de la Worms 106
 Confucianismul 27, 199
 Consulat 229

Contrapunct instrumental 101
Corifei 35
Cruciade 106 – 107
Cubism 272 – 273, 301 – 302
Cultul antichității 193 – 194
Cultura burgheză 252
D
Dada 292 Daoism 27 Darwinism 279 Deme 30 Democrație 3 O
Devotio moderna 120 Dialectică 43, 233
Dieta de la Augsburg 164, 165
Djihad 86, 87
Dolce stil nuovo 121
Doxa 43
Drept canonic 108
Drepturile naturale 184
Drepturile omului 230
Drip 304
Dumnezeu 279, 280, 298, 299
E
Ecclesia 31, 70, 75
Educație 204
Eisphora 36
Electricitate 249 – 250
Epicureism 41, 42
Episteme 43
Epoca Mmg 130 – 132, 196 – 198
Epoca Nara 90
Epopeea 34
Epos 34
Era Meiji 290
Erezii 71, 72
Christic 40
Ermetism 293 – 294
Existențialism 299
Expresionism 273 – 274, 291

Fenomenologie 282, 299 Ființă 282 – 283 Filosofia Ming 132, 197 Filosofia socială 284 Filosofia Song 101 Fotografie 250 Fovism 271 – 272 Francmasonerie 226 Futurism 274

Genos 29

Germania ottoniană 99

Gândirea rasistă 285 – 286

Gotic 11L 112, 117 – 118

Gravură 130

Gravura pe lemn 130, 197

Grupul celor 12 296

H

Hadīth 86 Haikai 199 Hegira 85 Heliaia 31 Homoioi 37 Hussism 127

Iamb 34 Iconoclaști 89 Iconoduli 89 Idealul naturii 204 Ideologi 230 Imperiul aztec 127 Imperiul bizantin 81, 87 Imperiul carolingian 92 Impresionism abstract 303 Impresionism 269 – 270 Inchiziție 126, 166 Intelectual 230 – 231 Islam 85, 86, 90, 102, 106

Jainism 26 Jansenism 169 – 170 Jocurile de Paște 95 Jocurile din Vinerea Sfântă 95

K

Kabuki 199 Koine 47

Lake School 235

Lateran IV 124

Libertate economică 206

Lied 114, 120, 244

Lingvistică 300

Litografie 234

Literatură medievală 94 – 95, 100, 105, 113 – 114.

119 – 123, 132 – 134 Literatură ottoniană 100 Literatură populară 256 Literatura Song 102 Logos 36, 41

M

Maieutică 43

Mal du siècle 229 – 230

Marea Schismă a Occidentului 126 – 127, 145

Marea Uniune Națională a Muncii 247

Marele Orient 226
Marxism 248, 280 – 281
Materialism 232, 280
Megaron 50
Meistergesang 133, 139
Minnesang 114, 120, 121, 132
Minuscula carolingiană 94
Modernitate 261 – 263
Monade 182
Monarhie 30, 47
Monarhia din Iulie 245, 252, 253
Monoteism 68
Morală 182
Muzică serială 308
Musulman 86

N

Nabis 271

Naturalism 256 – 260 Naționalism literar 268 fetură 181, 204
Jazarean 252 leo-confucianism 102 reoplasticism 300 tew Harmony
247 inana 26

ominalism 116 – 117 omos 29 oul roman 297: >uvelle vague
309

O

țlinzi literare 119 igarhie 30, 43 lui cinstit 175 Art 304 era 194
era bufa 221 iș-templu 80, 81 linul corintic 31, 49 inul doric 31, 47, 49
anon 44 berg 96

Parados 35

Parnasse 260 – 261

Patarini 126

Patimi 133, 184

Peplos 46

Perioada Edo 198

Pictura romantică 237 – 238

Pleiadă 156 – 157

Plutocratic 30

Polemos Dike 36
Polis 30
Politeia 30
Politeism 67, 72
Politică 184
Pop Art 305 – 306
Porțelan 198
Porțelan de Sèvres 215
Post-gotic 128
Post-impresionism 270 – 271
Pozitivism 251, 256
Prerafaelit 255 – 256
Presa secolului al XIX-lea 245 – 246
Proto-renăștere 136 – 139
Psihologie 286 – 287
Q
Quattrocento 135, 145, 153
R
Rasism filosofic 298
Rațiune 200, 207, 223
Răscoala Nika 82
Războaiele medice 36
Ready-made 292
Realism 253 – 255
Reconquista 143
Reforma cisterciană 109
Regatul lombard 83
Regula benedictină 98
Regula lui Colomban 87
Religia aztecă 81, 127
Religia maya 80, 81
Religia primitivă 284
Renăștere 128, 130, 136, 137, 150 – 162
Revoluție 229, 233
Rochdale 247

Rococo 193, 211 – 222
Romanic 103 – 105 Roman pastoral 135 Roman politic 296 –
297 Roman polițist 256 Roman trăit 2 95 – 2 96 Roman-foileton 246
Romantism 204, 233 – 245
Saint-Simonism 246 – 247
Saloane 206
Samsara 25
Scepticism 40
Scolastică 108 – 109, 150, 151, 224
Serile de la Medan 263
Sharia 86
Shogūn 198, 199
Silogism 44
Symbolism 264 – 267
Sinodul de la Quierzy 95
Sinodul de la Whitby 88
Sissytion 37
Societate 184
Societate medievală 115
Sofism 42
Spania musulmană 92
Spiritualism 232 – 233
Spleen 261
Stampa japoneză 270
Stat 184, 204
Stat industrial 246
Stiji 300
Stil Jellinge 96
Stoa 41, 61
Stoicism 40.41
Sturm und Drang 209, 234
Sukhavati
Sume
Suprarealism 292 – 293, 302 – 303 Symmachas 37
Școala de la Barbizon 255

Școala de la Chicago	306
Școala de la Frankfurt	298
Școala de la Mito	199
Școala de la Shingaku	199
Școala pragmatică	289
Științele umaniste	251, 284
Științele naturale	250 – 251, 280, 287 – 288
Tabernaclu	68
Tablele de legi	68
Teatru muzical	308
Teatru No	199
Tiranie	30
Tânăra Germanie	254
Transsubstanțiere	164
U	
Universități	107 – 108, 116, 123
Vechiul Regim	205, 230
W	
Wallburg	79
Wake-language	295
Wissenschaftlehre	232
Zero	24
CUPRINS	
CUVÂNT ÎNAINTE	5
CAPITOLUL!	
ANTICHITATEA	7
SECȚIUNEA A	
ORIGINILE: CIVILIZAȚIILE ORIENTULUI APROPIAT ȘI ALE ORIENTULUI	9
I. UNITATEA ȘI DIVERSITATEA CIVILIZAȚIILOR ORIENTULUI APROPIAT	9
1.1. Tipuri descriere	10
1.2. Cadrul: lumea rurală și primele aglomerări urbane	11
1.3. Societatea	14
1.4. Structuri politice	17
1.5. Religii mesopotamiană	17
1.6. Religia egipteană	19
1.7. Aspecte intelectuale și artistice	21
II. LUMEA ORIENTALĂ	24
2.1. India	24
2.2. China	26

SECȚIUNEA B

LUMEA GRECO-ORIENTALĂ ÎNTRE SECOLELE VI-I î.Hr. 28

I. LUMEA GREACĂ 28

1.1. Grecia arhaică a secolelor X – VI î.Hr. 29

— 1.1.1. Organizarea politică 29

— 1.1.2. Evoluția artistică 31

1.1.3. Literatura 33

1.1.4. Filosofia și religia 35

1.2. Grecia clasică a secolelor VI – V î.Hr. 36

1.2.1. Organizarea politică 36

1.2.2. Înflorirea gândirii: literatura 37

1.2.3. Înflorirea gândirii: filosofia 40

1.3. Marile școli filosofice 40

1.3.1. Stoicismul 40

1.3.2. Epicureismul 41

1.3.3. Sofismul 42

1.4. Evoluția artistică 44

1.4.1. În Grecia clasică, două perioade vor delimita operele și artiștii: 44

1.5. Grecia elenistică 47

1.5.1. Monarhia: o nouă organizare politică 47JJ

1.5.2. Dezvoltarea intelectuală 481

1.5.3. Artele 491

II. LUMEA ORIENTALĂ 51 [

2.1. India 511

2.2. Arta „51

ECȚIUNEA C

OMA, RUPTURA ȘI CONTINUITATE 52

I. ÎNTEMEIEREA ROMEI ȘI REGALITATEA 52

1.1. Etruscii 52

1.2. Perioada regilor legendă și realitate 52

H. REPUBLICA (509 – 27 î.Hr.) 54

2.1. Noile instituții 54

2.1.1. Magistraturile 54

2.1.2. Senatul 54

2.1.3. Adunările populare	54
2.2. Categoriile sociale: de la plebe la ordinul ecvestru	55
2.3. Evoluția politică spre Principat	55
2.4. Artele și literatura	59
2.4.1. Pătrunderea elenismului	59
„2.4.2. Importanța urbanismului: instituția jocurilor populare (ludi plebei)	60
...2.4.3. Principalele perioade ale producției literare	60
2.4.4. Arta	64
H. TEME DE REFLECȚIE	66
3.1. Roma, moștenitoare a civilizației grecești	66
3.2. Originalitatea romană	67
3.3. Roma între păgânism și creștinism	67
ORIGINEA ȘI PROPAGAREA CREȘTINISMULUI	67
4.1. Originile	67
4.2. Hristos	6S
4.3. Predica de pe Munte	6S
COMENTATORII	72™
EREZIILE	72
VII. EXPRESIA ARTISTICĂ	73
7.1. Arta paleocreștină	73
7.2. Arta coptă	74
VIII. ORGANIZAREA	75
8.1. Biserica primitivă	75
8.2. Monahismul	75
8.3. Episcopul de Roma	75
IX. TEME DE REFLECȚIE	76
9.1. Creștinismul, sfârșitul culturii antice?	76
9.2. Monoteismul creștin, ultimul stadiu al filosofiei grecești?	76
9.3. Creștinismul, religie contra stat?	76
CAPITOLUL 2	
EPOCA MEDIEVALĂ	77
SECȚIUNEA A	
EVUL MEDIU TIMPURIU	79
I. POPOARELE GERMANICE ȘI CULTURA LOR ÎN JURUL	

ANULUI 450 79

1.1. Arhitectura 79

1.2. Literatura 79

II. EPOCA MEROVINGIENILOR 79

2.1. Arta: miniaturile 79

2.2. Arhitectura 80

2.3. Literatura 80

III. AMERICA: CIVILIZAȚIA MAYA 80

3.1. Calendarul și influența sa filosofică 80

3.2. Religia. 80

3.3. Organizarea politică 81

3.4. Arhitectura 81

IV. IMPERIUL BIZANTIN 81

4.1. Rolul legislației 81

4.2. „Verzii” și „Albaștrii”: strămoșii partidelor politice 82

4.3. Arhitectura 82

4.4. Scriitorii-istorici 82

4.5. La marginea imperiului: regatul longobard 83

V. CHINA DINASTIEI TANG 83

5.1. Arhitectura 84

5.2. Sculptura 85

VI. ISLAMUL 85

6.1. Mahomed 85

III. CHINA DINASTIEI SONG 101

3.1. Pictura 101

3.2, FII – osofia 101

j 3.3. Literatura 102

f IV. ISLAMUL FATIMIZILOR 102

(4.1. Alta 103

I V. ARTA ROMANICĂ 103

5.1. Un concept al secolului al XIX-lea 103

j 5.2. Sculptura și pictura 104

5.3. Evoluția sentimentului religios 105

r). 5.4. Literatura 105

I VI. CEARTA INVESTITURILOR: PUTEREA TEMPORALĂ

j ÎMPOTRIVA PUTERII SPIRITUALE 105

\$. VII. CRUCIADELE 106

1 VIII. VIAȚA INTELLECTUALĂ ȘI RELIGIOASĂ 107

8.1. Universitățile 107

8.2. Scolastica' 108

8.3. Reforma cisterciană 109

8.4. Catedralele 109

8.5. Literatura 113

SECȚIUNEA D

SFÂRȘITUL EVULUI MEDIU 115

I. SOCIETATEA MEDIEVALĂ 115

II. EVOLUȚIA CULTURALĂ ȘI ARTISTICĂ 116

2.1. Paris, centru al culturii europene 116

2.2. Arhitectura – Catedrala gotică 117

2.3. Sculptura 118

2.4. Pictura 118

2.5. Literatura... 119

2.5.1. Germania 119

2.5.2. Franța 121

2.5.3. Italia 121

2.6. Muzica 123

2.7. Biserica 124

III. AMERICA PRECOLUMBIANĂ 127

3.1. Imperiul aztec 127

SECȚIUNEA E

SPRE UMANISM 128

I. EVOLUȚIA ARTELOR 128

1.1. „Post-goticur 128

1.3. Pictura 129

1.4. Artele grafice 130

II. CADRUL POLITIC (CHINA) 130

2.1. Artele și științele 131

2.2. Filosofia și literatura 132

2.3. Muzica 132

III. EVOLUȚIA GÂNDIRII 132

3.1. Literatura	132
3.1.1. Germania	132
3.1.2. Franța	133
3.2. Începuturile umanismului	134
3.2.1. Caractere generale	134
3.2.2. Literatura umanistă italiană	135
3.2.3. Revoluția lui Copernic	135
3.2.4. Umanismul politic: Machiavelli	135
3.3. Proto-Renașterea.	136
3.3.1. O nouă manieră de a concepe lumea	136
3.3.2. Arhitectura	136
3.3.3. Sculptura	137
3.3.4. Pictura	138
3.3.5. Literatura	138
? ITOLUL	3
IPURILE MODERNE:	141
II TIUNEAA	
[LANȚUL DE LA SFÂRȘITUL SECOLULUI XV	143
f. SITUAȚIA POLITICĂ, ECONOMICĂ ȘI SOCIALĂ ÎN EUROPA LA SFÂRȘITUL SECOLULUI AL XV-LEA	143
1.1. Situația politică	143
1.1.1. Europa Occidentală	143
1.1.2. Europa Centrală și Italia	144
1.1.3. Europa Orientală	144
1.2. Situația economică și socială	144
L SITUAȚIA RELIGIOASĂ ȘI INTELECTUALĂ A EUROPEI LA SFÂRȘITUL SECOLULUI AL XV-LEA	145
2.1. Biserica	145
2.2. Evoluția culturală	145
I. MARILE INVENȚII	145
3.1. Maritime	145
3.2. Militare	146
3.1.	
«; 3.3. Tiparul	146
IV. DESCOPERIRILE MARITIME DUPĂ 1492	147

4.1. Lumea cunoscută și comerțul în secolul al XV-lea 147

4.2. Cristofor Columb (1451 – 1506) 147

4.3. Amerigo Vespucci 148

4.4. Vasco da Gama 148

SECȚIUNEA B

RENAȘTEREA 150

s I. CARACTERISTICI GENERALE ALE RENAȘTERII ȘI

UMANISMULUI EUROPEAN 150

1 1.1. Umaniștii 150

1 1.2. Spiritul umaniștilor 151

II. UMANISMUL ITALIAN 151

2.1. Umanismul și literatura de la sfârșitul secolului al XV-lea

151

2.2. Artele 152

1 III. RENAȘTEREA ÎN AFARA ITALIEI 155

j 3.1. Franța 155

* , 3.2. În afara Franței 159

3.3. Progresul științei 160

3.4. Concluzii. 161

SECȚIUNEA C

REFORMA 163

I. CARACTERE GENERALE 163

I/L REFORMELE 164

2.1. Martin Luther 164

tt 2.2. Zwingli 165

p; 2.3. Jean Calvin și predestinarea 165

2.4. Anglicanismul 165

It. III. CONTRAREFORMA 166

ț, 3.1. Inițiativele papalității 166

, 1 3.2. Acțiunea Ordinilor 167

3.3. Bilanțul Contrareformei 167

SECȚIUNEA D

EVOLUȚIA SOCIALĂ A FRANȚEI ÎNTRE 1610 ȘI 1715 169

I. RENOVAREA RELIGIOASĂ 169

1.1. Operele: învățământ, asistență 169

1.2. Jansenism și galicanism	169
II. EVOLUȚIA MORAVURILOR	170
III. CURTEA ȘI SOCIETATEA MARELUI SECOL...	171
3.1. Curtea	171
3.2. Societatea: cler, nobilime, burghezie, țărănime	171
SECȚIUNEA E	
MIȘCAREA INTELECTUALĂ DIN EUROPA ÎN SECOLUL	
AL XVII-LEA	173
I. MIȘCAREA ȘTIINȚIFICĂ ÎN EUROPA	173
1.1. Caracteristici generale	173
1.2. Progresul științelor	173 j
II. MIȘCAREA LITERARĂ ȘI FILOSOFICĂ DIN EUROPA	1741
2.1. Franța	1741
2.1.1. Caracteristici generale	1741
2.1.2. Preclasicismul	175
2.1.3. Literatura sub domnia lui Ludovic al XI V-lea	177
2.1.4. Gândirea filosofică	180
„2.2. În afara Franței	181
2.1.2. Olanda.	181
2.2.2. Germania	182
2.2.3. Anglia	182
2.2.4. Spania	185
III. MIȘCAREA ARTISTICĂ ÎN EUROPA	186
3.1. Franța	186
3.1.1. Arhitectura și arta grădinilor	186
3.2.1. Sculptura	187
3.1.3. Pictura și gravura	187
3.2. Țările de Jos	188
* 3.3. Spania.:	190
3.4. Anglia	192
3.5. Arta barocă	193
1 3.6. Arta clasică	194
1. 3.7. Muzica	194
INDIAMOGULILOR	195
4.1. Artele plastice	196

4.2. Literatura 196

CHINA MANCIURIANĂ 196

X 5.1. Politica 196

5.2. Artele la sfârșitul dinastiei Ming 197

5.3. Erudiți și oameni de știință 197

5.4. China Qing 197

I JAPONIA 198

6.1. Politica 198

6.2. Artele în timpul dinastiei Tokugawa (1603 – 1868) 198

6.3. Literatura 199

6.4. Științele și filosofia 199

6.5. Religia 199

SECȚIUNEA F

EVOLUȚIA CULTURALĂ A SECOLULUI AL XVIII-LEA 200

I. MIȘCAREA INTELECTUALĂ ÎN FRANȚA 200

1.1. Influența scriitorilor englezi șialuibayle 200

1.2. Spiritul filosofic 200

1.3. Primii filosofi 201

1.4. Scriitorii 205

1.5. Economistii fiziocrați 206

1.6. Rolul saloanelor 206

II. MIȘCAREA INTELECTUALĂ ÎN AFARA FRANȚEI 207

2.1. Influența franceză 207

2.2. Literatura engleză 207

2.3. Aportul german 208

III. MIȘCAREA CULTURALĂ ÎN SECOLUL AL XVIII-LEA:

ȘTIINȚELE ȘI ARTA 209

3.1. Mișcarea științifică 209

3.1.1. Caractere generale 209

3.1.2. Fizica 210

3.1.3. Științele naturale și biologice 210

3.1.4. Chimia 211

3.2. Artele 211

3.2.1. Caractere generale 211

3.2.2. Arhitectura și arta grădinilor 212

3.2.3. Sculptura	214
3.2.4. Mobilierul și decorația	215
3.2.5. Pictura	215
3.2.6. Muzica	221
3.3. Teme de reflecție:	222
CAPITOLUL 4	
EPOCA CONTEMPORANĂ	227
SECȚIUNEA A	
BILANȚUL LA SFÂRȘITUL SECOLULUI ăL XVIII-LEA	229
I. SITUAȚIA POLITICĂ, ECONOMICĂ ȘI SOCIALĂ ÎN EUROPA LA SFÂRȘITUL SECOLULUI AL XVIII-LEA	229
1.1. Spirit și doctrine politice	229
1.2. Problemele sociale și economice	229
REVOLUȚIA ȘI IMPERIUL	229
2.1. „Boala secolului”	229
2.2. Politică și sociologie	230
2.3. Religie, știință și filosofie	230
I. CONDIȚIILE VIEȚII INTELECTUALE	230
3.1. Mediul și locul intelectualului	230
3.2. Influența	231
3.3. Cultura în zorii secolului al XIX-lea	231
CȚIUNEA B	
I	
VILIZAȚIA EUROPEANĂ DE LA EPOCA NAPOLEONIANĂ LA NARHIA DIN IULIE	232
MIȘCAREA IDEILOR	232
1.1. Filosofic și religie	232
1.2. Politica: Joseph de Maistre (1753 – 1821)	233
ROMANTISMUL	233
2.1. Sursa de inspirație	233
2.2. Eroul sensibil	234
, 2.3. Autorii preromantici	234
ÎNCEPUTURILE ROMANTISMULUI EUROPEAN	236
3.1. Literatura	236
3.2. Artele	237

3.2.1. Pictura 237

3.2.2. Muzica 238

ROMANTISMUL: PRINCIPII, INSPIRAȚIE, CURENTE.
EVOLUȚIE 239

4.1. Literatura 239

4.2. Artele 242

4.2.1. Noi surse de inspirație 242

4.2.2. Arhitectura, sculptura 243

4.2.3. Pictura 243 *m*

4.2.4. Muzica 244

INFORMAȚIA 245

5.1. Noutățile tehnice 245

5.2. Ziarele 245

TRANSFORMĂRILE SOCIALE ȘI INTELECTUALE 246

6.1. Utopiștii 246

6.2. Comuniștii 248

6.3. Mișcarea intelectuală 249

6.1.

r

6.3.1. Mișcarea științifică și filosofia 249

6.3.2. Matematica și astronomia 249

6.3.3. Fizica 249

6.3.4. Electricitatea 249

6.3.5. Chimia 250

6.3.6. Științele naturale 250

6.3.7. Științele umaniste 251

SECȚIUNEA C

CIVILIZAȚIA EUROPEANĂ DE LA MONARHIA DIN IULIE LA
1914... 252

I. CULTURA BURGHEZĂ A SECOLULUI AL XIX-LEA 252

1.1. Estetica burgheză 252

1.2. Reacția artistică 252

1.3. Nazareenii: un exemplu original de refuz artistic al lumii
burgheze 252

II. REALISM ȘI ACADEMISM 253

2.1. Realismul	253
2.2. Realismul literar	253
2.3. Realismul pictural	254
2.4. Arta idealistă	255
III. LITERATURA ȘI ARTELE ÎNTRE 1870 ȘI 1914	256
3.1. Literatura	256
3.2. Arta	269
3.2.1. Pictura	269
3.2.2. Muzica	275
3.2.3. Sculptura	277
IV. EVOLUȚIA GÂNDIRII, A ȘTIINȚELOR ȘI TEHNICILOR ÎNTRE 1870 ȘI 1914	278
4.1. Gândirea filosofică și religioasă	278
4.1.1. Pozitivism și pragmatism	278
4.1.2. Darwinismul	279
4.1.3. Materialismul	280
4.1.4. Marxismul	280
4.1.5. Filosofia vieții	281
4.1.6. Fenomenologia	282
4.1.7. Filosofia existenței	282
4.1.8. S6 ren Kierkegaard (1813 – 1855)	283
4.1.9. Friedrich Nietzsche (1844 – 1900)	283
4.2. Științele umaniste, gândirea politică și socială	284
4.3. Științele exacte	287
4.3.1. Științele naturii	287
4.3.2. Fizica	288
4.3.1.	
STATELE UNITE ALE AMERICII ȘI JAPONIA DUPĂ 1850.	
EVOLUȚIA IDEILOR	289
I. STATELE UNITE ALE AMERICII DUPĂ 1850	289
1.1. Literatura	289
1.2. Filosofia	289
II. JAPONIA DUPĂ 1850	290
2.1. Era Meiji	290
2.2. Pictura și literatura	290

ECȚIUNEA D

TVILIZAȚIA EUROPEANĂ A SECOLULUI XX 291

I. LITERATURA 291

1.1. După primul război mondial 291

1.2. Expresionismul german 291

1.3. Dadaismul 292

1.4. Suprarealismul 292

L EVOLUȚIA GENURILOR LITERARE 293

2.1. Poezia 293

2.2. Teatrul 294

2.3. Romanul 295

2.3.1. Romanul trăit 295

2.3.2. Romanul politic 296

2.3.3. Noul roman 297

I SOCIOLOGIE ȘI FILOSOFIE 297

3.1. Sociologie 297

3.2. Rasismul filosofic 298

3.3. Gânditori religioși și raționali 298

<3.4. Marile curente filosofice 299

3.5. Lingvistica 300

ARTA 300J

4.1. Pictura 300

4.2. Arhitectura 306

4.3. Muzica 307

4.4. Arta cinematografică 308

Inoptice 311

lectiv de nume proprii 327

opere 336

noțiuni 348

PRIMA COPERTĂ

Taj – Mahal, mausoleu construit în secolul al XVII-lea

Palatul ideal. Hauterives (Drome)

Lemn pictat reprezentându-i pe *zen Anubis* și

Thot, epoca saită (muzeul Luvru, Paris)

Vedere parțială a *Cetății interzise* (Pekin)

Marie Henriette de France. JEAN. MARC

NATTIER

Federigo da Montefeltro, duce de Urbina.

DELLA FRANCESCA

Parnassus (detaliu). POUSSIN

Prato (detaliu). MOORE

COPERTA A IV-a

1 *Piața San Pietro* (Roma)

2 *Erechtheion* (Atena)

3 *Cele trei dansatoare*. PICASSO

4 Vedere din New York

5 *Abomey* (*Dahomey*). Tapiserie reprezentând istoria regilor din Abomey

OFERTA DE CARTE A TRUSTULUI EDITORIAL LIDER

Editurile: ORIZONTURI, LIDER, JURIDICĂ, ȘTIINȚELOR MEDICALE, ȘTIINȚELOR AGRICOLE, ȘTIINȚELOR SOCIALE ȘI POLITICE, SIRIUS, STAR, LUCEAFĂRUL, CARTEA

PENTRU TOȚI

I. SERIA CULTURA GENERALĂ

J. F. Pepin.

F. Braunstein Michael H. Hart

Anca Balaci Philippe Gaudin Larousse Marcel Bordel Ray Spangenburg, Diane K. Moser

F. Braunstein N.A. Kun Richard Tames Alex Hellemans Arthur F. Jones John Simmons Harold C. Schönberg Vahe Zartarian

GHID DE CULTURĂ GENERALĂ (368 pag. /198.000 lei)
RĂDĂCINILE CULTURII OCCIDENTALE (288 pag. /148.000 lei) 100 DE
PERSONALITĂȚI DIN TOATE TIMPURILE CARE AU INFLUENȚAT
EVOLUȚIA OMENIRII (384 pag. /198.000 lei) DICȚIONAR MITOLOGIC
GRECO-ROMAN (368 pag. /109.000 lei) MARILE RELIGII (464 pag. /
158.000 lei) CRONOLOGIA UNIVERSALĂ (608 pag. / 191.000 lei)
ISTORIA ROMEI ANTICE (400 pag. /148.000 lei) ISTORIA ȘTIINȚEI
vol. I (256 pag. / 98.000 lei) ISTORIA ȘTIINȚEI vol. 2 (256 pag. /
98.000 lei) ISTORIA ȘTIINȚEI vol. 3 (224 pag. / 118.000 lei) ISTORIA

ȘTIINȚEI vol. 4 (256 pag. /138.000 lei) ISTORIA CIVILIZAȚIILOR (304 pag. /148.000 lei) LEGENDELE ȘI MITURILE GRECIEI ANTICE (544 pag. /170.000 lei) JAPONIA (384 pag. /137.000 lei)

ISTORIA DESCOPERIRILOR ȘTIINȚIFICE (592 pag. / 278.000 lei) INTRODUCERE ÎN ARTĂ (336 pag. / 98.000 lei) 100 CEI MAI MARI SAVANȚI AI LUMII (384 pag. /180.000 lei) VIETEILE MARILOR COMPOZITORI (608 pag. / 290.000 lei) MARILE CIVILIZAȚII (304 pag. /160.000 lei)

II. SERIA LUCRĂRI LEXICOGRAFICE

Ian Lăzărescu oichița Ionescu

DICȚIONAR GERMAN-ROMÂN; ROMÂN-GERMAN (624 pag. / 168.000 lei) DICȚIONAR LATIN-ROMÂN (224 pag. / 60.000 lei)

III. MARI PERSONALITĂȚI ALE ISTORIEI

Joachimsthaler imitri Volkogonov

omeric

SFÂRȘITUL LUI HITLER (400 pag. /118.000 lei)

LENIN – O nouă biografie (576 pag. /128.000 lei)

TROȚKI – Eternul radical (528 pag. / 128.000 lei)

LUPUL MONGOL – Viața lui Gengis-Han (480 pag. /108.000 lei)

IV. CAPODOPERE ALE SECOLULUI XX

raham Greene ihn Braine

MIEZUL LUCRURILOR (400 pag. / 168.000 lei)

DRUMUL SPRE ÎNALTA SOCIETATE (288 pag. /148.000 lei)

VIAȚA ÎN ÎNALTA SOCIETATE (288 pag. /148.000 lei)

tichelde Samt Piem MILIARDARUL (368 pag. /148.000 lei)

V. PAGINI DIN ISTORIA LUMII

Ic *Hobsbawm* SECOLUL EXTREMELOR (704 pag. / 148.000 lei)

VI. CARIE MEDICALĂ

Mihălțan, Ulmeanu anteyL. Wiener fektiv ian Ataman

BRONHOPNEUMOPATIA CRONICĂ OBSTRUCTIVĂ

(272 pag. /128.000 lei)

DIAGNOSTICUL DIFERENȚIAL ÎN DUREREA ACUTĂ (698 pag. / 633.000 lei) PRIMUL AJUTOR ÎN STĂRILE DE URGENȚĂ PÂNĂ LA SOSIREA

MEDICULUI (416 pag. / 161.000 lei) CHIRURGIA OTOLOGICĂ

(432 pag. / 306.000 lei)

JL

Colectiv GHIDUL IUBITORILOR DE ANIMALE (48 pag. / 33.000 lei)

F. D. Mihălțan TULBURĂRILE RESPIRATORII DIN TIMPUL SOMNULUI

(320 pag. / 186.000 lei)

Colectiv GHIDUL PACIENTULUI 2003 – Unitățile sanitare din București

(432 pag. / 108.000 lei)

Colectiv DICȚIONAR MEDICAL ILUSTRAT (632 pag. / 848.000 lei)

Colectiv HARRISON PRINCIPII DE MEDICINĂ INTERNĂ Ediția a 14-a

(1090 pag. / 200.000 lei) *Richard M. Stone* TESTE DE AUTOEVALUARE ȘI RECAPITULARE HARRISON, Ediția 14

(336 pag. / 400.000 lei)

Valentin Iftenie MEDICINA LEGALĂ (336 pag. / 251.000 lei)

Jacques Wallach INTERPRETAREA TESTELOR DE DIAGNOSTIC (1328 pag. / 699.000 lei)

Colectiv HARRISON MANUAL DE MEDICINĂ Ediția a 15-a

(1200 pag. / 800.000 lei)

VII. CAUTE SOCIALA ȘI POLITICA

Valeriu Răpeanu

PmAMane de La Gorce

Lee M. Silver Vasili Mitrokhin, Chistopher Andrew

Pierre Lorrain

Vasile Paul, Ion Coșcodaru

André Gamblin

N. IORGA, M. ELIADE, N. IONESCU – Polemici, controverse, elogii

(336 pag. / 128.000 lei) ULTIMUL IMPERIU (256 pag. / 128.000 lei)

CLQNAREA UMANĂ – Un șoc al viitorului (368 pag. / 128.000 lei) ARHIVA MITROKHIN

(576 pag. / 278.000 lei)

INCREDIBILA ALIANȚĂ RUSIA-STATELE UNITE (368 pag. / 125.000 lei) CENTRELE DE PUTERE ALE LUMII

(256 pag. / 1 20.000 lei) ECONOMIA LUMII 2004 (360 pag. / 299.000 lei)

VIII. BIOGRAFII CELEBRE

Constantin Gane TRECUTE VIEȚI DE DOAMNE ȘI DOMNIȚE vol. I + 11 (1248 pag. / 268.000 lei)

Frank McLynn PRIN ABISURILE MINȚII. VIAȚA LUI JUNG vol. I (400 pag. / 119.000 lei)

UN GURU AL EPOOI MODERNE. VIAȚA LUI JUNG vol. II (400 pag. / 119.000 lei)

Lion Feuchtwanger GOYA (544 pag. / 148.000 lei)

André Maurois POETUL REBEL – Viața lui Shelley (256 pag. / 128.000 lei)

Michael White LEONARDO (400 pag. / 168.000 lei)

Hannah Pakula ULTIMA ROMANTICĂ – Viața Reginei Maria a României (552 pag. / 220.000 lei)

Pierre de Nolhac MARCHIZA DE POMPADOUR (272 pag. / 13 8.000 lei)

André Maurois VIAȚA LUI CHÂTEAUBRIAND (400 pag. / 131.000 lei)

A.K. Tolstoi IVAN CEL GROAZNIC (336 pag. / 135.000 lei)

IX. LAUREAȚI AI PREMIULUI NOBKL PKNTKU LITERATURA

John Steinbeck JOIA DULCE (320 pag. / 130.000 lei)

François Mauriac CĂILE MĂRII (256 pag. / 128.000 lei)

William Golding PIRAMIDA (272 pag. / 128.000 lei)

Winston Churchill ISTORIA AMERICII (544 pag. / 249.000 lei)

Pierre Miquel \ 6 EVENIMENTE CRUCIALE ALE ISTORIEI (192 pag. / 140.000 lei)

Elizabeth Adler SECRETELE TRECUTULUI (336 pag. / 149.000 lei)

Unda Howard LA VÂNĂTOARE DE BĂRBAȚI (336 pag. / 159.000 lei)

Barbara Delinsky SFIDEAZĂ-ȚI SOARTA (336 pag. / 189.000 lei)

Patriciu Rice APROAPE PERFECT (352 pag. / 178.000 lei)

Nora Roberts DIN NOU ÎMPREUNĂ (336 pag. / 169.000 lei)

Jayne Ann Krentz CASA OGLINZILOR (352 pag. / 150.000 lei)

Mary Balogh NU SUNT AMANTA NIMĂNUI (320 pag. / 178.000 lei)

Jude Deveraux ÎMPREUNĂ PENTRU TOTDEAUNA (288 pag. / 160.000 lei)

Jean Prieur MISTERELE REÎNCARNĂRII (288 pag. / 198.000 lei)

Carol Groneman NIMFOMANIA (288 pag. / 198.000 lei)